

MARK TWAIN

JEANNE D'ARC

Sieur Louis de Conte emlékiratai

**FORDÍTOTTA
VICTOR JÁNOS**

TARTALOM

ELŐSZÓ

**MÉG EGY MEGJEGYZÉS
JEANNE D'ARC ÉLETRAJZÁHOZ**

**SIEUR LOUIS DE CONTE
TESTVÉRÉNEK ÜKUNOKÁIHOZ**

**I. KÖNYV
DOMREMY
EMLÉKEIM JEANNE D'ARCRÓL**

**II. KÖNYV
AZ UDVERNÁL ÉS A TÁBORBAN**

**III. KÖNYV
PER ÉS VÉRTANÚSÁG**

UTÓSZÓ

Gondolják meg ezt az egyedülálló és tiszteletet parancsoló kitüntetést. Mióta írott történelem van, Jeanne d'Arc az egyetlen személy mindkét nemből, aki egy nemzet katonai erejének legfőbb parancsnoka volt *tizenhét éves korában*.

(KOSSUTH LAJOS)

ELŐSZÓ

Híres emberek egyéniségét csak akkor ítéljük meg helyesen, ha saját koruk mértékével mérjük őket és nem a magunkéval. Egyetlen század távlatából nézve a legnemesebb egyéniség is sokat veszít ragyogásából, ha pedig a saját korunk mértékével mérünk, aligha találunk a négy vagy öt századdal korábbi időkből akár csak egy olyan kitűnő embert is, akinek egyénisége minden tekintetben kiállná a próbát. Jeanne d'Arc azonban egészen más. Őhöz nyugodtan közeledhetünk bármely kor mértékével, nem kell aggódnunk az eredmény miatt. Bármilyen mércét alkalmazunk, bármely kor mértékével mérünk - őt ma is hibátlannak és példászerűen tökéletesnek találjuk, ő most is kimagaslik a halandók közül.

S ha megfontoljuk, hogy milyen durva és gonosz században élt - a sötétség kora óta a történelem legromlottabb századában -, elálmélkodunk a csodán: hogyan is sarjadhatott ilyen talajon? Mint a nap és az éjszaka - olyan az ellentét közte és kora között. Mindig igazat mondott, pedig abban az időben a hazugság mindennapos volt, becsületes maradt, amikor ez az erény egyáltalán nem divott: megtartotta szavát, amikor ezt senkitől nem várták; okos fejében nagy gondolatokat és terveket forgatott, amikor más okos fejek kisszerű ábrándokkal és önző becsvággyal voltak telve, szerénység, kedvesség és gyengédség jellemezte, amikor mindenki csak pöffeszkedett és gorombáskodott; telve volt száналommal, amikor a féktelen kegyetlenség volt a törvény; állhatatos és tisztességes maradt, abban a korban, amelyben még hírből sem ismerték a megbízhatóságot és a tisztességet; szilárdan kitartott meggyőződése mellett, amikor senki nem hitt semmiben, és az emberek mindenben csak gúnyolódni tudtak; őszinte és igaz maradt egy csontja velejéig képmutató korban; sértetlenül megőrizte méltóságát e hízalgő és szolgálalkú körben; bátor volt, és nem ismert félelmet, akkor sem, amikor minden remény és bátorság kiveszett nemzete szívéből; testben és lélekben megőrizte szeplőtlen tisztaságát egy olyan korban, amikor az ország előkelőségei kívül-belül beszennyezték magukat - igen, ilyen volt Jeanne d'Arc azokban az időkben, amikor az urak és hercegek mesterségszerűen üzték a gázságot, és a kereszténység vezető személyiségei még ezt a szégyentelen nemzedéket is ámulatba tudták ejteni és meg tudták döbbsenteni megbotránkozató életükkel, hallatlan hitszegéseikkel és kegyetlen vérengzéseikkel.

Alighanem ő az egyetlen igazán önzetlen lény a világtörténelemben. A haszonlesésnek még az árnyéka sem férközhet szavaihoz és tetteihez. Amikor megszabadította királyát a csavargó életmódtól és megkoronázta, jutalmakat és méltóságokat nyerhetett volna, ő azonban mindent visszautasított, nem fogadott el semmit, csak egyet kért a királytól: szeretne visszatérni a falujába juhaihoz, szeretne megbújni édesanyja karjai között és segíteni neki a ház körül. Győzelmes hadseregek vezére volt, hercegek társaságában forgott, egy egész nemzet bálványozta és ünnepelte hálásan - de romlatlan szívének önzése csak eddig terjedt és nem tovább.

Ha meggondoljuk, milyen körülmények között hajtotta végre vállalkozásait, milyen akadályok álltak útjában, és milyen eszközökkel rendelkezett, joggal mondhatjuk, hogy Jeanne d'Arc műve felér bármilyen tettel, amit a történelemkönyvekben feljegyeztek. Igaz, Caesar messzi országokat meghódított Rómának, de csapatai megbízható, harcedzett veteránokból álltak, és ő maga is tapasztalt katona volt; Napóleon szinte elsöpörte Európa valamennyi jól felfegyverzett seregét, de ő is hivatásos katona, aki a Forradalomban született új csodatévő jelszóért, a Szabadságért lelkesedő nemzetőr-zászlóaljknál kezdi útját: az ő katonái a háború dicső mesterségének buzgó és ifjú tanoncai voltak, nem pedig öreg és fáradt zsoldosok, egy emberöltő óta felgyülemelő örökös vereségek reményvesztett menekültjei. Jeanne d'Arc csak egy szegény, tanulatlan, írástudatlan falusi lányka volt - senki sem ismerte, és pártfogók sem álltak

mögötte -, de amikor látta, hogy hazája béklyóba verve, ily csüggedten és tehetetlenül vergődik az idegen uralom jármában, kincstára kiürült, katonái gyáván szétszéledtek, a gyilkos idegen és hazai elnyomás kiölte a nép szívéből a harci kedvet és a bátorságot, és megfélemlített királya megadván magát sorsának, menekülni készül francia földről - kezének érintésével feltámasztotta e tetemet, halálba dermedt hazáját, az pedig valóban életre kelt és követte őt. Ő pedig győzelemről győzelemre vezette népét, megfordította a Százéves Háború sorsát, egyszer s mindenkorra szétverte az angol haderőt, és kiérdemelte, hogy mindenki *Franciaország Felszabadítójaként* tisztelje. Így halt meg, s e címet viseli máig. A francia király pedig, akinek fejére ő tette fel a koronát, hálából mindezért, tehetetlenül és közömbösen tűrte, hogy a francia papok börtönbe vessék ezt a nemes gyermeket - akinél ártatlanabbat, kedvesebbet, csodálatra méltóbbat nem ismer a történelem -, és elevenen megégessék a máglyán.

MÉG EGY MEGJEGYZÉS JEANNE D'ARC ÉLETRAJZÁHOZ

Jeanne d'Arc életének története bizonyos tekintetben egyedülálló a híres emberek életrajzai sorában: *ez az egyetlen eset, mikor egy ember élete eskü alatt tett vallomásokból, bíróság előtt elhangzott tanúvallomásokból bontakozik ki előtünk.* Az 1431-ben lefolytatott Nagy Per, valamint a negyedszázaddal később megtartott rehabilitációs vizsgálat hivatalos jegyzőkönyveit még ma is őrzik Franciaország Nemzeti Levéltárában. Ezek figyelemre méltó pontossággal tájékoztatnak bennünket Jeanne d'Arc életének minden részletéről. A régmúlt idők nagy alakjai közül senki élettörténetét nem ismerjük olyan megbízható forrásokból és annyira sokoldalú megvilágításban, mint az övét.

Sieur Louis de Conte elbeszélése nagyjából megegyezik a hivatalos okmányok adataival, nincs hát okunk kételkedni megbízhatóságában, de ami emlékiratainak tömérdek apró részletét illeti, ezek hitelességéről egyedül az ő szava kezkesedik.

SIEUR LOUIS DE CONTE TESTVÉRÉNEK ÜKUNOKÁIHOZ

1492-t írunk. Nyolcvankét éves vagyok most, s amit el akarok nektek mondani, gyermekként és ifjúként éltem át.

Amióta nemrégiben feltalálták a könyvnyomtatás művészetét, immár az egész világ olvashatja, énekelheti és tanulmányozhatja veletek együtt a Jeanne d'Arcról szóló elbeszéléseket, dalokat és történelmi munkákat, s ezekben mindig megtalálhatjátok az én nevemet, Sieur Louis de Conte nevét is - hiszen Jeanne apródja és titoknoka voltam. Együtt lehettem vele, a kezdettől a végig.

Abban a faluban nőttem fel, ahol ő. Együtt gyermekeskedtünk, s nap mint nap együtt játszottunk, akárcsak ti most a pajtasaitokkal. Most persze különösnek tűnhet, hogy ezt mondom, hisz azóta már tudjuk, hogy ki is volt ő, s neve az egész világot bejárta. Olyan ez mintha a fogyó gyertya még egy utolsó pillantást vetne az örök időkig odafent keringő napra, és azt mondaná: „Jó komám volt; együtt is laktunk, amikor még mindketten egyforma gyertyák voltunk.” Pedig úgy igaz, ahogy mondom. Együtt játszottunk, később meg ott verekedtem oldalán a csatákban. Ma is tisztán emlékszem még drága, törékeny alakjára, amint a francia sereget ütközetbe vezetve, száguldó lovának nyakára hajlik, haja lobog a szélben, ezüst páncélja mind mélyebbre és mélyebbre hatol a csata sűrűjébe, s végül eltűnik az ágaskodó lovak, suhogó kardok, védekezésre emelt pajzsok és a szélben lobogó dísztollak forgatagában. Vele voltam végig, s amikor elkövetkezett az a gyászos nap, amelynek árnyéka örökké vádolni fogja az angol szolgálatba szegődött francia püspököknek, Jeanne gyilkosainak még az emlékét is, akárcsak a királyt, aki tétlenül nézte, mi történik, és még csak kísérletet sem tett arra, hogy megmentse - utolsó az én kezemet érintette életében.

Ahogy aztán múltak az évek, az évtizedek - és a csodálatos gyermek üstököspályája, mely Franciaország háborús égboltján átsuhant, majd a máglya füstfelhőjébe zuhant, hogy mind mélyebbre és mélyebbre süllyedjen a múltba, s egyre különösebbnek, csodálatosabbnak, nagyszerűbbnek és magával ragadóbbnak tűnjék -, végül felfogtam és megértettem, hogy ki volt ő: a legnemesebb lélek, aki valaha is erre a világra született. Egyetlenegyét kivéve.

I. KÖNYV DOMREMY

EMLÉKEIM JEANNE D'ARCRÓL

I.

Én, Sieur Louis de Conte, 1410. január 6-án születtem Neufchateau-ban, azaz pontosan két évvel előbb, mint Jeanne d'Arc Domremyben. Szüleim a század első éveiben Párizs tőszomszédságából menekültek erre a távoli vidékre. Apám a hazafiak pártjához, az Armagnacokhoz tartozott; azokkal tartott, akik a francia királyt segítették, bármilyen bolond és tehetetlen volt is. Az angolokkal rokonszenvező burgundi párt azonban mindenükből alaposan kiforgatta őket. Apámtól is elvették, amit csak lehetett, kivéve nemesi rangját. Amikor Neufchateau-ban letelepedett, már szegény és elkeseredett ember volt. Ott azonban kedvére való léghőre talált, és ez sokat jelentett. Viszonylag nyugodtabb vidékre került, mert addig megszállottak, örültek és ördögök között élt, akiknek a gyilkosság mindennapos szórakozásuk volt, s akiktől senki nem lehetett biztonságban egy percig sem. Párizsban ordító csőcselék járta az utcákat éjszakánként, háborítatlanul, zavartalanul gyűjtogatva, gyilkolva és fosztogatva. A kelő nap fénye füstölgő romokra és megcsönkített hullákra esett itt is, ott is, szerte az utcákon, s a tolvajok, az istentelen csőcselék utóhadai, mind mezítelenre vetkőztették. Senki sem merte összegyűjteni és eltemetni a halottakat - ott rothadtak az út szélén, hadd terjesszék a járványt.

És terjesztették is. Úgy hullott az ember járvány idején, mint a légy. A halottakat éjszaka földelték el, titokban; a nyilvános temetést megtiltották, mert ha kitudódik, hogy milyen nagy a járvány, a rémület kétségbeesésbe kergette volna a népet. Ráadásul olyan keserves tél jött, amelyet ötszáz éve nem látott Franciaország. Éhínség, dögvész, öldöklés, jég és hó - mind egyszerre lepte meg Párizst. Halomban heverték a hullák az utcán; *a farkasok fényes nappal bemelegszkedtek a városba, és felfalták őket.*

Ilyen mélyre süllyedt Franciaország, ilyen mélyre! Több mint háromnegyed százada marcangolták már húsát az angol agyarak, s a számtalan vereség meg visszavonulás annyira megfélemlítette a francia seregeket, hogy általános vélemény szerint elég volt, ha feltűnt a láthatáron egy angol csapat, a franciák már futottak is.

Ötéves voltam az agincourt-i rettenetes csatavesztés idején. Az angol király visszatért ugyan hazájába az ütközet után, hogy élvezze diadalát, Franciaországot azonban otthagya szabad prédául a burgundi párt szolgálatában álló kóbor csapatoknak. Ezek közé tartozott az a banda is, amelyik egy éjszaka rátört Neufchateau-ra; házunk zsúptetejének lobogó fényénél láthattam, hogyan mészárolnak le mindenkit, akit szerethettem ezen a világon (kivéve egyik bátyámat, a ti ükapátokat, ő ugyanis az udvarnál maradt). Hasztalan esedeztek irgalomért - a hóhérok csak nevettek könnyörgésükön, és kigúnyolták rimázkodásukat. Engem nem vettek észre, és így megmenekültem. Elvonulásuk után előbújtam rejtékhelyemről, és egész éjjel sírva bolyongtam az égő házak között: a halottakat és sebesülteket leszámítva, egymagam maradtam ott, a többiek mind szertefutottak, és elrejtőztek valamerre.

Másnap átküldték Domremybe, a paphoz, akinek házvezetőnője később anyám helyett anyám lett. Az évek folyamán a pap megtanított írni és olvasni - azontúl már ketten voltunk a faluban, akik értettünk ehhez a tudományhoz.

Hatéves voltam, amikor ez a derék pap, Guillaume Fronte, a házába fogadott. Mi éppen a templom tövében laktunk, Jeanne szüleinek kertescskéje meg a templom mögött volt. Ami az ő családját illeti, apját Jacques d'Arcnak hívták, anyját Isabel Romée-nak. Három fiuk volt (a tízéves Jacques, a nyolcéves Pierre és a hétéves Jean) és két lányuk: Jeanne, aki négyéves volt akkor és Catherine, aki egyéves lehetett, ők voltak a játszótársaim az első naptól fogva. Akadtak persze más pajtásaim is, mindenekelőtt négy fiú: Pierre Morel, Étienne Roze, Noël Rainguesson és Edmond Aubrey, akinek az apja a község előljárója volt akkoriban; azután két leány is, Jeanne-nal körülbelül egykorúak, akik idővel legjobb barátnői lettek: az egyiknek Humette volt a neve, a másiknak meg Kicsi Mengette. Éppen olyan egyszerű parasztgyerek volt mindkettő, akár csak Jeanne. Amikor felnőttek, egyszerű kétkezi munkásokhoz mentek férjhez. A birtokuk, mint gondolhatjátok, nem lehetett valami nagy, és mégis volt idő, sok-sok évvel később, amikor egyetlenegy arra vetődő utas sem mulasztotta volna el - akármilyen magas rangú volt is -, hogy meg ne álljon, és tiszteletét ne tegye a két falusi öregasszonynál, akiket Jeanne d'Arc fiatalkorában barátnőjévé fogadott.

Jó gyerekek voltak valamennyien, mint a legtöbb parasztgyerek; igaz, nem nagyon éles eszűek, de jószívűek, barátságosak, szüleiknek és a papnak egyaránt engedelmesek; ahogy azután felnőttek, annak rendje és módja szerint, gondolkodás nélkül átvették atyáik korlátoltságát és előítéleteit; talán mondanom sem kell, hogy még csak eszükbe sem jutott kételkedni ebben vagy abban. Politikai nézeteiket éppen úgy örökölték, mint vallásukat. Ha Husz János és a hozzá hasonlók bíralták is az egyházat, Domremyben ez senkinek a hitét sem ingatta, mikor pedig tizennégy éves koromban több részre szakadt az egyház, és három pápánk is volt egyszerre, Domremyben senkinek sem okozott fejfájást, hogy melyiket kövesse: csak a római pápa lehetett az igazi - az a pápa, aki nem Rómában székel, nem is volt pápa a szemünkben. A faluban minden élő lélek armagnaci hazafi volt; ha mi, gyerekek, mást nem is gyűlöltünk a világon, az angolokat meg a burgundi párt nevét és politikáját minden bizonyal szívből utáltuk.

II.

Domremy éppen olyan kis falu volt, mint bármelyik másik akkoriban, azon az isten háta mögötti vidéken. A magtárakhoz hasonló házak előreugró zsúpteteje féltőn vonta árnyékába a szűk, görbe sikátorok és átjárók útvesztőjét. A falban hagyott lyukak tulajdonképpen ablakok voltak, ám a sűrű zsalun át alig jutott valamicske fény a házba. Döngölt föld volt a padló, és bútor nem sok akadt. Az emberek főleg birka- és marhatenyésztéssel foglalkoztak, s a nyájra a gyerekek viseltek gondot. A környék gyönyörű volt. A község egyik szélétől virágos síkság húzódott széles ívben a Meuse partjáig, a másik oldalon pedig enyhén emelkedő füves lanka határolta a falut, a domb tetején nagy tölgyessel. Az erdő sűrű volt és homályos, s felettébb izgatott minket, gyerekeket, mert valamikor régen a zsványok sok gyilkosságot követtek el itt, annál is régebben pedig orrikaikon lángot és mérges gőzöket lövellő félelmetes sárkányok tanyáztak benne. Igaz, ami igaz, még a mi gyermekkorunkban is élt egy az erdőn. Olyan hosszú volt, mint egy szálfá, törzse, mint a négyakós hordó, pikkelyei, mint a tetőn egymásra simuló nagy zsindelek, tüzes rubinszeme akkora, mint a gavallérok kalpagja, s a farkán oly nagy horgonykarom, hogy nem is tudom, mihez hasonlítsam, de akik nálam többet tudtak a sárkányokról, azok is azt mondták, hogy még sárkánynál is ritkaság az ilyen. Általában úgy tudták, hogy a színe ragyogó kék, és arany pöttyök vannak rajta, de mivel soha nem látta senki, ez inkább csak feltevés. Én nem is hittem el soha - szerintem, semmi értelme, hogy az ember bizonyítékok nélkül, csupán feltevések alapján állítson valamit. Ha tudnánk valamiből

embert gyúrni, szemre talán az is mutatós volna, de csontok híján összecsucsklana, és nem tudna megállni a lábán - állításainkban pedig, véleményem szerint, éppen a *bizonyíték* a csont. Ezt különben adandó alkalommal majd alaposabban is kifejtem még, csak hogy lássátok, mennyire igazam van. Ami pedig a sárkányt illeti, mindig azt tartottam, hogy csak aranyszínű lehet, minden kék árnyalat nélkül, hiszen ahány sárkány, mind aranyszínű. Hogy ez a sárkány valóban az erdőben lakott, úgy derült ki, hogy Pierre Morel egy nap arra járt, és valami szag csapta meg az orrát. Rögtön rájött, hogy csak a sárkányé lehet. Még rágondolni is szörnyű, milyen halálos veszedelemben forog néha az ember, anélkül hogy sejtene.

Régebben százával gyűltek volna össze a lovagok a világ négy sarkából, hogy egymás után sorban behatoljanak az erdőbe, megöljék a sárkányt, és elnyerjék a kitűzött jutalmat, de ma már ez nem divat, manapság papok a sárkányölők. Ebben az esetben Guillaume Fronte atya vállalta a feladatot. Körmenetet hirdetett, gyertyákkal, füstölökkel és zászlókkal, aztán körüljárta a néppel az erdőt, és úgy kifüstölte a sárkányt, hogy hírét se hallottuk többé, bár egyesek azt állították, hogy a búze sohasem tűnt el egészen. Nem mintha valaki is érezte volna még egyszer a szagát; nem, ez megint csak olyan feltevés volt, mint az előbbi - vagyis csont nélkül, ugye? Annyit tudok, hogy a kifüstölés előtt ott volt a szörnyeteg, de hogy járt-e még ott azután is vagy sem, azt már nem merném olyan biztosan állítani.

A Vaucouleurs felé húzódó fennsíkon volt egy gyönyörű, füves tisztás, ennek közepén pedig egy fenséges bükkfa: terebélyes lombjai széles körben vetettek árnyékot, s a tövénél hideg vizű, tiszta forrás fakadt. Emberemlékezet óta minden nyáron ide jártak ki a gyerekek: órák hosszat énekeltek, körül táncolták a fát, és ha elfáradtak, a forrás vizével üdítették fel magukat: kedves és derűs időtöltés volt. Azután virágkoszorút kötöttek, és felaggatták a fára, a forrás fölé, hogy a tündéreknek kedveskedjenek - mert azok laktak ott. És a tündérek örültek is ennek, hiszen gondtalan és ártatlan kis teremtések voltak, mint általában a tündérek, s szerettek mindent, ami szép és kedves, mint például a vadvirágból font koszorú. Viszonzásul ők is mindent megtettek a gyerekeknek, ami hatalmukban állt: nem engedték, hogy a kristálytisza, hús forrás kiapadjon, és elűzték a kígyókat meg a veszedelmes férgeket. Így aztán nem is fordult elő civódás a tündérek és a gyerekek között, több mint ötszáz (sőt, a hagyomány szerint ezer) éve: kölcsönös volt a ragaszkodás és a bizalom. Ha egy kisgyermek meghalt, a tündérek éppen úgy gyászolták, mint jó pajtásai, s ennek látható jele is volt: a temetés napján, pitymallat előtt apró halotti koszorút akasztottak a fára, a hely fölé, ahol a gyerek szokott üldögélni. Mindezt nem hallomásból tudom - tulajdon szememmel láttam, és így igaz. Azt pedig, hogy a koszorút a tündérek tették oda, onnan tudtuk, hogy csupa fekete virágból fonták, amilyen Franciaországban nem is nő sehol sem.

Ezért hívták a domremyi gyerekeket emberemlékezet óta a Tündérfa Gyermekének, s ők büszkéek is voltak e névre, mert az valami titokzatos kiváltságot jelentett, amiben a világon egyetlenegy gyermek sem részesült kívülről. Ha ugyanis valamelyikük a halálán volt, a homályosuló emlékezetén átsuhanó halvány és alakatlan képek mögül lágyan, színesen, világosan rajzolódott ki a Fa látomása - feltéve, hogy a lelke tiszta volt. Legalábbis egyesek így tudták. Mások szerint kétszer jelentkezett a látomás, de ez csak a bűnös lelkeknél fordult elő. Ezeknél először csak figyelmeztetésképpen jelent meg, egy-két esztendővel a halál előtt, kopár, téli alakjában, ami rettenetes félelemmel töltötte el a vétkest. Ha a bűnös megbánta bűneit, és megjavult, a látomás másodszor is megjelent, de ezúttal gyönyörű nyári köntösében. Ha pedig ez a látogatás elmaradt, a bűnös már tudhatta, milyen ítélet vár rá. Megint mások azt állították, hogy a látomás csak egyszer jelentkezik, és pedig annak, aki tiszta, büntelen lélekkel haldoklik messzi idegenben, és utolsó kívánsága az, hogy még egyszer emlékeztesse valami drága szülőföldjére. S van-e még emlék, amely jobban vigasztalhatna, mint annak a Fának képe,

amelyet annyira szeretett, s amely a tovatűnt gyönyörű ifjúság idején társa volt örömeiben, vigasztalója apró bánataiban?

Ki az egyik hagyományt tartotta tehát, amint mondtam, ki a másikat. Én azonban csak az egyikről állíthatom, hogy igaz volt, tudniillik a legutóbbiról. Nem akarom kétségbe vonni a többiek igazságát, de *tudni* csak az utóbbiról tudom, hogy igaz; márpedig szerintem az ember maradjon meg annál, amit tud, és ne sokat okoskodjék olyan dolgokról, amiket nem tudhat - elméje ezáltal állhatatosabbá lesz, s ez csak hasznára válik. Azt tudom, hogy valahányszor a Tündérfa Gyermekeit messzi földön éri utol a halál, és lelkük már megbékélt Istennel, akkor sóvárgó szemmel fordulnak még egyszer szülőföldjük felé, s a távolból, mintegy a felhők hasadékán át, meglátják a Tündérfa álomszerű, aranyfénybe burkolt elmosódó képét, megjelenik előttük a folyó felett elterülő virágos rét is, és utolsó leheletükben simogatóan és édesen vegyül el az otthoni virágok illata. Azután elmosódik a látomás, eltűnik, *de látták, ők látták!*, és átszellemült arcukon a körülöttük állók is láthatják, igen, láthatják az üzenetet, s azt, hogy ez az üzenet a mennyből jött.

Jeanne és én egy véleményen voltunk ebben a dologban, de Pierre Morel, Jacques d'Arc és még sokan mások úgy vélték, hogy a bűnös lelkeknek kétszer jelenik meg a látomás. Azaz ők is meg a többiek is azt állították, hogy így *tudják*. Talán mert az apjuk is így tudta, és tőle hallották - hiszen az ember többnyire másodkézből szerzi tudása javát.

Van azonban valami, ami valószínűvé teszi, hogy a Fa néha kétszer is megjelent, s ez az, hogy ha valaki hamuszürke arccal és a rémülettől merev léptekkel járt-kelt a faluban, a szomszédok ösidők óta így sügtak össze: „Hát persze, vétkezett, és most megkapta a figyelmeztetést.” Mire a másik megborzongott, és azt sügte vissza: „Igen, a szerencsétlennek megjelent a Fa.”

Az effajta bizonyítéknak súlya van, az ilyet nem lehet egy kézlegyintéssel elintézni. Magától értetődik, hogy amit századok tapasztalata igazol, azt mindinkább bizonyítéknak kell tekinteni, sőt, ha folytatódik, hagyománynak - a hagyomány pedig szilárd és megingathatatlan, mint a szikla.

Hosszú életem során nem egy esetet láttam, amikor a Fa megjelent valakinek, még jóval a halála előtt, pedig a szóban forgó lélekről igazán nem mondhattam, hogy bűnös. Nem, ezekben az esetekben a látomás különös kegyelem jele volt; híradás a lélek üdvösségéről, amelyre a kiválasztottnak már nem kellett halála napjáig várnia; a látomás előre megjelentette neki, s ettől olyan békesség költözött a szívébe - Isten örök békessége -, amelyet többé semmi sem zavarhatott. Magam is derűsen nézek immár halálom elé, bármilyen öreg és törődött vagyok is, mert a Fa nekem is megjelent. Láttam, és ez nekem elég.

Ősi szokás volt, hogy a gyerekek, miközben egymás kezét fogva körültáncolták a Tündérfát, a Fa énekét, az *Arbre Fée de Bourlemont*-t dalolták. Különös, lágy dallamra énekeltük, s valahányszor elfáradtam életemben, vagy bajba kerültem, ez a megnyugtató, lágy dallam mindig felzengett álmomban, megvigasztalt, s az éjen és téren át hazavitt falumba. Idegen fel nem foghatja, át nem érezheti, mit jelentett ez a dal a Tündérfa Gyermekeinek századokon át, amikor sokuknak nehéz szívvel bár, de száműzetésbe kellett mennie, idegen földre, amelynek sem nyelvét, sem szokásait nem ismerte. Ti már talán együgyűnek és nagyon is szegényesnek érzitek e dalt, de ha arra gondoltok, mit jelentett nekünk, mit idézett fel, ha felzsongott emlékezetünkben, akkor ti is becsülni fogjátok, sőt azt is megértitek, miért szokik könny a szemünkbe még ma is, miért homályosul el minden előttünk, miért csuklik el a hangunk, s miért nem tudjuk végigénekelni az utolsó sorokat.

*Ha sorsunk idegenbe vet
S nem jön hazánkból üzenet,
Jelenj meg te nekünk!*

És jusson eszetekbe, hogy gyermekkorában Jeanne d'Arc is mindig velünk énekelte, valahányszor a Fa körül táncoltunk, és ő is nagyon szerette. Már csak ezért is drága emlék, ezt bizonyára elismeritek.

L'ARBRE FÉE DE BOURLEMONT

Gyermekdal

*Honnan e sok zöld leveled,
Bourlemont Tündérfája?
A könnyüinktől! Mi gyerekek
Bánat ha ér, hozzád jövünk
Te elcsitítsz: tiéd könnyünk
S nyomán hajt új levél.*

*Törzsed meg, mondd, mért oly erős
Bourlemont Tündérfája?
Mert szeretünk! Sok-sok év óta
Szívednek jól esik
A gyerekvers, a tánc, a nóta
És ifjúságod őrzi, óvja,
Még ezredévig is!*

*Szívünkben mindig ott virulj,
Bourlemont Tündérfája!
Így testünk megtört, agg lehet,
Ifjú marad szívünk;
Ha sorsunk idegenbe vet
S nem jön hazánkból üzenet,
Jelenj meg te nekünk!*

A tündérek a mi gyermekkorunkban is ott éltek még, mi azonban már soha nem láttuk őket, mert vagy száz évvel előbb a domremyi pap egyszer misét mondott a Fa alatt, s azt állította, hogy a tündérek a Gonosszal tartanak rokonságot, és nem is üdvözülhetnek, majd rájuk parancsolt, hogy soha többet ne mutatkozzanak, és ne aggassanak halotti koszorút a fára, különben örökre kiűzi őket az egyházközség határából.

A gyerekek hiába fogták pártját a tündéreknek, hiába bizonygatták valamennyien, hogy a tündérek mindig jó barátaiak voltak, mindig csak jót tettek velük, és soha nem ártottak egyiküknek sem, a pap nem hallgatott rájuk, sőt kijelentette, szégyenletes bűn ilyen lényekkel barátkozni. A gyerekek vigasztalhatatlanul sírtak, majd megegyeztek, hogy továbbra is felaggatják virágkoszorúkat a fára, s ettől a tündérek mindenkor megérthetik, hogy változatlanul szeretik, és nem felejtették el őket, ha nem is jelenhetnek meg többé emberi szem számára látható alakban.

Egy nap azonban baj történt. Edmund Aubrey édesanyja éppen akkor ment át a tisztáson késő este, amikor a tündérek titokban táncot lejtettek a Fa körül, nem is sejtve, hogy jár ott valaki; annyira belemerültek, annyira mámorossá tette őket a tánc vad boldogsága meg a mézzel édesített harmat, amit serlepszám ittak, hogy semmit nem vettek észre; Aubrey-né megrémülten és ámultan figyelte, mint keringenek az elképzeltetlenül parányi lények, kéz a kézben, vagy háromszázan is, nagy körben, dalolva, kacagva, látta, amint féktelen jókedvükben neki-nekirugaszkodnak, néha három hüvelyknyi magasba is felugrálva - ó, ilyen boszorkányosan bolond táncot életében sem látott még Aubrey-né.

Ám a csöppnyi teremtések csakhamar észrevették az asszonyt. Meglepetésükben és rémületükben sikoltozni kezdtek, majd sírva elfutottak a szélrózsa minden irányába.

A szívtelen nő, jobban mondva bolond, hiszen csak meggondolatlan volt, egyenest hazament, és mindent elmondott a szomszédoknak, mialatt mi, a tündérek kis barátai, mit sem sejtve aludtunk, nem is tudván, hogy ha felkelnénk, talán még gátat vethetnénk a végzetes szóbeszédnek. Reggelre azonban mindenki tudott már a dolgról, s épp ez volt a baj, mert így a pap is értesülhetett róla. Körülfogtuk Fronte atyát, és sírva könyörögtünk neki. Bánatunk annyira meghatotta, hogy neki is könnyek szöktek a szemébe, mert alapjában véve kedves, jószívű ember volt. Kijelentette, hogy ha rajta múlna, nem üzné el a tündéreket, de hát meg kell tennie, mert úgy rendeltetett, hogy el kell tűnniök, ha csak egyszer is megjelennek élő embernek. Ráadásul mindez a lehető legrosszabbkor történt, mert Jeanne d'Arc betegen feküdt, lázas önkívületben, mi pedig nem tudtunk olyan okosan érvelni, mint ő. Körülálltuk az ágyát, és sírva kérleltük:

- Jeanne, térj magadhoz! Térj magadhoz hamar, mert egy percet sem veszíthetünk! Gyere, véd meg a tündéreket, mentsd meg őket, ez csak neked sikerülhet...

De Jeanne gondolatai messze jártak, s nem értette, talán nem is hallotta kérésünket; magára hagytuk hát, és belenyugodtunk, hogy minden elveszett. Igen, minden elveszett - hiába voltak a tündérek fél évezred óta a gyerekek barátai, most el kell tűnniök, nem jöhetnek vissza soha többé.

Keserves nap volt számunkra, amikor Fronte atya misét mondott a fa alatt, és száműzte a tündéreket. Még csak gyászt sem ölthettünk; be kellett érnünk azzal, hogy észrevehetetlen fekete rongydarabkákat tűzzünk a ruhánkra. Szívünket azonban maradéktalanul átengedtük a mélységes gyásznak, mert a szívünk a *miénk* volt: ebben nem akadályozhattak meg bennünket a felnőttek.

A hatalmas fa - gyönyörű nevén az Arbre Fée de Bourlemont - továbbra is kedves maradt nekünk, de régi varázsát elveszítette; ma is felkeresem még, minden évben egyszer, hogy elüldögéljek alatta, és magam elé idézve elvesztett gyermekkori pajtásaimat, könnyeimen át szemükbe nézzek - ő, Istenem, a szívem hasad meg ilyenkor! De hát a hely mégsem olyan már, mint azelőtt. Ennek két oka is van: a forrás már nem olyan üde s hideg, mint régen, mikor még a tündérek óvták, vize is harmadára apadt, meg aztán: az elkergetett kígyók és férgek is visszatértek és elszaporodtak.

Jeanne betegségéért valóban nagy árat fizettünk. Ezt csak akkor értettük meg igazán, amikor ez az okos gyermek meggyógyult. Joggal reménykedtünk benne: ő valóban meg tudta volna menteni a tündéreket. Amikor meghallotta, mi történt, elfutotta a harag, és egyenest Fronte atyához ment. Megállt a pap előtt, meghajtotta magát, és így szólt:

- Ugye, a tündéreknél azért kellett eltűnniük, mert emberi szem látta őket?

- Igen, drágám, ezért.

- És ha valaki éjnek idején belopakodik egy másik ember szobájába, amikor az félmeztelen, akkor azt a másikat vádolnád, hogy ruha nélkül mutogatja magát?

- Hm... Nem.

A derék pap kissé zavarba jött, és a beismerés csak fokozta zavarát.

- Vajon bűn-e a bűn akkor is, ha az ember nem előre megfontolt szándékkal követi el?

Fronte atya széttárta a karját, és felkiáltott:

- Ó, drága gyermekem, belátom, hibát követtem el.

Azzal magához vonta Jeanne-t, és engesztelésképpen átölelte. Jeanne azonban nagyon mérges volt, és nem elégedett meg ennyivel; a pap mellére borult, és zokogva azt mondta:

- Eszerint a tündérek sem követtek el bűnt, hiszen nem volt szándékos, amit tettek, ők igazán nem tudhatták, hogy más is jár arrafelé. Minthogy azonban nem tudtak védekezni, és nem voltak tisztában azzal, hogy a törvény csak a szándékot sújtja, de az ártatlan tettet nem, s mert nem volt egyetlen barátjuk sem, aki felvilágosította volna őket, vagy kimondta volna helyettük ezt az alapvető igazságot, most örök száműzetésre ítéltetnek. Ez nem igazság, nem, ez nem igazság!

A jóságos pap még szorosabban ölelte magához Jeanne-t, és azt mondta neki:

- Ó, Uram, a kisdetek szájával ítéled meg a balgákat és meggondolatlanokat. Bár visszahozhatnám e csöppnyi teremtések a kedvedért. Igen, a te kedvedért, no meg a magam érdekében is, hiszen az igazságtalanságot én követtem el. No, ne sírj már... Hidd el, senkinek sem fáj úgy a dolog, mint a te öreg barátodnak. Ne sírj hát, drágám...

- De én nem tudom parancsszóra abbahagyni, ha egyszer úgy érzem, hogy sírnom *kell*. Mert nem közönséges vétek szárad ám a lelken, atyám! Azt hiszed, hogy a bánattal már jóvá is tettél mindent?

Fronte atya nem akarta megbántani Jeanne-t, így hát elfordult, nehogy a lány észrevegye a mosolyát.

- Ó, nem! Tudom, hogy nem! De ha zsákba öltözöm, és hamut hintek a fejemre, azzal megelégszel-e, könyörtelen, de igazságos vádlóm?

Jeanne zokogása lassan lecsillapodott. Könnyes szemmel felnézett az öregre, és a maga egyszerű módján azt mondta:

- Igen, az jó lesz; feltéve, hogy akkor a lelkiismereted is megnyugszik.

Fronte atya alighanem ismét félrefordult, és elmosolyodott volna, ha idejében rá nem eszmél, hogy bizony nem valami előnyös egyezséget kötött. Csakhogy most már nem volt visszakozz! Felkelt hát, és Jeanne legnagyobb ámulatára odament a kandallóhoz, kiszedett belőle egy lapátnyi hideg hamut, és éppen ősz, öreg fejére akarta szórni, amikor jobb ötlete támadt, és így szólt:

- Drágám, segítenél nekem?

- Hogyan, atyám?

A pap térdre ereszkedett, és lehajtotta a fejét.

- Fogd a hamut, és szórd a fejemre.

Mondanom sem kell, hogy ezzel be is fejeződött az ügy. A pap győzött. Elképzelhetitek, mennyire megdöbbenette Jeanne-t e tiszteletlenség gondolata, aminthogy a falu többi gyermekét is megdöbbenette volna. Odafutott a paphoz, és térdre borult előtte:

- Ó, hát ez szörnyű! Nem tudtam, hogy a zsák meg a hamu ezt jelenti! Kérlek, atyám, kelj fel.

- Nem kelhetek fel, míg bocsánatot nem nyerek. Megbocsátasz nekem?

- Én? De hiszen nem énellenem vétettél. *Neked* kell megbocsátanod önmagadnak, amiért igazságtalan voltál szegény tündérekhez! Miért nem kelsz már fel, atyám?

- Mert eszerint még nagyobb bajban vagyok, mint gondoltam. Én ugyanis azt hittem, hogy a *te* bocsánatodat kell kiérdemelnem. De ha a magaméről van szó, nos, én igazán nem lehetek elnéző magamhoz! Na, most mi lesz? Te okos kislány vagy, találj ki valamit!

S hiába könyörgött Jeanne, Fronte atya nem kelt fel. A könnyeivel küszködő leánynak végül is támadt egy ötlete: felkapta a lapátot, és az egész hamut a saját fejére zúdította. Majdnem megfulladt tőle, s alig tudta kinyögni:

- Tessék! Most már igazán kelj fel, atyám, nagyon kérlek!

Az öreg meghatódott mosollyal magához szorította Jeanne-t, és így szólt:

- Ó, te csodálatos gyermek! Hitemre mondom, olyan vagy, mint az igazi mártírok. A te alázatosságod is tiszta, őszinte, híján van minden színlelésnek.

Azután kifésülte Jeanne hajából a hamut, és segített neki megmosnia az arcát meg a nyakát és rendbe szednie magát. Jókedve visszatért; azt se bánta volna, ha előlről kezdik a vitát. Le is ült megint, magához vonta Jeanne-t, és azt mondta:

- Jeanne, te is fontál koszorút a Tündérfánál, úgy, mint a többiek?

Velem is mindig így kezdte, ha sarokba akart szorítani; ezen a nyugodt, közömbös hangon, ami úgy megtéveszti az embert, hogy észre sem veszi, máris belesétált a kelepcébe. Ezt mindig élvezte. Rögtön láttam rajta, hogy Jeanne-t is így akarja törbe csalni. Jeanne felelt is neki:

- Igen, atyám.

- És utána felakasztottad a fára?

- Nem, atyám.

- Nem?

- Nem.

- És miért nem?

- Nem is tudom. Nem volt kedvem.

- Nem volt kedved?

- Nem, atyám.

- Hát mit csináltál vele?

- A templomban aggattam fel.

- Miért nem a fára?

- Mert azt mondják, hogy a tündérek a Gonosszal tartanak rokonságot, és bűn hódolni nekik.

- Te magad is bűnnek tartottad ezt?

- Igen, atyám.

- Márpedig ha ez bűn, akkor a barátságuk is veszedelmet hozhat rád meg a többiekre is. Nem gondolod?

- De igen, azt hiszem, igen...

A pap elgondolkozott egy percre, és én tudtam, hogy most fog lecsapni áldozatára, így is történt:

- A tündérek tehát kétes származású, kiközösített teremtmények, akikkel nem ajánlatos barátkozni, különösen gyerekeknek. Ha pedig így áll a dolog, akkor magyarázd meg nekem, drága gyermekem, ha tudod, hogy miért nem lett volna szabad elűznöm őket, és miért akartad megkímélni őket? Egy szóval: mit vesztettél ezzel?

Hát nem elrontotta a dolgát ez az ostoba vénember! Annyira felbosszantott, hogy legszívesebben pofon vágtam volna, ha nem nézem a korát. A legjobb úton haladt, hogy rendbe hozza a dolgot, és akkor ezzel a buta fordulattal megint elront mindent. Hogy Jeanne mit veszített? Hát sehogy sem fogja fel, miféle gyerek ez a Jeanne? Hát nem érti, hogy Jeanne-t egy cseppet sem érdekli, veszt-e, vagy nyer valamit? Jeanne-t csak egy valamivel lehet kihozni a sodrából, de azzal aztán alaposan: arról kell meggyőzni, hogy *mást* fenyeget baj, kár vagy veszteség. Mondhatom, ügyesen megcsinálta: most aztán törheti a fejét, hogyan másszék ki a saját kelepcéjéből!

Alighogy a pap kiejtette a száján e szavakat, Jeanne elkomorult, szemét ellepték a keserű könnyek, és olyan szenvedéllyel támadt rá, hogy a pap azt se tudta, hová legyen meglepetésében. Engem azonban nem lepett meg a kifakadás, mert én tudtam, milyen löporos hordóra vetett szikrát azzal a balul megválasztott argumentummal.

- Ó, atyám, hogy is beszélhetsz így? Hát kié Franciaország?

- Istené és a királyé.

- És nem a Sátáné?

- Hogyan is lehetne a Sátáné, gyermekem? Ez a föld a Mindenható lábának zsámolya, a Sátán még egy talpalatnyit sem mondhat belőle a magáénak!

- Ki adott otthont azoknak a szegény tündéréknek? Isten. Ki óvta őket századokon át? Isten. Ki engedte, hogy táncoljanak, játszodozzanak? Isten. És ki volt az, aki büntetéssel fenyegette meg őket, mert nem tetszett neki az, amit még Isten sem kifogásolt? Az ember. Ki akarta megtiltani ártatlan szórakozásaikat, és ki büntette meg őket? Ki kergette el szegényeket otthonukból, amelyet Isten adott nekik könyörületből és irgalomból, s amit ötszáz éven át fűrésztött harmattal, esővel és napsugárral, áldása jeléül? Mert az igenis az ő otthonuk volt; Istentől kapták, és senki emberfiának nem volt joga elvenni tőlük. S milyen jóságosak voltak! A gyermekeknek soha többé nem lesznek ilyen hűséges barátai! Őt hosszú évszázad alatt mindig csak jót tettek velük, segítettek rajtuk; soha nem bántották egyiket sem - és a gyerekek szerették is őket, most meg bánkódnak utánuk, és bánatukra nincs gyógyír. Hát mit vétettek a gyerekek, hogy ilyen keserves büntetés sújtja őket? Hogy a szegény tündérék társasága veszélyessé válhatott volna? Ó, persze, ha az a *volna* ott nem volna! Hogy a Gonosz rokonai? No és aztán? Ez még nem ok arra, hogy megfosszák őket a *jogaiktól*, aminthogy a gyerekeket sem lehet megfosztani a jogaiktól; s ha én akkor itt vagyok, bizony szót emeltem volna értük, a gyerekekért és a gonoszokért, s lefogtam volna a kezed, hogy megmentsem valamennyiüket. De most - most már késő, menthetetlenül elveszett minden!

Azután még egyszer kitört, és azt kérdezte:

- Ki mondta, hogy a tündéreket kerülni kell, és nem szabad velük barátkozni, mert testvérei a Gonosznak, és ki vannak rekesztve az üdvösségből? Ebből ugyanis éppen az következnek, hogy szánjuk őket, és emberségesek legyünk hozzájuk, amennyire csak tőlünk telik: feledtesük el velük, milyen keserves sors jutott osztályrészükül, csak azért, mert tündéréknek születtek. Szegény kis teremtések! Ugyan miből van a szíve annak, aki egy keresztény gyermeket megszán, az ördög gyermekeit meg nem sajnálja, holott azok ezerszer inkább rászorulnának - mondta, és zokogva eltolta magától Fronte atya karját, majd szédörzsölve könnyeit az öklével, toporzékolni kezdett, végül pedig elrohant, de olyan hirtelen, hogy magunkhoz sem térhettünk a viharzó forgószéltől, amit szenvedélyes szavai kavartak.

A pap végül felállt, s egy ideig csak a homlokát simogatta, mint aki szédül, vagy gondok gyöttrik, azután megfordult és elindult a dolgozószobája felé. Amint átlépte a küszöböt, még hallottam, hogy bánatosan azt mormogja:

- Ó, szegény gyermekek és szegény kárhozottak! Szent igaz, nem lehet megfosztani őket a jogaiktól. És én erre nem is gondoltam! Isten bocsássa meg nekem, nagy hibát követtem el.

Jól sejtettem tehát: Fronte atya beleesett a verembe, melyet másnak ásott. Kedvem lett volna kipróbálni: nem tudnám-e egyszer jómagam is törbe csalni - de azután meghánytam-vettem a dolgot, és lemondtam róla, mert nekem nincs tehetségem az ilyesmihez.

III.

Sok minden eszembe jut erről, számos eset, amit elmesélhetnék, de ezeket inkább máskorra hagyom. Hangulatomnak engedve, hadd idézzem fel inkább egy futó pillanatra, milyen szép, nyugodt, eseménytelen életet éltünk mi, gyerekek, azokban a békés napokban falusi házikóinkban, különösen tél idején. Nyáron hajnaltól estig kinn voltunk a nyájjal a szélfűtta hegyi legelőkön, és ott eleget hancúrozhattunk; télen azonban derűs nyugalom várt ránk. Gyakran jöttünk össze Jacques d'Arcék tágas, földes szobájában, a tűz mellett: játszottunk, nótáztunk, jövendőt mondtunk, és éjfélig is elhallgattuk a falubeli öregek meséit, nagyotmondásait, pletykáit.

Azon a télen történt, amelyet azután esztendőig mindenki csak a zord télként emlegetett, hogy egyik különösen hideg, csípős estén megint ott jöttünk össze náluk. Kint zúgott a szél, s bár ez a hang nyugtalanító, szerintem nincs felemelőbb és kellemesebb érzés, mint védett helyről hallgatni, hogyan dühöng, tombol és harsog. Márpedig mi védett helyen voltunk. A tűz ropogása kellemesen olvadt össze a kéményen aláhulló hó és dara sistergésével. Úgy tíz óráig ki sem fogytunk a szóból, dalból, kacagásból; akkor aztán megvacsoráztunk: meleg zabkását, babot és vajás puliszkát - és mondhatom, az étvágyunkkal sem volt baj.

A kis Jeanne félrehúzódott egy ládikára, tányérját és kenyerét egy másikra tette, kedvenc állatai pedig körülfogták, és segítettek neki vacsorázni. Neki mindig több volt belőlük, mint akármelyik gyereknek, s több mint amennyi kellett volna, mert nála a falu minden kóbor macskája menedéket talált, s amikor ezt a többi otthontalan vagy kivert állat megneszelte, az is mind hozzá futott. Ezek aztán hírért vitték, és attól kezdve egyre több állat gyűlt hozzá; tőle nem féltek sem a madarak, sem az erdő más félénk vadjai, őt mindig jó barátként fogadták, ha elment közéjük, és maguk is szívesen mentek el őhozá. Ennek az lett az eredménye, hogy állandóan tele volt velük a ház. Jeanne szívesen látta őket, mert egyformán szeretett minden állatot, tekintet nélkül a fajtájára vagy rangjára. Nyakörvről, pórázról, kalitkáról hallani sem akart, az állatok szabadon járhattak ki-be, s éltek is jogukkal. Mind többen jöttek, de el már nem mentek. Átkozódott is miattuk Jacques d'Arc eleget, de a felesége kijelentette: gyermeküket Isten ajándékozta meg ezzel a hajlandósággal, kifürkészhetetlen bölcsességében, így hát nem is szabad útját állniok, meg aztán nem is lenne okos dolog beleavatkozni, míg Tőle magától nem kapnak erre felszólítást. Békében hagyták hát Jeanne kedvenceit, s mint mondtam, ezúttal is ott volt mind: nyulak, madarak, macskák, mókusok, meg különféle csúszómászók. Fölöttébb nagy érdeklődést tanúsítottak a vacsora iránt, s mindegyik vett is magának, amit tudott. Egy icipici mókus felült Jeanne vállára - ahogy ezek az apró jószágok szokták -, mancsában egy teljesen száraz, majdnem kőkemény süteménydarabkával, amit ide-oda forgatott, keresve a puhább részeket. Ha ilyet lelt, nagyot legyintett magasra emelt, bozontos farkával, örömeiben és meglepetésében előrecepta hegyes fülét, végül pedig a puha csücsköt lefűrészelte két hegyes metszőfogával, amelynek éppen ez a rendeltetése, és nem dízül szolgál, minthogy a mókusok igazán nem törődnek az ékességekkel: ezt mindenki tanúsíthatja, aki megfigyelte őket.

Vidám és fesztelen volt a hangulat, ám egyszerre csak zörögtek az ajtón. Rongyos csavargó lépett be - az örökös háborúskodás következtében tele volt az ország ilyenekkel -, de nem húzta be rögtön az ajtót, előbb topogott egy ideig a küszöbön, aztán megrázta magát, végigseperte behavazott köpenyét, majd levette ócska kalapját, s a lábához csapdosta, hogy arról is leverje a havat. Beesett arcán elégedettség látszott, ahogy körültekintett a társaságon, és a szeme is mohón felcsillant, ahogy meglátta a sok ennivalót. Alázatosan és bocsánatkérően köszönt, és szerencséseknek nevezett minket, mert ilyen éjszakán tető van a fejünk felett, melegedhetünk a tűznél, válogathatunk a jobbnál jobb falatokban, és elbeszélgethetünk jó barátainkkal - míg a földönfutók még ebben az ítéletidőben is az országutat tapossák - könnyörülne már rajtuk az Isten.

Szavai azonban válasz nélkül maradtak, ő meg csak állt, és zavartan nézett egyik arcra a másikra. Biztatást egyikén sem látott, s ettől az ő arca is megdermedt, eltűnt róla a mosoly; csak bámult maga elé, és időnként arca elé kapta a kezét, hogy elrejtse vonaglását, a gyengeség eme nőies jelét.

- Ül le!

A mennydörgő hang Jacques d'Arcé volt, és Jeanne-nak szólt. Az idegen levette a kezét az arcáról, és riadtan felpillantott. Jeanne állt előtte, és a zabkását kínálta.

- A Mindenható Isten áldjon meg, gyermekem - mondta az idegen. Kibuggyanó könnyei végigfolytak az arcán, de a tényért nem merte elvenni.

- Nem hallasz? Azt mondtam, ül le!

Senkit nem volt könnyebb meggyőzni közülünk, gyerekek közül, mint Jeanne-t - csakhogy nem így. Apja azonban nem értette a módját, és nem is tanulta meg soha.

- De hiszen éhes! Látom rajta! - felelt Jeanne.

- Ha éhes, akkor dolgozzék. Az effélék lassan már a saját házukból is kiesznek minket. Megmondtam már, hogy ezt nem tűröm tovább. S amit mondtam, ahhoz tartom magamat. Nézd csak meg, különben is, nézd, milyen csavargó gazember képe van. Ül le, ha mondom!

- Én nem tudom, apám, hogy csavargó-e vagy sem, én csak azt látom, hogy éhes. Hadd egye meg hát a zabkását, nekem már úgysem kell.

- Jeanne! Ha nem fogadsz szót, én... Az ilyen csavargók azt sem érdemlik meg, hogy tisztességes ember szóba álljon velük! Én tőlem ne kérjenek se enni, se inni. Jeanne!

Jeanne letette a tényért a ládikára, azután átment a szobán, és odaállt az apja elé:

- Apám, ha megtiltod nekem, én engedelmeskedem. De szeretném, ha egy kicsit gondolkoznál rajta, mert te is beláthatod, hogy nem helyes valakit a gyomrán keresztül büntetni azért, amit a fejével vétett; mert ha tett is valami rosszat ez a szerencsétlen idegen, akkor a fejével tette, most azonban nem a feje éhes, hanem a gyomra, az pedig soha nem bántott senkit, nem is bánthatott volna még akarattal sem. Kérlek hát...

- Micsoda ötlet! Ilyen hülyeséget még sohasem hallottam!

Ekkor avatkozott közbe Aubrey, a község előljárója. Nagyon szeretett vitatkozni, és értette is a módját; ezt mindenki elismerte. Felállt, öklét az asztalra támasztotta, fölényesen, méltóság-teljesen végignézett hallgatóságán - a szónokok szokása szerint -, s behízelt hangon rákezdte:

- Nincs ám igazad, komám, és ezt mindjárt be is bizonyítom a társaságnak - itt végighordozta tekintetét rajtuk, és cinkosan biccentett. - Van ám egy cseppnyi igazság abban, amit a gyerek mond. Mert ugyebár, nem is kell bizonygatnom, hogy végső fokon az ember egész testét a feje

kormányozza. Ezt egyikőtök sem vonja kétségbe, igaz? - Megint körülnézett, de csak helyeslő fejbólintásokat látott. - Ha pedig ez így van, akkor egyetlen testrésznünk sem lehet felelős azért, amit a fej parancsára tesz; ergo egyedül a fejünk felelős azokért a vétkekért, melyeket kezünk, lábunk vagy a gyomrunk elkövet. Értitek, hogyan gondolom? Igazam van idáig? - Mindenki nagy lelkesedéssel helyeselt, s néhányan odaszóltak a szomszédjuknak, hogy az előljáró kitűnően beszél ma este; nemhiába okos ember. Persze, ő is meghallotta, s mi tagadás, igencsak hízelgett neki: csak úgy csillogott a szeme az örömtől; ugyanolyan meggyőző és csengő hangon folytatta hát: - Mármost nézzük csak, mi is az a felelősség, és hogyan érvényesül a szóban forgó esetben. A felelősség azt jelenti, hogy mindenki felelős azokért a dolgokért, amelyek felelőssége körébe tartoznak, de csakis azokért - s kanálával nagy ívet rajzolt a levegőbe, hogy ezzel is jelezze, milyen széles az emberi felelősség köre, mire többen ámulatlan kiáltottak fel: - Nahát, csakugyan! Milyen tömören tud beszélni a mi előljárónk! - Aubrey tehát rövid szünetet tartott, hadd fokozódjék az érdeklődés, azután így folytatta: - No jó. Tegyük fel, hogy ráesik valakinek a lábára a csípőfogó, és csúnyán felsebzi. Ki mondaná, hogy erről a fogó tehet? Ne is szóljatok. Már látom az arcotokon, hogy ezt mindnyájan képtelenségnek tartjátok. De miért az? Azért, mert a fogó nem tud gondolkodni, vagyis nem maga irányítja a tetteit, következésképpen nem is felelős értük. Márpedig ha nem vonhatjuk felelősségre, akkor büntetést sem szabhatunk ki rá. Igazam van? - Hatalmas tapsvihár volt a válasz. - És ezzel elérkeztünk az emberi gyomorhoz. Gondolkozzatok csak egy kicsit: hajszálynyra ugyanaz a helyzet, mint a csípőfogónál. Kérlek benneteket, figyeljetek jól, hogy követhesetek. Akarhat-e a gyomor gyilkolni? Ugye nem? Akarhat-e lopni? Nem. Akarhat-e felgyújtani egy házat? Nem. Akkor hát mondjátok meg nekem: *Hát a fogó akarhat-e?* (Az emberek ámulatlan kiáltoztak: „Nem! Pontosan ugyanaz az eset! Hát nem csodálatos?”) - Na mármost, drága barátaim és szomszédaim, ha ezek a vétkek nem a gyomor elhatározásából születnek, akkor nem is a gyomor felelős értük, legalábbis nem első fokon! Ez, ugyebár, nyilvánvaló? Máris közelebb jutottunk a célhoz, de azért csak nézzük tovább. Segédkezhet-e a gyomor a maga jószántából hasonló vétkeknél? A válasz: nem, mert a gyomor nem gondolkozik, és éppúgy nincs önálló akarata, mint a fogónak. Eszerint megállapíthatjuk, hogy a gyomrunk sem részben, sem egészben nem felelős az általa elkövetett vétkekért. - Válaszképpen ismét felzúgott a taps. - Milyen következtetést vonhatunk le ebből? Azt, hogy bűnös gyomorról beszélni értelmetlenség, mert a legádázabb csavargó testben is tiszta és ártatlan gyomor lakozik. Bármit követ is el ő maga, a *gyomrát* semmi esetre sem kárhoztathatjuk. Isten azért áldott meg bennünket értelemmel, hogy helyesen, nagylelkűen és tisztességesen gondolkozzunk. Éppen ezért kötelességünk és egyben megtisztelő kiváltságunk is, hogy szenvedés és szükség idején megszánjuk a csavargóban lakozó éhes gyomrot, és enni adjunk neki, sőt az is, hogy ezt szíves örömet tegyünk, meghajtva zászlónkat állhatatossága és kitartása előtt, amely a kísértések közepette is megőrizte ártatlanságát. Hát csak ezt akartam mondani.

A hatás leírhatatlan volt. Az emberek felugrottak, tapsoltak, éljeneztek, és az egekig magasztalták Aubrey-t; azután, még egyre tapsolva és kiáltozva, sőt, néhányan könnyezve, köréje tömörültek, a kezét szorongatták, és úgy elhalmozták dicsérettel, hogy az előljáró egy szót sem tudott szólani, mert ha megpróbálja, biztosan elcsuklik a hangja a büszkeségtől és meglepedettségtől. Csodálatos látvány volt! Mindenki azt mondta, így még soha életében nem beszélt, és nem is tudna még egyszer. Bizony nagy hatalom az ékesszólás. Most az egyszer még az öreg Jacques d'Arcot is magával ragadta a lelkesedés, és odakiáltott a lányának:

- No jól van, Jeanne, nem bánom! Add oda a kását!

Jeanne nem is tudta, mit mondjon zavarában, ugyanis a kását már régen odaadta az idegennek, s az meg is ette az egészet. Amikor megkérdezték, hogy miért nem várta meg a határozatot, azt felelte, hogy az idegen nagyon éhes volt már, oktalanság lett volna tovább vártni, mert ki tudhatta, mit fognak határozni. Ugye, milyen okos és megfontolt gyerek volt Jeanne?

Az idegen különben sem volt csavargó. Nagyon derék fickó lehetett, csak a szerencséje hagyta el, de hát akkoriban ez igazán nem számított bűnnek francia földön. Most végre kényelembe helyezhette magát, jóllakhatott, s minthogy más baja nem volt, a nyelve is megoldódott, és ugyancsak szaporán pergett. Évekig harcolt a csatatereken, s mindaz, amit elmondott, *ahogyan* elmondta, lángra lobbantotta bennünk a hazaszeretetet: szívünk hevesebben dobogott, vérünk sebesebben keringett. Azután, szinte minden átmenet nélkül, fenséges menetben felvonultatta előttünk Franciaország minden régi dicsőségét: s képzeletünkben megjelentek a Kerekasztal lovagjai: a tizenkét titáni alak, amint kibontakozott a ködös múltból, és szembeszáll végzetével; hallottuk az ellenük vonuló hatalmas sereg lovainak dobogását; láttuk, hogyan dagad és apad, apad és dagad ez az emberár, és hogyan semmisül meg a hősök maroknyi csapata előtt; szemünk láttára játszódtak le Franciaország legendás történetének legszerencsétlenebb és mégis legcsodálatosabb napjai; láttuk a végtelen csatamezőt, a hullák és haldoklók sűrűjéből hol itt, hol ott felbukkanó lovagokat, akik erejük fogytán is szörnyű csapásokat osztogatnak: láttuk, mint esnek el sorra, míg végül csak egy marad közülük - az a nagyszerű hős, akinek nevét az ének őrzi, melynek hallatára minden francia szív megdobban; s láttuk végül - ez volt a legfenségesebb és legmeghatóbb kép - az ő hősies halálát is, és ahogy ott ültünk, tátott szájjal, lélegzetvisszafojtva, lesve az idegen minden szavát, megéreztek a szoba csendjében: milyen iszonyú csend borulhatott a csatamezőre, amikor az utolsónak életben maradt hős is búcsút mondott a világnak.

S most, ebben az ünnepélyes, néma csendben az idegen megsimogatta Jeanne fejét, és így szólt hozzá:

- Isten tartson meg téged, kislányom! A halálból hoztál vissza engem ma este. Most hát ide figyelj: ez lesz a jutalmad. - Nem is szólt többet, csak rázendített a magasztos Roland-énekre.

Képzeljétek el, milyen hatást váltott ki a lelkes és odaadó francia hallgatókból! Nincs szó, amely ezt kifejezhetné. Milyen pompás látvány volt, amint ott állt közöttünk méltóságteles elragadtatásában, s ajkáról meg szívéből áradt a fenséges dal: nemcsak a teste, de még a testét borító rongyok is átszellemültek.

Állva hallgattuk végig: a kipirult arcokon könnyek csorogtak végig, sokan akaratlanul is ringatni kezdték a testüket, s keblük a dal ütemére emelkedett és süllyedt, sóhajok és elragadtatott kiáltások hangzottak, s amikor az idegen az utolsó strófához ért, és meghallottuk, hogyan rebegi el gyönyörű imáját a haldokló Roland, vértelen ajakkal, arcával a csataterre, halomban heverő áldozatai fölé borulva és lehúzott kesztyűjét még ereje fogytán is az ég felé, Istennek nyújtja - akkor valamennyiünkben kitért a zokogás. S amikor az ének véget ért, s az utolsó hang is elhalt, a társaság egy emberként tódult az énekeshez; a Franciaország iránt érzett rajongás, és a dicső múlt emlékének felizzó büszkeség szinte eszüket vette: majd megfojtották öleléseikkel, elsősorban Jeanne, aki a nyakába csimpaszkodott, s elárasztotta csókjaival.

Odakint még javában dühöngött a vihar, de senki sem törődött vele - az idegen most már igazán otthon érezhette magát közöttünk, maradhatott, ameddig csak akart.

IV.

Melyik gyereknek nincs gúnyneve? Nekünk is volt. Könnyen szert tettünk rá, s a név ránk ragadt. Jeanne azonban mindannyiunkon túltett: ő két-három becenevet is kapott tőlünk, sőt, az évek múlásával, még ennél is többet. Egyik-másik élete végéig kísérte. A parasztlányok természetüktől fogva szemérmesek; ő azonban túltett mindegyiken, olyan könnyen elpirult, olyan hamar zavarba jött idegenek előtt. Ezért aztán Pirulónak csúfoltuk. Noha valamennyien szerettük hazánkat, vele mégsem vehettük fel a versenyt hazaszeretben. Néha Szépséges Jeanne-nak szólítottuk, nemcsak arcának és alakjának rendkívüli szépsége, hanem szeretetreméltósága miatt is. Jeanne sohasem hagyta el a jelzőket a neve elől, aminthogy a Bátor nevet is élete végéig használta.

Ahogy múlt az idő, fáradtságos munkában, de arra mifelénk békességben, nyúlánk fiúkká és lányokká serdültünk. Ekkor már mi is tudtuk, milyen szörnyű háború dúl tőlünk nyugatra és északra. Legalább annyira felfogtuk, mint a szüléink. A véres csatamezőkről szállongó hírek éppúgy felkavartak minket is, mint őket. Még ma is világosan emlékszem a következőkre:

Egy keddi napon éppen a Tündérfa körül hancúroztunk, dalolva és virágfüzéreket aggatva a fára, tündérpajtásaink emlékére, amikor Kicsi Mengette felkiáltott:

- Nézzétek! Mi az ott?

Ha valaki így kiált fel, és hangján érezni lehet a megdöbbenést meg az ijedséget, akkor biztos, hogy mindenki rögtön felfigyel. A kipirult, lihegő gyerekek egyszeriben összeszaladtak, és a sok kíváncsi szem mind a falu felé meredt.

- Egy fekete zászló!

- Az lehetetlen!

- Pedig saját szemeddel láthatod.

- Igazad van, az!

- Ugyan mit jelent?

- Mi mást jelenthetne, mint valami bajt.

- Ezzel nem sokat mondtál, ezt mi is tudjuk. Az a kérdés, miféle bajt?

- Majd megtudjuk, ha ideér, aki hozza.

- Vajon ki lehet? Nagyon szedi ám a lábát.

Ki erre, ki arra szavazott, végül kiderült, hogy Étienne Roze. Sárga haja és kerek, himlőhelyes arca miatt Napraforgónak hívtuk. Ősei németek voltak. Minden erejét megfeszítve kaptatott fölfelé, időnként feje fölé emelte a zászlót, meglengetve a veszedelem fekete jelét. Mindnyájan öt figyeltük, csak ő róla beszéltünk, és szívünk majd kiugrott a helyéről, olyan izgatottan vártuk, hogy megtudjuk végre, mi hírt hoz. Végre felért hozzánk, s zászlaja nyelét a földbe szúrva azt mondta:

- No! Állj meg itt, te francia zászló, amíg kifújom magam! Mert külön lobogót már nem érdemel ez az ország.

A fecsegő szájak egyszeriben elnémultak. Mintha valakinek halálhírét közölték volna velünk. A síri csendben nem hallatszott más, csak Étienne lihegése. Amikor végre lélegzethez jutott, így szólt:

- Rossz híreket hozok. Franciaország Troyes-nál szerződést kötött az angolokkal meg a burgundiakkal. Ez a csalárd szerződés kényére-kedvére kiszolgáltatja az országot az ellenségnek. Mindez a burgundi herceg műve meg azé az ördögös asszonyé, a francia királynéé. Katalin hercegnőt férjhez adják az angol Henrikhez...

- Ez nem lehet igaz! A francia király lányát az agincourt-i mészároshoz? Ezt nem tudom elhinni. Talán nem jól hallottad...

- Ha ezt sem hiszed el, Jacques d'Arc, akkor aligha fogod elhinni, amit most mondok. Az ugyanis még ennél is rosszabb. Mert ha ebből a házasságból gyermek születik, ha csak lány is, reá száll mind Anglia, mind Franciaország trónja, és azontúl egy uralkodónak fog hódolni mindkét ország, az idők végezetéig.

- Ez már aztán igazán szemenszedett hazugság - szólt közbe Edmond Aubrey, akit mi Paladinnek, azaz Leventének hívtunk, mert mindig csak arról beszélt, mekkora seregeket fog kardélre hányni egy szép napon. - Hiszen ez ellenkezik az ősi frank joggal, tehát törvénytelen és érvénytelen! - Még folytatta volna, ha hangja bele nem fül az általános zibongásba; valamennyien felháborodottan gyaláztuk a szerződést, mindenki egyszerre beszélt, és senki sem figyelt a másikra, míg csak Humette le nem csendesítette a társaságot:

- Ne szakítsátok félbe folyton; hadd mondja el a többit is. Azt mondjátok, hazugság, amit mond. Bár az volna. *Akkor* nem kellene mérgelednötök, hanem örülhetnétek. Folytasd csak, Étienne.

- Már nem sok van hátra: uralkodónk, VI. Károly, király marad haláláig, de utána Henrik angol király uralkodik majd Franciaország felett, amíg csak gyermeke elég idős nem lesz, hogy...

- Hogy ő uralkodjék felettünk, az a mészáros? Nem igaz, egy szó sem igaz az egészből! - kiáltott közbe Paladin. - Mi lesz akkor a dauphinnal? Erről mit mond a szerződés?

- Semmit. Megfosztja őt a tróntól, és földönfutóvá teszi.

Erre mindnyájan kiabálni kezdtünk, alávaló hazugságnak bélyegeztük az egészet, sőt, lassan a bizakodásunk is visszatért:

- A szerződés csak akkor érvényes, ha a király aláírja, ő pedig biztosan nem fogja aláírni, ha látja, hogyan akarják kisemmizni a fiát.

Napraforgónak erre is volt ellenvetése:

- Azt mondjátok meg nekem: a *királyné* vajon aláírma-e olyan szerződést, amely megfosztja örökségétől a fiát?

- Az a kígyó? Meghiszem azt. De ki beszél itt róla?

Tőle nem várhatunk semmi jót. Ő minden aljasságra hajlandó, ami csillapíthatja bosszúszomját. Különbösen is gyűlöli a fiát. Csakhogy az ő aláírása nem számít; a szerződést a királynak kell aláírni.

- Jó. Akkor csak egyet mondjatok még: mi van a királlyal? Igaz-e, hogy nincs eszénél?

- Igaz, de a nép csak annál jobban szereti. A szenvedés közel hozza az emberekhez; s a szánalomból szeretet lesz.

- Ebben igazad van, Jacques d'Arc. Hanem mit gondolsz te, milyen ember az, aki nincs teljesen az eszénél? Tudja az, hogy mikor mit csinál? Nem. Megteszi, amire mások rákényszerítik? Meg. Tudd meg, hogy a király már aláírta a szerződést!

- Ki kényszerítette rá?

- Ezt kérdezned sem kellene. A királyné.

Erre megint kitört a lárma - mindenki egyszerre beszélt, és szidta a királynét, ahogy csak kitelt tőle.

- Nem minden hír igaz. Erre már máskor is volt példa. Igaz, hogy ilyen szégyenletes, lesújtó és megalázó hírt még sohasem hallottunk, de reméljük, hogy ez is csak hitvány szóbeszéd. Te kitől hallottad? - kérdezte Jacques d'Arc.

Húga, Jeanne, elsápadt erre; félt a választól - s ösztöne nem csalt.

- A maxeyi plébánostól.

Mindenki nagyot sóhajtott. A maxeyi plébánost megbízható embernek ismertük.

- És ő nem kételkedett benne? - Izgatottan vártuk Étienne választát:

- Nem, sőt, mi több, azt mondta: *tudja*, hogy igaz.

A lányok közül néhányan sírva fakadtak, a fiúk mély hallgatásba merültek. Jeanne nem szólt egy szót sem. Jacques a fejére tette kezét, és vigasztalóan megsimogatta a haját, mire Jeanne hálásan ajkához vonta a kezét, és megcsókolta, de nem szólt semmit. Azután végre magunkhoz tértünk, s a fiúk újra kezdték a beszélgetést. Noël Rainguesson szólalt meg elsőnek:

- Bár már férfiak lennénk! Nagyon lassan nővünk, pedig a hazának sohasem volt nagyobb szüksége katonákra, mint most!

- Nem szeretek gyerek lenni - mondta Pierre Morel, akit Szitakötőnek kereszteltünk el, mert olyan düledt volt a szeme. - Örökké csak várunk, várunk, várakozunk, a háború meg ide s tova száz éve folyik, és mi még mindig nem vehetünk részt benne. Csak már katonának állhatnék!

- Én bizony nem várok már sokáig! - szólt Paladin.

- Rövidesen hallani fogtok rólam, ezt megígérem. Vannak, akik szeretnek hátul meghúzódni, ha meg kell ostromolni egy várat, én viszont az első sorban leszek, a tisztek mellett. Ha meg nem engedik, inkább hazamegyek.

Még a lányokat is elfogta a harcias lelkesedés.

- Bárcsak férfi lehetnék: habozás nélkül nekiindulnék, most rögtön! - jelentette ki Marie Dupont, s büszkén körülnézett, csillogó szemmel lesve a hatást.

- Én is veled tartanék - mondta Cécile Letellier, és orrlikai kitágultak, mint a csataméneke ütközet előtt. - Esküszöm, vissza nem fordulnék a csataterrről, még ha egész Anglia állna is szemközt velem!

- Ojjé! - szólt Paladin. - Ti, lányok csak hancegni tudtok, több nem telik tőletek. Lehettek akár ezren is, de csak egy tucatnyi katonával kerüljete szembe, úgy elszaladtok, mint a nyúl. Még csak az hiányzik, hogy a kis Jeanne is kijelentse, ő is katonának akar állni!

Ez olyan nevetségesen hangzott, és akkora kacagást keltett, hogy Paladin tovább fűzte a szót:

- Nézzetek csak rá, és képzeljétek magatok elé, amint éppen beveti magát az ütközetbe, mint valami öreg harcos! Miért is ne? Ő ugyanis nem olyan közönséges, rongyos katona lesz, mint mi; de nem ám, ő tiszt lesz! Úgy bizony! Páncélt fog viselni, és acélsisakján rostély lesz, hogy nyugodtan pirulhasson mögötte, és elrejtse zavarát, ha szembe találja magát az ellenséges katonákkal, akiknek még nem mutatták be. Ugyan, mit! Nem is tiszt, kapitány lesz! Száz

ember, vagy az is lehet, hogy száz lány követi majd. Úgy ám! Az ellenség úgy szalad majd szét, ha lecsap rájuk, mintha az orkán fújta volna el őket.

A többiek már az oldalukat fogták neveltükben, és ebben nem is volt semmi meglepő, hiszen *akkor* még valóban nagyon tréfás ötletnek tűnt, hogy ez a tartózkodó, ártatlan gyermek, aki még egy legyet sem bántott volna, és irtózott a vértől, egy szép napon fegyveres sereg élén rontson a csatába. Ő meg csak ült, zavartan és szégyenkezve, amiért így kinevetik - ám egy perc múlva olyasvalami történt, ami egyszeriben visszájára fordította a dolgokat, s meggyőzte az egész ifjú társaságot arról, hogy ha nevetni kell, akkor az nevet legjobban, aki utoljára nevet. A következő pillanatban ugyanis egy arc bukkant elő a Tündérfa mögül. Mindnyájan ismertük, és rettegtünk tőle. Az örült Benoist kiszabadult ketrecéből - futott át az agyunkon. Végünk van! A rongyos, szakállas, ijesztő alak elősettenkedett, és egy fejsze volt a kezében. Futottunk, ki merre látott; a lányok sírva és sikoltozva. Azaz nem mind. Jeanne egy tapodtat sem mozdult, és szembe fordult az örülttel. Amikor elértük a zöld tisztást övező fákat, és elrejtőztünk a bozótban, ketten-hárman kikandikáltunk a fák közül, hogy lássuk: közelebb merészkedik-e Benoist? És mit láttunk: Jeanne még mindig ott állt, a dühöngő meg egyre közelebb lopakodott hozzá felemelt fejszével. Rettenetes látvány volt. Megfagyott bennünk a vér. Nem akartam végignézni, hogyan végez áldozatával, mégsem tudtam levenni róla a szemem. Ekkor Jeanne megindult, mintha elébe akarna menni az örültnek. Egyszerűen nem hittem a szememnek. Benoist megállt, megfenyegette Jeanne-t a fejszével, mintha figyelmeztetné - egy lépést se tovább -, de Jeanne ügyet sem vetett rá, csak ment tovább, előre, míg szembe nem került vele, aztán megállt, és mondott valamit a bolondnak. A lélegzetem is elállt, szédülni kezdtem, minden összefolyt a szemem előtt, és egy ideig - nem is tudom, meddig - semmit se láttam. De amikor elmúlt, és újra odanézttem - Jeanne kézen fogva vezette Benoist-t, vissza a falu felé. A fejsze is nála volt.

Azután egyenként előbújtunk, és tátott szájjal bámultunk utánuk, míg nem érték el a falut. Ekkor kapta Jeanne a Bátor nevet.

Mínthogy nekünk most más dolgunk volt, a fekete zászlót otthagytuk, hadd teljesítse gyászos hivatását. Utánuk futottunk, hogy felferjük a falut, és kimentsük Jeanne-t ebből a veszedelmes helyzetből, bár az igazat megvallva, talán nem is volt veszélyben, mert a látottak után az volt az érzésem, hogy amíg a fejsze Jeanne kezében van, addig a másoknak nincs sok esélye. Mire leértünk, a veszély valóban elmúlt; az örült már lakat alatt volt. Az egész falu összecsódlott a templom előtti terecskén, hogy álmélkodva meghányja-vesse a történeteket. Ez a csodálatos eset még a szerződésről szóló szomorú hírt is elfeledtette velünk egy kis időre.

Az asszonyok sírva ölelgették és csókolgatták Jeanne-t, a férfiak meg a fejét simogatták, és azt mondták, ha férfi lenne, elküldenék a háborúba, mert ezek után kétségtelen, hogy megsemmisítő csapásokat mérne az ellenségre. Jeanne szerénységét azonban annyira próbára tette a nagy dicsőség, hogy egyszer csak elosont valamerre, és elbújt.

Erre minket kezdtek faggatni. Én annyira elröstelltem magam, hogy az első adandó alkalommal félrehúzódtam, majd visszamentem a Tündérfához, hogy magamhoz térjek zavaromból a sok vallatás után. Jeanne is ott volt, de ő azért ment oda, hogy a sok dicséret okozta zavarából térjen magához. Később a többiek is lerázták magukról a kíváncsiskodókat, és utánunk jöttek. Akkor azután közrefogtuk Jeanne-t, és megkérdeztük, honnan szedte a bátorságot tettéhez, ő szerényen csak annyit felelt:

- Miért csináltok ebből olyan nagy ügyet? Hiszen nem történt semmi különös. Persze, más lenne a dolog, ha Benoist nem ismerne. De mi régóta ismerjük egymást, és ő szeret is. Sokszor adtam neki enni a ketrec rácsain át, és tavaly decemberben, amikor levágták két ujját, hogy ne

kapkodjon az arra járók után, és ne karmolhassa meg őket, én kötöttem be a kezét mindennap, míg csak be nem gyógyult.

- De még akkor is - szólt közbe Kicsi Mengette. - Ez az ember örült! Ha egyszer rájön a dühöngés, nem számít nála se hála, se ragaszkodás. Az életed forgott veszélyben.

- Úgy is van! - helyeselt Napraforgó. - Nem fenyegetett meg, hogy agyonver a fejszével?

- Dehogynem.

- Többször is?

- Többször is.

- És te nem féltél?

- Nem, nem nagyon. Egy kicsit.

- Hogy lehet, hogy nem féltél?

Jeanne elgondolkozott egy pillanatig, aztán azt mondta: - Nem is tudom.

Ezen mind nevettek. Napraforgó megjegyezte: - Ez épp olyan, mint amikor a bárány elgondolkodik rajta, hogyan is falhatta fel a farkas, és nem tud rá visszaemlékezni.

- Miért nem szaladtál el velünk? - kérdezte Cécile Letellier.

- Mert ha nem viszem őt vissza a ketrecbe, könnyen megölhetett volna valakit. Akkor pedig ő is erre a sorsra jutott volna.

Ebből a kijelentéséből is nyilvánvaló, milyen önzetlen volt Jeanne; meg sem fordult a fejében, hogy ő maga is veszélyben van, csak azzal törődött, hogyan menthetné meg a többieket. Érdeemes megjegyezni, hogy ezúttal eszünkbe sem jutott belekötni vagy kétségbe vonni a szavait: magától értetődőnek tartottuk, hogy mindez valóban így történt. Ebből is látszik, hogy már akkor ismertük, szerettük és becsültük.

Egy ideig hallgattunk, s alighanem mind ugyanarra gondoltunk: hogy tudniillik milyen gyávák vagyunk mi Jeanne-hoz képest. Próbáltam mentséget keresni viselkedésemre, arra, hogy elfutottam és magára hagytam ezt a gyenge kislányt, kiszolgáltatva őt a fejszével hadonászó örültnek, de akárhány jutott is az eszembe, egyik gyatrább volt, mint a másik, így hát abbahagytam és hallgattam. A többiek azonban nem voltak ilyen okosak. Noël Rainguesson csak izgett-mozgott egy darabig, azután végre kibökte:

- Ószintén szólva, nagyon váratlanul ért a dolog. Ha csak egy kis időm lett volna gondolkozni, nem futottam volna el, aminthogy egy csecsemő elől sem futamodnék meg. Utóvégre ki is ez a Théophile Benoist, hogy megijedjek tőle? Még hogy én félek ettől a nyomorulttól? Jönne csak ide most, mindjárt megmutatnám nektek!...

- Én talán nem? - förmedt rá Pierre Morel. - Ne legyen Morel a nevem, ha fel nem kergetném erre a fára, gyorsabban, mint a... mint a... szóval, meglátnátok, mit tennék. Persze ha meglepik az embert... De - én még akkor sem akartam elszaladni, eszembe se jutott. Hogyan is juthatott volna? Én csak egy kis mulatságot akartam, és amikor láttam, hogy Jeanne ottmaradt, Benoist meg a fejszójét lóbálja, alig tudtam türtöztetni magamat, hogy oda ne szaladjak, és ki ne tapossam a bélit. Szerettem volna alaposan elbánni vele, de kerüljön csak a szemem elé, úgy ellátom a baját, hogy megemlegeti!

- Ugyan hallgass már! - szakította félbe Paladin gúnyosan. - Azt hiszitek, ilyen nagy hőstett szembeszállni ezzel a szegény emberronccsal? No hiszen! *Vele* megverekedni igazán nem nagy

dicsőség. Én száz ilyennel is megverekednék. Ha éppen tudni akarjátok. Ha most erre jönne, én elébe mennék, így, ahogy vagyok, még ha ezer fejszéje volna is, és azt mondanám neki...

Paladin tovább hengegett, aztán a többiek is közbe-közbeszóltak és hajtogatni kezdték, hogy bizony ők is elbánnának vele, ha még egyszer az útjukba tévedne, mert akkor már felkészülten várnák, és egykettőre megértetnék vele, hogy szörnyen téved, ha azt hiszi, hogy másodszor is sikerülhet meglepni őket. Így azután mindnyájan visszanyerték önbizalmukat, sőt még növelték is valamelyest; s mire a társaság felbomlott, valamennyiüknek külön véleményük volt jómagukról, mint bármikor azelőtt.

V.

Ifjúságunk napjai tehát zavartalanul, békésen és kellemesen teltek, legalábbis általánosságban, hiszen a háború messze volt tőlünk; ám ha egy-egy portyázó csapat vetődött a környékre, és az eget vörösre festették a felgyújtott majorságok vagy falvak lángjai, tudtuk, vagy legalábbis sejtettük, hogy egy szép nap közelebb is jöhetnek, és akkor mi kerülünk sorra. E rettegés mázsás súlyként nehezedett lelkünkre. A troyes-i békekötést követő második esztendőben fokozódott a veszély.

Siralmas esztendő volt ez Franciaország történetében. Egy nap éppen oda voltunk, hogy - szokásunkhoz híven - szabályos ütközetet vívjunk Maxey határában a gyűlölt burgundi fiúkkal. Az ütközet sokáig tartott; sötétedés után értünk csak vissza a folyónak Domremy felé eső partjára, megtépázva, kimerülten. Egyszerre csak halljuk, hogy a faluban félreverik a harangot. Menten futásnak eredtünk, s amint befordultunk a főtérre, lám, ott nyüzsög az egész falu nagy izgalomban, a kormos fáklyák hátborzongató fényében.

A templom lépcsőjén egy burgundi pap állt, és értesüléseit újságolta. Az emberek felváltva sirtak, őrzöngtek és átkozódtak. A pap azt állította, hogy öreg bolond királyunk meghalt, s ezzel egész Franciaország, sőt még királyi koronája is, átszállt egy ánglius bébi tulajdonába, aki Londonban ringatózik a bölcsőjében. Unszolt, hogy ismerjük el ezt a kölyköt urunknak, szolgáljuk híven, és imádkozzunk érte: majd hozzátette, hogy ezek után végre szilárd és határozott férfiak kerülnek az ország élére, az angol csapatok pedig hamarosan megkezdik utolsó hadműveletüket, s ez nem fog sokáig tartani, hiszen mi van még hátra? - meghódítani azt a néhány távoli országrészt, ahol még mindig a francia zászló - ez a csaknem elfelejtett rongydarab - leng.

Az emberek szidták és gyalázták, fenyegető öklök emelkedtek a fáklyafényben úszó arcok tengere fölé; nyugtalanító és egyben lelkesítő látvány volt ez, s maga a pap volt a legkülönösebb, amint ott állt a vakító fényben, mert olyan közömbösen és jóindulatúan nézett a dühöngő falusiakra, hogy valamennyien elámultunk nyugalman, holott a legszívesebben tüstént máglyára vetettük volna. S még volt mersze befejezésül elmondani, hogyan törte ketté vezéri pálcáját a francia sereg főparancsnoka az öreg király temetésén, „VI. Károly és a Valois-ház” koporsója fölött, miközben fennhangon kijelentette: „Isten éltesse sokáig Henriket, a mi fenséges urunkat, Franciaország és Anglia királyát!”, majd felszólított bennünket, hogy mi is mondjunk szívből áment *erre!*

Az emberek belesápadtak a dühbe, és a szó a torkukon akadt. De Jeanne ott állt a pap közelében, felnézett rá, azután szelíd, komoly hangján azt mondta neki:

- Bár csapnák le a fejed a nyakadról! - majd rövid szünet után keresztet vetett és hozzátette: - Ha Isten is úgy akarja.

S ezt érdemes emlékezetetekbe vésni, megmondom mindjárt azt is, hogy miért: ez volt az egyetlen eset, amikor Jeanne goromba volt valakihez. Ha majd rendre elbeszéltem, milyen viszontagságokon esett át, mennyit kínozták, és mennyit szenvedett, magatok is megértitek: bizony, csodálatos, hogy soha többé nem ejtett ki a száján egyetlen bántó szót sem.

Attól a naptól kezdve, hogy a szomorú hírt megtudtuk, egyik ijedség követte a másikat: a martalócok olykor szinte már a határunkban jártak, s mi mindannyian állandó rettegésben éltünk, de valahogyan mégis mindig megmenekültünk attól, hogy a falunkra törjenek. Végül mégiscsak reánk került a sor. 1428 tavaszán történ. A burgundiak az éjszaka kellős közepén rohantak meg bennünket, mi meg kiugrottunk az ágyból, s futottunk az életünkért. Nagy összevisszaságban igyekeztünk az országúton Neufchateau felé, ki-ki szerette volna megelőzni a másikat, s így persze senki sem haladt gyorsan; Jeanne volt az egyetlen, aki nem vesztette el a fejét: átvette az irányítást, és rendet teremtett a szörnyű zűrzavarban. Gyors és határozott intézkedései nyomán a riadt menekülés hamarosan rendezett menetté alakult. El kell ismernetek, hogy fiatal korát s ráadásul még leány voltát is tekintve, igazán derekas munkát végzett.

Éppen tizenhat éves volt; karcsú és olyan csodálatosan szép, hogy ha nyelvünk legszertelenebb jelzőivel próbálnám leírni, akkor se kellene attól tartanom, hogy túlzásokba esem. Arcának bája, tisztasága, komolysága, jellemének tükörképe volt. Noha mélységesen vallásos volt, sohasem vágott búskomor képet, mint sokan mások. Őt elégedetté és jókedvűvé tette a hite, s ha néha mégis meglátszott az arcán és a viselkedésén, hogy bántja valami, ez sohasem a kételkedésből fakadt, csupán a hazájáért érzett aggodalomból.

Mire bátran megkockáztathattuk, hogy hazatérjünk, községünk jó részét romokban találtuk. Mi is megtudtuk, mit szenvednek mások az ország különböző vidékein, hozzá évek, sőt évtizedek óta. Az első pillanatban csak a füstölgő, beomlott falakat láttuk, aztán észrevettük a kertek alján az értelmetlenül halomba mészárolt háziállatok tetemeit - köztük a gyermekek kedves borjait és báránykait, kétségbeejtő látvány volt, ahogy a kicsinyek kedvenceiket siratták.

Azután az adók, az adók! Mindenki erről beszélt. Mekkora teher lesz most ez a megnyomorított községen - megnyúlt az arcunk, ha csak rá gondoltunk. Jeanne azt mondta:

- Mostanáig nem tudtuk, milyen keserves dolog az, adót fizetni a semmiből. Pedig egész Franciaország ezt csinálja évek óta.

S addig-addig magyarázta, míg egészen bele nem keseredett, s jóformán gondolni sem tudott másra.

Végül valami szörnyűséges dologra bukkantunk. A bolond összekaszabolva, holtan feküdt vasketrecében, a tér sarkán. Szörnyű, véres látvány volt. S minket, fiatalokat, már csak azért is felizgatott, mert kevés kivétellel egyikünk sem látott még olyan embert, akinek az életét erőszakkal oltották ki. Szinte büvölten meredtünk a holttestre. Csak egyvalaki volt közöttünk, aki borzadva elfordult, és a viláért sem ment volna újra a közelébe: Jeanne. Lám, milyen nyilvánvaló megint, hogy az ember mindent meg tud szokni, aminthogy nyilvánvaló az is, mennyire kegyetlen és igazságtalan játékot űz velünk néha a sors. Mert úgy végeztetett, hogy közülünk éppen azok élhették életüket békében, akiket legjobban megigézett ez a megcsonkított, véres tetem; az pedig, aki ösztönösen visszaborzadt tőle, nemsokára elhagyta a falut, hogy a csatatereken szinte naponta találkozzék ezzel a képpel.

Elhíhetitek nekem, hogy volt miről beszélgetnünk akkoriban. Domremy kifosztását történelmi fontosságú eseménynek tartottuk, mert ha jámbor parasztjaink úgy *gondolták* is, hogy tisztában vannak némely korábbi esemény jelentőségével - hiszen homályosan bár, de csak

eljutott tudatukig egy s más a világ történetéből -, valójában szó sem volt erről. Az első apró csípés, amit saját bőrükön éreztek, s aminek a nyomát tulajdon szemükkel is láthatták, egyszeriben felülmúlta jelentőségében a világtörténelem minden korszakalkotó fordulatát, amelyről csak másodkézből, hallomásból értesültek. Még ma is elmosolyodom, ha eszembe jut, hogy mint vélekedtek akkoriban az öregeink. Dörmögtek és füstölögtek a maguk módján.

- Nahát - mondta az öreg Jacques d'Arc -, ez már igazán több a soknál! Erről tudósítanunk kell a királynak. Itt volna az ideje, hogy felhagyjon az álmodozással meg a semmittevéssel, és dologhoz lásson.

Trónjafosztott ifjú királyunkat gondolta, az üldözői elől bujdosó VII. Károlyt.

- Jól mondd - toldotta meg előljárónk. - Tudósítanunk kell őt, mégpedig azonnal. Gyalázat, hogy ilyesmi előfordulhat. Én már az ágyban sem érzem magam biztonságban, ő meg vígan éli világát. Igen, igen, csak tudja meg... egész Franciaország tudja meg!

Azt vélhette volna az ember, ahogy elhallgatta őket, hogy a sok ezer korábbi rablás meg gyújtogatás az ország különböző vidékein merő kitalálás, és csak ez az egy eset igaz. De hát ez már így szokott lenni: amíg csak a szomszédunk van bajban, beérjük szavakkal, hanem amikor reánk kerül a sor, rögtön a királyt sürgetjük, *tegyen* végre valamit.

Mi, fiatalok, is ugyancsak alaposan meghánytuk-vetettük az esetet. Folyt a szó szünet nélkül, miközben a nyáját őriztük.

Ekkor már meglehetősen fontos személyiségeknek éreztük magunkat, hiszen én tizennyolc éves voltam, a többiek meg két-három-négy évvel idősebbek - valamennyien komoly legények. Paladin egy nap így bírálta a hazájához hű francia tábornokot:

- Itt van például Dunois, az orléans-i fattyú! Hát tábornok az ilyen? Kerülnék csak egyszer a helyébe - mindegy, hogy mit csinálnék; arról most nem beszélek, mert nem kenyerem a szó, én a tettek embere vagyok, és a beszédet másokra hagyom - de kerülnék csak egyszer a helyébe, majd én megmutatnám! Vagy ott van Saintrailles! Fúj! Meg az a nagy pofájú La Hire! Hát micsoda tábornok az?

Mindnyájunkat meghökkentett, hogy Paladin ilyen tiszteletlenül nyilatkozik e hírneves férfiakról, akiket szinte istenítettünk. A messziség, amelyben éltek, ragyogó dicsfényt vont fejük köré, és félelmetessé növelte alakjukat, éppen ezért ijesztő volt hallani, hogy valaki úgy beszél róluk, és bírálja tetteiket, mintha közönséges emberek volnának. Jeanne arcát elfutotta a pír, és így szólt:

- Nem is értem, hogyan lehet valaki ennyire arcátlan, és hogyan beszélhet így azokról a férfiakról, akik szilárd oszlopai a francia államnak, és minden erejükkel hazájukat szolgálják, sőt nap mint nap a vérüket hullatják érte. Én bizony még azt is megtiszteltetésnek venném, ha csak egyszer láthatnám őket, távolról, hiszen a magamfajtának nem is volna illő túl közel menni hozzájuk.

Amikor Paladin meglátta az arcunkon, hogy ebben a dologban mi is Jeanne-nal tartunk, zavarba jött, de csakhamar összeszedte bátorságát, és folytatta a gyalázkodást. Végül is Jeanne bátyja szakította félbe:

- Ha neked nem tetszenek a tábornokaink, miért nem mégy oda közéjük a csataterre, rendet csinálni? Folyton arról beszélsz, hogy katonának állsz, de még mindig itt vagy.

- Te könnyen beszélsz - vágott vissza Paladin -, majd én megmondom neked, miért lézengek itthon, tétlenül, jóllehet magatok is tudhatnátok - ez nagyon is ellenkezik a természetemmel. Azért nem állok katonának, mert nem vagyok nemesember. Csak azért. Mert mit tehet egy

közkatonára ebben a háborúban? Semmit. Soha nem emelkedhet magasabb rangra. Volnék csak nemesember, egy pillanatig sem haboznék. Én meg tudnám menteni Franciaországot; de meg ám! Hiába nevettek, én már ismerem magam, és tudom, hogy mi lakik ebben a paraszti kobakban! Én meg tudnám menteni Franciaországot, és kész is vagyok mindent megtenni érte, de nem ilyen körülmények között. Hívjanak, ha szükségük van rám; ha pedig nem, hát viseljék a következményeit. Én bizony a kisujjamat se mozdítom, amíg tisztet nem csinálnak belőlem.

- Akkor hát szegény Franciaország elveszett!... - gúnyolódott Pierre d'Arc.

- Te is csak másokat tudsz, csúfolni! Miért nem állsz katonának te magad?

- Mert engem se hívtak még. Én ugyanis éppoly közember vagyok, mint te. Én azonban mégis elmegyek, el ám. Akár közlegénynek is. De csak a te századodba!

Ezen valamennyien jól neveltünk.

- Nem lesz az nagyon hamar? - jegyezte meg Szitakötő. - Hiszen akkor máris készülődhetsz; mert ki tudja, talán öt évbe se telik, és már jönnek is érted. Úgy bizony, szerintem öt év múlva te is mundérban leszel.

- Hamarabb - szólt Jeanne. Halkan, szinte elmélázva mondta, de azért többen is meghallották.

- Hát ezt meg honnan tudod, Jeanne? - kérdezte Szitakötő meglepett tekintettel. De Jean d'Arc közbevágtott:

- Én is szívesen mennék, de még túl fiatal vagyok. Én majd Paladinnal vonulok be.

- Nem - felelte Jeanne -, övele Pierre megy.

Szavait csak én hallottam meg. Ahogy ránéztem, láttam, hogy a kötőtűk megálltak a kezében, és tekintete a távolba réved. Ajka meg-megrebbent, mintha egy-egy mondatot ismételné magában, de hangot nem hallottam, pedig én voltam hozzá legközelebb. Ennek ellenére tovább hegyeztem a fülemet, mert előbbi kijelentéseit nagyon titokzatosnak találtam, s minthogy babonás voltam, minden különös vagy szokatlan apróság felzaklatott.

Ekkor Rainguesson szólalt meg:

- Azért nincs még veszve Franciaország! Hiszen van közöttünk nemesember is. Itt a Tudor, cseréljen nevet meg rangot Paladinnal! Akkor Paladinból is tiszt lehet, s majd ha a király a zászlaja alá szólítja, úgy fognak hullani előtte az angol meg a burgundi zsoldosok, mint a legyek.

A Tudor én voltam. Azért kaptam ezt a gúnynevet, mert tudtam írni meg olvasni. A többiek kórusban helyeseltek, s Napraforgó így szólt:

- Hát akkor semmi baj, minden el van intézve. Sieur de Conte nyilván szívesen beleegyezik. Paladin lesz a kapitány, ő meg mögötte marsol, és ha el is esik hamar, beéri egy közkatona dicsőségével.

- Sieur de Conte Jeannel meg Pierre-rel fog együtt harcolni, és ő még akkor is életben lesz, amikor ti már az egész háborút réges-rég elfelejtettétek - suttozta Jeanne. - Noël meg Paladin csak a tizenegyedik órában csatlakoznak hozzájuk, akkor sem a maguk jószántából.

Olyan halkan szólt, hogy nem lehettem biztos a szavak felől, de így hallottam, és végigfutott a hátamon a hideg. Noël meg folytatta:

- Ezek szerint meg is egyeztünk! Most már nincs más hátra, mint hogy felsorakozunk Paladin zászlaja alatt, belevágunk és megmentjük az országot. Jöttök ti is?

Jacques d'Arc kivételével mindenki igent mondott.

- Ne haragudjatok - mondta -, de én nem megyek. Ti is tudjátok, hogy mindig részt vettem a beszélgetésben, valahányszor a háborúról volt szó. Én magam is azt hittem, hogy mire ilyen idős leszek, elmegyek katonának, de amikor megláttam falunk romjait meg azt az összevissza szabdalt, véres hullát, rájöttem, hogy ez nem nekem való mesterség, én nem bírom az ilyen látványt. Soha nem tudnám megszokni. Szembenézni a kardokkal, ágyúkkal meg a halállal? Semmi kedvem hozzá. Nem, nem, engem hagyjatok ki ebből. Különb is, én vagyok a legidősebb fiú a családban, segítenem kell apámnak. Ha már Jean meg Pierre veletek megy, maradjon itthon is valaki, aki gondot visel Jeanne-ra meg a kishúgára. Ez a valaki én leszek. Én itthon maradok, és csendesen, békében megvárom az öregséget.

- Jacques itthon marad, de nem öregszik meg. - suttogta Jeanne. Így fecsegtünk tovább, gondtalanul, vidáman, mint ahogy a fiatalok szoktak, s rávettük Paladint, hogy árulja el haditerveit, hogyan akarja megnyerni az ütközetet, miképpen szándékszik kiverni az angolokat, s utána trónjára ültetni s megkoronázni a királyt. Azután megkérdeztük, mit válaszolna, ha a király megkérdezné, hogy mivel jutalmazza. Paladin ezt már régen kitervelte, így hát azonnal tudott felelni:

- Adja nekem valamelyik hercegségét, tegyen meg első zászlósurának, és nevezzen ki a francia hadsereg örökös főparancsnokává.

- És adja hozzád valamelyik hercegkisasszonyt, erről se feledkezz meg!

Paladin kissé elpirult, aztán büszkén kijelentette:

- A hercegkisasszonyait megtarthatja; találok én kedvemre valóbb lányt magamnak!

Jeanne-ra gondolt, de azt akkor még egyikünk se sejtette. Szerencséjére, mert különben ugyancsak kinevették volna önteltségéért. Abban mindnyájan egyetértettünk, hogy nincs legény a faluban, aki méltó lenne Jeanne kezére.

Azután a jelenlevőknek sorban meg kellett mondaniok, hogy milyen jutalmat kérnének a királytól, ha ők hajtanák végre mindazokat a hőstetteket, amelyeket Paladin akar véghez vinni. Persze, tréfa volt az egész: mindenki olyan rendkívüli jutalmat igyekezett kitalálni, amivel túltehet a másikon. Azután Jeanne-ra került a sor. A fiúk felriasztották álmodozásából, és felszólították, hogy nyilatkozzék. Gondolatai olyan messze jártak, hogy a beszélgetés végét már nem is hallotta, előbb el kellett neki magyarázni, miről is van szó. Azt hitte, komolyan kell válaszolnia, s úgy is válaszolt. Rövid gondolkozás után így szólt:

- Ha a nemes szívű és kegyes dauphin azt mondaná: „Minden vagyonomat visszakaptam, ismét gazdag vagyok, kérhetsz tőlem, amit csak akarsz”, én térdre ereszkednék előtte, és arra kérném: rendelje el, hogy a falunk soha többé ne fizessen adót.

Ezt olyan kedves egyszerűséggel mondta, hogy mindnyájan meghatódtunk, s még csak nem is nevtünk, inkább hogy elgondolkoztunk rajta. Bizony nem nevtünk, és később, amikor szomorú büszkeséggel felidéztek szavait, örültünk is ennek, mert megértettük, hogy igazán szívéből fakadtak. Amikor ugyanis eljött az ideje, hogy beváltsa szavát: ő valóban csak ezt az egy kegyet kérte a királytól, a maga számára semmit sem volt hajlandó elfogadni.

VI.

Jeanne egészen tizennegyedik életéve derekáig a falu legderüesebb, legvidámabb lakója volt, boldogan járt-kelt közöttünk, ugrándozott és meggyerően mosolygott. Állandó jókedvének, szívélyes, barátságos természetének, nyílt és meggyerő viselkedésének köszönhette, hogy

mindnyájunk kedvence lett. Hazáját mindig hön szerette, s ha néha elborult is a kedve a harctéri hírek hallatán, ez nem tartott soká, csakhamar ismét olyan volt, mint azelőtt.

Az utóbbi időben azonban, jó másfél esztendeje, többnyire komoly volt; nem bánatos, inkább ábrándozó, álmodozó. Nagyon szívére vette Franciaország sorsát, s ez bizony nem volt könnyű teher. Én tudtam, mi bántja, a többiek azonban vallásos buzgóságnak tulajdonították viselkedését; Jeanne nem kürtölte szét a faluban, hogy mit forgat a fejében, de nekem el-elejtett róla egy-egy szót, s így én jobban tudtam, mi tartja fogva gondolatait, mint a többiek. Sokszor már arra gyanakodtam, hogy titkol valamit; és ezt a titkot senkivel sem akarja megosztani, sem velem, sem másokkal. Csakis erre gondolhattam, mert nemegyszer megtörtént, hogy megállt a mondat közepén, és hirtelen másról kezdett beszélni, nyilván azért, mert a titok már a nyelve hegyén volt. Rá is jöttem végül, hogy mit titkol, de csak jóval később.

A fentebb leírt beszélgetést követő napon ismét kint voltunk a legelőn, s szokás szerint megint Franciaországról beszélgettünk. Ennek előtte mindig úgy beszéltem - Jeanne kedvéért -, mintha még reménykednék valamiben, de ez merő színlelés volt, hiszen semmi okom nem volt a reménykedésre. Nagyon bántott, hogy becsapom Jeanne-t, restelltem már hazudni - éppen neki, akitől mi sem állt távolabb, mint a színlelés vagy hazugság, sőt, ártatlanságában még másokról sem tudott feltételezni ilyen alávalóságot -, így hát elhatároztam: ezután minden másképp lesz, nem csapom be. De hát hogyan is kezdhettem volna ehhez másképp, mint még egy kis hazugsággal? Ez természetes is, hiszen a megszokás nagy úr - nem lehet csak úgy kihajítani az ablakon, szép lassan kell kitessékelni az ajtón.

- Ide figyelj, Jeanne, az elmúlt éjszaka mindent átgondoltam még egyszer, s oda lyukadtam ki, hogy bizony kár tovább hitegetnünk magunkat: Franciaország helyzete kétségbeejtő; mindig is az volt az agincourt-i ütközet óta, de ma még inkább az, sőt, reménytelen!

Nem mertem közben az arcába nézni - ugyan ki mert volna? Gyalázatos dolog volt ez: tudtam, hogy ezek a kemény, őszinte szavak összetörik a szívét, s megfosztják őt a reménytől és a vigasztól, de amikor végre kinyögtem, valahogy nagyon megkönnyebbültem, lelkiismeretem felszabadult, s az arcára pillantottam, hogy lássam a hatást.

Semmit nem láttam. Legalábbis azt nem, amire számítottam. Komoly tekintetében alig észrevehető csodálkozás tükröződött, de ez volt minden, aztán nyugodtan, egyszerűen, ahogy szokta, azt kérdezte tőlem:

- Azt mondd, hogy Franciaország sorsa reménytelen? Miért gondolod? Nem mondanád meg?

Mekkora boldogság, ha kiderül, hogy nem bántottunk meg valakit, akit tisztelünk, holott már azt hittük, hogy ez óhatatlanul bekövetkezik. Fellélegzettem, e most már minden hátsó gondolat és szégyenkezés nélkül folytathattam mondókámat:

- Tegyük félre az érzelmösséget és a hazafias ábrándokat, nézzünk szembe a tényekkel. Mit látunk? Olyan áttekinthető az egész, mint egy kereskedő számadása, össze kell csak adni a két számoszlopot, s máris kiderül: a francia cég csődbe jutott, vagyonának felére már rátette kezét az angol végrehajtó, a másik fele még szabad préda, rablók és zsványok dúlják, akik nem tartoznak felelősséggel senkinek. Királyunk dicstelen tétlenségben és szegénységben él kegyenceivel és udvari bolondjaival az ország valamelyik félreeső csücskében - hátul, mondhatnók, a fészerben -, hatalma nincs, se ott, se másutt, szegény, mint a templom egere, de még egy század katonája sincs: felhagyott minden ellenállással, esze ágában sincs folytatni a küzdelmet, sőt az a legfőbb gondja, hogy koronáját elhajítva, mindent felszámoljon, és elmeneküljön Skóciába. Ezek a tények. Igaz?

- Igaz.

- Akkor hát nincs más hátra, mint amit mondtam: mindezt összegezni és levonni a következtetést.

- Milyen következtetést? - kérdezte Jeanne szokott, nyugodt hangján. - Azt, hogy Franciaország sorsa reménytelen?

- Azt hát! Ha szembenézünk a tényekkel, nem is mondhatunk mást.

- Hogy mondhatasz ilyet? Hogy *gondolkozhatasz így?*

- Hogyan? Hát hogyan gondolkozhatnám másképp, az adott körülmények között? Te talán még tudsz igazán reménykedni e végzetes tények ismeretében?

- Nem, nem reménykedem, én egészen bizonyos vagyok benne, hogy Franciaország visszanyeri és megvédi szabadságát.

Ezt nem tudtam másra vélni, mint hogy valami elködösíti tisztánlátását. Csak ez okozhatta, hogy nem látja be: a tényekből nem következhet más. Még egyszer felsorakoztattam érveimet, hátha megérti:

- Tudom, Jeanne, hogy rajongsz a hazáért, de azért ne csak a szívedre hallgass, hanem az eszedre is. Úgy látom, nem érted, hogy mit jelentenek a valóságos tények? Ide nézz: megpróbálom iderajzolni ezzel a bottal a homokba, mi is a helyzet. Látod, ez itt nagyjából Franciaország. Itt egy folyó szeli ketté, keletről nyugatra.

- A Loire.

- Nos, az ország északi fele teljesen az angolok kezén van.

- Úgy van.

- A déli fele meg gazdátlan, mert kiderült, hogy királyunknak szökésen jár az esze, és idegen földre akar menekülni. Itt állnak az angol seregek, s minthogy az ellenállás megszűnt, akkor veszik birtokukba az egész területet, amikor nekik tetszik. Szó, ami szó, Franciaországnak vége, Franciaország egésze már elveszett, megszűnt létezni. Ami valamikor Franciaország volt, az ma már csak egy angol tartomány, így van?

Halkan, hangjában némi megindultsággal, de érthetően felelte:

- Igen, ez így van.

- Nahát, akkor adj hozzá még egy döntő tényezőt, és teljes lesz a kép. Mikor nyertek utoljára csatát a francia katonák? Francia zászló alatt küzdő skót zsoldosok arattak ugyan egy-két meddő győzelmet néhány évvel ezelőtt, de én most a franciákról beszélek. Amióta tízegy-néhány évvel ezelőtt nyolcezer angol katona majdnem teljesen megsemmisítette a hatvanezer főnyi francia sereget Agincourt-nál, a franciáknak ugyancsak inukba szállt a bátorsága. Ma már szólásmondás, hogy öt angol, az több, mint ötven francia, vagyis a franciák még akkor is megfutamodnak, ha ők vannak túlerőben.

- Szomorú, de így igaz.

- Akkor hát *miben* reménykedhetnénk még?

Azt hittem, most már igazán világos előtte minden, s ezek után ő maga fogja kijelenteni, hogy valóban nincs miben reménykednünk. Tévedtem, és csalódottnak éreztem magam, mert Jeanne hangjában nyoma sem volt a kételkedésnek, ahogy azt mondta:

- Meglátod, Franciaország újra nagy lesz.

- Hogyan lehetne, az angol seregekkel a nyakán?

- Majd lerázza és eltiporja őket! - vágott vissza lelkesen.
- Hiszen katonáink sincsenek!
- Majd lesznek! Ha egyszer megszólalnak a dobok, mindenünnen egybe fognak seregleni.
- És azután megfutamodnak, mint rendesen.
- Nem; előrenyomulnak majd, mindig előre, mindig csak előre! Majd meglátod!
- És a szegény király?
- Elfoglalja trónját, és megkoronázzák.
- Szavamra, ettől már igazán megszedül az ember. Ha hinni tudnám, hogy harminc éven belül lerázzuk nyakunkról az angol igát, és Franciaország királyának fejét olyan korona övezi, amely valóban uralmának jelképe...
- Nem telik bele két esztendő sem, és mind a kettő megvalósul.
- Ne mondd! És ki fogja véghez vinni ezt a magasztos csodát?
- Isten. - Áhítattal, halkán ejtette ki a szót, de hangja tisztán csengett.

Két vagy három napig csak azon törtem a fejem, vajon honnan e különös elképzelés? Végül már csak arra gondolhattam, hogy eszét vesztette. Más magyarázatot nem találtam viselkedésére. Addig tűnődött és bánkódott hazája szerencsétlenségén, míg okos feje végül megzavarodott, és megtelt furcsa ábrándokkal - igen, csakis ez lehet *az* oka, semmi más.

De azután tovább figyeltem és kérdezgettem, s be kellett látnom, hogy tévedtem. Tekintete ugyanis tiszta és nyílt volt, viselkedése természetes, szava egyenes és találó. Semmi baja sem lehetett, hiszen még így is okosabb és bölcsőbb volt, mint bárki más a faluban. Most is éppolyan segítőkész és önfeláldozó volt, akárcsak azelőtt. Gondoskodott a betegeiről és a szegényeiről, s ha utas tévedt be hozzájuk, szívesen átengedte neki az ágyát, ő meg elhált a padlón. Valami titok vette körül, nyilvánvaló volt, hogy nem örült.

Egyszer azután rájöttem a dolog nyitjára, mégpedig a következőképpen. Biztosan hallottatok már arról, amit most elmondok, hiszen a fél világ beszéli, csakhogy ezúttal először fogjátok szemtanú szájából hallani. Egy nap - 1428. május 15-én - hazafelé tartottam a fennsíkon át. A tölgyes szélére érve éppen ki akartam lépni a füves tisztásra, mikor véletlenül kedves bükkfánkra esett a pillantásom. Gyorsan hátraléptem, s meghúzódtam a lombok árnyékos rejtekében. Ugyanis Jeanne-t pillantottam meg, és elhatároztam, hogy megréfálok. Képzeltétek csak el: ilyen bolondságon járt az eszem, de hát akkor még nem tudtam, hogy néhány pillanat múlva szemtanúja leszek annak az esetnek, amelyet a történetírók és költők örökre feljegyeztek.

Borús nap volt, s a Fát környező füves tisztásra puha árnyék hullt. Jeanne a Fa egyik előreugró, bütykös gyökerén ült. Lazán összekulcsolt keze az ölében pihent. Fejét kissé előrehajtott, s úgy elmerült gondolataiban, hogy nem is vett tudomást a környező világról. S ekkor valami felettébb különös dolgot vettem észre: egy fehér árny siklott lassan a Fa felé, a fűvön át. Hatalmas, szárnyas alakját köntös borította, fehérsége nem hasonlított semmiféle más fehérséghez, hacsak a villám fényéhez nem; bár még az sem olyan vakító, mint ez volt. Abba nyugodtan belenézhet bárki, ebbe viszont úgy belefájdult a szemem, hogy a könnyeim is kicsordultak. Végre felfogtam, hogy túlvilági jelenséggel van dolgom, és levettem a sapkámat. Még a lélegzetem is elállt a rémülettől és a félelemtől; majdnem elvesztettem az eszméletemet.

Azután még valami különös történt. Az erdő csendes volt; vihar előtti mély csend telepedett rá. Ilyenkor megrettennek és meglapulnak az erdő vadjai. Most azonban hirtelen énekelni

kezdték a madarak. Jeanne az első madárhangra térdre borult, fejét mélyen előrehajtotta, és keresztet vetett.

Ekkor még *nem* látta az árnyat. Vajon a madarak hangja árulta el neki közeledését? Nekem mindenesetre úgy tűnt. Eszerint máskor is része lehetett már hasonló élményben. Ebben aligha kételkedhettem.

Az árny lassan közeledett hozzá, majd beborította palástjával, és félelmetes ragyogásba vonta alakját Jeanne arca mindig szép volt, de ebben a túlvilági fényben angyalinak tűnt. Egyszerű paraszti öltözéke is olyan lett a csodálatos dicsfénytől, mint amilyenek az Úr trónusának lépcsőin tolongó angyalok napfényből szőtt köntösét képzeljük.

Egyszerre csak felállt, kissé lehajtotta a fejét, eleresztette a karját, és könnyedén összeillesztve ujjai hegyét, figyelő tartással megállt a csodálatos fényáradatban, amelyet talán észre sem vett, lehet, hogy valakinek a szavát figyelte - én nem hallottam semmit. Kisvártatva felemelte a fejét - egészen magasra, mintha egy óriás állna előtte -, azután magasba emelte összekulcsolt kezét, és esdekelnéni kezdett. Néhány szavát meghallottam:

- Hiszen olyan fiatal vagyok még. Nem hagyhatom itt édesanyámat és otthonomat, nem vághatok bele ily merész vállalkozásba az idegen világban. Beszélni sem tudok velük, nem hogy beálljak közéjük, katonák közé. Sértéseik, durva tréfáik céltáblája lennék: semmibe se vennének. Hogyan vezethetnék hát egész seregeket a háborúba, leány létemre, aki mit sem értek a hadakozáshoz, még a fegyvereket sem ismerem, és felülni sem tudok a lóra, nem hogy lovagolni... De ha... ez parancs...

Hangja elhalt; zokogásba fűlt, s nem tudtam többet kivenni szavából. Ekkor végre magamhoz tértem. Rádöbentem, hogy isteni titkokról lebbentettem fel a fátylat - vajon milyen bűnhődés vár most reám? Megrettentem, és beljebb húzódtam az erdőbe. Talán csak álmodom, talán csak látomás az egész - gondoltam magamban, és a biztonság kedvéért jelet véstem az egyik fa kérgébe, hogy másnap visszamenjek és megnézzem, megvan-e, mert ha igen, akkor nem álmodtam.

VII.

Egyszerre csak a nevemet hallottam. Jeanne szólított. Honnan tudhatta, hogy ott vagyok? Talán még ez is álom, minden csak álom - a hang, a látomás, minden; alighanem a tündérek játszanak velem. Keresztet vetettem hát, és fennhangon kimondtam Isten nevét, hogy megtörjem bűvös erejüket. Ekkor már tudtam, hogy ébren vagyok, és nem álmodom, mert nincs olyan varázslat, amely ellen tudna állni az ördögűzés e kettős jelének, a keresztnek és Isten nevének. Amikor ismét meghallottam a nevemet, előléptem rejtekhelyemről: valóban Jeanne állt előttem, de mennyire más volt, mint az álomban! Nem sírt, és éppen úgy nézett rám, mint másfél évvel azelőtt, amikor még derűs és vidám volt. Régi életkedve és jó színe visszatért; arca és egész magatartása lelkesedést árult el. Mintha másfél esztendő hosszú álomból ébredt volna, vagy mintha messzi útról tért volna meg. Olyan boldog voltam, hogy legszívesebben nyomban köréje csődítettem volna a falut, hadd köszöntsük. Izgatottan szaladtam oda hozzá:

- Ó, Jeanne, csodálatos álomom volt! Álomban éppen ott álltál, ahol most, és...

Jeanne azonban félbeszakított:

- Ezt nem álmodtad.

E szavak hallatán ismét megszállt a rémület.

- Honnan tudod, hogy nem, Jeanne?

- Most álmodsz-e?

- Most?... Azt hiszem, nem. Nem hát, most nem álmodom.

- Nem bizony. Ezt én is látom. És akkor sem álmodtál, amikor jelet véstél a fába.

Egyszeriben kirázott a hideg ijedtemben, mert most már biztosan tudtam, hogy nem álmot láttam, hanem valami rettenetes túlvilági jelenést. Amikor eszembe jutott, hogy bűnös lélek létemre én is azon a szent helyen állok, ahol az imént a mennyei árny, szörnyen megrémültem, és sietve hátrálni kezdtem. Jeanne azonban utánam jött:

- Ne félj! Igazán nincs rá semmi ok. Gyere, üljünk le a forrás mellé, és elmondom neked a titkomat.

De mielőtt belekezdett volna, elébevágta:

- Először azt mondd meg nekem, honnan tudod, hogy jelet véstem a fába? Hiszen nem láthattál!

- Várj egy kicsit, majd erre is sor kerül, és akkor megérted.

- De legalább azt mondd meg: mi volt az a rettentő árny, amit láttam?

- Azt is megmondom, csak nyugodj már; semmi vész nem fenyeget. Mihály arkangyal árnya volt, az ég minden seregének uráé és vezéréé.

- És te nem féltél, Jeanne? Láttad, az arcát? Láttad őt egyáltalán?

- Láttam. De nem félttem, mert találkoztam vele már máskor is. Az első alkalommal félttem.

- Mikor volt az, Jeanne?

- Idestova három éve.

- Olyan régen? És sokszor láttad azóta?

- Sokszor.

- Ezért változtál hát meg annyira! Ezért merültél mindig a gondolataidba! Most már értem. De miért nem árultad el nekünk?

- Mert parancsom volt, hogy hallgassak. De most már beszélhetek, és hamarosan el is mondom mindent, de egyelőre csak neked. Néhány napig még mindent titokban kell tartanunk!

- Más senki nem látta még ezt a fehér árnyat kívülem?

- Senki. Megesett, hogy olyankor szállt alá, amikor te is vagy mások is ott voltak, de senki nem láthatta. Ma másképp történt, s azt is tudom, hogy miért; mostantól azonban megint láthatatlan lesz.

- Eszerint ez valami jel volt - és nekem szólt!

- Igen, de a jelentéséről nem beszélhetek.

- Milyen furcsa, hogy ez a káprázatos fény a szemünk előtt szállt alá, és mégsem látjuk!

- Azután szentek is jönnek, egész angyalsereg kíséri őket, és szólnak hozzám, de csak én hallom a hangjukat, senki más. Nagyon kedvesek hozzám ezek a Hangok.

- És mit mondanak neked?

- Ó, mindenfélét. Franciaországról.

- Mégis, mit szoktak mondani?

Jeanne felsóhajtott, és azt mondta:

- Rosszat, mindig csak rosszat; bajt, szenvedést. Mi mást jövendölhettek volna eddig?

- *Előre* megmondanak neked mindent?

- Igen. Én mindent előre tudtam. Nem is csoda, hogy mindig olyan komor voltam, ugye? De azért kaptam egy-egy biztató szót is. Sőt, a Hangok megígérték, hogy Franciaország ismét nagy lesz és szabad. De hogy hogyan, mi módon, azt csak ma tudtam meg.

Az utolsó szavaknál hirtelen felcsillant szemében az az izzó fény, amit még sokszor megfigyelhettem később is, amikor a kürtök rohamra szóltak, s amit magamban csatafénynek neveztem el. Melle zihálni kezdett, s arcát elfutotta a pír.

- De most már tudom. Isten az ő leggyengébb teremtményét választotta ki erre a feladatra; seregeit az Ő akaratából, az Ő segedelmével és az Ő erejével *én* fogom harcba vezetni, hogy visszahódítsam hazánkat, s megkoronázzam a dauphinet, az ő szolgáját.

- Te, Jeanne, te?! Gyermekek létedre seregeket akarsz vezetni? - kérdeztem ámulatlan.

- Igen, én. Egy röpké pillanatra engem is megrémített ez a gondolat: hiszen, mint mondd, gyermek vagyok csupán, tudatlan gyermek, járatlan a hadi tudományokban, és gyenge ahhoz, hogy elviseljem a durva tábori életet meg a katonák társaságát. De ezek a gyenge pillanatok elmúltak, és nem is térnek vissza többé. Katona lettem, és most már nem fordulok vissza, amíg Isten segítségével fel nem szabadítjuk Franciaországot az angol elnyomás alól. Eddig soha nem hazudtak a Hangok. Nem hazudtak ma sem. Azt mondták, menjek el Vaucouleurs-be, Robert de Baudricourt-hoz, a várkapitányhoz, ő majd fegyveres kíséretet ad mellém, és elküld a királyhoz. Nem telik bele egy év, és megsemmisítő csapást mérünk az ellenségre.

- Hol lesz az ütközet?

- Ezt nem mondták meg a Hangok, és azt sem, hogy mi történik addig, a most következő esztendőben. Csak azt tudom, hogy ezt a csapást nekem kell az ellenségre mérnem. Utána mind több és hevesebb támadással sújtunk majd le rájuk, és tíz hét alatt megsemmisítünk mindent, ami az angoloknak hosszú esztendők fáradtságos munkájába került! Azután a dauphin fejére kell tennem a koronát: így akarja Isten. A Hangok mondták, kételkedhetem-e hát benne? Nem; minden úgy lesz, ahogy megmondották, mert ők mindig igazat mondanak.

Mindez nagyon félelmetesen hangzott. Az eszemmel sehogy sem tudtam felfogni, de a szívem azt mondta rá: így lesz. Hiába kételkedett hát az eszem, a szívem hitt, és attól a naptól fogva hű is maradt hitéhez.

- Jeanne, én mindent elhiszek, amit mondtál, s most már boldog vagyok, hogy együtt vonulhatunk majd hadba, ha ugyan igaz, hogy nekem *veled* kell mennem.

Meglepődve nézett rám:

- Igaz hát, de te honnan tudod ezt?

- Nemcsak én tartok veled, hanem Jean meg Pierre is; csak Jacques nem.

- Ez mind így igaz. A Hangok épp a minap mondták, hogy így rendeltetett. Csak azt nem tudtam máig, hogy *velem* fogtok hadba vonulni, azazhogy én magam is hadba vonulok. Honnan tudod te ezt?

Megmondtam neki, hogy mikor hallottam ezt tőle. Nem is emlékezett rá. Ebből is láthattam, hogy álmódott akkor, vagy valamifajta révületben, önkívületben lehetett. Meghagyta nekem,

hogy egyelőre ne beszéljek sem erről, sem a többi kinyilatkoztatásról. Ezt megígértem, és az ígéretet meg is tartottam.

Aki csak látta Jeanne-t aznap, rögtön észrevette, hogy mennyire megváltozott. Hangja és mozdulatai határozottak lettek; szemében különös, új tűz izzott, még a fejét is másképp tartotta, és a járása is észrevehetően megváltozott. Mindez abból a felelősségből és vezéri méltóságból fakadt, amelyet Isten ruházott rá. Hengegésnek vagy hősködésnek mégsem volt nyoma magatartásában. S ettől kezdve, egészen küldetése befejeztéig, mindig ugyanolyan nyugodt, parancsoló öntudat és ennek akaratlan megnyilatkozása jellemezte viselkedését.

A falu többi lakosához hasonlóan, Jeanne is mindig megadta a nemesi, rangomnak járó tiszteletet; most azonban - anélkül hogy erről egy szót is ejtettünk volna - szerepet cseréltünk: ettől kezdve nem tanácsokat kaptam tőle, hanem parancsokat, amelyeket én a feljebbvalómnak járó tisztelettel fogadtam, és szó nélkül teljesítettem. Este azt mondta nekem:

- Hajnalban elindulok. Nem tudja senki, csak te. Parancsom értelmében a vaucouleurs-i kapitányhoz megyek. Tudom, hogy goromba lesz, és ezúttal alighanem még elutasítja kérésemet. Előbb átmegek Burey-be, és rábeszélem Laxart nagybátyámat, hogy tartson ő is velem, mert nem illik, hogy egyedül menjek. De rád is szükségem lehet Vaucouleurs-ben, mert ha a kapitány nem fogad, levelet küldök neki, s jó lenne valaki a közelben, aki ismeri az írás mesteriségét. Indulj el hazulról holnap délután, és várj rám Vaucouleurs-ben, amíg üzenek érted.

Megígértem, hogy így lesz, s Jeanne hazament. Ebből is láthatjátok, milyen jól vágott az esze, s milyen okosan tudta megítélni a helyzetet. Nem mondta, hogy tartsak vele, mert nem akarta, hogy pletykálni kezdjenek. S bár tudta, hogy a kapitány, nemesember lévén, engem, a másik nemest, bizonyára fogadna, erre sem tartott igényt. Mit szólnak volna az emberek ahhoz, hogy a szegény parasztlány kérését egy ifjú nemes terjeszti elő? Jeanne mindig vigyázott rá, hogy kifogástalanul viselkedjek, s ennek köszönhette, hogy jó híren sohasem esett folt. Tudtam hát, mi a teendőm, ha el akarom nyerni helyeslését: el kell mennem Vaucouleurs-be és meghúzódnom valahol, míg nem üzen értem.

Másnap délután útnak eredtem. Az éjszakát valami sötét zugban töltöttem. Reggel aztán jelentkeztem a várban: és tiszteletemet tettem a kapitánynál, aki meghívott, hogy másnap ebédeljek nála. A kapitány a kor katona-eszményképének megtestesítője volt: magas, izmos, ősz hajú, faragatlan férfi, aki szünet nélkül átkozódott, de egészen sajátos káromkodásokat tudott: ezeket a különböző hadjáratokban szedte fel, és úgy őrizte, mint más a kiténtetéseit. Táborban töltötte egész életét, és azt vallotta, hogy a háború Isten legnagyobb áldása. Acél vértet és magas csizmát viselt, fegyverként meg egy rettentő nagy kardot. Amikor megláttam harcias alakját, meghallottam bámulatos átkait, és felfogtam, milyen kevés költőiség és érzelgősség lakozhat ebben az emberben, reménykedni kezdtem, hogy a kis parasztlány talán mégsem részesül majd abban a kiváltságban, hogy szembenézzen ezzel a fenyegető jelenséggel, hanem be kell érnie a tollba mondott levéllel.

Másnap délben tehát visszatértem a várba. A nagy étkezőterembe vezettek, az asztalnál a kapitány mellett jelölték ki a helyemet. Ennél az asztalnál - amely néhány lépcsővel magasabban állt, mint a közasztal - számos vendég foglalt még helyet kívülem, a másikonál meg a helyőrség magasabb rangú tisztjei ültek. A terembe vezető ajtó két oldalán alabárdos őrök álltak, mellvértben, nyitott sisakkal.

Mi másról beszélgethettünk volna, mint Franciaország kétségbeejtő helyzetéről? Néhányan tudni vélték, hogy Salisbury már Orléans ostromára készül. Ebből viharos vita kerekedett, és csak úgy röpködtek az ellentmondó vélemények. Egyesek úgy vélekedtek, hogy az ostrom hamarosan megindul, mások szerint ősz előtt Salisbury nem tudja körülzárni Orléans-t, megint mások arról beszéltek, hogy a város sokáig és derekasan fog védekezni - abban viszont

mindenki egyetértett, hogy Orléans végül óhatatlanul elesik s vele egész Franciaország is. A hosszúra nyúlt beszélgetés ekkor hirtelen megszakadt, és csend támadt. Mintha mindenki a gondolataiba merült volna, megfedkezvén arról, hol van. A nagy élénkség után különösen ünnepélyesen hatott ez a mély csend. Ekkor belépett egy szolgáló, s valamit súgott a kapitány fülébe, aki azt kérdezte:

- *Velem* akar beszélni?

- Igen, nagyságos uram.

- Hm! Furcsa ötlet, annyi szent. Vezessétek ide.

Jeanne lépett be a nagybátyjával. A szegény öreg parasztból minden bátorság elpárolgott ennyi nagy ember láttára, s megállt a félúton: egy lépést sem mozdult tovább, mintha zavarában és félelmében földbe gyökerezett volna a lába, csak állt, vörös hálósipkáját gyűrögetve és alázatosan hajlongva jobbra-balra. Jeanne azonban bátran, emelt fővel, öntudatos tartással előrelépett, és megállt a kapitány előtt. Észrevett, de ezt egy pillantással sem árulta el. A tisztek ámultan súgtak össze; még a kapitány is azt dörögte: „Isten engem úgy segéljen, gyönyörű teremtés!” Egy-két percig méregette a szemével, azután így szólt hozzá:

- Nos, mi járatban vagy, gyermekem?

- Üzenetet hoztam neked, Robert de Baudricourt, Vaucouleurs kapitánya, s ez így szól: küldj futárt a dauphinhez, és add értésére, hogy ne bocsátkozzék most ütközetbe az ellenséggel, hanem várjon, mert hamarosan segítség érkezik Istentől.

A társaság elámult e különös szavakon, és sokan összesúgtak: „Szegény gyermek, hiszen ez háborodott”. A kapitány összevonta a szemöldökét, és így szólt:

- Hát ez meg micsoda badarság? A királynak, vagy ahogy te mondtad, a dauphinnek semmi szüksége *ilyen* üzenetekre. Úgyis várni fog, efelől megnyugtathatlak. Van még valami mondanivalód számomra?

- Van. Kérlek, adj mellém fegyvereseket, hogy elkísérjenek a dauphinhez.

- Ugyan minek?

- Hogy megtegyen tábornokának! Mert úgy rendeltetett, hogy kiűzzem az angolokat Franciaországból, és megkoronázzam őt.

- Kicsoda? Te? Hiszen te még gyermek vagy!

- És mégis nekem kell ezt véghezvinnem.

- Ne mondd! És mikor?

- Jövőre megkoronázzák, s attól fogva ő uralkodik francia földön.

Harsány kacagás tört ki, s amikor lecsillapult, a kapitány azt kérdezte:

- Ki küldött ide ezzel a fura üzenettel?

- Az én Uram.

- Az meg ki?

- A Mennyek Ura.

Az emberek megint összesúgtak: „Ó, szegény gyermek, szegény gyermek!”, mások meg: „De hiszen nincs eszénél!”. A kapitány ekkor ráripakodott Laxart-ra:

- Ide figyelj, paraszt! Vidd haza ezt a kölyköt, és náspángold el alaposan. Erre a bajra az a legjobb orvosság.

Jeanne megindult kifelé, de még megfordult, és csendesen visszazólt:

- Nem tudom, miért tagadod meg kérésemet, holott én az én Uram parancsával jöttem hozzád. Úgy bizony. Ő küldött, és nekem éppen ezért újra meg újra el kell jönnöm hozzád, míg csak meg nem adod a kíséretet.

Távozás után még sokáig beszélgettek róla, s az örök meg a szolgák minden szót továbbadtak a városban, a városiak meg a vidékieknek - s mire hazaértünk, már egész Domremy zsongott tőle.

VIII.

Az emberek mindenütt egyformák: a győzteseket istenítik - a veszteseket csak megszólítani tudják. Az egész falu úgy vélte, hogy Jeanne szégyent hozott Domremyre, szokatlan fellépésével és csúfos kudarcával; mindenki róla beszélt, és olyan epés, gonosz megjegyzésekkel illették, hogy ha az emberi nyelvnek fullánkja volna, Jeanne aligha éli túl a sok csipkelődést. De még ezeknél is gonoszabbak és elviselhetlenebbek voltak azok, akik nem gyalázták, csak gúnyolták és csúfolták. Egy pillanatra sem volt nyugtunk a szellemeskedésüktől, csúfolódásuktól és gúnyos hahotájuktól. Csak Haumette, Kicsi Mengette meg jómagam tartottunk ki Jeanne mellett; a többiek már nem állták a vihart: kerülni kezdték, és szégyelltek társaságát, mert mindenki csak őt szidalmazta, sőt, nekik is jó néhány sértést kellett eltűrniük miatta. Jeanne sírdogált ugyan, de csak titokban. Mások előtt mindig derűsnek mutatkozott, soha nem panaszkodott, se nem feleselt - viselkedése igazán meglágyíthatta volna az emberek szívét, de ez nem következett be. Apját úgy feldühítette Jeanne merész elképzelése a hadba vonulásról, hogy egy jó szót nem tudott szólni hozzá. Egyszer ugyanis valami hasonlót álmodott róla, s amikor ez eszébe jutott, haragjában kijelentette: inkább ráparancsol a fiaira, hogy fojtsák vízbe a húgukat, semhogy valaha is férfiruhában lássa katonák között, és ha ők nem engedelmesskednek, majd ő megteszi.

Jeanne-t azonban semmi sem ingatta meg elhatározásában. Szülei jóformán ki sem engedték a házból, nehogy elhagyhassa a falut. De Jeanne kijelentette, hogy ennek még úgysem érkezett el az ideje, és ő tudni fogja, mikor kell indulnia, hanem akkor aztán hiába őrzik. Így múlt el a nyár, s amikor szülei látták, hogy Jeanne állhatatosan kitart az elhatározása mellett, úgy döntöttek, férjhez adják, és így hiúsítják meg terveit. Erre jó alkalmat adott nekik Paladin, aki követelni kezdte, hozzák nyilvánosságra eljegyzésüket, mert - úgymond - Jeanne már évekkal ezelőtt neki ígérte a kezét.

Jeanne azonban kijelentette, hogy a fiú nem mond igazat, és ő nem hajlandó hozzá menni. Erre megidézték Toulba, az egyházi törvényszék elé, hogy felelősségre vonják megátalkodottságáért. Jeanne nem engedte, hogy ügyvédet adjanak mellé, maga akart védekezni. Szülei és rosszakarói mind felujjongtak, mert azt hitték, most végre megfogták. Ez nem is volt csoda, hiszen mindenki biztosra vette, hogy ez a tizenhat éves tanulatlan parasztlány szólni sem fog tudni a réműlettől, amikor életében először oda kell állnia a tudós jogászok elé, a törvényszék ünnepélyes, fagyos csendjében. S mégis - valamennyien tévedtek. Mind Toulba csődültek, hogy szemtanúi legyenek Jeanne félelmének, zavarának és vereségének, de alaposan megjárták. Jeanne kedves volt, derűs és teljesen nyugodt. Tanút nem vitt magával, mondván: neki elég, ha a vád tanút kérdőre vonhatja. Azok megtették vallomásukat, ő pedig fölállt,

néhány szóval összefoglalta az elmondottakat, s felettébb zavarosnak és cseppet sem meggyőzőnek minősítve vallomásukat, visszahívta Paladint a tanúk padjára, és kérdezgetni kezdte. Ügyes kérdéseivel valósággal ízekre szedte a fiú korábbi vallomását. Paladin - aki hogy úgy mondjam, a fondorlat és ámitás díszes köntösében jelent meg Toulban - végül is csupaszon állt előttünk. Ügyvédje hiába próbált segítségére sietni, a bírák figyelemre se méltatták, ellenben elvetették a panaszt, és néhány szóban komoly elismerésüket fejezték ki e „csodálatos gyermek” előtt.

Jeanne diadala teljes volt. A magas helyen kapott dicséret ismét megváltoztatta a falu ingatag véleményét: szeretettel és tisztelettel néztek fel rá, és békében hagyták. Édesanyja ismét a szívébe zárta, s még az apja is kiengesztelődött, sőt, kijelentette, hogy nagyon büszke rá. Mindazonáltal Jeanne számára ólomlábakon cammogott az idő, mert Orléans ostroma megkezdődött, Franciaország egén egyre sötétebb és sötétebb felhők gyülekeztek, a Hangok pedig egyre csak azt mondták neki, hogy várjon. Beállt a tél, a napok egyformán teltek, de azután végre bekövetkezett a várva várt változás.

II. KÖNYV AZ UDVERNÁL ÉS A TÁBORBAN

I.

1429. január 5-én Jeanne elhozta hozzám nagybátyját, Laxart-t, és így szólt:

- Itt az idő. A Hangok határozottan megmondták, mit kell tennem. Két hónap múlva találkozom a dauphinnel.

Nagyon jókedvű és katonásan határozott volt. Viselkedése reám is átragadt, s egyszeriben úgy fellelkesültem, mintha máris hallanám a dobpergést meg a katonák lábának dobogását.

- Hiszek neked - mondtam.

- Most már én is hiszek neki - szólt Laxart. - Azelőtt ugyan mondhatta volna nekem, hogy Isten őt rendelte Franciaország megmentésére, nem hittem volna el. Felőlem elmehetne a kapitányhoz, én többé nem ártanám magam a dolgába, és egyszerűen futóbolondnak tartanám, ha nem láttam volna a saját szememmel, milyen bátran állt oda a múltkor a nemesurak elé - márpedig ezt csakis Isten segedelmével tehette. S minthogy ebben bizonyos vagyok, most már alázatosan engedelmeskedem: rendelkezék velem, ahogy neki tetszik.

- Laxart bácsi igazán kedves hozzám - mondta Jeanne. - Azért küldtem érte, hogy segítsen rábeszélni édesanyámat: engedjen el hozzájuk. Ugyanis beteg a felesége, és én ápolhatnám. Meg is egyeztünk már, s holnap hajnalban indulunk. Nem időzöm náluk sokáig, továbbmegyek Vaucouleurs-be, és ott is maradok, míg csak nem teljesítik a kérésemet. Mondd csak, ki volt az a két lovag, aki téled balra ült akkor a kapitány asztalánál?

- Az egyik Sieur Jean de Novelonpont de Metz, a másik meg Sieur Bertrand de Poulengy.

- Kemény fából faragták mindkettőt, ezt rögtön észrevettem, jó katonáim lesznek... No mi az, miért vágsz ilyen képet? Talán nem hiszed?

Igyekeztem ránevelni magam, hogy mindig igazat mondjak Jeanne-nak, és soha ne köntörfalazzak vagy szépítgessek; így hát most is megmondtam:

- Mindketten bolondnak tartottak, s ezt nem is titkolták. Igaz, sajnáltak egy kicsit, amiért ilyen szerencsétlen sorsra jutottál, de ez nem változtatott véleményükön.

A dolog egy cseppet sem bántotta Jeanne-t, láthatólag nem is sértődött meg. Annyit mondott csak:

- Okos ember belátja a tévedését. Ők pedig okosak. Mindketten mellettem fognak harcolni. Hamarosan viszontlátom őket... Úgy látom, nem hiszed.

- De-de, dehogynem. Csak eszembe jutott, hogy egyikük sem környékbeli, csak átutazóban voltak Vaucouleurs-ben, s ennek már éppen egy esztendeje.

- Majd visszatérnek ide. Hanem hogy sürgősebb dolgokra térjek: azért jöttem, hogy megmondjam, mit kell tenned. Néhány nap múlva jöjj utánam, és úgy rendezd dolgaidat, hogy nem jöhetsz vissza egyhamar.

- Jean meg Pierre is velem jönnek?

- Nem, ők még nem lennének hajlandók rá; de nemsokára ők is követni fognak minket, és elhozzák szüleim áldását, valamint beleegyezésüket, hogy vállalhatom küldetésemet. Ez majd erőt ad nekem, enélkül ma még gyenge vagyok.

Rövid szünetet tartott, majd könnyes szemmel így folytatta:

- Szeretnék elbúcsúzni Kicsi Mengette-től. Hívd ki őt hajnalban a falu szélére, hadd kísérjen el egy darabon...

- És Haumette?

Erre sírva fakadt:

- Őt ne, őt ne... Annyira szeretem, hogy nem tudnám elviselni... tudom, hogy soha többé nem látom...

Másnap reggel magammal vittem Mengette-et, s négyesben ballagtunk a hűvös hajnalban, míg csak jó messzire nem jártunk a falutól; akkor a két lány egymás nyakába borult, s fájdalmas szavakba meg könnyekbe öntve bánatát, elbúcsúzott - bizony még nézni is rossz volt. Jeanne tudta, hogy soha többé nem látja viszont ezt a tájat, így hát még egy utolsó búcsúpillantást vetett a távoli falura, a Tündérfára, a tölgyesre, a virágos fennsíkra meg a folyóra - mintha kitörölhetetlenül emlékezetébe akarná vésni a képet, azután megfordult, s keservesen zokogva elindult. Éppen aznap volt a születésnapunk, az övé is, az enyém is. Jeanne tizenhét éves volt akkor.

II.

Laxart néhány nap múlva továbbvitte Jeanne-t Vaucouleurs-be. Egy kerékgyártó mester házában szállásolta el, és rábízta a mester derék, becsületes feleségére, Catherine Royer-re. Jeanne rendszeresen eljár a misére. Ellátását azzal szolgálta meg, hogy segítette a házimunkában. Sokan akartak elbeszélgetni vele küldetéséről, és ő mindenkivel őszintén beszélt, nem titkolt már semmit. Hamarosan én is beszállásoltam magamat a közelben, s így jól láthattam mindent, ami ezután történt. Egykettőre híre szaladt, hogy egy fiatal lány érkezett a városkába, akit Isten Franciaország megmentőjéül szemelt ki. Az egyszerű emberek összecsődültek, hogy láthassák és beszélhessenek vele. Jeanne bájos megjelenése megnyerte bizalmukat, komolysága és őszintesége pedig teljesen lefegyverezte őket. A tehetősek persze távol maradtak, és csak gúnyolták, de hát ők már ilyenek.

Később valakinek eszébe jutott, hogy Merlin már több mint nyolcszáz évvel ezelőtt megjövendölte: sok-sok idő múltán egy asszony fogja elveszejteni és ugyancsak egy asszony fogja megmenteni Franciaországot. S azóta éppen most következett be először, hogy Franciaország elveszett - mégpedig egy asszony, a hitvány királyné, Bajor Izabella jóvoltából; kétségtelen tehát, hogy ezt a kedves, tiszta, fiatal lányt valóban az Ég küldte, hogy beteljesítse a jóvendölést.

Ez a gondolat újabb hatalmas lökést adott a növekvő kíváncsiságnak, s ahogy fokozódott az izgalom, úgy erősödött a remény és a bizakodás; a buzgó lelkesedés hullámai csakhamar túlcaptak Vaucouleurs határán, elárasztották a vidéket, betörték a falvakba, és lánggra lobbantották a reménység pislákoló tüzet. Seregestől jöttek az emberek mindenfelől, hogy lássák és hallják Jeanne-t, s miután látták és hallották - hittek neki. Megszállták a várost, már nem is férték el falai között: zsúfolásig megteltek a vendégfogadók és a szállások, de a jövevények fele még így is fedél nélkül maradt. De azért csak jöttek, egyre jöttek, fittyet hányva a télnek;

hiszen a nemes eszményekre szomjazó lélek nem törődik sem a koplalással, sem a hideggel, csak olthassa szomját. Dagadt az ár, napról napra és hétről hétre; Domremyben meg ezalatt szájátva ámuldoztak az emberek, és azt mondták magukban: - Ó, istenem, milyen ostobák voltunk, hogy annyi éven át nem jöttünk rá, valóságos világcsoda él közöttünk! Még Jeant meg Pierre-t is irigykedve bámulták, amikor eljöttek hazulról, és úgy tekintettek fel rájuk, mint a világ nagyjaira és hatalmasaira. Igazi diadalmenet volt az útjuk Vaucouleurs-ig: a községek lakói mind kicsődültek, hogy lássák és köszöntsék azokat a fiúkat, akiknek húga színről színre szól az angyalokkal, és Isten akaratából kezében tartja Franciaország jövődjét.

A fiúk elhozták Jeanne-nak a szülők áldását, jókívánságait, valamint ígéretüket, hogy hamarosan ők is meglátogatják. Ez a hír olyan boldogsággal és bizakodással töltötte el Jeanne-t, hogy másodszor is felkereste a kapitányt. Útja azonban ezúttal is kudarcra végződött. A kapitány nem volt hajlandó a királyhoz kísértetni. De a csalódás cseppet sem szegte kedvét Jeanne-nak. Ezzel vált el Baudricourt-tól:

- Addig fogok ide járni, míg meg nem kapom a kíséretet: mert ez a parancs, és nekem engedelmeskednem kell. El kell jutnom a dauphinhez, ha térden csúszva is.

Én meg a fiúk mindennap ott voltunk Jeanne-nál: kíváncsiak voltunk látogatóira, és hallani akartuk beszélgetésüket. S lám, egy szép nap, Sieur Jean de Metz is megjelent. Tréfásan, atyáskodva beszélt Jeanne-nal. Azt kérdezte tőle:

- Hát te mire vársz itt, kis szolgám? Nos, mi lesz? Elkergetik a francia királyt, belőlünk meg angolokat faragnak.

Jeanne a maga csendes, komoly módján felelt neki: - Várom, hogy Robert de Baudricourt magával vigyen vagy elkísértessen a királyhoz, de nem akar hallgatni rám.

- Valóban csodálatra méltó az állhatatosságod; egy kerek esztendeje már, hogy itt láttalak, s te csak nem tágítasz a kívánságodtól...

- Nem az én kívánságom ez, hanem az Úré. És a kapitánynak teljesítenie kell. Én várhatok - felelte Jeanne éppoly csendesen, mint az előbb.

- Drága gyermekem, talán mégsem kellene *ezt* ilyen biztosra venni! Konok emberek ezek a kapitányok, nehéz zöldágra vergődni velük. Ha netalán mégse teljesítené a kérésedet...

- De teljesíteni fogja. Teljesítenie kell. Nincs más választása.

A lovag arcáról szemünk láttára tünedezett el a tréfás kedv. Jeanne komolysága őt is meghatotta. Mindig így történt azokkal a látogatóival, akik mókázva kezdték, végül is komolyra fordították a dolgot. Hamarosan észre kellett venniük ugyanis, hogy különb ellenféllel állnak szemközt, mintsem hitték volna. Jeanne feltűnő komolysága és sziklaszilárd meggyőződése elriasztotta és tarthatatlanná tette a léhaságot. Sieur de Metz is elgondolkozott egy-két percig, azután, sokkal komolyabban újra kezdte:

- Igazán olyan fontos, hogy hamarosan a király elé jussz? Úgy értem...

- Nagybőjt előtt el kell jutnom hozzá, kopjék bár térdig a lábam!

Hangján érezni lehetett, hogy komolyan gondolja, amit mond. Szavai hatását a nemesúr arcán is megfigyelhettük: szeme felcsillant, megértés sugárzott belőle. Most már egészen komolyra fordította a szót:

- Magam is azt hiszem, hogy meg kell kapnod a fegyveres kíséretet. Valami csak lesz belőle. De hát mit akarsz csinálni? Végül is miben reménykedsz?

- Meg akarom menteni Franciaországot. Úgy rendeltetett, hogy ezt én vigyem végbe. Nincs ember a világon - se király, se herceg, se más -, aki visszahódíthatná ezt az országot, csak én.

Az esedező, fájdalmas hang megindította a derék nemest. Ezt magam is láttam. Jeanne kissé halkabba fogta a hangját, és hozzátette:

- Nem nekem való dolog ez; én szívesebben szónék-fonnék odahaza, szegény édesanyám mellett, de mennem kell, mert így akarja az én Uram.

- És ki a te Urad?

- Isten.

Sieur de Metz ekkor térdre ereszkedett, és régi szép lovagi szokás szerint, Jeanne kezébe téve kezét hűsége jeléül, megesküdött, hogy Isten segítségével ő maga viszi el Jeanne-t a királyhoz.

Másnap Sieur Bertrand de Poulengy állított be, s ugyancsak esküvel fogadta, lovagi becsületére, hogy Jeanne mellett marad, és követni fogja, bárhová vezesse.

S még ugyanaznap, estefelé, elterjedt a városban a hír, hogy maga a várkapitány is arra készül, hogy meglátogassa az ifjú hajadont szerény szállásán. A nép már kora reggel az utcákon tolongott: látni akarták, hogy valóban megesik-e a különös látogatás. Hát megesett. A kapitány lovon jött, testőrei élén, méltóságának megfelelő kísérettel. A hír futótűzként terjedt el, és így még nagyobb volt a feltűnés: a pöffeszkedő gúnyolódók elhallgattak, és Jeanne becsülete egy csapásra az égig nőtt.

Egy dolgot már világosan látott a kapitány: Jeanne vagy boszorkány, vagy szent - most már csak azt szerette volna kideríteni, hogy melyik a kettő közül, így hát papot is hozott magával, hogy mindjárt kiűzthesse vele Jeanne-ból az ördögöt, feltéve, hogy valóban ördög lakik benne. A pap teljesítette kötelességét - ördögöt azonban nem talált, csupán felesleges lelki fájdalmakat okozott Jeanne-nak, aki már gyónt nála korábban is, s ebből a papnak tudnia kellett volna, hogy nem lakozik benne ördög, mert az ördögök irtóznak a gyóntatószéktől, és rémülten sikoltozva, mocskos káromkodásokat köpködve, őrzöngve menekülnek, ha csak meglátják is a szent helyet.

A kapitány tehát gondokba merülten távozott, s végképp nem tudta, mitévő legyen. Egyre töprengett, tanakodott, de közben múlt az idő, s eljött február tizennegyediké. Ezen a napon Jeanne ismét felment a várba, és így szólt hozzá:

- Isten nevében jövök hozzád, Robert de Baudricourt. Habozásoddal máris nagy kárt okoztál: mert tudd meg, a dauphin serege ma csatát veszett Orléans mellett, de még ennél is nagyobb baj éri, ha nem kísértetsz hozzá hamarosan.

Szavai ugyancsak zavarba ejtették a kapitányt:

- Azt mondod, hogy *ma*? Honnan tudod te azt, hogy mi történt ma Orléans környékén? Hiszen nyolc-tíz napba is beletelik, amíg ideér a hír!

- Nekem a Hangok hozták a hírt, és a Hangok nem hazudnak. A dauphin ma csatát veszett, és erről *te* tehetsz, mert itt tartasz engem.

A kapitány egy darabig fel-alá járkált a szobában, időnként elkáromkodta magát, jórészt azonban csak morfondírozott magában, végül pedig azt mondta: - Ide hallgass! Menj haza szépen, és várj. Ha kiderül, hogy igazat mondtál, megírom a levelet, és elküldlek a királyhoz, másképp nem.

- Áldassék érte Isten neve - válaszolta Jeanne lelkesen. - Ez a néhány nap várakozás már nem számít. Mához kilenc napra megkapom tőled a levelet.

Vaucouleurs lakói közben megajándékozták Jeanne-t lóval, fegyverrel és mindenféle tábori felszereléssel, de ő nem ért rá kipróbálni egyiket sem, mert azt tartotta legfontosabb kötelességének, hogy szállásán várja és biztassa mindazokat, akik csak felkeresték s beszélni akartak vele, és elmondja nekik: miképp segíthetnének ők maguk is az ország feltámasztásán. Ez foglalta el az idejét reggeltől estig. De hát annyi baj legyen! Jeanne mindenben nagyon tanulékony volt; ezt majd a lova is észreveszi, mindjárt az első alkalommal... Így hát csak mi, fiúk, nyergeltük meg felváltva, hogy megtanuljunk lovagolni. A kardforgatást meg más fegyverek fogását is gyakoroltuk.

Huszadikán Jeanne bizalmas haditanácsra hívta össze kis seregét: a két lovagot, két bátyját meg engem. De nem is jól mondom, nem volt az tanácskozás, mert meg sem kérdezte a véleményünket, csak parancsokat osztott. Elmondta, hogy melyik útvonalon akar eljutni a királyhoz, és szavaiból azt hihette volna az ember, hogy tökéletesen járatos a földrajzban; napokra beosztott útitervét úgy szerkesztette meg, hogy a különösen veszélyes tájakat itt is, ott is kerüljük el - ebből meg az tűnt ki, hogy nemcsak a hegy- és vízrajzot ismeri alaposan, hanem a politikai földrajzot is, s ez már csak azért is meglepő volt, mert hiszen soha nem járt iskolába, és teljesen tanulatlan volt. Elámultam ezen, de gondoltam magamban: bizonyára megint a Hangok oktatták ki. Utóbb azonban be kell látnom, hogy nem. Megjegyzéseiből rájöttem, hogy e felbecsülhetetlen tudáshalmazt a látogatóitól szerezte, akiket alaposan kikérdezett. A két lovag nem győzte csodálni körültekintését és eszességét.

Utasított bennünket: készüljünk fel rá, hogy éjszaka kell utaznunk, és nappal rejtekhelyen aludnunk, minthogy utunk java része ellenséges területen át vezet.

Azt is lelkünkre kötötte, hogy tartsuk titokban az indulás napját, mert feltűnés nélkül akar távozni. Ellenkező esetben ugyanis hatalmas tömeg gyűlne össze búcsúztatásunkra, ez pedig nem kerülné el az ellenség figyelmét, meglesnének és elfoghatnának bennünket.

- Most már nincs más hátra, mint hogy közöljem veletek az indulás napját, hogy időben megtehessetek a szükséges előkészületeket, s ne kelljen az utolsó percben kapkodnotok. Huszonharmadikán indulunk, este tizenegy órakor - mondta végül, és ezzel elbocsátott minket. A két lovag hökkenten és gondterhelten nézett egymásra, és Sieur Bertrand megjegyezte:

- Nagy merészség volt kitűzni az indulás napját, hiszen nem tudhatjuk, megírja-e a kapitány a levelet, és összeállítja-e a kíséretet addigra. Kockázatos dolog előre elhatározni az indulás időpontját, amikor még minden ilyen bizonytalan.

- Ha egyszer Jeanne huszonharmadikát mondott - feleltem -, rábízhatjuk magunkat. Talán a Hangoktól tudja. Mindenesetre a legokosabb, amit tehetünk, ha engedelmeskedünk.

Engedelmeskedtünk hát. Értesítettük Jeanne szüleit, hogy még huszonharmadika előtt jöjjenek; azt persze óvatosan elhallgattuk, hogy miért e határidő.

Huszonharmadikán Jeanne egész nap az ajtót leste. Valahányszor újabb látogatók léptek a házba, reménykedve felpillantott, de szüleit hiába kereste közöttük. Estig várt és reménykedett. Amikor aztán eltűnt az utolsó reménysugár is, könnyek szöktek a szemébe, de visszafojtotta a sírást.

Jean de Metz vigasztalni próbálta:

- Talán holnapra megjönnek, elvégre a kapitánytól sincs még semmi hír...

Jeanne azonban félbeszakította:

- És ha megjönnek? Mi ma este tizenegykor indulunk.

S úgy is volt. Tíz órakor megjelent a kapitány, testőreivel és fáklyahordóival, s átadta Jeanne-nak a kívánt fegyveres kíséretet, valamint külön három lovat és megfelelő felszerelést nekem és Jeanne két bátyjának, végül pedig a királynak címzett levelet. Aztán leoldotta a kardját, Jeanne derekára övezte, és azt mondta:

- Igazat mondtál, gyermekem. Csatát veszítettünk, és pedig aznap, amikor mondtad. Én is megtartom hát, amit ígértem. Most menj... történjék, aminek történnie kell.

Jeanne megköszönte, Baudricourt pedig visszatért a várba.

A veszített csata az a hírhedt vereség volt, amelyet a krónikás könyvek a Herringek csatája néven emlegetnek.

Tüstént kioltottunk a házban minden világot, megvártuk, míg teljesen elcsendesednek és elsötétednek az utcák, s akkor lopva keresztül osontunk a városon, ki a nyugati kapun, majd megsarkantyúzva lovainkat, elváltattunk.

III.

Huszonöt jól felszerelt emberből állt a kis csapat. Kettős sorban lovagoltunk, Jeanne és két bátyja az oszlop közepén, Jean de Metz az élen, Sieur Bertrand meg a sor végén. A két lovag azért lovagolt a menet élén és végén, hogy senki ne szökhessen meg mindjárt az elején. Két vagy három óra alatt ellenséges területre kellett érünk: akkor már senki sem kockáztatja meg a szökést. Közben innen is, onnan is sóhajtásokat, nyöszörgést és átkozódást hallottunk a sorból. Amikor utána néztünk, kiderült, hogy hat paraszt volt az embereink között, s ezek soha nem ültek még lovon, és alig lehetett őket nyeregben tartani. Egyre keservesebb kínokat szenvedtek. A kapitány az utolsó pillanatban kényszerítette őket a csapatba, csak hogy meglegyen a létszám, s egy-egy öregebb katonát állított melléjük, szigorúan meghagyva, hogy üssék agyon, aki leszáll a nyeregből és szökni próbál.

A szerencsétlenek nyugton voltak, amíg bírtak, de ekkor már annyira húsukba vágott a kín, hogy nem tudták megállni szó nélkül. Közben azonban ellenséges területre értünk, s így nem segíthettünk rajtuk; velünk kellett tartaniok, bár Jeanne kijelentette, ha vállalják a kockázatot, visszatérhetnek, ők azonban inkább velünk maradtak. Lassabbra fogtuk hát a lépést, s óvatosan haladtunk, újoncainkat meg figyelmeztettük: fojtsák magukba bánatukat, nehogy az egész csapatot bajba sodorják jajveszékelésükkel és átkozódásukkal.

Hajnal felé megállapodtunk egy erdő mélyén, s tekintet nélkül a hűvös időre és a fagyos talajra, az öröket kivéve mindenki hamarosan álomba merült.

Délfelé mély és kábult álomból ébredtem, alig tudtam magamhoz térni - azt se tudtam, hol vagyok, s hogyan kerültem oda. Aztán kitisztult a fejem, és minden eszembe jutott. Ahogy végiggondoltam, milyen sok különös élményben volt részem egy-két hónap óta, meglepetéssel döbbenem rá, hogy Jeanne-nak egy jóvendölése mégsem vált valóra: hiányzott Noël és Paladin, akiknek a tizenegyedik órában kellett volna csatlakozniok hozzánk. Mint látjátok, akkor már megszoktam, hogy Jeanne minden jóslata valóra válik. S ahogy ezen töprengve kinyitom a szemem - hát kit látok, ha nem Paladint, amint egy fának támaszkodva engem bámul! Hányszor is megesik, hogy emlegetünk valakit, és az illető máris előttünk áll, holott nem is sejtettük, hogy a közelünkben jár. Paladin is ott állt, és az arcomba bámulva várta, hogy ébredjek. Soha még így nem örültem neki: felpattantam, kezet fogtunk, majd kivezettem a tábor szélére - bicegett mellettem, mint valami nyomorék - s miután leültünk, megkérdeztem:

- Hát te honnan csöppentél ide? És hogy akadtál ránk? S mit jelentsen ez a mundér rajtad? Mondj el gyorsan mindent!

- Veletek jöttem az éjjel - felelte.

- Nem lehet!

Magamban azonban azt gondoltam: „Akkor mégsem volt egészen hamis a jövendölés - fele részében teljesült.”

- Dehogynem! Hanyatt-homlok rohantam utánatok Domremyből Vaucouleurs-be, hogy veletek tartsak, s fél percet, ha késtem. De hát mégiscsak elkéstem. Addig könyörögtem azonban a kapitánynak, hogy végül megesett rajtam a szíve, és beadta a derekát. Szó szerint azt mondta: ha ilyen odaadóan szeretem a hazámat, nem bánja, jöhetek én is.

Ez viszont már hazugság - gondoltam magamban -, egy ő a hat közül, akit a kapitány az utolsó pillanatban kényszerített a csapatba; tudtam, hogy így van, hiszen a jövendölés szerint a tizenegyedik órában kellett csatlakoznia hozzánk, s akkor sem jószántából. Fennhangon azonban csak annyit mondtam:

- Örülök, hogy itt vagy. Nemes ügyet szolgálunk; ilyen időkben senki se üljön közülünk otthon.

- Még hogy én otthon üljek? Ahogy a mennykő meg tud félni a felhők között vihar idején, úgy tudnék én otthon maradni.

- Ez a helyes beszéd. Rád vall.

Ez persze hízelgett neki.

- Örülök, hogy ilyen jól ismersz. Mások bizony... De most már hamarosan megismernek ők is! Megismernek, mielőtt befejezném ezt a háborút.

- Azt meghiszem. Nem kétséges, hogy magadra vonod majd a figyelmet, valahányszor veszély fenyeget.

Szavaim valósággal megigézték, és úgy felfújta magát, mint valami hólyag.

- Ha ismerem magamat valamennyire - márpedig miért ne ismerném -, akkor a tetteim még sokszor eszedbe fogják juttatni e szavakat a hadjárat során.

- Bolond volnék, ha kételkednék benne. Tudom én jól.

- Persze, amíg közkatona vagyok, nem sokat tehetek. De még hallani fog rólam az ország. Ha pedig elfoglalhatnám a méltó helyemet, ha La Hire, Saintrilles vagy az Orléans-i Fattyú helyébe kerülnék... No de, nem mondok semmit. Hála Istennek, nem tartozom az olyan szószátyár alakok közé, mint Noël Rainuesson meg a hozzá hasonlók. De mondhatom, nem mindennapos dolog lesz - sőt a világ csodájának is nevezhetném, hogy egy közkatona többre viszi, mint ők, és elhomályosítja minden dicsőségüket.

- Tudod-e, barátom - mondtam -, hogy ez aztán az igazán remek ötlet! Mert híres hadvezérnek lenni, ugyan mi van abban? Semmi. Megesett ez a történelem során akárhányszor: a nevüket se győzőm fejemben tartani, annyian vannak. De ha egyszer egy közkatona tenne szert ilyen hírnévre, az bizony egyedülálló eset lenne. Mint ahogy hold is csak egyetlenegy ragyog az égen a miriád csillag között! Neved örökké fennmaradna! Mondd, ki adta neked ezt az ötletet?

Paladin alig tudta palástolni örömét. Egyetlen kézmozdulattal elhárította a dicséretet, s elégedetten csak annyit mondott:

- Ugyan, semmi az egész. Gyakran támadnak efféle ötleteim, sőt még különbek is. Ez még nem is olyan világrengető.

- Igazán csodállak. És mondd, valóban a te ötleted?

- Hát ki másé lenne? Van itt még jó néhány - s ezzel a homlokára bökött, majd kissé félrebillentette a sisakját, ami igencsak öntelt képet kölcsönzött neki.

- Én nem szorulok rá, hogy másoktól szerezzem be az ötleteimet, mint Noël Rainguesson.

- Erről jut eszembe, mikor láttad utoljára Noëlt?

- Félórája sincs még. Amott alszik, mint valami mormota. Ő is velünk jött.

Nagyot dobbant a szívem, és megfogadtam magamban, ezentúl soha többé nem kételkedem Jeanne jövődöléseiben. Hangosan csak annyit mondtam:

- Jaj de örülök! Igazán büszkéek lehetünk a falunkra. Egy se marad hát otthon az oroszlánszívű fiúk közül ezekben a nehéz napokban.

- Még hogy az a kölyök oroszlánszívű? Hiszen úgy nyüszített, mint egy kutya, csak hogy engedjék el. Egyre csak az anyja után böngött!

- Jaj, ne haragudj, én azt hittem, önként jelentkezett...

- Ó, persze, önként! Mintha az akasztófa alá vitték volna... Amikor meghallotta, hogy Vaucouleurs-be indulok, megkért, hogy a védelmem alatt eljöhessen, mert látni akarja a lelkes tömeget. No de alig érkeztünk meg, hát látjuk, hogy fáklyás csapat vonul ki éppen a várból; oda ügetünk, mire a kapitány besorolja Noëlt a csapatba, ötödmagával. Ő csak könyörög, hogy engedjék el, én meg egyre esedezem, hogy a helyébe állhassak. Végül a kapitány megengedte, hogy én csatlakozzam, őt azonban nem engedte el, már csak azért se, mert olyan utálatosan rítt. Na most aztán sok haszna lesz belőle a királynak: hat ember helyett fog enni és tizenhat helyett futni. Utálok az ilyen nyúlszívű, falánk korcsokat!

- Igazán meglep, amit mondasz, és sajnálom, hogy ilyesmit kell hallanom. Szomorú. Én azt hittem, hogy Noël derék fickó.

Paladin sértődötten pillantott rám:

- Nem értem, hogy mondhatasz ilyet, igazán nem értem. Nem is tudom, miből gondoltad ezt. Nekem nincsenek előítéleteim, s nem is elfogultságból mondtam, amit mondtam, mert én senkivel szemben nem vagyok elfogult. Kedvelem is Noëlt, jó pajtásom már régen, nem veheti hát rossz néven, ha őszintén megmondom a hibáit, aminthogy én se bánom, ha ő megmondja az enyéimet, ha ugyan vannak. És lehet, hogy én sem vagyok hibátlan, de azért, azt hiszem, kiállok bármilyen próbát! Még hogy derék fickó! Hallottad volna csak, mit nyafogott, sírt és átkozódott egész éjszaka, mert törte a nyereg! Engem miért nem tört? Pedig én is most ültem először lóháton! Az öreg katonák csak ámultak, bámultak, azt mondták, ilyet se láttak még. Hanem Noël... Jóformán oda kellett kötöznük a lóhoz, mert folyton le akart szállni róla.

Paladin orrcimpái kéjesen kitágultak a készülő reggeli illatára. Felkelt hát, és nagy kínnal odább sántikált, mondván, hogy utána néz a lovának.

Alapjában véve jószívű, derék legény volt, senkinek nem ártott, hiszen amelyik kutya ugat, az nem harap, és a szamar se tesz kárt semmiben, amíg csak ordít és nem rúg. Ki tehet róla, hogy inakból, izmokból, hiúságból és butaságból gyúrt erős szervezetéhez ilyen csúf nyelv járult? Nem rosszindulat fűtötte, s különben is, nem az ő hibája volt, hogy ilyen lett: Noël Rainguesson műve volt ez, ő ápolta-dédelgette, ösztönözte és élesztgette örökké Paladin nagyzóló hajlamát; őt ez remekül elszórakoztatta. Gondtalan, játékos természetének kellett valaki, akit

ugrathat, csipkedhet, megréfálhat, s Paladinnek csupán némi idomításra volt szüksége, hogy megfeleljen a követelményeknek: Noël tehát kezébe vette a dolgot, és minden egyebet mellőzve, fontosabb feladatait elhanyagolva, szívós, kitartó munkával el is érte célját. Az eredmény minden várakozást felülmúlt. Noël mindenki másnál többre becsülte Paladin társaságát, és Paladin is szívesebben időzött vele, mint akárki mással. Gyakran láthattuk őket együtt; az óriást meg a törpét.

Megkerestem Noëlt, és így szóltam hozzá:

- Derék dolog, Noël, hogy önként csatlakoztál hozzánk.

Mire rám kacsintott, és azt felelte:

- Én is azt hiszem. Bár ez nemcsak az én érdemem, kaptam egy kis biztatást is.

- Biztatást? Ugyan kitől?

- A kapitánytól.

- Hogyhogy?

- Mindjárt elmondom a sorát. Elindultam Domremyből, csakhogy lássam a sokadalmat meg ezt az egész parádét, hiszen ilyet még soha életemben nem láttam, és nem szalaszthattam el az alkalmat. Eszem ágában sem volt azonban jelentkezni. Azután utolértem Paladint, s mellé szegődtem, bár ez cseppet sem volt ínyére, és ezt meg is mondta nekem. S ahogy ott bámészkodunk, egyszerre csak megjelenik a kapitány, és se szó, se beszéd besorol minket Jeanne kíséretébe, négy másikkal egyetemben, így esett hát igazság szerint, hogy önként jelentkeztem. De hát nem is bánom, mert nagyon unalmas lett volna otthon maradni Paladin nélkül.

- És neki hogy tetszett a dolog? Örült?

- Azt hiszem, igen.

- Mért gondolod?

- Mert az ellenkezőjét mutatta. Tudod, váratlanul érte a dolog, és ő nem az a fajta, aki gondolkozás nélkül rögtön az igazat mondja. Egy szóval sem állítom, persze, hogy ha több ideje marad, akkor igazat mond. Mégis azt hiszem, hogy nagyon boldog volt, mert épp az ellenkezőjét mutatta.

- Biztos vagy ebben?

- Egészen biztos. Úgy könyörgött, mint akit halálra ítélték. Rimánkodott, hogy engedjék haza az anyjához, neki gyenge a szervezete, ő még sohasem ült lovon, és biztos, hogy nem éli túl az első útszakaszt. Pedig nem mondhatnám, hogy gyenge legény, még ha ő maga ezt állítja is. Volt ott egy akkora boroshordó, hogy még négy embernek is nehéz lett volna. Amikor a kapitány végül is megelégtelt a rimánkodásával, ráripakodott, hogy kapja vállára a hordót, különben apróhúst vagdal belőle, és úgy küldi haza kaskában. Paladin tüstént felkapta, s ezzel el is döntötte a vitát, hogy helye van a csapatban vagy sem.

- Eszerint csakugyan boldogan csatlakozott hozzátok, feltéve, hogy helyes a kiindulópont, amire okoskodásod épül. És hogy bírta az éjszakai utat?

- Hát úgy, mint én. És ha több zajt csapott is, ezen nem lehet csodálkozni, hiszen jóval súlyosabb, mint én. De a többieknek gondja volt rá, hogy megmaradjunk a nyeregben. Most persze mindketten sántikálunk. Ő leülhet, ha akar: én már inkább csak állva maradok.

IV.

A sorakozó után Jeanne szemlét tartott, majd rövid beszédet intézett hozzánk. Elmondta, hogy még a háború durva mesterségét is eredményesebben folytathatjuk, ha felhagyunk a káromkodással meg a goromba szóval, s ő szigorúan megköveteli, hogy ezt a figyelmeztetést eszünkbe véssük, és ehhez tartsuk magunkat. Azután félórás lovaglógyakorlatot rendelt az újoncnak, ezt az egyik öreg katona vezette. Nevetséges látványt nyújthattunk, de azért tanultunk valamit közben. Jeanne is elégedett volt, és megdicsért minket, ő maga nem vett részt a gyakorlatokban - csak ült a lován, és figyelt. Neki ez is elég volt. Semmi nem kerülte el a figyelmét; a lecke minden részletét az agyába véste, s utóbb éppoly biztonsággal és határozottsággal tudta hasznosítani, mintha velünk együtt gyakorolta volna.

Éjszakánként harmincöt-negyven mérföldet haladtunk, s így három nap alatt mintegy százhusz mérföldet tettünk meg, békében és zavartalanul. A környék lakói portyázó szabadcsapatnak vélték bennünket, és boldogok voltak, ha az efféle népség továbbvonult. Az út mégis fárasztó és kényelmetlen volt, mert híd alig akadt, folyó annál több, és az átkelésnél kiderült, hogy a víz szörnyen hideg. Azután úgy kellett megvackolnunk csuromvizesen, a fagyott, havas földön, s melengethettük magunkat, ahogy lehetett, és aludhattunk, ha tudtunk - mert tüzet gyújtani nem lett volna bátorságos dolog. A sok viszontagság meg a halálos kimerültség lelohasztotta a kedvünket; csak Jeanne volt töretlen. Éppolyan frissen, keményen lépkedett, mint az út elején, és a szeme is csillogott. Mi csak csodálkozni tudtunk ezen - megmagyarázni nem.

Pedig ha már ezek nehéz napok voltak, nem tudom, minek nevezzem a következő öt éjszakát, amikor nemcsak fárasztó utak és újabb hideg fürdők vártak ránk, hanem ráadásul hétszer is ránk törtek, és az összecsapások során elvesztettük két újoncunkat és három öreg katonánkat. Valahogy mégis híre ment, hogy a Vaucourleurs-i Kegyes Szűz fegyveres kísérettel a királyhoz tart, s azontúl már őrizték az utakat.

Ez az öt éjszaka ugyancsak kedvét szegte a csapatnak. Hozzájárult még ehhez, amit Noél megtudott, s amit azonnal jelentett a parancsnokságnak. Néhány emberünknek sehogy sem fért a fejébe, hogyan maradhat Jeanne ilyen éber, derűs és magabiztos, holott még csapatunk legedzettebb férfiai is mogorvák és ingerlékenyek a fárasztó éjszakai lovaglástól és a sok megpróbáltatástól. Ebből is láthatjátok, hogy egyeseknek hiába van szemük - nem látnak vele. Ezek a férfiak nemegyszer láthatták már asszonyaikat, amint egy árva tehénke mellé befogva az ekét húzzák, míg maguk csak az ekeszarvát tartják. Más példákból is megtanulhatták volna, hogy az asszonyok sokkal türelmesebbek, kitartóbbak és állhatatosabbak, mint ők, mégsem okultak. Mintha vakok lettek volna. Most is csak ámultak, hogy egy tizenhét éves lány könnyebben viseli el a háború fáradalmait, mint a harcedzett öreg katonák. Azt sem fogták fel, hogy a nemes célokért küzdő nemes lélek még a leggyengébb testnek is erőt ad, s itt a legnemesebb lélek áll előttük, akit a világ valaha ismert. - Hogyan is érthették volna meg mindezt ezek az együgyű fickók? Nem értettek bizony semmit; gondolkozásuk egy töről fakadt tudatlanságukkal. Addig töprengtek és tanakodtak maguk között, Noél füle hallatára, míg csak ki nem sütötték, hogy Jeanne boszorkány, aki az ördögnek köszönheti páratlan merészségét és szívósságát. Elhatározták hát, hogy adandó alkalommal végeznek vele.

Saját sorainkban ilyen összeesküvés - ez már igazán nem tréfadolog! A két lovag azt javasolta, kössük fel az összeesküvőket, Jeanne azonban határozottan megtiltotta.

- Sem ők, sem más nem olthatja ki az életem, amíg küldetésemet véghez nem vittem. Miért vérezném hát be a kezemet? Hívjátok ide az embereket, én majd beszélek velük, és megintem őket.

Amikor a csapat együtt volt, Jeanne megismételte kijelentését, olyan tárgyilagos, természetes egyszerűséggel, mint akinek eszébe se jut, hogy kételkedhetnek a szavaiban. Az embereket szemmel láthatóan meghökkentette, hogy Jeanne ilyen határozottan és magabiztosan beszél erről. A bátran hangoztatott jóslatok ugyanis mindig nagy hatással vannak a babonás elmékre. Jeanne szavai is gondolkodóba ejtették őket, kiváltképpen az utolsó megjegyzése. Végül is a főkolomposhoz fordult, és szomorúan így szólt:

- Bizony kár, hogy más életére törsz, amikor te magad is közel jársz a halálhoz.

Amikor aznap éjjel átkeltünk az első gázlón, ennek az embernek a lova megbotlott, maga alá temette gazdáját, az pedig rögtön vízbe fúlt. Több összeesküvés se volt a csapatban.

Ezen az éjszakán ismételten ránk törtek, de sikerült veszteség nélkül keresztülverekednünk magunkat. Ekkor már csak egy éjszakára volt szükségünk, hogy szerencsésen kijussunk az ellenséges területről; érthető nyugtalansággal vártuk hát a sötétedést. Addig mindennap többé-kevésbé vonakodva vágunk neki a néma homálynak, amelyben fagyos gázlók és ellenséges támadások vártak ránk; ezúttal azonban égtünk a türelmetlenségtől, hogy útnak indulhassunk, és túljussunk az utolsó akadályon, jóllehet több és keményebb összecsapásra számíhattunk, mint az előző éjszakákon. Sőt, mi több, tudtuk, hogy vagy tíz mérfölddel odább van egy mély vizű folyó, és csak egy törékeny fahíd vezet át rajta. Egész nap havas eső esett, s mi izgatottan figyeltük: nem kerültünk-e csapdába. Mert ha a megáradt víz elmosta a hidat, játszva bekeríthetnek bennünket, s mi semerre nem menekülhetünk.

Mihelyt besötétedett, egyenként elősontunk az erdőből, ahol meghúzódtunk, és nekivágtunk az útnak. Amióta ellenséges támadásokkal kellett számolnunk, mindig Jeanne lovagolt az oszlop élén. Most is így volt. Három mérföldet is megtettünk már, amikor a hóhullást ólmos eső váltotta fel. A viharos szél mintha ostorral csapkodta volna az arcom. Irigyeltem Jeanne-t meg a két lovagot, akik rostélyukat leeresztve bezárhatták fejüket a sisakba, mint valami dobozba. Egyszerre csak parancsoló kiáltás hangzott felénk a szuroksötét éjszakából, valahonnan közvetlen közelből:

- Állj!

Engedelmeskedtünk. Nem láttam semmit, csak valami sötét tömeget, ami lehetett lovascsapat is, de ebben cseppet sem voltam biztos. Egy lovas léptetett elénk, s rosszalló hangon így szólt Jeanne-hoz:

- No, ti aztán ugyancsak kényelmesen jöttetek! Rájuk bukkantatok legalább? Hol járnak? Mögöttünk még, vagy már előttünk?

Jeanne nyugodtan válaszolt:

- Még mögöttünk vannak.

A hír megnyugtatta az idegent.

- Ha ez igaz, kapitány, akkor mégse vesztegetted az időt hiába! De biztos vagy benne? Honnan tudod?

- Láttam őt.

- Láttad magát a Szüzet?

- Igen. Voltam a táborukban.

- Hihetetlen! Bocsáss meg, Raymond kapitány, hogy az imént rád támadtam. Bátor és dicséretre méltó tett volt! Hol táboroztak?

- Az erdőben, körülbelül három mérföldnyire innen.

- Hála Istennek! Már attól tartottam, hogy élénkbe vágta; de ha még mögöttünk vannak, akkor semmi baj! Még ma elfogjuk azt a némbert és felkötjük! Te magad kötheted fel! Nálad érdemesebbet nem is találhatnánk, hogy végezzen ezzel az átkozott sátánfajzattal.

- Nem is tudom, hogyan köszönjem meg. De ha elfogjuk...

- Most már nincs semmiféle ha! Erre már gondom lesz, légy nyugodt. Éppen csak a szemébe akarok még nézni, hadd lássam, miféle ördög lakik benne, hogy ekkora kavardást tudott támasztani. Aztán a nyakába vetheted a hurkot. Hány embere van?

- Tizennyolcat számoltam össze, de lehet, hogy van még két-három emberük őrzőjében.

- Csak ennyien vannak? No, ez fél fogunkra is kevés. És mondd, igaz, hogy ez a Jeanne csak egy kislány?

- Igaz, uram, tizenhét éves.

- Hihetetlen! És milyen? Nagydarab vagy karcsú?

- Karcsú.

A tiszt elgondolkozott néhány pillanatig, azután megkérdezte:

- Tábort készült már bontani?

- Amíg én ott voltam, nem.

- Hát mit csinált?

- Nyugodtan beszélgetett az egyik tisztjével.

- Nem parancsokat osztott?

- Nem; nyugodtan beszélgettek, akárcsak mi itt most.

- Ennek örülök. Eszerint nem is sejti, hogy szorul a hurok körülötte. Különben ideges és türelmetlen volna, mint általában a nők, ha veszély fenyeget. Ha pedig még csak nem is készült tábort bontani...

- Amíg én ott voltam, nem.

- ...hanem nyugodtan és fesztelenül csevegett, ebből arra következtetek, hogy az időjárás cseppet sem kedvére való. Hát igen, éjszakai lovaglás szélben és ólmos esőben; ez valóban nem tizenhét éves csitinek való. Tehát ott fognak éjszakázni. És ha tudná, milyen hálás vagyok neki ezért, így legalább mi is letáborozhatunk itt, ennél jobb helyet úgysem találunk. Gyerünk, lássunk mindjárt hozzá.

- Uram, csak a parancsát várom. De két lovag is van Jeanne-nal, és lehet, hogy azok mégiscsak indulásra kényszerítik, kivált, ha az idő is megenyhül közben.

Ekkor már nagyon félttem, és szerettem volna mielőbb kikerülni ebből a veszélyes helyzetből. Jeanne viszont látszólag éppen azon fáradozik, hogyan növelhetné a veszedelmet. De hát ő tudja jobban, hogy mit kell tennünk, gondoltam magamban. Ekkor a tiszt így szólt:

- Itt akkor is belénk ütköznek.

- Igen, ha erre jönnek. De megeshet, hogy felderítőket küldenek előre, és végül az erdőn át törnek a híd felé. Nem lenne okosabb lerombolni azt a hidat?

Végigfutott a hideg a hátamon, ahogy ezt hallottam. A tiszt rövid fontolgtatás után így válaszolt:

- Talán elég lesz egy kisebb csapat is erre a feladatra. Eredetileg az egész századdal akartam megszállni, de erre most már semmi szükség.

- Ha megengedi, magam vállalkozom erre a feladatra - felelte Jeanne tökéletes nyugalommal.

Végre felfogtam, hová akart kilyukadni. Majd kibújtam a bőrömből örömben. Nemcsak az ötlet volt kitűnő, hanem a megvalósítása is. A tiszt azt felelte:

- Rendben van, kapitány, hálás köszönetem érte. Tudom, hogy alapos munkát fogsz végezni, senki másra nem bízhatnám nyugodtabb lélekkel.

Azzal tisztelgett, mi meg indultunk tovább. Fellélegeztem. Alig vártam már ezt a pillanatot. A párbeszéd alatt állandóan azt képzeltem, hogy patacsattogást hallok a hátam mögött, és menten megérkezik csapatával az igazi Raymond kapitány. Fellélegeztem, de korántsem éreztem még biztonságban magam, mert Jeanne csak azt a parancsot adta: „Előre!” Lépésben indultunk meg tehát. Halálos lassúsággal haladtunk el a sötét és hosszú ellenséges oszlop előtt. Kivert a veríték az izgalomtól, de már nem sokáig tartott, mert amikor felhangzott az ellenséges kürtökön a „Lórol!”, Jeanne is parancsot adott az ügetésre, s én végre valóban fellélegezhettem. Jeanne mindig tudta, hogy mit csinál. Amíg a letáborozásra szóló parancs el nem hangzott, az ellenséges oszlopból akárki a jelszót kérhette volna tőlünk, ha elvágtatunk mellettük: most azonban, úton kijelölt táborhelyünk felé, senki nem tartóztathatott fel többé bennünket. Minél távolabb kerültünk, annál tekintélyesebbnek láttam az ellenséges csapatot. Lehet, hogy csak százan vagy kétszázan voltak, de nekem úgy tűnt, mintha ezren lettek volna. Amikor utolsó emberüket is elhagytuk, hálát adtam magamban, s minél mélyebben szántottunk a homályba, annál jobban kezdtem érezni magam. Még így is egy jó órába telt, amíg teljesen magamhoz tértem; s amikor aztán elértük a hidat, és láttam, hogy épen áll, végképp megnyugodtam. Nem is tudom elmondani, milyen érzés fogott el, amikor átkeltünk rajta, és utána leromboltuk.

Vártuk, hogy mikor hangzik fel mögöttünk az üldözésünkre küldött csapat lovainak dobogása, mert gondoltuk, hogy ha megérkezik az igazi Raymond kapitány, csak rájönnek, hogy a csapat, amelyet az imént a magukénak vélték, a vaucouleurs-i Szúzé volt. A kapitányt azonban nyilván feltartották valahol, mert a szél zúgásán kívül még akkor sem hallottam semmit, amikor már a túlsó parton folytattuk utunkat.

Mondtam Jeanne-nak, hogy minden dicséretet learatott Raymond kapitány helyett; annak már nem marad más, mint a szidalmak kopár tarlója meg egy parancsnok, aki örömmel fogja végigkergetni rajta.

Jeanne erre azt mondta:

- Semmi kétség, úgy lesz, ahogy mondod. Mert ez a parancsnok összetévesztett minket a sötétben a maga katonáival, még a jelszót se kérte, és ha én nem figyelmeztetem, hogy romboltassa le a hidat, hát nyugodtan letáborozott volna. Mindig azok a legszigorúbb bírái másoknak, akik maguk is megérdemelnék, hogy megleckéztessék őket.

Sieur Bertrand-t nagyon mulattatta, hogy Jeanne úgy beszél az ellenséges parancsnoknak adott tanácsról, mint valami nagy szolgálatról, amellyel sikerült megóvnia a parancsnokot egy szörnyű baklövéstől. Aztán dicsérni kezdte Jeanne-t, hogy milyen leleményesen vezette félre ezt az embert, pedig egy szót se szólt, ami ne lett volna igaz. Ez azonban bántotta Jeanne-t.

- Azt hiszem - mondta -, ő maga csapta be magát. Őrizkedtem attól, hogy hazudjak neki, ez nem lett volna helyes; de ha úgy mondtam neki igazat, hogy azzal félrevezettem, az már annyi, mintha hazudtam volna. Adná Isten, hogy rájőjjenek, ha valamit vétettem.

Biztosítottuk, hogy helyesen viselkedett, mert háborúban, szükség és veszély esetén, mindig megengedett dolog a fortély, ha azzal segíthetünk magunkon, és árthatunk az ellenségnek; de őt ez nem nyugtatta meg, és kijelentette, akármilyen szent ügyet fenyeget is veszedelem, előbb mindig meg kell próbálnunk tisztességes eszközökkel felülkerekedni. Erre Jean megjegyezte:

- De Jeanne, te is azt mondtad nekünk: azért mégy Laxart bácsihoz, hogy a feleségét ápd; egy szót sem szóltál arról, hogy azután tovább mégy tőlük, és mégis elmentél Vaucouleurs-be.

- Most már tudom - felelte Jeanne szomorúan -, hogy bár igazat mondtam, becsaptalak benneteket. Addig hiába próbáltam elszabadulni hazulról, nem sikerült, pedig el *kellott* szabadulnom. Különben nem teljesíthetném a küldetésemet. Ennek ellenére azt hiszem, helytelenül cselekedtem.

Egy darabig hallgatott, még egyszer megforgatta fejében a dolgot, azután nyugodt, de határozott hangon hozzátette: - Önmagában véve a dolgot, helyesen cselekedtem, s másodszor is így tennék.

Nagyon finom megkülönböztetés volt, de nem szóltunk semmit. Ha mi is annyira ismertük volna őt akkor, amennyire ő saját magát, s mint ahogy a későbbi eseményekből mi is megismerhettük, akkor megérthettük volna, hogy mit akar mondani, s hogy ő egészen más, magasabb szempontból nézi a dolgokat, mint mi. Az ügy érdekében kész volt feláldozni önmagát, lényé legjavát: őszinteségét is, de csak az ügy érdekében - a saját életét már nem vásárolta volna meg ilyen áron; ezzel szemben a mi hadi erkölcsünk megengedték, hogy az ember fortélyhoz folyamodjék, akár hogy életét mentse, akár hogy kisebb vagy nagyobb előnyhöz jusson a hadakozásban. Akkor még közhelynek tartottuk kijelentését, nem fogtuk fel a lényegét; de ma már látom, hogy olyan erő volt benne, ami a közhely fölé emelte, nagyszerűvé és széppé tette.

Közben elcsendesedett a szél, az ólmos eső elállt, és a hideg is enyhült. Lovaink csak lépésben tudtak haladni az ingoványos úton. Annyira fáradtak voltunk már, hogy elaludtunk a nyeregben. Még a fenyegető veszedelmek sem tudtak ébren tartani bennünket.

Ez a tizedik éjszaka hosszabbnak tűnt, mint addig bármelyik, s természetesen nehezebb is volt amazoknál, hiszen valamennyiünkben felgyülemlett az előző napok fáradsága, amihez most még újabb fáradalmak járultak. De több támadásban nem volt részünk. Szürkületkor megpillantottuk a Loire-t, és amikor beértünk Gien városába, már tudtuk, hogy ellenségeinket végleg a hátunk mögött hagytuk; barátok között vagyunk. Boldog nap virradt ránk.

Toprongyos, csapzott, ágrólszakadt társaság voltunk, s mint mindig, most is Jeanne volt a legfrissebb és legvidámabb köztünk. Átlag negyven mérföldet tettünk meg éjszakánként, tekervényes és csatakos utakon. S ez nem csekélység. Ez megint csak azt bizonyítja: az ember sok mindenre képes, ha vezetője határozottan, lankadatlan elszántsággal tör célja felé.

V.

Mindössze két-három óránk maradt tisztálkodásra és pihenésre, mert ekkorra már híre ment, hogy Gienbe érkezett az a fiatal leány, akit Isten Franciaország megszabadítására küldött. Minthogy szállásunk körül valóságos tömeg gyűlt össze - Jeanne-t akarták látni -, okosabbnak véltük, ha nyugodtabb helyet keresünk, így hát ismét útra keltünk, és egy kis faluban szálltunk meg.

Innen már csak tizennyolc mérföld volt a király szállása, a chinoni vár. Amint megérkeztünk, Jeanne tollba mondott nekem egy levelet a királyhoz. Elmondta a levélben, hogy több mint

négyszáz mérföld utat tett meg, és jó híreket hoz. Engedélyt kért, hogy személyesen adhassa át híreit, és hozzátette, hogy bár sohasem látta, akárhány ember között felismerné, még áruhában is.

A két lovas tüstént útnak indult a levéllel. A többiek egész délután aludtak. Este, vacsora után, már egészen frissen éreztük magunkat, különösen mi, domremyi ifjak. Betelepedtünk a fogadó ivójába, és tíz kimondhatatlan hosszú nap után végre nem kellett tartanunk semmitől, biztonságban voltunk, és a fáradtság sem nyomasztott. Paladin is menten magára talált, és olyan büszkén járt-kelt, mintha legalábbis száz csatát nyert volna már. Noël Rainguesson meg is jegyezte:

- Meg kell hagyni, derekasan vezetett minket egész úton.

- Kicsoda? - kérdezte Jean.

- Hát ki más, mint Paladin.

Paladin úgy tett, mintha nem is hallaná.

- Mi köze neki az egészhez? - kérdezte Pierre d'Arc.

- Hogy mi köze? Hiszen Jeanne mindent az ő előrelátására bízott, ezért lehetett maga is olyan nyugodt egész úton. Mert amíg csupán bátorságra van szükség, addig megbízhat valamennyiünkben és saját magában is: de a háborúban mindennél fontosabb az előrelátás, ez a csodálatos, ritka adomány, amiből Paladinnek több jutott, mint bárki másnak ebben az országban, több talán, mint hatvan más franciának együttvéve.

- Nem hiszem - mondta Pierre -, hogy Paladin előrelátóbb volna, mint akárki más, mert az előrelátáshoz ész kell; ő pedig véleményem szerint semmivel sem eszeobb nálunk.

- Ebben nincs igazad. Az előrelátásnak semmi köze az észhez: épp ellenkezőleg, az állandó okoskodás csak kárára van. A tökéletes előrelátás feltétele éppen az ész hiánya. Az előrelátás a szívben lakik, egyes-egyedül a szívben, és érzéseink útján szól hozzánk. Ha az értelem képessége volna, akkor csak olyankor jelezne veszélyt, amikor valóban fenyeget, de...

- Mit össze nem locsog ez a marha! - dörögte magában Paladin.

- ...de minthogy érzelmi képesség, és nem az agyunkból, hanem a szívünkben fakad, sokkal finomabban működik, megérzi, sőt elhárítja még a nem létező veszélyt is. Mint például a múltkor, éjszaka, amikor Paladin ellenséges lándzsának nézte a lova két fülét a ködben, s már lent is volt a nyeregből, és kúszott fel az első fára...

- Hazugság, szemenszedett hazugság minden szava! Ne higgyetek neki! Csak jár a szája, kelepel, mint egy rozzant malom, és szórja a rágalmait. Évek óta azon van, hogy befeketítsen előttem; azután majd a ti tisztességeteket is kikezdi. Én csak azért szálltam le a lóról, hogy meghúzzam a hevedert. Itt halljak meg nyomban, ha nem így volt.

- No látjátok, ez ő! Semmit nem lehet vele nyugodtan megtárgyalni, mindjárt dühbe gurul. És észrevettétek már, milyen rossz az emlékezőtehetsége? Arra emlékszik, hogy leszállt a lóról, de a fáról már megfeledkezik! Ez persze érthető is: az elsőre azért emlékszik olyan jól, mert gyakran megtette. Ahányszor csak riadó volt, s fegyvercsörgés hallatszott az élről.

- És miért éppen olyankor? - kérdezte Jean.

- Nem tudom. Hogy a hevedert megszorítsa, mondaná ő. Hogy felmásszon az első fára, gondolom én. Egyetlen éjszaka kilencszer láttam fára mászni.

- Ez nem igaz! Aki így tud hazudni, nem érdemli meg, hogy szóba álljanak vele. Feleljetek nekem: elhiszitek, amit ez a féreg állít?

Mindnyájan zavarban voltunk; egyedül Pierre felelt neki, kissé habozva:

- Hát én... Nem is tudom, mit mondjak. Kínos helyzet ez. Noël nagyon biztos a dolgában, s bár én nem akarom megsérteni azzal, hogy kételkedem a szavában, mégis azt kell mondanom, hogy nem tudok mindent elhinni neki... Nem, én nem tudom elhinni, hogy kilenc fára másztál fel.

- Na látod! - kiáltott fel Paladin. - Ehhez mit szólsz, Noël Rainguesson? Nos, mit hiszel el neki, Pierre?

- Nyolcat elhiszek.

A felcsattanó kacagás alaposan felpaprikázta Paladint.

- Na, megálljatok! Jöttök ti még az én utcámba! Ezért még számolok veletek!

- Ne ingereljétek - könyörgött Noël -, mert ha feldühítik, olyan, mint a vad oroszán. Én már láttam ilyennek, és okultam belőle. Ez a harmadik csetepaté után történt. Amikor vége volt a harcnak, barátunk előbújt a bozótból, és pusztá kézzel rárontott egy holttestre.

- Megint hazudsz, de én még idejében figyelmeztetek, elég, ne tovább! Azt ajánlom, vigyázz, különben hamarosan egy élő valakire rontok!

- Énrám céloz? Ez jobban fáj, mint akárhány sértés vagy gorombaság. Mert hogy valaki a jótevőjét hálátlanul...

- A jótevőjét? Ugyan mit köszönhetek neked, ha szabad kérdezniem?

- Az életedet. Megvettem a lábam a fák és az ellenség között, és feltartottam őket, százat, ezret, pedig mind csak a te véredet szomjazta! És nem azért tettem, hogy a bátorságomat fitogtassam, hanem mert szeretlek, és nem tudnék élni nélküled.

- Na, most már aztán elég! Nem hallgatom tovább a mocskolódásaidat. Azt még elviselem, hogy hazudsz, de azt már nem, hogy szeretsz is. Ezt a rondaságot tartsd fenn valaki másnak, akinek a gyomra beveszi. De egyet még mondok, mielőtt elmennék. Mostanáig egy szót sem szóltam a tetteimről, mert gondoltam, legyen titek a dicsőség java, élvezzétek csak kised játékaikat. Most azonban tudjátok meg, hogy egész úton mindig elől jártam, ahol a legsűrűbben osztják a csapást, mert nem akartam, hogy lássátok, hogyan bánok el *én* az ellenséggel. Mindezt titokban akartam tartani, de most rákényszeríttek, hogy elmondjam nektek. Ha a tanúimat kérditek: ott hevernek szerte az úton, amerre jöttünk. Ha sáros volt az út, én hullákkal borítottam. Ha terméketlen volt a föld, én vérrel öntöztem. Parancsal küldtek hátra újra meg újra, mert annyian estek el kezemtől, hogy a csapat már nem tudott tőlük tovább menni. És akkor te, te szörnyszülött, azzal gyanúsítasz, hogy a fákra menekültem! Pfuj!

S ezzel peckesen kifordult az ivóból; képzelt hőstetteinek felsorolása ugyanis menten visszaadta az önbizalmát.

Másnap reggel felnyergeltünk, és folytattuk utunkat Chinon felé. Eközben az angolok markában fuldokló Orléans is a hátunk mögött maradt - de tudtuk, hogy ha Isten is úgy akarja, hamarosan visszafordulunk, és az orléans-iak segítségére megyünk. Gienből hozzájuk is eljutott a hír, hogy útban van a vaucouleurs-i parasztszűz, akire Isten a város felmentését bízta. A hír nagy izgalmat keltett, s felszította a reményt - öt hónap óta ez volt az első reménysugár a szerencsétlenek szívében. Azonnal küldöttséget menesztettek a királyhoz, kérvén, hogy fontolja meg jól a dolgot, és ne utasítsa el Jeanne segítségét. A küldöttség ekkor már Chinonban volt.

Félúton Chinon felé még egy ellenséges csapattal találkoztunk. Váratlanul rontottak elő az erdőből, és sokan voltak; csak hogy mi se voltunk már olyan zöldfülűek, mint tíz vagy tizenkét

nappal előbb, ó, nem, megszoktuk az efféle kalandokat, szívünk már nem dobogott a torkunkban, és a fegyver se reszketett a kezünkben. Megtanultuk, hogy mindig csatarendben haladjunk, és résen legyünk. Ekkor már mi is éppoly hidegvérrel néztünk szembe az ellenséggel, mint Jeanne. Mire amazok csatarendbe fejlődtek, Jeanne kiadta a parancsot: „Előre!”, s máris a nyakukon voltunk. Nem sok esélyük maradt velünk szemben, megfordították hát lovaikat, és szétszóródtak; mi meg csépeltük őket, mintha szalmából lettek volna. Ez volt az utolsó lesben álló csapat, s lehet, hogy ezt is csak annak az álnok gazfickónak köszönhattük, de la Tremouille-nak, a király miniszterének és kegyencének.

Ahogy megszálltunk egy fogadóban, megint összecsendült a nép: mindenki látni akarta a Szüzet.

Hanem az a kelekótya király és méltó udvartartása! Végre megjött a két lovag - türelmüket alaposan próbára tették -, és jelentkezett Jeanne-nál. Tisztelettudóan álltunk, ők is, mi is, amint az illik királyok vagy a királynál is nagyobb hatalmasság jelenlétében. Jeanne-t azonban zavarta ez a hódolatnyilvánítás - se nem szerette, se meg nem szokta még -, és ránk szólott, hogy üljünk le. (Pedig amióta megjósolta annak a nyomorult hitszegőnek a halálát, aki azon nyomban vízbe fűlt, s ezzel megerősítette bennünk, amit addig is sejtettünk, hogy ti. Ő valóban Isten különleges követe - azóta sohasem viselkedtünk másképp a jelenlétében.) Végre Sieur de Metz jelentette:

- A király megkapta a levelet, de minket nem engednek szólni vele.

- Ki tiltja meg?

- Senki nem tiltja meg, de van három-négy áruló és cselszövő a környezetében, ezek különböző ürügyekkel meg hazugságokkal halogatják a dolgot. Georges de la Tremouille a főkolomposuk meg a reimsi érsek, az a ravasz róka. Ezek tudják, hogy hatalmuk csak addig tart, míg a király köztük henyél, és szórakozásainak meg dőreségeinek rabja: mihelyt a talpára áll, és férfihoz méltó módon törődni kezd az ország és a korona ügyeivel, az ő uralmuknak vége. Így viszont jól megszedik magukat; mit bánják ők, ha az ország belepusztul s vele a király is.

- Kivel beszéltek még kívülük?

- Az udvarban senkivel. Az udvarban mindenki retteg ezektől a csúszómászóktól, csak a szájukat meg az intésüket lesik, mindenben az ő kedvüket keresik, úgy gondolkoznak, ahogy ők, azt szajkózzák, amit ők, ránk pedig fütyülnek, és ha meglátnak minket, hátat fordítanak, vagy átmennek az út másik oldalára. De beszélünk az orléans-i küldöttekkel. Azok is kifakadtak: „Érthetetlen, hogy valaki, aki olyan kétségbeejtő helyzetben van, mint a király, ilyen renyhe semmittevéssel töltse az idejét, és tétlenül nézze, hogyan veszi el mindenét. Még csak kísérletet sem tesz arra, hogy elhárítsa a szerencsétlenséget. Milyen különös látvány! Beszorították ide, birodalmának ebbe a csücskébe, mint a patkányt a sarokba; királyi székhelye ez a sötét várkastély, ez a barátságtalan kriptá: rozzant bútorok és molyrágta rongyok között él, mint valami száműzött; a kincstárban negyven frank, egy fityinggel se több, Isten a tanúnk rá! Serege nincs, katonái elhagyták; egyszóval koldus lett belőle, s mégis fényesebb selymekbe, bársonyokba öltözködik kegyenceivel és udvari bolondjaival egyetemben, mint amilyen akármelyik keresztény király udvarában látható. És ide hallgassatok: a király tisztában van azzal, hogy ha Orléans elesik - márpedig elesik, ha csak nem jön valami segítség hamarosan -, akkor egész Franciaország elesik: azt is tudja, hogy ha megéri azt a napot, futhat, amerre lát, és utána háborítatlanul leng majd az angol lobogó hatalmas öröksége egész területén; és tudja azt is, hogy városunk éhség és dögvész ellenére, magára hagyatva is húségesen kitart, álljuk az ostromot, hogy elhárítsuk feje felől ezt a rettentő csapást: mindezt tudja, de egy lépést sem tesz, hogy segítsen rajtunk, meg se hallgat,

hiába könyörgünk neki, még csak nem is fogad bennünket.” Ezt mondták nekünk a kétségbeesett orléans-i küldöttek.

- Hát elég szomorú - szólalt meg Jeanne szelíden -, de azért nem kell kétségbe esniök. Mondjátok meg nekik, hogy a dauphin hamarosan maga elé ereszti őket.

Csaknem mindig dauphinnek nevezte a királyt. Az ő szemében nem volt király, amíg meg nem koronázták.

- Megmondjuk nekik, és ez bizonyára megnyugtatja őket, mert szentül hiszik, hogy téged Isten küldött. Hanem az a vén katona, Raoul de Gaucourt, a palotamester, az érseket támogatja meg a cimboráját. Derék ember volna pedig, de hát amolyan együgyű katona, akinek nincs érzéke a komolyabb dolgokhoz. Sehogy sem megy a fejébe, hogyan foghat gyenge kezébe kardot egy parasztlány, aki még sohasem járt csatában, és hogyan arathatna győzelmet, amikor Franciaország tapasztalt hadvezérei ötven év óta sorra mind vereséget szenvednek, és már nem is hisznek a győzelemben, így hát csak felhúzza deres bajsztát, és gúnyolódik.

- Ha maga az Isten vezet harcba bennünket, nem sokat számít, hogy a kéz, amely az ő kardját tartja, erős-e vagy gyenge. Egy nap a palotamester is meg fogja ezt érteni. És nincs senki a chinoni várban, aki a pártunkon állna?

- De igen, a király anyósa, Yolande, a szicíliai királyné. Okos, jólelkű asszony; ő fogadta Sieur Bertrand-t.

- Yolande királyné a mi pártunkon áll - kezdte Bertrand -, mert gyűlöli a többieket, a király ámítóit. Minden nagyon érdekelte, s ezer dolgot kérdezett, amire én igyekeztem rendre megfelelni. Azután úgy elgondolkozott a hallottakon, hogy már-már azt hittem, elnyomta az álom, és fel se ébred többé. Végül mégis megszólalt, halkán, mintha csak magában beszélne: „Egy tizenhét éves gyermek... egy falusi leány... tanulatlan... soha nem járt csatában, és nem tanult fegyverforgatást... szerény, nyájas, tartózkodó... és mégis otthagyja a nyáját, páncélt ölt, és keresztülverekszí magát az ellenséges területen, félelem nélkül, tántoríthatatlanul, és idejön... ő, akinek a szemében egy király csak félelmetes, rémítő jelenség lehet... és mégis elébe akar állni, hogy elmondhassa neki: Ne félj! Engem Isten küldött, hogy megsegítsek!... Honnan vehetne ennyi bátorságot, honnan volna ez a szilárd meggyőződése, ha nem *magától* Istentől!” Akkor elhallgatott, egy ideig még töprengett, azután így szólt: „Akár Isten küldte, akár nem, megvan a szívében az, ami őt a férfiak fölé emeli, magasan minden francia férfi fölé, aki ma ezen a földön él: az a titokzatos valami, ami a katonákat fellelkesíti, és a gyáva tömegeből bátor sereget formál, olyan sereget, amely lelkesedéstől égő arccal, dalolva, rettenthetetlenül vonul a csatába, s úgy seper végig a harcmezőn, mint a vihar... ez a lelkesedés megmentheti Franciaországot, és *csak* ez mentheti meg. És ebben a leányban, semmi kétség, ez a lelkesedés él; hogyan vállalkozhatott volna különben ekkora útra, mit sem törődve fáradtsággal és veszedelemmel? A királynak fogadnia kell őt, szemtől szembe, és fogadni is fogja!” Ezekkel a biztató szavakkal bocsátott el engem, s tudom, hogy meg is tartja, amit ígért. Azok a barmok akadékoskodni fognak, amíg csak tudnak, de a királyné végül fölébük kerekedik.

- Bár ő lenne a király! - tört ki a másik lovagból. - Mert kötve hiszem, hogy a királyt kizökkenthetnők fásultságából. Régen feladott már minden reményt, és csak azon jár az esze, hogyan szabadulhatna meg mindentől és menekülhetne el valamerre idegen földre. Az orléans-i küldöttek azt állítják, hogy varázslat tartja fogva, azért halt ki szívéből a remény; meg hogy valami rejtély veszi körül, amit sehogy sem tudnak kifürkészni.

- Én tudom, mi az - mondta Jeanne nyugodt meggyőződéssel. - Én tudom, és a király is tudja, de más senki, csak az Úristen. Ha majd beszélek vele, elárulom neki azt a titkot, amitől megnyugszik, azután ismét emelt fővel járhat.

Majd kifúrta oldalamat a kíváncsiság, hogy mit akarhat mondani a királynak, de nem árulta el, és én tudtam, hogy nem is fogja. Igaz, hogy gyerek volt még, de soha nem fecsegett komoly dolgokról, csak azért, hogy az egyszerű emberek előtt fontoskodjék; ellenkezőleg, mindig zárkózott és titoktartó volt, mint az igazán nagy emberek.

Másnap Yolande királyné győzelmet aratott a király rabtartói felett. Hiába tiltakoztak, hiába mesterkedtek, kieszközölte, hogy a király kihallgatáson fogadja a két lovagot. Ezek persze kihasználták az alkalmat, amennyire csak lehetett. Elmondták neki, milyen tiszta és nemes lélek Jeanne, milyen őszinte és áldozatos lelkesedés hajtja, és kérve kérték, bízzék benne, hallgasson rá, és higgye el, hogy valóban Isten küldte őt az ország megmentésére. Könyörögtek, hogy fogadja Jeanne-t. A király hajlott a szóra, és megígérte, hogy nem feledkezik meg a dolgról, de előbb kikéri a tanácsurak véleményét. Ez már biztatóbban hangozott. Két órával később nagy sürgés-forgás támadt odalenn, és a fogadás loholva jött fel, hogy jelentse: küldöttség érkezett a királytól - magától a királytól! - csupa előkelő egyházi férfi. A nagy megtiszteltetés szavát vette, alig tudta elmondani, hogy a küldöttség találkozni kíván a vaucouleurs-i Szúzzel. Azzal már rohant is vissza, majd újra megjelent, minden lépésnél földig hajolva hátrált befelé a szobába, négy tiszteletet parancsoló, komor püspök meg a nyomukban tolongó szolgálhad előtt.

Jeanne felállt, s mi követtük példáját. A püspökök helyet foglaltak, de mi nem szóltunk semmit, mert az első szó a követeket illette, ők viszont szóhoz sem jutottak, úgy meglepődtek, látva, hogy milyen gyerek még, aki ilyen nagy kavarodást támasztott, és aki miatt nekik, a magas méltóságú uraknak követségbe kellett jönniük ebbe a paraszti fogadóba. Végül a szószólójuk közölte, hogy tudomásuk szerint Jeanne üzenetet hozott a királynak; felszólítják hát: adja elő röviden, kertelés és szószaporítás nélkül.

Alig tudtam palástolni ujjongásomat - hogysisne, mikor üzenetünk végre eljut a királyhoz! Ugyanezt az örömet, büszkeséget és ujjongást láttam a lovagok és Jeanne két bátyjának arcán. Nekünk bizony megbénult volna a nyelvünk, és ki nem nyitottuk volna a szájunkat. Tudtam azonban: velem együtt ők is éppen azért imádkoznak magukban, hogy Jeanne-t ne kerítse hatalmába az a roppant megilletődöttség, amelyet mi éreztünk ekkora méltóságok jelenlétében, hanem okosan és folyékonyan el tudjon mondani mindent, és a küldöttek kedvező benyomással távozzanak - hiszen most ez volna a legfontosabb.

Isten a tudója, hogy mindenre számítottunk, csak arra nem, ami történt. Tisztelettudóan állt a püspök előtt, meghajtott fővel, kezét összekulcsolva - sohasem felejtette el, milyen tisztelettel tartozik Isten felkent szolgálóinak -, de amikor a küldöttek szószólója befejezte, felemelte a fejét, bátran a szemükbe nézett - ha hercegnő lett volna, akkor sem zavarhatta volna kevésbé látogatóinak magas tisztsége -, és szokott, szelíd hangján, egyszerű modorában, azt mondta nekik:

- Bocsássanak meg főtisztelendő méltóságok, de az üzenet egyedül magának a királynak szól.

A vendégek az első pillanatban megnémultak a meglepetéstől, arcukat elfutotta a sötét pír, azután egyikük így szólt:

- Mit hallok? Megtagadod a király parancsát, és nem vagy hajlandó átadni az üzenetet szolgálóinak, akiket ő ezért küldött hozzád?

- Isten úgy rendelkezett, hogy csak neki adhatom át, és az Ő parancsát senki nem másíthatja meg. Könyörögök, bocsássatok a dauphin kegyes színe elé.

- Elég ebből az ostobaságból! Halljuk az üzenetet! Ne vesztegesd tovább az időnket, hanem mondj el szépen mindent.

- Félreértitek a dolgot, főtisztelendő atyáim az Úrban, s ez nincs rendjén. Nem azért jöttem ide, hogy a szót szaporítsam, hanem hogy Orléans-t felszabadítsam, elvezessem a királyt Reimsbe, és fejére tegyem a koronát.

- Ezt üzened tehát a királynak?

- Bocsássatok meg nekem, hogy még egyszer mondom: én nem küldök üzenetet senkinek - felelte Jeanne egyszerűen.

Erre a király küldöttei nagy haraggal felkeltek, és szó nélkül kivonultak. Mi meg Jeanne térdre ereszkedtünk előttük.

A dolog rettenetesen felkavart minket. Sehogy sem értettük, hogy Jeanne, aki mind mostanáig oly bölcsen viselkedett, hogyan szalaszthatta el ezt a nagyszerű alkalmat! Sieur Bertrand végül összeszedte a bátorságát, és megkérdezte, miért nem élt a lehetőséggel, hogy üzenetét eljuttassa a királyhoz.

- Ki küldte őket hozzám? - kérdezte Jeanne.

- A király.

- És ki vette rá a királyt, hogy ideküldje őket? - Várta a választ, de nem felelt egyikünk sem, mert kezdtük sejteni, mire gondol, így hát ő maga felelt meg magának: - A koronatanács. Mármost, akik a tanácsban ülnek, ellenségeim nekem és a dauphin érdekének, vagy barátaim?

- Ellenségeid - felelte Sieur Bertrand.

- S mióta bízza az ember üzenetét hitszegőkre és csalókra, ha azt akarja, hogy híven és hamisítatlanul jusson el oda, ahova kell?

Lám, megint csak mi voltunk a balgák, és ő a bölcs. Nem is szóltunk semmit. De Jeanne még folytatta:

- Nem nagy észre, vall, hogy ilyen együgyű csapdát állítottak. Azt hitték, hogy én majd mindent elmondok nekik, ők meg színleg továbbadják a királynak, de közben ügyesen kiforgathatják a szavaimat. Egyik feladatomban éppen az, hogy kellő érvekkel s okfejtéssel rávegyem a dauphint, adjon mellém sereget, és küldjön Orléans felmentésére. Ellenségeim kezében hatástalan lenne ez az üzenet - még ha szóról szóra, híven is adnák át, mert hiányoznának belőle a rábeszélő taglejtés, az esedező hang, a könnyörgő tekintet... Ugyan kit győznék meg ezzel? Legyetek türelemmel, ne féljete, a dauphin hamarosan fogadni fog.

Sieur de Metz többször is bölintott közben, és azt suttogetta maga elé:

- Igaza van, de mennyire igaza van; mi meg, őszintén szólva, sült bolondok vagyunk.

Kitalálta a gondolatomban: én is csak ezt mondhattam volna - és a többiek is. Szinte félelmetes volt, ahogyan ez a tanulatlan lány átlátott a király tapasztalt tanácsosainak ravasz cselszövéseiben, és túljárt az eszükön, pedig nem tudta, hogy mikor jönnek, és nem is készülhetett fel fogadásukra. Csak ámultunk és bámultunk, és egy szó nem sok, de annyit se szóltunk többet. Azt már régen tudomásul kellett vennünk, hogy Jeanne bátrabb, állhatatosabb, kitartóbb, türelmesebb, szilárdabb és hűségesebb, mint mi - egyszerűen különb mindabban, ami a jó és megbízható katonát jellemzi, de most arra is rá kellett jönnünk, hogy értelme, eszéssége talán még szívének e nagyszerű tulajdonságait is túlszárnyalja. Ez ugyancsak elgondolkoztatott minket.

Jeanne magatartása már másnapra meghozta gyümölcsét. A király kénytelen volt elismerni bátorságát, s most már ő is a sarkára állt: udvarias, de üres szavak helyett végre tettekkel fejezte ki megbecsülését. Kiköltöztette Jeanne-t a szegényes fogadóból és a palotamester feleségének, De Bellier asszonynak gondjaira bízva, a courdray-i kastélyban szállásoltatta el velünk, kíséretével együtt. A királyi figyelemnek természetesen rögtön megvolt a hatása: az udvar előkelő hölgyei és urai egymásnak adták a kilincset, hogy láthassák és meghallgathassák a csodálatra méltó lánykatonát, akiről annyit beszélnek mindenfelé, és aki olyan fölényesen megtagadta a királyi megbízottak parancsát. Jeanne valamennyiüket elbűvölte kedvességével, természetességével és keresetlen ékesszólásával. A derekabbak és értelmesebbek tüstént megéreztek benne azt a megfoghatatlan valamit, ami arról tanúskodott, hogy Jeanne-t nem közönséges agyagból gyúrták - s hogy különb, emelkedettebb mindenkinél, ők azután szétvitték a híret mindenfelé. Mindig így szerzett barátot és pártfogót; aki egyszer hallotta vagy látta, nem távozhatott tőle közömbösen - lett légyen úr vagy szolga.

VI.

A tanácsosok mindent elkövettek, csak hogy húzzák az időt. Óvták a királyt: el ne hamarkodja a döntést ügyünkben. Még hogy ő elhamarkodjék valamit! Kiküldtek egy papokból - megint csak papokból - álló bizottságot Lorraine-be, hogy tudakozódják Jeanne származása és jelleme felől. Ez persze megint heteket emésztett fel. Láthatjátok, milyen finnyások voltak.

Nekünk, fiatalabbaknak, elég unalmasan teltek így a napok; csak az a nagy várakozás tartotta bennünk a lelket, hogy egy szép napon megláthatjuk a királyt. Nagy dolog volt ez számunkra, hiszen még sohasem láttunk uralkodót. Mindig résen voltunk hát, és egyre türelmetlenebbül lestük az alkalmat. Mint utóbb kiderült, a többieknek tovább kellett várakozniuk, mint nekem. Egy nap nagy újságot hoztak - az orléans-i küldöttség - Yolande királyné és a mi két lovagunk segítségével - végül is megtörte a tanács ellenállását, és rávette a királyt, hogy színe elé bocsássa Jeanne-t.

Jeanne boldogan fogadta a nagyszerű hírt, de azért nem veszítette el a fejét. Mi viszont se enni, se aludni nem tudtunk izgalmunkban és örömeinkben. A két lovag meg amiatt aggódott és remegett két napon át, hogy a kihallgatást estére tüzték ki; attól félték ugyanis, hogy a szikrázó fényű fáklyák hosszú sora, az ünnepélyes pompa és szertartásosság, az előkelőségek nagy tömege, a ragyogó öltözetek és az udvar megannyi csillogása úgy megbénítják majd az egyszerű parasztlányt, hogy rémületében még valami jóvátehetetlen hibát talál elkövetni.

Én ugyan megnyugtathattam volna őket - de hát nem szólhattam. Mert hogyan is ejthette volna Jeanne-t zavarba ez az olcsó látványosság, mindez a talmi csillogás, törpe királyával és csiricsaré hercegecskéivel - őt, aki színről színre szólt a mennyei fejedelmekkel, Isten trónállóival, s láthatta kíséretükben az angyalok miriádnyi seregét, amint mérhetetlen világosságot árasztva ellepik a végtelen eget, és vakító ragyogással töltik be az egész mindenséget. Én nem féltettem Jeanne-t.

Yolande királyné azt szerette volna, ha Jeanne már megjelenésével megnyeri a királyt meg az udvart: ezért azon fáradozott, hogy a legdrágább anyagokból készült, drágakövekkel ékes fejedelmi ruhába öltöztesse; csak azt felejtette ki a számításából, hogy Jeanne-t erre nem lehet rávenni. Jeanne egyszerű és dísztelen ruhát akart, amint az Isten szolgájához illik, kivált ha ily fontos, az ország sorsát eldöntő, komoly küldetésben jár. Ekkor a nyájas királyné kigondolta és elkészíttette azt az egyszerű és igézetes öltözetet, amelyet már annyiszor leírtam nektek, s amelyre még most, öreg napjaimban se tudok visszagondolni megindultság nélkül.

Jeanne megtartotta ezt a ruhát, és más ünnepélyes alkalmakkor is felvette. Zászlójával, két kardjával és sok más holmijával együtt még ma is az orléans-i kincstárban őrzik.

A kitűzött időpontban megjelent Vendôme grófja, hogy Jeanne-t a királyhoz vezesse. A két lovag és én is elkísértük; tisztségünk feljogosított erre a kiváltságra.

Amikor beléptünk a nagy kihallgatási terembe, olyan volt ott minden, mint már leírtam. A bejárat előtt testőrök álltak sort, csillogó páncélban és fénylő alabárrdal; maga a terem olyan volt, mint valami virágoskert, két oldalán pompás, színes öltözékek tarkállottak, és kétszázötven fáklya fénye áradt szét benne. Közepén szabad térség húzódott: ennek végében megpillanthattuk a baldachinos trónt s azon egy díszesen öltözött, drágakövekkel ékes férfit, fején koronával, kezében jogarral.

Igaz, hogy jó ideig húzták-halogatták ezt a kihallgatást, és alaposan megvárakoztatták vele Jeanne-t, de most, hogy végre sor került rá, olyan tiszteletadással fogadták, ami csak a legmagasabb méltóságoknak jár. A terem bejáratánál négy hírnök állt, csillogó köntösben; hosszú, karcú ezüstkürtjükről négyszögletes, hímzett selyemzászló csüngött alá, Franciaország címerével. Amint Jeanne meg a gróf ellépett előttük, a kürtökön egyszerre hosszú, dallamos jel hangzott fel, s ez ötvenlépésenként megismétlődött - összesen hatszor -, míg végimentünk a terem díszesen festett, aranyozott boltozata alatt. Két jó lovagunk kihúzta magát büszkeségében és örömeiben. Nem hitték volna, hogy a mi kis parasztlánykánkat ilyen pompás, ünnepélyes hódolattal fogadják.

Jeanne két lépéssel, a gróf mögött haladt, mi hárman újabb két lépéssel Jeanne mögött. Nyolctíz lépésnyire a tróntól megálltunk. A gróf mély bókot vágott, bemutatta Jeanne-t, azután újra meghajtotta magát, s elfoglalta helyét a trón körül álló zászlósorak között. Én meg szinte felfaltam szememmel az előttem ülő koronás férfit, és a szívem majd kiugrott a megilletődéstől.

A körülállók szeme Jeanne-ra szegeződött: ámuló tekintetük mintha azt mondta volna: „Milyen kedves... milyen gyönyörű... milyen fenséges!” Úgy álltak ott, mint akiket valami ígézet tart fogva.

Azután egyszerre csak visszatért beléjük az élet; lassan lerázták a varázst, mint ahogy a reggeli álmodást vagy a mámort szokta az ember. Most már új és másfajta érdeklődéssel fordultak Jeanne felé: kíváncsian lesték, hogy mit tesz, vagy mit mond - s erre különös okuk volt. Figyeltek hát, és ezt láthatták:

Jeanne nem hajolt meg, még csak fejet sem hajtott, hanem csendesen megállt a trón előtt. Egyelőre csak ennyit láthattunk.

Felnéztem Sieur de Metzre, és elrémültem, olyan sápadt volt.

- Ember, mi van veled? Mi lelt? - súgtam neki. Olyan halkán súgta vissza, hogy alig tudtam kivenni, mit mond:

- Ki akarják játszani ellene azt a megjegyzést a levelében! Megtévesztik, hogy... azután ki-nevethessék. Nem a király ül a trónuson...

Ekkor Jeanne-ra pillantottam. Ő még mindig a trónt nézte mereven, de különös módon úgy éreztem, hogy akár a válláról vagy a feje tartásáról is leolvashatom zavarodottságát. Aztán lassan oldalt fordult, szeme végigsiklott a körben álló udvaroncokon, azután megállapodott egy szerényebb öltözötű fiatal férfin, s akkor felderült a tekintete, odafutott, a férfi lába elé vetette magát, átkulcsolta a térdét, és megindultságtól fojtott, lágy, dallamos hangon megszólította:

- Ó, nemes és kedves dauphin, sokáig élj Isten kegyelméből!

Sieur de Metz úgy megszorította a kezem, hogy a csontjaim ropogtak belé, s így kiáltott fel örömeiben és ámulatában:

- Isten szent nevére, ilyet se láttam még! - Majd üstökét büszkén megrázva, hozzátette: - Hát ehhez mit szólnak ezek a kifent kétkedők?

A szerény öltözetű férfi eközben így szólt Jeanne-hoz:

- Tévedsz, gyermekem, nem én vagyok a király. A király ott ül - és a trónra mutatott.

Sieur de Metz arca ismét elborult, s dühösen és méltatlankodva morogta:

- Szégyen, gyalázat, hogy mit csinálnak velem. Pedig eltalálta, hiába akarták becsapni. Majd én mindjárt megmondom az egész társaságnak...

- Egy lépést se! - sügtük neki, Sieur Bertrand meg én egyszerre. Alig tudtuk visszatartani.

Jeanne nem emelkedett fel térdéről, csak boldogságtól ragyogó arcát emelte a király felé, s úgy mondta neki:

- Nem, drága uram, te vagy a király, nem ő.

Most már de Metz aggodalmai is eloszlottak, s csak annyit szólt: - Belátom, nem vaktában hibáztam rá, hanem *tudta*. De honnan tudhatta? Valóságos csoda ez!

Amíg a lovag beszélt, elkerülte figyelmemet a király meg Jeanne között folyó beszélgetés néhány mondata, csak a király következő kérdése ütötte meg a fületem:

- De hát mondd el nekem: ki vagy te, és mit kívánsz?

- A nevem Jeanne, s azért küldtettem, hogy elmondjam neked: az Egek Urának úgy tetszik, hogy koronáztasd meg és kenesd királlyá magad, kedves városodban, Reimsben. Azt is rendeli, hogy segíts engem feladatomban elvégezni, s adj mellém katonákat. Én akkor felmentem az ostromlott Orléans-t, s megtöröm az angolok erejét!

Mintha e szavakkal harc dúlta táborok és csataterék szele tört volna be az áporodott levegőjű terembe: az ifjú uralkodó derűs arca menten elkomorodott, erőtlen mosolya hirtelen eltűnt. Komolyan, elgondolkozva állt most előttünk. Néhány pillanat múlva, könnyed kézlegyintésére, az egész sokadalom visszavonult, magukra hagyván őket kettőjüket. Én is hátrahúzódtam a két lovaggal a terem másik falához. Láttuk, hogy a király intésére Jeanne felkel, s bizalmas beszélgetésbe merülnek.

Az egész udvart emésztette a kíváncsiság, miképpen viselkedik majd Jeanne. Most azután láthatták, s nem győztek ámuldozni: Jeanne valóban véghezvitte a különös csodát, amit a levelében ígért, amellet cseppet sem ijedt meg a fénytől és ragyogástól, hanem ellenkezőleg, zavartalanabban és fesztelenebbül beszélgetett az uralkodóval, mint akár ők maguk, akik állandóan az udvarban forgolódtak.

Ami a két lovagot illeti, igencsak feszítette mellüket a büszkeség, de szavukat nem lehetett venni, mert maguk sem tudták elhinni, hogy Jeanne ilyen kitűnően megállja a próbát, s nem vét semmiféle hibát vagy ügyetlenséget, amivel elronthatná bemutatkozásának sikerét.

Jeanne meg a király hosszan és komolyan beszélgettek, de nagyon halkán. Egy szót sem hallottunk belőle, csak az arcvonásaikat figyelhettük meg közben. Egyszer azonban velünk együtt az egész udvar felfigyelt arra a meglepő és örökké emlékezetes mozzanatra, amit a krónikások is feljegyeztek, s a szemtanúk közül többen vallomásukkal erősítették meg Jeanne pörének felülvizsgálása során; mindenki érezte a dolog jelentőségét, bár még senki sem tudhatta, hogy miről is van szó. Azt láttuk csak, hogy a király hirtelen kihúzza magát, és határtalan meglepetéssel pillant fel. Mintha Jeanne valami olyat mondott volna neki, ami szinte hihetetlen, de mégis felemelő és lelkesítő.

Sok idő múltán derült csak fény a titokra, de ma már az egész világ tudja, mit mondott akkor Jeanne. A beszélgetés - amint bármelyik krónikában olvashatjátok - a következőképpen zajlott le.

A kételkedő király jelet kért Jeanne-től. Azt mondta: szívesen hinne isteni küldetésében és abban, hogy a Hangok valóban természetfölöttiek, és tudhatják mindazt, ami halandó ember elől rejtve van, ha a Hangok kétségbevonhatatlan és megtámadhatatlan módon igazolnák isteni eredetüket. Erre Jeanne így válaszolt:

- Íme a jel, hogy többé ne kételkedj. Soha senkinek nem mondtad, de szívedet titkos gond rágja, s ez a gond emészti fel minden bátorságodat, emiatt akarsz mindent eldobni magadtól és elmenekülni birodalmadból. Azóta is, hogy itt állunk, szívedben titkon azért könyörögtél: bár szabadítana meg a könyörületes Isten ettől a gondtól, akár azon az áron is, hogy le kell mondanod a trónról.

Ez hökkentette meg annyira a királyt, mert valóban úgy volt, ahogy Jeanne mondta: imádkozott magában, és ezt igazán nem tudhatta senki más, csak Isten, így felelt hát Jeanne-nak:

- Meggyőztél. Most már elhiszem, hogy a Hangok Istentől valók. Ezúttal is igazat mondtak, s ha mondtak még valamit, kérlek, ne hallgasd el előlem, hinni fogok.

- Megszabadulhatsz hát minden gondodtól, mert a Hangok szó szerint azt mondják: te királyi atyád törvényes örököse vagy, és eszerint Franciaországnak is törvényes ura. Ez Isten üzenete. Most hát emeld fel a fejed, s ne kételkedj többé, hanem adj mellém sereget, hadd lássak munkához.

Akkor húzta ki magát, és vált oly férfissá egy percre, amikor megtudta, hogy törvényes gyermeke apjának. Meggyőződve királyi származásáról, minden aggodalma elszállt: ha valaki ugyanígy megszabadította volna tanácsosaitól, ezektől a nyomorult, kötélre való akadékoskodóktól, akkor minden bizonnyal rögtön teljesíti Jeanne kérését, és útnak indítja a harcmezőre, csakhogy nem így történt: sakkot kaptak ugyan a gazemberek, de mattot még nem: még kitalálhattak egyet-mást, hogy tovább húzzák a játszmat.

Már akkor is fölöttébb büszkék voltunk, amikor láttuk, milyen kitüntető hódolattal fogadják Jeanne-t - ilyen hódolat igazán csak a magas rangú és fontos személyeknek járt -, de ez mind semmi volt ahhoz a büszkeséghez képest, amely akkor fogott el minket, amikor láttuk, hogyan kísérik őt távozóban. Ilyen hódolattal - addig a napig - csak királyi vendégeket búcsúztattak. A király kézen fogva vezette Jeanne-t a hatalmas termen keresztül az ajtóig, miközben a kétoldalt sorakozó előkelőségek meghajtották magukat előtte, s az ezüstkürtökön ismét felharsant az előbbi dallamos jel. Ott azután nyájas szavakkal bocsátotta útjára, s mélyen meghajtva magát, megcsókolta a kezét. Bárhol járt is Jeanne - akár urak, akár szegények között -, távozóban mindig több hódolat és megbecsülés kísérte, mint amennyivel fogadták.

S még egy megtiszteltetést tartogatott a király Jeanne számára: fáklyás pompával kísértetett vissza bennünket a courdray-i kastélyba, saját testőreit - utolsó megmaradt katonáit - adva mellénk, s bár ezek kisgyermekkoruk óta színét sem látták zsoldnak, annyi szent, hogy remek fegyverzetük és szép, cifra ruhájuk volt. Ekkor már mindenki tudott azokról a csodákról, amelyeket Jeanne művelt a királynál: annyi kíváncsi tolongott az úton, hogy alig tudtunk keresztülfurakodni. Viharos éljenzésük és hurrázásuk egész utunkon elkísért, s emiatt szót sem válthattunk.

VII.

Hosszú és unalmas várakozásra voltunk kárhóztatva, így hát megadtuk magunkat sorsunknak, és szívós türelemmel viseltük; számoltuk a lassan múló órákat, és reménykedtünk, hogy egy szép napon, amikor Istennek úgy tetszik, megfordul majd minden. Paladin volt köztünk az egyetlen, aki örült, és nem gyötrődött. Ennek részben az volt az oka, hogy el volt foglalva az öltözködéssel. Mindjárt aznap, hogy megérkeztünk, használtan megvette egy spanyol lovag teljes öltözékét, a lengő tollakkal díszített, széles karimájú kalapot, a csipkegallért és a kezelőket, a kifakult bársony mellényt és bugyogót, a kurta köpönyeget meg a kürtöszárú csizmát s ráadásul egy hosszú bajvívó tört - kecses és festői öltözék volt, és kitűnően állt hatalmas termetén. Szolgálaton kívül viselte, s ha fél kezével a töre markolatán, a másikkal meg bajuszkáját pödörgetve végigvonult az utcán, mindenki utánafordult, és joggal, mert sokkal méltóságteljesebb megjelenése volt, mint a kor divatjának megfelelő szintelen öltözékbe kényszerített, apró termetű francia uraknak.

Paladin úgy élt a courdray-i vár rideg tornyai és bástyái alatt megbúvó falucskában, mint kakas a szemétdombon. Senki nem volt nála nagyobb úr a fogadó ivójában. Hacsak kinyitotta a száját, mindenki odafülelt. A derék parasztok és kézművesek tátott szájjal hallgatták, hiszen az ő szemükben Paladin világot látott ember volt, aki ha nem is járt be nagyobb földet, mint Domremytől Chinonig, még így is messzebbre jutott, mint ők, meg aztán csatában is járt, és Paladin ugyancsak értette a módját, hogyan fesse le, minél izgalmasabban az ütközetek váratlan és hátborzongató fordulatait meg veszélyeit. A fogadás keresve sem találhatott volna magának jobb cégért: úgy vonzotta a vendéget, mint méz a legyeket, miért is kedvence volt a tulajdonosnak, a feleségének meg a lányának, akik mindent elkövettek, csak hogy kedvében járjanak.

Az elbeszélés művészete ritka és értékes adomány, de még a jó elbeszélők is gyakran beleesnek abba a hibába, hogy kedves történeteiket mindig egyformán mondják el, s ezzel elkoptatják varázsát. Paladin azonban senki sem vádolhatta ezzel, sokkal különb elbeszélő volt ő annál: ha tizedszer számolt be valamelyik ütközetről, az bizony sokkal érdekesebb és izgalmasabb volt, mint első alkalommal, mert sohasem mondta el kétszer egyformán, hanem mindig úgy átalakította, hogy egészen új és különb csata kerekedett belőle, az ellenség vesztesége is minden egyes alkalommal nőtt, akárcsak az általános rombolás és pusztítás a csatatér körül vagy az özvegyek és árvák száma, ő maga is csak névről tudta megkülönböztetni egyes csatáit. A tizedik alkalomra úgy megnőtt az ütközet, hogy már az országhatárokon is túlcsapott; ilyenkor aztán kénytelen volt új elbeszélésbe kezdeni. Addig hallgatói a világért sem engedték volna, hogy új históriába fogjon, mert tudták, hogy minél régiebb, annál érdekesebb, sőt csak addig érdekes, míg elfér Franciaországban; így hát nem mondták neki azt, amit másnak mondtak volna, hogy: „Mesélj valami újat, mert már unjuk az ócska történeteidet”, hanem egyhangúlag és tiszta szívből azt kiáltották: „Mondd el még

egyszer a beaulieu-i rajtaütést! Mondd el háromszor, négyszer!” A leggyakorlottabb elbeszélők közül is csak kevesen dicsekedhetnek ilyen sikerrel!

Amikor Paladin megtudta tőlünk, hogyan zajlott le a királyi kihallgatás, nagyon elszontyolodott, amiért nem lehetett velünk; rákövetkező nap másról se beszélt, mint arról, hogy ő mit tett volna, ha ott van; harmadnap meg már azt mesélte, hogy mit *tett*, amikor ott *volt*. S ha egyszer ez a lavina megindult, nem volt hatalom, ami megállítsa. A következő három estén szó sem esett az ütközetekről az ivóban. Paladin úgy magával ragadta áhítatos közönségét a királyi kihallgatás remek történetével, hogy hallani sem akartak másról, és úgy megrészegettek tőle, hogy sírva követelték újra meg újra.

Noël Rainuesson egyszer meghúzódott az ivóban, és végighallgatta, másnap meg elmondta nekem, hogy mit hallott. Megvesztegettük a gazdasszonyt, hogy bújtasson el minket a szobájában, ahonnan mindent láthatunk és hallhatunk.

Az ivó nagy volt, de azért barátságos; vöröstégla padlóján itt is, ott is hívogató asztalkák és székek álltak, a kandallóban vidám tűz lobogott. Kellemes hely volt, kivált olyan hűvös és szeles márciusi estén, mint akkor jártak, és volt is vendég szép számmal: elégedetten kortyolgatták borocskájukat, és barátságosan beszélgettek, amíg várniok kellett a krónikásra. A gazda, a gazdasszony meg csinos kislányuk szinte röpködtek az asztalok között, hogy mindenkit kedvére kiszolgáljanak. A terem körülbelül negyven láb széles lehetett, és ugyanilyen hosszú; középen szabadon hagyott folyosó húzódott: erre Paladinnek volt szüksége. A fenntartott térség végében tíz-tizenkét láb széles emelvény állt: rajta öblös szék meg egy kisebb asztal. Az emelvényre három lépcsőfok vezetett fel.

A borozgatók között sok ismerőst láttunk: ott volt a fegyverkovács meg a patkolókovács, a foltozó varga, a bognár, a serfőző, a takács, a pék, a molnárlegény és természetesen minden község legfontosabb személyisége, a borbély. Ez mindenkit ismer, mert ő húzza ki az összes szuvas fogakat, ő vág eret a felnőtteken, havonta egyszer, hogy egészségük továbbra is jól szolgáljon - s minthogy állandóan a legkülönbözőbb rendű és rangú emberekkel érintkezik, modora csiszolódik, tapasztalt illemmester és művelt társalgó válik belőle. Volt még ott azután egy sor küldönc, hajcsár, vándor kézműves meg hasonló.

Amikor Paladin végre peckesen beállított, megéjlenezték, a borbély meg előrefurakodott, többszöri mély és előírásos meghajlással köszöntötte, s még a kezét is megragadta, és ajkához emelte. Azután hangosan bort rendelt Paladinnek, s amikor a fogadós lánya odavitte a kancsót az emelvényre, majd bókot vágott és indult kifelé, a borbély utánaszólt, hogy írja a bort az ő számlájára. Ezzel lármás tetszést aratott, ami igen jólesett neki, apró patkányszeme csak úgy csillogott - s az effajta ünneplésben nincs is semmi kivetni való, hiszen ha valaki bőkezűen és nagyvonalúan viselkedik, megkívánhatja, hogy észre is vegyék.

Azután a borbély mindenkit felszólított, hogy álljon fel, és igyék Paladin egészségére, s ezt mind készségesen és őszinte lelkesedéssel meg is tették: a fémkancsók nagy zörgéssel koccantak össze, a zajt betetőzte egy mennydörgő éljen. Érdekes volt megfigyelni, milyen népszerű lett ez a sárga csőrű locsogó ebben az idegen környezetben, pedig igazán semmi más nem segített, mint a nyelve meg az az isten áldotta talentuma, hogy használni is tudta - ami kezdetben csak egyetlen tálentom volt, de a művelés, szaporulat, termés megtízszerezte - ahogy ez szinte törvényszerűen történni szokott.

A vendégek leültek, és korsóikat az asztalhoz ütögetve kiáltozni kezdtek: „A kihallgatást!... a kihallgatást!... a kihallgatást!” Paladin remek pózba vágta magát, tollas kalpagját a bal szemére csapta, kurta köpenyét gyönyörű ráncokban hátravetette, egyik kezét töre markolatára tette, a másikkal meg magasra emelte a serleget. Amikor a zaj elült, méltóságteljesen meghajtotta magát, ahogy azt valahol láthatta, azután ajkához emelte a serleget, s fejét hátrabiccentve, egy

hajtásra kiitta. A borbély felpattant, átvette a serleget, és Paladin asztalára helyezte. Ekkor Paladin nagy méltósággal sétálni kezdett az emelvényen, s közben zavartalanul mesélt; időnként pedig megállt, hogy szembeforduljon közönségével, de a történetet akkor is folytatta.

Egymás után három este meghallgattuk. Nyilvánvalóan volt valami báj az előadásában, amit nem lehet egyszerűen azzal magyarázni, hogy a hazudozás mindig érdekes. El kellett ismernem, hogy ez a báj éppen őszinteségéből fakadt. Paladin nem tudatosan hazudott, ő maga is hitte, amit elmondott. Szertelen történetei éppúgy szívből jöttek, mint a költők közleményei. Mindezt olyan őszintén művelte, hogy őszintesége minden kételkedést eloszlatott. Senki nem hitte el, amit mesélt, de mindenki elhitte, hogy ő hiszi.

Történeteit minden különösebb nyomaték vagy szószaporítás nélkül toldotta meg: az ember gyakran észre sem vette, mi változott. Az első este Vaucouleurs kapitánya még csak Vaucouleurs kapitánya volt; a másodikon már a nagybátyja, a harmadikon pedig már az apja. Ő maga észre sem vette ezt a rendkívüli változást: minden szava természetesnek és magától értetődőnek hangzott. Az első este a várkapitány egyszerűen csak megengedte neki, hogy csatlakozzék a Szűz fegyveres kíséretéhez, ha kedve tartja; a második este nagybátyja, a várkapitány, az utóvéd hadnagyává nevezte ki, a harmadik este pedig apja, a várkapitány, az ő különös gondjára bízta Jeanne-t, az egész csapatot, mindent. Az első este a várkapitány csupán egy fiatal vitézt tisztelt benne, akinek sem neve, sem ősei, „de bizonytalannal kivívja magának mind a kettőt”; a második este már úgy emlegette őt nagybátyja, a várkapitány, mint Nagy Károly tizenkét leventéje közül a leghatalmasabbnak és legbátrabbnak utolsó és legderekabb leszármazottját; a harmadik este pedig mind a tizenkettő egyeneságú leszármazottjaként mutatta be. Így lépett elő Vendôme grófja is három nap alatt újdonsült ismerőséből régi játszópajtásává, majd sógorává.

A kihallgatáson is így nőtt meg minden. A négy ezüstkürt kezdetben tizenkettő volt, azután harmincöt, végül kilencvenhat; s minthogy a dobok és cintányérok száma ennek megfelelően nőtt, végül a terem hosszát is meg kellett nyújtania ötszáz lábról kilencszázra - különben nem fértek volna el. Hasonló arányokban sokszorozódott meg a jelenvoltak száma is.

Az első két estén megelégedett azzal, hogy - alaposan felnagyítva mindent - elmondja, hogyan zajlott le a kihallgatás - a harmadik este már magyarázatot is fűzött elbeszéléséhez. A borbélyt felültette az emelvényre, a maga székébe - ő játszotta az álkirályt -, azután elmondta, milyen izgatott kíváncsisággal és titkolt kárörömmel leste az udvar Jeanne-t, remélve, hogy a csel sikerül, és neki szégyenkezve kell visszavonulnia, viharos, gúnyos kacaj közepette. Amikor így eléjük vázolta a helyzetet, és mindenki felcsigázottan, lázas izgalommal várta, hogy mi következik: Paladin is a helyzet magaslatára emelkedett. A borbélyhoz fordult, és így szólt:

- Most figyelj ide, mit csinált Jeanne. Merően a szemébe nézett annak a csibésznek, úgy, mint én most neked... így állt ott, ilyen természetes, de nemes tartással, mint én most... azután felém fordult... így... s a karját kinyújtva... így... az ujjával odamutatott, és ugyanazon a nyugodt, határozott hangon, ahogy ütközet közben is osztotta parancsait, azt mondta nekem: „Szedd le azt a gázfickót a trónról!” Én erre előreléptem. - Így ni -, megragadtam a gazembert a gallérjánál fogva, és fél kézzel a magasba emeltem. - Így -, mintha csak egy kisgyerek lenne. - Az emberek felugráltak a helyükről, kiáltoztak, dobogtak és korszókat csapkodtak az asztalhoz, úgy fellelkesítette őket Paladin csodálatos ereje. És még csak nem is mosolyogtak, pedig igencsak mulatságos látvány volt, ahogy a nyamvadt, de azért rátarti borbély ott kalimpált a levegőben, mint egy kiskutya, ha a tarkójánál fogva felemelik. - Aztán a talpára állítottam... így... csak azért, hogy derékon kaphassam, és kihajítsam az ablakon, de Jeanne leintett, így hát élve megúsza a fickó.

- Akkor Jeanne megfordult, körülnézett az egész sokadalmon, s végül egy szerényen öltözött fiatal férfin akadt meg a tekintete: felismerte benne, akit keresett. „Uram, szolgálód vagyok - szólt hozzá -, te vagy a király!” Ezen mindenki elámult, és az a hatezer ember olyan ujjongásban tört ki, hogy a falak is beléremegtek, majdhogy össze nem omlottak.

Színesen és szemléletesen írta le kivonulásunkat is, a lehetetlenség végső határáig felnagyítva dicsőségünket, majd lehúzott ujjáról egy rézből készült karikát, amit aznap reggel szerzett a várban a főlovásztól, s miután magasra tartva megmutatta, így fejezte be elbeszélését:

- Akkor a király legkegyesebben elbocsátotta Jeanne-t, aminthogy Jeanne meg is érdemelte, majd hozzám fordult, és így szólt: „Fogadd ezt a pecsétgyűrűt, dicső leventék unokája, s ha valaha bajba jutnál, küldd csak el nekem, és én megteszem, amit kérsz. És még egy - tette hozzá, homlokomra mutatva -: viselj gondot az eszedre, mert az országnak szüksége van rá, és vigyázz a foglalatára is, mert látom előre, hogy egy szép napon még hercegi korona fogja övezni.” Én meg átvettem a gyűrűt, letérdeltem, megcsókoltam a kezét, és azt feleltem: „Uram, ahol a dicsőséget mérik, én mindig ott leszek; ahol legnagyobb a halálos veszedelem, ott érzem magam legjobban, s ha az országnak vagy királynak segítségre lesz szüksége... különben nem mondok semmit, mert nem vagyok barátja a sok szónak, csak azt kérem, hadd beszéljenek helyettem a tetteim...”

- Így végződött hát ez a sorsdöntő és felejthetetlen találkozás, amelyből még annyi áldás származik erre az országra és uralkodójára, hála adassék érte Istennek! Most pedig keljetek fel és töltsétek! Igyunk, barátaim, Franciaországra és királyára!

Valamennyien fenéig üritették kancsójukat, majd hosszan tartó lelkes éljenzésbe törtek ki - Paladin meg méltóságteljesen állt fenn az emelvényen, és nyájasan mosolygott.

VIII.

A király minden kételye eloszlott, amikor Jeanne megmondta neki, hogy mi rája titkon a szívét: elhitte, hogy Jeanne-t Isten küldte hozzá. Ha engedik, bizonyára tüstént teljesíti is Jeanne kérését. Csakhogy nem engedték. Tremouille meg a kegyes reimsi róka ismerték emberüket. Csak ezt kellett mondaniuk:

- Felséged azt állítja, hogy a Szűz felfedett egy titkot a Hangok segítségével, amit senki nem ismer Felségeden és az Üristenen kívül. De hátha azok a Hangok a Sátán hangjai? Ki tudja, nem ő szólt-e Felségedhez a leány szájával? Nem ismeri-e a Sátán az ember titkait, és nem használja-e fel minden tudományát, csak hogy megrontsa lelkünket? Veszélyes dolog ez nagyon, és mi azt tanácsoljuk Felségednek, várja meg, míg végére járunk a dolognak.

Ez megtette a magáét. A király megrémült, és nagy titokban rögtön megbízta néhány püspökét, hogy naponta vizsgáztassák Jeanne-t, amíg csak ki nem derül: az égtől származik-e természetfölötti tudása vagy pedig a pokolból?

Az alençoni herceget, a király rokonát, aki három évet töltött angol fogságban, akkoriban engedték szabadon tekintélyes váltságdíj ígérete ellenében, s miután hozzá is eljutott Jeanne hírneve - hiszen akárhova ment az ember, mindenütt csak róla beszéltek -, eljött Chinonba, hogy tulajdon szemével lássa: miféle teremtés ez a vaucouleurs-i Szűz? A király magához hívatta Jeanne-t, és bemutatta a hercegnek. Jeanne ezekkel az egyszerű szavakkal köszöntötte:

- Üdvözöllek, minél több királyi vérből származó herceg támogatja ügyünket, annál hamarabb diadalmaskodik.

Azután sokáig beszélgettek még, s beszélgetésük a szokott eredménnyel végződött: mire elváltak, a herceg is Jeanne barátai és hívei közé tartozott.

Másnap Jeanne a királlyal ment misére, s utána vele meg a herceggel ebédelt. A király mindjobbán élvezte Jeanne társaságát, s örült, ha beszélgethetett vele. Nincs is ezen semmi csodálni való, hiszen mint minden király, ő is folyton csak óvatosan kicirkalmazott, színtelen, közömbös szólásokat vagy hízelgéssel színezett szavakat hallott. Az ilyen társalgás unalmas, és fárasztó - Jeanne beszéde ellenben mindig üde és bátor, fesztelen és őszinte maradt, nem nyomorította el a gyáva meghunyászkodás és kényszeredettség.

Ebéd után Jeanne annyira elbűvölte a herceget és a királyt a chinoni vár alatti réteken lovas-tudományával és lándzsaforgatásával, hogy a herceg egy szép fekete, harci mént ajándékozott neki.

A püspökök minden áldott nap eljöttek és a Hangokról meg a szándékairól faggatták Jeanne-t, azután mentek a királyhoz beszámolni. De nem sokat húztak ki belőle. Jeanne csak annyit mondott el nekik, amennyit tanácsosnak látott, a többit megtartotta magának. Nem boldogultak vele, se csellel, se fenyegetéssel. A fenyegetések nem izgatták, a csapdákat meg elkerülte. Olyan természetesen viselkedett velük, mint valami gyermek. Tudta, hogy a király küldte őket hozzá, tudta, hogy kérdéseik tulajdonképpen a király kérdései, és a király kérdéseire minden jog és szokás szerint felelni *kell* - és egy nap mégis szemébe mondta magának a királynak, hogy ő csak arra a kérdésre felel, amelyikre akar.

A püspökök végül úgy határoztak, hogy nem tudják eldönteni: Isten küldte-e Jeanne-t, vagy sem. Határozatukat az óvatosság diktálta. Az udvar ugyanis két hatalmas pártra szakadt közben: bárhogyan határoznak tehát, az egyikkel mindenképpen szembekerülnek, így hát okosabbnak vélték, ha visszabújnak barlangjukba, és másokra hárítják a döntést. Készítettek egy jelentést, és ebben azt javasolták: terjesszék Jeanne ügyét a Poitiers-i Egyetem tudós és neves doktori elé. Ezzel levonultak a színről, nem hagyva maguk után mást, mint nyilatkozatuknak azt az egy tételét, amire Jeanne bölcs zárkózottsága készítette őket: megállapították ugyanis, hogy Jeanne „jólelkű és kedves pásztorlányka, igen őszinte, *de nem nagyon beszédes*”.

Ez igaz is volt - ami őket illeti. De ha visszapillanthattak volna a múltba, és látták volna Jeanne-t Domremy áldott legelőin, mint mi, akkor rájöttek volna, hogy bizony neki is tudott ám peregni a nyelve, ha abból nem származhatott baj.

Felkerekedtünk hát Poitiers-ba, s ott újabb drága időt vesztegettünk el, mert a tekintélyes testület három hétig faggatta és nyaggatta szegény gyermeket, nap mint nap. Az ám, de kiből állt ez a testület? Tapasztalt katonákból talán? - mert hiszen Jeanne azt kérte: adjanak neki sereget, hadd vezesse ütközetbe Franciaország ellenségei ellen. Ó, nem! Ebben a testületben papok és szerzetesek ültek: nagy tudású és körmönfont szórszálhasogatók, a teológia neves professzorai! Ahelyett hogy katonákra bízta volna: vizsgálják ki, vajon valóban alkalmas-e ez a bátor kis katona az ellenség legyőzésére, kenetteljes betűragókra és szórszálhasogatókra bízta, derítsék ki, nem kell-e elmarasztalniuk a katonát valamely hitbéli eltévelyedésben? A patkányok majdnem szétrágták már a házat, de őket nem az érdekelte, hogy a macskának jó-e a foga és éles-e a karma, hanem csak az, hogy szentéletű-e. Ha jámbor macska, ha kegyes macska - akkor jó; hogy különben miféle, az már igazán nem fontos.

Jeanne azonban még e zord ítélőszék előtt is higgadtan viselkedett. A díszruhás előkelőségek, a körülményes és ünnepélyes szertartások cseppet sem zavarták meg; olyan nyugodt volt, mintha nem is az ő ügyét tárgyálnák.

Ott ült a padon, egymagában, s a bölcsek minden tudományát összezavarta a maga szent együgyűségével - ez az együgyűség volt az ő erőssége: úgy pattant vissza róla és hullt alá ártalmatlanná váltan minden csel, furfang, könyvekből szerzett tudomány, mint tömör várfalról a lövedék; nem tudták kicsalni a vár lakóit: Jeanne hős szívét és lelkét - ez a kettő védte és őrizte őt útján.

Őszintén válaszolt minden kérdésre, elmondott mindent a látomásairól, az angyalokkal való találkozásairól, meg hogy mit hallott tőlük; s mindezt oly keresetlenül, olyan komolyan és őszintén, annyira hihetően és valószínűen, hogy még konok, hitetlenkedő bírái is belefeledkeztek, és néma ámulattal, mozdulatlanul hallgatták végig. Ha pedig nekem nem hinnétek, nézzetek csak utána a krónikákban, rá fogtok találni - perének felülvizsgálása során az egyik szemtanú eskü alatt vallotta, hogy Jeanne mindent „nemes méltósággal és egyszerűséggel” adott elő; ami meg a hatást illeti, lényegében ugyanazt mondja, amit én az előbb. Tizenhét éves volt akkor Jeanne, és egyedül ült bírái előtt; mégsem ijedt meg, bátran szembenézett a jog és hittudomány nagy műveltségű doktorainak tekintélyes testületével, sőt megigézte őket - nem iskolai tudomány segítségével, csupán megjelenésének, fiatalságának, őszinteségének, lágy és dallamos hangjának természetes bájával, valamint azzal az ékesszólással, amely nem a fejből, hanem a szívből fakad. Felemelő látvány volt! Ha tudnám, elétek varázsolnám az egészet - és tudom, hogy ti sem mondanátok mást.

Mint már említettem, Jeanne nem tudott olvasni. Egy nap azután addig zaklatták s gyötörték különböző kérdésekkel, érvekkel, ellenvetésekkel és más fölösleges számárságokkal - hol ennek, hol annak, hol meg amannak a nagy hittudósnak műveire hivatkozván -, míg Jeanne végül türelmét veszítve, felpattant a helyéről, és azt mondta nekik:

- Én nem tudom, ki az az X és ki az az Y. Azt azonban tudom: az Egeknek Ura azért küldött engem, hogy kiszabadítsam Orléans-t az angolok kezéből, és a király fejére tegyem a koronát Reimsben. Ez itt a fontos, nem pedig az, amivel itt pizmogtok.

Fárasztó napok voltak ezek valamennyiünk számára, de persze Jeanne-t tették leginkább próbára, hiszen neki egy napnyi pihenőt sem hagytak, mindig készenlétben kellett állnia, s ha szólították, órákon át kínlódhatott, a vizsgálóbírák viszont, ha nagyon kimerültek, bármikor visszavonulhattak, kipihenhatték fáradalmaikat. De Jeanne nem fáradt, nem lankadt, legfeljebb néha dühbe gurult. Többnyire azonban késő estig nyugodtan, megfontoltan, türelmesen párbajozott a szócsaták öreg bajnokaival.

Egyszer az egyik dominikánus atya vetett oda neki egy kérdést, amire mindenki kíváncsian felkapta a fejét. Bennem a vér is megfagyott, mert azt hittem, hogy most megfogták szegényt, erre nem lehet felelni. A sunyi dominikánus ártatlan képpel kezdte, mintha kérdéseinek semmi különösebb jelentősége nem volna:

- Azt állítod hát, hogy Isten fel akarja szabadítani Franciaországot az angolok igája alól?

- Igen, Isten ezt akarja.

- S ha jól értettem, katonákat kérsz, hogy Orléans felmentésére indulj?

- Igen; mégpedig minél előbb, annál jobb.

- Isten nemde mindenható, és ha akar valamit, azt meg is tudja cselekedni?

- Szent igaz, ebben senki nem kételkedik.

A dominikánus egyszeriben felkapta a fejét, s ujjongva vetette oda a kérdést, amire az előbb utaltam:

- Akkor felelj nekem erre: ha Isten fel akarja szabadítani Franciaországot, és meg is tudja cselekedni, amit akar, mi szükség van itt katonákra?

Amint ezt kimondta, fojtott izgés-mozgás támadt a teremben; a nyakak előrenyúltak, a kezek a fülekhez emelkedtek; mindenki hallani akarta a választ. A dominikánus elégedetten bólogatott, és körülhordozta tekintetét: szemmel láthatóan élvezte sikerét. De Jeanne nem jött zavarba. Egy cseppet sem reszketett a hangja, amikor felelt:

- Ha segítesz magadon, Isten is megsegít. Franciaország fiai vívják az ütközeteket, de Isten adja a győzedelmet!

Ha láttátok volna, milyen elismerő csodálat ragyogott fel az arcokon! Mintha napsugár pásztázott volna végig a termen! Mintha még magának a dominikánus atyának is tetszett volna, hogy ellenfele ilyen remekül elhárította mestervágását. Az egyik tiszteletre méltó püspök pedig azt motyogta: „Istenemre, ennek a gyermeknek igaza van. Amikor neki úgy tetszett, hogy öljék meg Góliátot, odaküldött egy gyermeket, akárcsak ez itt, s az megtette!” Ezt a hasonlatot azokban a háborús napokban papok és parasztok egyaránt megérthették.

Egy másik nap, amikor a vizsgálóbírák annyit okoskodtak, hogy Jeanne kivételével mindenki ásítozott és feszengett már, a poitiers-i egyetem teológiai professzora, a csipkelődő, fanyar kedvű Séguin atya kezdte őt egyre képtelenebb kérdésekkel ostromolni, a maga limoges-i korcs franciaságával. Utoljára azt kérdezte:

- Hogy van az, hogy te megértetted az angyalokat? Milyen nyelven beszéltek?

- Franciául.

- Ne mondd! Igazán büszke vagyok, hogy nyelvünket így megbecsülik. És jól tudtak franciául?

- Tökéletesen.

- Úgy, tökéletesen? Hát *neked* csak tudnod kell. Talán még nálad is különbül tudtak, mi?

- Ami ezt illeti, ebben... ebben nem vagyok biztos - felelte Jeanne, s még folytatni akarta, de megtorpant. Azután mégis hozzátette, mintha csak magában jegyezné meg: - De bizonyára sokkal különbül, mint te!

Láttam rajta, hogy ez egyszer - együgyűség ide vagy oda - kuncog magában. Mindenki kacagott a teremben. Séguin atya mérgesen rátámadt:

- Hiszel te Istenben?

Jeanne bosszantó könnyedséggel válaszolt:

- Ó, igen... Alighanem jobban, mint te!

Séguin atya erre végleg elvesztette a türelmét, s egyik csípős megjegyzését a másik után vágta Jeanne fejéhez, s végül pedig igazán dühösen kijelentette:

- No, ha te olyan erősen hiszel Istenben, akkor elárulhatom neked: Isten nem akarja, hogy higgyünk benned, valami jel nélkül. Hol a jel? Lássuk!

Ez már Jeanne-t is kihozta a sodrából. Felpattant a helyéről, és indulatosan vágta vissza:

- Nem azért jöttem Poitiers-ba, hogy jeleket mutassak, és csodákat műveljek. Küldjetek Orléans-ba, akkor majd láthattok csodát eleget! Adjatok mellém katonákat; sokat vagy keveset, és eresszettek végre!

A teremben kitört az éljenzés, és Jeanne pirulva ült vissza, mert szelíd természetéhez sehogy sem illett ez a kifakadás.

Ez a beszéd meg az előbbi megjegyzése a francia nyelvről két pontot szerzett Jeanne-nak Séguin atya ellenében; ő viszont egy pontot sem szerzett Jeanne ellenében; de mint a krónikákból kitűnik, minden fanyarsága ellenére, derék és tisztességes férfiú volt, mert a per felülvizsgálata során mindent őszintén elmondott a vallomásában, jóllehet megtehetette volna, hogy e balszerencsés szóváltásokat elhallgatja.

Három hétig vallatták Jeanne-t. Valamelyik nap, már a vége felé, a taláros atyák és professzorok egyesült erővel indítottak újabb támadást ellene; valósággal elárasztották érvekkel és ellenvetésekkel. Jeanne szinte összeroppant már, de végül megint csak összeszedte magát, és visszavágott nekik:

- Ide hallgassatok! Én a Szentírást többre becsülöm mindennél, amire ti itt hivatkoztok, és ragaszkodom is hozzá. És bizony mondom nektek, hogy vannak dolgok a Szentírásban, amiket egyikőtök sem ért meg, akármilyen nagy tudósok vagytok is.

Poitiers-ban Jeanne az első naptól fogva De Rabateau asszony, az egyik városi tanácsos feleségének a vendége volt; esténként az ő házában gyűltek össze a város előkelő hölgyei, hogy láthassák Jeanne-t, és beszéljenek vele, de nem is csak ők, hanem öreg jogászok, a városi tanács tagjai és az egyetem tanárai is. S ezek a komoly férfiak, akik mindig minden apróságot hosszan fontolgattak, és alapos vizsgálódás után sem fogadtak el semmit fenntartás nélkül - eljöttek egyszer, eljöttek másodszor, azután eljöttek minden áldott este, mert mindjobban magával ragadta őket az a titokzatos varázs, az a megfoghatatlan és kimondhatatlan ígézet, ami Jeanne d'Arc legcsodálatosabb tulajdonsága volt, az a vonzó, megnyerő, meggyőző valami, ami mindenkit lebilincsel, lett légyen úr vagy paraszt, de amit megmagyarázni vagy csak leírni is soha senki nem tudott. És sorra mind behódoltak neki, mondván: „Ezt a gyermeket valóban Isten küldte.”

Napközben a bíróság előtt, a törvényszéki eljárás rideg szabályainak béklyójában, Jeanne hátrányban volt: bírái a maguk szokásai szerint rendezték a dolgot. Estére azonban mindig megfordult a helyzet: ilyenkor szabadon beszélhetett, és ő mondhatott ítéletet bírái felett. S ennek csak egy következménye lehetett: ami ürügyet és kifogást azok egész napi, fáradságos munkával útjába hordtak, azt este Jeanne lerombolta. Végül is sikerült valamennyiüket meggyőznie, s a bíróság egyhangúlag hozta meg ítéletét.

Látnotok kellett volna, amikor a bíróság elnöke felállt az emelvényen, hogy felolvassa az ítéletet: ott volt a város minden előkelősége, aki csak bebocsátatott és befért. Előbb át kellett esnünk mindenféle szertartáson, amint az már szokásos; azután, ahogy a terem elcsendesült, felhangzott az ítélet, olyan halálos csendben, hogy még a legtávolabbi sarokban is tisztán lehetett hallani minden szót:

- Megállapítottuk és kinyilatkoztatjuk, hogy Jeanne d'Arc, akit a Szűznek neveznek, jó keresztény és jó katolikus; sem viselkedésében, sem kijelentéseiben nem találtunk semmit, ami hitünkkel ellenkeznék; királyunk tehát elfogadhatja felajánlott segítségét, s fogadja is el, mert a Szent Lélek ellen való véték lenne azt visszautasítani. Királyunk ezzel méltatlanná válna Isten áldására.

Amikor a bírák felálltak, kitört az ujjongás. Jeanne-t közben a szemem elől vesztettem, alakját elnyelte előlem az emberek tömege, akik megrohanták, hogy szerencsét kívánjanak neki, vagy áldásukat adják rá és a francia ügyre, amely most már ünnepélyesen és visszavonhatatlanul az ő kezecskéjébe tétetett.

IX.

Nagy nap volt ez!

Jeanne győzött! Tremouille és többi rosszakarói elvették a dolgukat, amikor engedték, hogy Jeanne esténként maga köré gyűjtse barátait.

Visszatért eközben az a papi bizottság is, amelyet színleg azért küldtek Lorrainba, hogy Jeanne jelleme felől tudakozódják - valójában pedig csak azért, hogy az időt húzzák, hátha Jeanne belefárad, és abbahagyja az egészet -, s az ő jelentésük is kedvező volt. Dolgaink tehát remekül haladtak.

A poitiers-i ítélet roppant mozgolódást támasztott. Ahová híre eljutott, az alvó Franciaország egyszerre életre kelt. Azelőtt kedvetlenül és ijedten szegték le fejüket az emberek, ha valaki a háborúról kezdett beszélni, most viszont hangosan követelték, hogy harcolhassanak a vaucouleurs-i Szűz zászlaja alatt. Mindenféle csatadal meg dobpergés moraja szállt a levegőben. S ekkor eszembe jutott, mit mondott Jeanne, amikor még otthon voltunk a falunkban, és én számokkal meg tényekkel bizonygattam neki, hogy Franciaország ügye elveszett, mert ezt a népet semmi nem tudja már kizökkenteni fásultságából: „Ha egyszer megszólalnak a dobok, seregestől fognak jelentkezni!”

Azt mondják, a baj sohasem jár egyedül, így volt ez a mi esetünkben is - a jó szerencsével. Sokáig váratott magára, de azután jött, és elöntött minket, mint az áradat. A következő hullám így ért minket: a papok sehogy sem tudták eldönteni, megengedheti-e az egyház, hogy Jeanne mint katona, férfiruhát öltön? Most ez a vita is eldőlt. Két híres hittudós - a kor legkiválóbbjai, egyikük a párizsi egyetem kancellárja - döntötte el. Kimondták, hogy ha Jeanne-ra „egy férfi, egy katona feladatai várnak, akkor méltó és helyes, hogy megjelenésre is alkalmazkodják helyzetéhez”.

Ezzel ismét nagyot léptünk előre. Mint említettem, esőstől jött az áldás. Az apróbb dolgokat már nem is említem, csak a legfontosabbat: azt a hatalmas hullámot, amely úgy levert minket, senki emberkéket a lábunkról, hogy majd belefűltünk a nagy boldogságba. A poitiers-i ítélet-hirdetés napján ugyanis futárok vitték meg a hírt a királynak, s másnap hajnalban már kürtszóra ébredtünk: tisztán csengett a hang a csípős levegőben. Hegyeztük a fülünket, és számoltuk, hányat szól. Egy... kettő... három... Szünet... Egy... kettő... három, megint - s már ugrottunk is ki az ágyból, és futottunk, mert ezt a jelet csak akkor használták, ha királyi hírnök meghallgatására hívták össze a lakosságot. Ahogy kiszaladtunk, láttuk, hogy az utcákból és házakból rohanvást tódul kifelé a nép: emberek, asszonyok, gyerekek, mind izgatottan, nekipirultan, futás közben kapkodva magukra hiányzó ruhadarabjaikat; a kürtök meg egyre szóltak, már az egész város talpon volt, ott tolongott a főutcán. Végre odaértünk a térre, ahol ember ember hátán szorongott, s fent, a hatalmas kereszt talapzatán, megpillantottuk ragyogó köntösben, csatlósai között, a hírnököt. Nem telt belé egy perc sem, és már olvasta is, hivatalához illő harsány hangon:

- Hallgassátok figyelmesen! Mindenkiel tudatik, hogy legdicsebb és legfenségesebb uralkodónk, Károly, Isten kegyelméből Franciaország királya, magas tetszéséből úgy határozott, hogy Franciaország minden seregei fővezérének méltóságát, a vele járó címekkel, jövedelmekkel és hatalommal, kedves szolgálójára, Jeanne d'Arcra ruházza...

Ezer sapka repült a levegőbe, és a sokaság tomboló éljenzésben tört ki. Csak zúgott és zúgott; már azt hittük, sohasem lesz vége; de végül mégis elcsöndesedett, s a hírnök folytathatta:

- ...s kinevezi mellé hadnagyává és helyettesévé királyi házának egyik tagját, az alençon herceget!

Ezzel a hírnök befejezte, a tombolás meg előlről kezdődött.

Franciaország seregeinek fővezére, és egy vérbeli herceg az alantasa! Tegnap még senki se volt Jeanne, ma pedig... Tegnap még szakaszvezető, még őrvezető, még csak közlegény se lehetett - ma pedig mindjárt fővezérré lépett elő. Tegnap még az utolsó újonc is különbnek érezhette magát nála - s ma már ő parancsolt La Hire-nek, Saintrilles-nek, az Orléans-i Fattyúnak és mind a többieknek, a tapasztalt, híres katonáknak, a hadviselés kiváló mestereinek. Ilyen gondolatokat forgattam a fejemben: amint látjátok, próbáltam felfogni, milyen különös, furcsa dolog történt.

Ahogy visszagondoltam az előzményekre, eszembe jutott egy kép - olyan elevenen élt emlékezetemben, mintha csak tegnap láttam volna, s valóban nem is kellett messzebbre visszanyúlnom érte, mint január első napjaiba. Erre gondoltam: élt valahol, egy eldugott faluban, egy parasztlányka; még a tizenhetedik évét se töltötte be, és senki nem hallott róla, de még csak a falujáról sem, akár ha a világ túlsó végén lettek volna. Egy szép napon a parasztlányka felszedett valahol egy hazátlan vándort - egy éhes és elhagyott, szürke kiscicát -, hazavitte, ápolgatta, magához szoktatta, míg csak a kiscica annyira meg nem barátkozott vele, hogy minden nap ott szunyókált az ölében, összegömbölyödve, miközben a lányka gyapjúharisnyát kötögetett, és gondolkodott, álmodozott - hogy miről, azt csak a jó Isten tudja. Ma pedig a kiscica még mindig csak cicányi, de a parasztlányka már Franciaország seregeinek fővezére, aki parancsokat oszt egy vérbeli hercegnek. Beleszédültem, ahogy végiggondoltam; mindez annyira ellenkezett a dolgok szokott rendjével, hogy szinte hihetetlennek tetszett.

X.

Jeanne első hivatalos ténykedéseként levelet diktált az orléans-i angol sereg parancsnokához, és felszólította: adja át a kezén levő erődítményeket, s hagyja el Franciaországot. Olyan folyékonyan mondta tollba a szöveget, s olyan határozott és találó kifejezéseket használt, hogy az ember még azt hihette volna: előre kigondolta és megfogalmazta az egészet. Pedig talán nem így történt: Jeanne-nak mindig jól fogott az esze, a nyelvét is tudta használni, s az utóbbi hetekben bőven volt alkalma gyakorolni e képességeit. A levelet Blois-ból kellett eljuttatni az angolokhoz. Ekkor már nem voltunk híjával sem embernek, sem pénznek, sem élelemnek, s Jeanne Blois-t jelölte ki gyülekezőhelyül, a készleteket is oda irányíttatta, La Hire-t meg visszarendelte az első vonalból, hogy szedje rendbe a sereget.

A híres Fattyú - maga is hercegi család sarja és Orléans parancsnoka - hetek óta sürgette már, hogy küldjék el hozzá Jeanne-t. Most újabb követet küldött, hasonló üzenettel: egyik legdere-kabb tisztjét, a megbízható, becsületes D'Aulont. A király nem engedte vissza D'Aulont, hanem kinevezte Jeanne udvarmesterévé, s meghagyta Jeanne-nak, hogy kíséretének többi tagját maga jelölje ki, magas tisztségéhez illő rangban és számban. Egyúttal rendelkezett, hogy ezeket fegyverrel, ruhával és lovakkal lássák el.

Maga meg közben egy teljes páncéltönyt készíttetett Jeanne számára Tours-ban, a legfinomabb acélból, súlyos ezüstborítással, gazdag mintájú, vésett díszítéssel.

A Hangok megmondták Jeanne-nak, hogy Fierbois-ban, Szent Katalin templomában, valahol az oltár mögött egy nagyon régi kard van elrejtve. Jeanne De Metzet küldte érte. A papok mit sem tudtak a kardról, de amikor keresni kezdték, valóban rábukkantak a mondott helyen, a kövezet alatt, nem is nagyon mélyen. A hüvelye hiányzott, s igen rozsdás volt, de a papok kifényesítették és elküldték Tours-ba, éppen oda készültünk ugyanis. Hüvelyt is csináltattak

hozzá, karmazsinvörös bársonyból, a tours-i polgárok meg egy másikat, arannyal áttört szövetből. Csakhogy Jeanne ütközetekben akarta viselni a kardot; így hát a két díszes hüvelyt félretétette, és bőrből csináltatott magának egyet. A közhit úgy tartotta, hogy ez a kard Nagy Károlyé volt, erről azonban senki nem tudott biztosat. Szerettem volna megélesíttetni az öreg pengét: de Jeanne kijelentette, hogy ez felesleges, hiszen ő soha senkit nem fog megölni -, a kard csak a rangját jelzi majd oldalán.

Tours-ban azt is kigondolta, hogy milyen legyen a lobogója. Egy skót festő, név szerint James Power, mindjárt el is készítette, a legfinomabb fehér *boucassin*-ből, selyembojtokkal. A felhőkön trónoló Úristen képmását hímezte rá, amint kezében tartja a világot, s lábánál két angyal térdel, liliomszálat nyújtva feléje; körül a felirat: *Jézus, Mária*, a lobogó másik oldalán meg a francia koronát emeli magasba két angyal.

Csináltatott egy kisebb zászlót is: ezen a Szent Születet lehetett látni, amint egy angyal liliomszálat ajánl fel neki.

Tours-ban nagy volt a sürgés-forgás. Innen is, onnan is tábori zenészek csinnadrattája szólt, s minden pillanatban felhangzott valamerről a menetelő katonák egyenletes lépése - ezek Blois-ba tartó újonccsapatok voltak. Énekszó, kiáltás, éljenzés szállt a levegőben éjjel-nappal. A város megtelt idegenekkel, az utcákon és a fogadóknak tolongott a nép, a készülődés láza mindenkit magával ragadott, és az emberek boldogan, mosolygó arccal jártak-keltek. Jeanne szállása körül mindig hatalmas tömeg ácsorgott, látni akarták az új fővezért, s ha sikerült megpillantaniuk, nem lehetett velük bírni - de ritkán sikerült, mert a hadjárat előkészítése sok munkát adott Jeanne-nak: jelentéseket hallgatott meg, parancsokat osztott, futárokat indított útnak, s ha néha maradt egy kevés ideje, azt a fogadószobában várakozó előkelőségeknek kellett szentelnie. Mi, fiúk, alig láttuk őt.

A kedvünk igencsak hullámzott - néha bizakodtunk, máskor nem; többnyire nem. Főképpen az bántott minket, hogy Jeanne még nem nevezte ki a kíséretét. Tudtuk, hogy a különböző tisztségekre igen sokan pályáznak, és mindegyiküket befolyásos, neves személyiségek támogatják. Nekünk viszont nem voltak pártfogóink. Kaphatott a legkisebb tisztségre is rangos embert akárhányat, olyanokat, akiknek rokonsága mindig védelmet és értékes támogatást jelenthet. Okos volna-e, ha ilyen körülmények között tekintettel lenne ránk? Mi tehát nem voltunk olyan derűsek, mint különben mindenki a városban, hanem időnként bűnnek éreztettük a fejünket. Néha meghánytuk-vetettük sovány esélyeinket, és igyekeztünk minél rózsásabbnak látni a helyzetet. Csak Paladinnek okozott szörnyű kínokat már az is, ha szóba jött a dolog: mi még csak reménykedhettünk, ő azonban igazán nem számíthatott semmire. S amint rendesen, Noël Rainguessont foglalkoztatta a szomorú kérdés legkevésbé, kivéve olyankor, amikor Paladin is ott volt. Egyik beszélgetésünk során Noël kijelentette:

- Ne búsulj, Paladin: azt álmodtam az éjjel, hogy te voltál az egyetlen közülünk, aki tisztséghez jutott. Nem valami magas tisztséghez, de mégiscsak tisztséghez: már nem is emlékszem, mi lett belőled, talán ajtónálló vagy testőr, vagy valami hasonló.

Paladin arca egyszeriben felderült, hiszen mindig sokat adott az álmokra és általában mindenféle babonás dologra. Felállt, és bizakodó hangon kérdezte:

- Gondolod, hogy valóra válik? Bárcsak úgy lenne!

- Remélem. De akár azt is mondhatnám, hogy biztos, mert engem nemigen csalnak meg az álmaim.

- Noël, meg tudnálak csókolni, ha az álmod igaznak bizonyul, meg én! Hát nem volna nagyszerű? Az egész világ tudná, hogy a francia fővezért szolgálom, még odahaza is meghallanák, Domremyben. Akkor ámulnának csak azok a fajankók, akik azt mondták, sosem viszem semmire. Hát nem volna nagyszerű?! Noël, *igazán* gondolod, hogy valóra válik?

- Igazán. Itt a kezem rá.

- Noël, soha nem fogom neked elfelejteni, ha valóra válik. Szorítsd meg még egyszer. Szép libériát kapnék, és még odahaza, Domremyben is megtudnák s belátnák a szamarak: „Hát mégiscsak sokra vitte, milyen nagy ember lett belőle!... A fővezér ajtónállója, bizony, az egész világ szeme rajta!”

Fel-alá lépkedett a szobában, s menten nekikezdett légvárat építeni. Azután hirtelen eltűnt arcáról az öröm, kétségbeesetten ránk meredt, s azt mondta:

- Jaj, drága barátaim, nagyon nagy baj van, nem lesz az egészből semmi! Megfeledkeztem arról a szerencsétlen históriáról, Toulban! Hetek óta kerülöm Jeanne-t, amennyire csak lehet, hátha elfelejti, és megbocsát nekem... Pedig tudom, hogy soha nem bocsátja, nem is bocsáthatja meg. S nem is én vagyok a hibás. Esküszöm nektek, beugrattak és rábeszéltek, hogy azt hazudjam, megígérte, hogy a feleségem lesz. - A nagydarab legény kis híján sírva fakadt. Amikor végre mégis összeszedte magát, töredelmesen hozzátette: - Sem azelőtt, sem azóta, soha nem hazudtam...

Erre olyan pisszegés és dühödt morgás támadt, hogy kénytelen volt abbahagyni. Még mielőtt újramezdhetne volna, belépett D'Aulon egyik libériás szolgája, s jelentette, hogy Jeanne vár reánk a szállásán.

- No ugye, megmondtam! - mondta Noël, miközben felkászálódunk. - Prófétai lélek lakik bennem, és soha nem csal meg az előérzetem. Jeanne ma kinevezi Paladint, s minket csak azért hív, hogy utána hódoljunk neki. Gyerünk!

Paladin nem mert velünk tartani, így hát otthagytuk.

Amikor végre felsorakoztunk a hadsereg csillogó tisztjei előtt, Jeanne megnyerő mosollyal felénk fordult és közölte, hogy mindegyikünket kinevez valamilyen tisztségre, mert azt akarja, hogy régi barátai mellette legyenek. Igazán kedves meglepetés volt, hogy így megbecsült bennünket, amikor előkelőbb és jelentékenyebb személyeket is választhatott volna helyettünk. Szerettük volna megköszönni neki, de olyan magasan állt most felettünk, hogy meg sem tudtunk szólalni. Ahogy egyenként szólított bennünket, előléptünk, és átvettük a pecsétes írást főnökünk, D'Aulon kezéből. Tisztességes hivatalt kaptunk valamennyien: a két lovas a legmagasabbat, utánuk következett Jeanne két bátyja; én az első apródja és írnoka lettem, egy Raimond nevű fiatal nemes a második apród; Noëlt futárává nevezte ki; azonkívül volt még két hírnöke meg egy káplánja, Jean Pasquerrel, aki a szegényekről is gondoskodott. Szállásmesterét és belső cselédeit már előbb kinevezte. Végül körülnézett, és azt kérdezte.

- Hát Paladin hol maradt?

Sieur Bertrand felelt neki:

- Jelentem kegyelmességednek: azt hitte, hogy őt nem hívatod.

- Ugyan már, miért nem? Hívjátok ide.

Paladin alig merte átlépni a küszöböt. Ahogy az ajtóban megállt, mindenki láthatta rajta, mennyire zavarban van, és mennyire fél. De Jeanne barátságosan szólt hozzá:

- Egész úton figyeltelek. Eleinte bizony hitványul viselkedtél, de azután összeszedted magadat. Mindig nagy hetvenkedő voltál, pedig derék ember lehetne belőled. Hát én majd

gondoskodom erről... - öröm volt látni, hogy felderült Paladin tekintete ezekre a szavakra. - Követsz, amerre vezetlek?

- Akár a tűzbe is! - felelte Paladin, én meg azt gondoltam magamban: „Ez úgy hangzik, mintha máris hőst faragott volna ebből a nagyszájúból. Semmi kétség, tőle kitelik még ez a csoda is.”

- Bízom benned - mondta Jeanne. - Fogd hát ezt a lobogót! Emeld magasra mellettem minden ütközetben, és csak akkor add vissza nekem, ha Franciaország már szabad lesz.

Paladin átvette a lobogót - ma a legdrágább emlékünk Jeanne d'Arctól -, s meghatottságtól remegő hangon azt mondta:

- Ha valaha is megtagadom kötelességemet, barátaim - akik most itt állnak mellettem -, tudni fogják, hogyan torolják meg rajtam. Felszólítom erre őket, mert tudom, hogy szavuknak állnak.

XI.

Noéllel együtt tértem vissza a szállásunkra; szótlánul, gondolatainkba merülten ballagtunk. Végül is Noël törte meg a csendet:

- A Szentírás is azt tanítja: az elsőből lesznek az utolsók, és az utolsókból az elsők. Hanem azért azt *mégse* hittem volna, hogy Jeanne ilyen magas polcra emeli ezt az ökröt!

- Én sem, és nem is tudok magamhoz térni a meglepetéstől. Ennél magasabb tisztséget már nem is adhatott volna.

- De nem ám, mert tábornok lehet a seregben akárhány, de zászlótartó csak egy.

- Így igaz. Az övé után ez a legveszedelmesebb tisztség.

- És a legmegtisztelőbb! Két ifjú herceg is pályázott rá, mint tudod. És akkor mind közül éppen ez a kelepelő szélmalom kapja meg... Ekkorát se lépett még elő senki sem, ha jól meg-gondolom!

- Úgy, ahogy mondod, legfeljebb ha arra emlékeztet kicsiben, ami magával Jeanne-nal történt.

- Sehogy sem tudom megmagyarázni. És te?

- Én igen. És elég könnyen megtaláltam az okát. Legalábbis azt hiszem, hogy megtaláltam.

Noël fölöttébb meglepődött ezen, s gyorsan rám pillantott, hogy lássa: nem ugratom-e?

- Azt hittem, hogy ugratsz - mondta -, de látom, hogy nem. Hát, ha meg tudod fejteni a rejtélyt, hadd halljam. Magyarázd meg nekem is.

- Azt hiszem, meg tudom magyarázni. Észrevehetted már magad is, hogy Sieur Bertrand értelmes fickó, mindig fején találja a szeget. Valamelyik nap együtt lovagoltunk ki, és útközben Jeanne kiváló tulajdonságairól beszélgettünk. Azt mondja nekem: „Legnagyobb erénye mégiscsak az, hogy lát a szemével.” Mire én gondolkozás nélkül rávágom: „Hát az is valami? Ezt igazán mind elmondhatjuk magunkról.” „Ne hidd - mondja ő -, ritka adomány ez.” Azután meg is magyarázta, mondván: a legtöbb ember felületesen szemléli a dolgokat, és így is ítél, aki viszont úgy lát, mint Jeanne, annak a szeme áthatol mindenben, az olvasni tud a szívekben, és olyan képességeket is felfedez az emberekben, amelyeket más észre sem vesz, mert a felszínen semmi nem árulkodik róla. Még a legtehetségesebb hadvezérre is kudarc és vereség vár, ha nincs ilyen éles szeme, és nem tudja kiválasztani emberei közül minden

feladatra a legrátermettebbet. A jó hadvezérnek az ösztöne súgja meg, hogy kire bízhatja a hadmozdulatok megszervezését, kire a rohamot, kire a vakmerő támadást, s ki az, aki a végsőkig kitart a helyén. Ha a parancsnok mindegyik emberét a megfelelő helyre állítja: övé a győzelem, de ha az egyiket ide teszi, a másikat meg oda, vaktában, akkor bizony elveszti a csatát. El kellett ismernem, hogy igaza van. Amikor Jeanne még gyerek volt, és egy este beállított hozzájuk az a vándor, apjával együtt mi is azt hittük, hogy valami csavargó: egyedül Jeanne ismerte fel a rongyok alatt a jóra való embert. Amikor pedig a vaucouleurs-i kapitánynál ebédeltem, két óra hosszat beszélgettem a mi két lovagunkkal, de semmit észre nem vettem rajtuk; Jeanne mindössze öt percig lehetett ott, szavukat sem hallotta, ő sem szólt hozzájuk, mégis mindjárt látta, hogy derék és megbízható emberek, s azóta kiderült, hogy így is van. És kit küldött Blois-ba, hogy rendet teremtsen a zavargó csöcselékből regrutálódott újonccsapatok meg a többi bajkeverő között? Bizony nem akarít, hanem magát a Sátánt, La Hire-t, ezt a páncélba bújtatott forgószelet, ezt az istentelen kalandort, ezt a goromba fenevadat, aki úgy ontja a szitkokat, mint valami örökké működő tűzhányó a lágát. Ha valaki el tud bánni ezzel a veszett bandával, ő elbánik velük: hiszen közékük való, az atyamesterük, sőt sokuknak talán valóban az apja. Jeanne mégis erre az emberre bízta a sereget, ideiglenesen, amíg nem mehet maga is Blois-ba. Hogy azután mi lesz? Ha csak egy cseppet ismerem - márpedig ennyi év után illik, hogy ismerjem -, átveszi majd a parancsnokságot. Istenem, milyen gyönyörű látvány lesz, amikor fehér páncéljában parancsot oszt annak a pokolra való, söpredék, gyülelevész bandának!

- Ó, La Hire! - kiáltott fel Noël. - Emlékszel, milyen hősként néztünk fel rá mindig? Alig várom, hogy találkozzunk vele.

- Én is. Ha csak a nevét hallom, máris olyan izgalom fog el, mint kölyökkoromban.

- Szeretném hallani, hogy tud káromkodni.

- Az igazat megvallom, engem is jobban érdekel, hogy ő hogyan káromkodik, mint hogy más hogyan imádkozik. Ő itt a legőszintébb, legnyíltabb ember. Egyszer megrótták, amiért portyázás közben fosztogat, mire kijelentette: ugyan, ez semmiség. „Ha az Úristen katona volna - mondta -, ő is fosztogatna.” Alighanem ő az egyetlen, aki rendet tud teremteni Blois-ban. Látod, ezért mondta a lovag, hogy Jeanne lát a szemével.

- Visszaértünk tehát oda, ahonnan elindultunk. Igazán mindig szerettem Paladint, nemcsak azért, mert jó pajtásom, hanem mert tulajdon gyermekem: nekem köszönheti ugyanis, hogy a legnagyobb hólyag az országban, a hetvenkedő lódítók pápája, örülök a szerencséjének, de nekem nincs olyan szemem, mint Jeanne-nak, én bizony nem a legveszedelmesebb helyre állítottam volna, hanem valahova hátra hullarablónak meg kegyelemdőfést osztogatónak.

- No, majd meglátjuk. Talán Jeanne jobban ismeri, mint mi. Aztán mondd nekem még valamit. Ha Jeanne d'Arc azt mondja valakinek, hogy bátor ember, akkor az illető maga is *elhiszi*, s mi kell még? Aki magát bátornak tudja, az már bátran is viselkedik.

- Ez az, tudod! - kiáltott fel Noël. - Nemcsak hogy lát a szemével, hanem a szava is teremtő erejű. Ez a lényeg! Franciaország gyáva volt; Jeanne d'Arc megszólalt, és a franciák ma már emelt fővel menetelnek!

Ekkor visszahívtak, mert Jeanne levelet akart diktálni. Másnap a szabók késő estig azon fáradtak, hogy elkészítsék díszruháinkat. Vértet is kaptunk, így már azután öröm volt ránk nézni, akár harcra öltöztünk, akár parádéra. Paladin meg éppenséggel úgy festett drága anyagból varrt, élénk színű díszruhájában, mint valami torony a hunyó nap ragyogó fényében, de páncélban, sisakforgóval és vállszalaggal még ennél is lenyűgözőbb volt.

Egy hűvös, ragyogó, tiszta reggel azután parancs jött, hogy induljunk Blois-ba. Képzeltetek, milyen gyönyörű látvány volt, amikor a díszes csapat hosszú oszlopban keresztülügetett a városon: kettesével, az élen Jeanne meg az alençoni herceg, mögöttük D'Aulon meg a szálas zászlótartó s így tovább; az út két oldalán ujjongó tömeg sorakozott, s miközben Jeanne jobbra-balra is köszönetet, és a napsugarak szikrázva verődtek vissza ezüst páncéljáról, a nézők rádöbbenek, hogy szemük előtt gördült fel a függöny, megkezdődött a hatalmas dráma. Éledő reményeikkel együtt lelkesedésük is percről percre nőtt, végül már nemcsak hallhatóvá, hanem szinte tapinthatóvá vált a nagy éljenzés. Az utca végéből tompa zene hangját hozta felénk a szél, s porfelhőbe burkolt lándzsásokat láttunk közeledni: durva páncéljukon a napsugarak tompán megtörttek, annál vakítóbban csillogtak viszont lándzsáik röpködő hegyén - a látvány ködfolt felett hunyorgó csillagképre emlékeztetett. Ezek a lándzsások alkották díszkíséretünket. Velük teljessé lett a menet: a függöny felgördült: Jeanne d'Arc indult a harcmezőre.

XII.

Három napot töltöttünk a blois-i táborban. Ó, mennyi emléket őrzök ezekről a napokról. Rend? Hát lehet-e rendről beszélni farkasok és hiénák között? A martalócok ordítva és részegen lézengetek a táborban, rikoltoztak, káromkodtak, átkozódtak; durvábbnál durvább tréfákkal szórakoztatták egymást: s nem volt hiány léha és lármás nőkben sem, akik hajszálnyival se maradtak el a férfiak mögött, ami a zenebonát és felfordulást illeti.

Itt, a nekivadult csőcselék kellős közepén pillantottuk meg először Noëlle La Hire-t. Éppen olyan volt, amilyennek álmodtuk: hatalmas, katonás tartású férfi, tetőtől talpig vasban, sisakján zizegő tollbokrétával, oldalán az akkor dívó, óriási karddal.

Éppen Jeanne-hoz igyekezett, hogy tiszte szerint jelentkezzék nála, s miközben átvágott a táboron, rendreutasította a rendetlenkedőket, közölve velük, hogy a Szűz megérkezett, s ő nem szeretné, ha a főparancsnok ilyen állapotban találná a tábort. Egészen eredeti módon teremtett rendet: hatalmas öklével. Jobbra-balra osztogatta csapásait, és közben egyre szidta, gyalázta embereit. Akit eltalált, az menten elterült.

- A fene egyen meg benneteket! - ripakodott rájuk. - Itt ténferegtek meg szitkozódtok, mikor a főparancsnok már a táborban van! Szedjétek össze magatokat! - s azzal megint leterített egyet. Hogyan képzelte, hogy összeszedjék magukat, az az ő titka maradt.

Köveltük a vén katonát a főhadiszállásig, s közben füleltünk, figyeltünk és ámultunk, mondhatnám, majd felfaltuk, hiszen az a férfi járt előttünk, aki pendelyes korunktól fogva ez áldott napig legkedvesebb hősünk és bálványunk, és nemcsak a miénk, hanem minden francia fiúé. Eszembe jutott, hogy egyszer, még a domremyi mezőn, Jeanne rászólt Paladinra, mert tiszteletlenül beszélt e két nagyszerű emberről, La Hire-ről meg az Orléans-i Fattyúról. Akkor Jeanne azt mondta, kiváltságnak tartaná, ha csak távolról is megpillanthatná őket. S az egyik most végre itt van közöttünk - de mi járatban? Bármennyire hihetetlennek tűnt, mégis igaz volt: azért jött, hogy tisztelegjen Jeanne-nál, és átvegye parancsait.

Amíg La Hire - már a főhadiszállás közelében - azzal foglalatzkodott, hogy a maga módján csendre intse martalócainak egy tekintélyesebb csoportját, mi ketten előresiettünk, hogy szemügyre vegyük Jeanne vezérkarát, a hadsereg főrangú tisztjeit, akik ekkorra már mind megérkeztek. Ott is találtuk őket; hatan voltak, mind hírneves katonák, szép szál emberek,

gyönyörű pánclban, de legszebb és legelőkelőbb közöttük mégiscsak a francia hajóhad tengernagya volt.

Amikor La Hire belépett, láthattuk arcán a meglepetést, hogy Jeanne ilyen szép és fiatal, de láthattuk Jeanne boldog mosolyán is: mennyire örül, hogy végre szemtől szembe találkozhat gyermekkori bálványával. La Hire mélyen meghajtotta magát, s egy nyers, de kedves kis beszédet mondott, amelyben kivételesen egyetlen szitok se fordult elő. Mindenki láthatta, hogy ezek ketten nyomban megkedvelték egymást.

A szertartásos látogatás hamar véget ért, s a többiek távoztak. Csak La Hire maradt: Jeanne hellyel és borral kínálta, s amíg La Hire a bort kortyolgatta, úgy beszélgettek és nevetgéltek, mint két régi jó barát. A végén azonban Jeanne néhány utasítást adott neki, mint táborparancsnoknak, amitől a vén katonának a lélegzete is elállt. Mindenekelőtt kijelentette, hogy feslett nőknek semmi keresnivalójuk a táborban, s ő egyetlenegy nem tűr meg közülük. Továbbá: a tivornyáknak véget kell vetni, az ivásban szigorú és ésszerű mértéket kell tartani, elég volt a felfordulásból, itt az ideje, hogy rend legyen a táborban. Utoljára tartogatta azonban a legnagyobb meglepetést, amitől La Hire majdhogy ki nem esett a páncljából:

- Aki pedig az én zászlóm alatt akar harcolni, annak előbb meg kell gyönnia és feloldozást nyernie. Minden katonánknak naponta kétszer misét kell hallgatnia.

La Hire jó darabig szóhoz sem jutott, azután is csak annyit nyögött ki:

- Ó, drága gyermekem, az én szegény fiaimat a poklok poklában nemzették. Még hogy misére járjanak? Arra ugyan várhatunk, szívecském, ítélet napjáig!

S így folytatta tovább; csak úgy áradtak belőle az érzelgős ellenvetések káromkodással vegyest, míg végre Jeanne sem tudta már türtőztetni magát, s kacagni kezdett, de úgy kacagott, mint még soha azóta, hogy a domremyi réteken játszott.

De nem engedett, s a vén katona kénytelen volt beadni a derekát. Hát jó, mondta, a parancs parancs, és ő csak engedelmeskedhet, s meg is teszi, ami tőle telik; azután néhány cifra káromkodásból új erőt merítve hozzátette, hogy ha akadna valaki a táborban, aki nem hajlandó megbánni bűneit és kegyes életre térni, annak ő menten szétveri a fejét. Ezen Jeanne megint jót mulatott - de a térítésnek ezt a formáját mégsem engedélyezte, mondván, hogy a bűnösöknek önként kell megtérniök.

La Hire erre azt felelte, rendben van, az önként megtérőket nem bántja, csak a többit fogja agyonverni.

Csakhogy Jeanne senkit nem akart agyonveretni, hallani sem akart ilyesmiről: - Nem helyes halálos fenyegetéssel sarkalni az embereket önkéntes elhatározásra, mert így mégiscsak kötve éreznék magukat - mondta -, én pedig azt akarom, hogy egészen önszántukból cselekedjenek.

La Hire sóhajtott egyet, és megígérte, hogy mindezt közhírré teszi, de hozzátette, kétli, hogy akár csak egy ember is akadjon a táborban, akiben több hajlandóság van misére járni, mint benne magában. - Ekkor következett a második nagy meglepetés - Jeanne ugyanis azt mondta neki:

- De hiszen te magad is el fogsz járni!

- Én? Az lehetetlen! Meg kell bolondulnom!

- Ó, nem, igazán nem kell. Kétszer naponta te is eljössz szépen a misére.

- Hát álmodom talán? Vagy berúgtam? Vagy a fülem cseng? Inkább megyek a...

- Ne törd rajta a fejed, hogy hova. Holnap reggel elkezded; és meglásd, egykettőre megszokod. Igazán, *ne nézz rám ilyen rémulten*. Semmi bajod sem lesz.

La Hire megpróbált derűs arcot vágni, de sehogy sem sikerült neki; sóhajtozott csak, mint a gyenge szellő, s végül azt mondta:

- Na jó, a te kedvedért megteszem, de ha még valaki ilyet kíván tőlem, esküszöm...

- Ne esküdj. Szokj le róla.

- Hogy erről leszokjam? Az lehetetlen! Könyörgök az... az... Ó, drága fővezérem, hiszen ez az anyanyelvem!

Olyan alázatosan kérte: ezt az egy hibáját nézze el neki, hogy Jeanne végül is engedett egy kicsit, mondván: azután is esküdhet, de csak tábornoki rangjának jelvényére, a vezéri pálcára.

La Hire tehát megfogadta, hogy Jeanne jelenlétében csak a pálcájára esküszik, s máskor is igyekszik mérsékelni magát, de - mondta - kötve hiszi, hogy sikerül, mert a szokás belérögződött, és most, öreg napjaiban, sok vigasztalást és erőt merít belőle.

A félelmetes, vén oroszán igencsak kezesen, megszelídülten távozott - nem akarom azt mondani, hogy megpuhítva vagy ellágyultan, mert ezek a jelzők talán mégsem illenének hozzá. Mi ketten Noéllal biztosra vettük, hogy amint felszabadul Jeanne varázsa alól, a régi ellenszenv megint úrrá lesz rajta, és nem jön el reggel a misére. De azért korán felkeltünk, hadd lássuk.

Hát - eljött. Alig hittünk a szemünknek, de ott volt, ott terpeszkedett elől, fogcsikorgatva teljesítette kötelességét, és igyekezett minél jámborabb képet vágni, csak magában dohogott és szitkozódott irtózatosan. Megisméltődött a régi história. Jeanne megint elbűvölt valakit.

Amint látjátok, magát az ördögöt is megtérítette. A többi már könnyen ment. Jeanne lovon bejárta a tábort, s amerre csak megjelent ragyogó fegyverzetében, a faragatlan fickók azt képzelték, hogy maga a hadisten szállt le közéjük az égből; előbb csak ámultak, azután térdre borultak előtte. Ettől fogva Jeanne azt csinálhatott velük, amit akart.

Három nap múlva rend és tisztaság volt a táborban. A vademberek úgy gyűltek össze napjában kétszer misét hallgatni, mint az engedelmes gyerekek. A nők eltűntek. La Hire-nek leesett az álla az ámulattól; sehogy sem tudta felfogni, mi történt. Ha kedvére ki akarta magát káromkodni, a táboron kívül ment. Ő már ilyen volt: természeténél és szokásainál fogva bűnös - de babonásan tisztelt minden szent helyet.

Az ily módon újjászületett sereg alig várta, hogy indulhasson az ellenség ellen, s az emberek olyan odaadó lelkesedéssel vették körül Jeanne-t, amihez fogható La Hire soha nem látott hosszú pályafutásán. Egyik ámulatból a másikba esett, de szavakba önteni nem tudta, úgy meghökkenett ez a rejtélyes csoda. Mindaddig nem sokra becsülte a seregét, most azonban kezdett határtalanul büszke lenni rá és megbízni benne. Egy nap ki is jelentette:

- Két vagy három napja még a saját árnyékuktól is megijedtek, ma meg már a poklot is megostromolnák.

Bármilyen különös és mulatságos ellentétet alkottak, Jeanne és La Hire elválaszthatatlan társak lettek. La Hire szép szál ember volt; teljesen ősz, mint aki kenyere javát megette; arca cserzett és tele forradásokkal - Jeanne meg kicsi és fiatal, bájos, finom arca rózsás és derűs. Mindenkihez nyájas volt, La Hire ellenben mindig komor; Jeanne maga az ártatlanság - a másik meg minden lehetséges vétek megtestesülése. Jeanne szeméből szeretet és szájalom sugárzott; akire ránézett, érezte, hogy áldás és békesség száll rá - La Hire szeme meg villámokat szórt, ami egészen másképp hatott az emberekre.

Napjában többször is belovagolták a tábornok, minden zugát felkeresték, mindent megnéztek, ellenőriztek, helyre igazítottak, s ahol csak megjelentek, fellángolt a lelkesedés. Mindig egymás mellett léptettek: a szálas, izmos La Hire, rozsdás páncélban, és a formás, karcos Jeanne d'Arc, fényes, ezüst vértetben.

- Itt jönnek!... A Sátán meg Krisztus apródja! - szóltak az emberek lelkesen és szeretettel, amikor megpillantották őket.

Három napot töltöttünk Blois-ban, s az alatt Jeanne fáradságot nem kímélve igyekezett La Hire-t Istenhez téríteni, hogy a bűn rabságából megszabadulva, a hívők békessége és nyugalma költözzék háborgó lelkébe. Biztatta, kérte, könyörgött neki, hogy imádkozzék. La Hire azonban harmadnap sem adta be a derekát, s szinte szánsalmasan esedezett, csak ezt engedje el neki Jeanne, csak ezt az egyet, mert erre nem képes; készséggel teljesíti minden más parancsát, akármit: csak egy szót szóljon, s ha akarja, a tűzbe megy érte - de ettől az egytől kímélje meg, mert imádkozni aztán igazán nem tud: soha életében nem próbálta, azt se tudja, hogy kezdjen bele, azt se, hogy mi legyen benne.

Bármilyen hihetetlen, végül ebben a dologban is Jeanne diadalmaskodott. La Hire imádkozott. Ebből is láthatjátok, hogy Jeanne d'Arc nem ismert lehetetlent. Igen, La Hire ott állt előtte, összetette két páncélos öklét, és imádkozott, méghozzá saját szavaival:

- Nagy Isten, csak arra kérlek, tedd meg általam, amit én tennék teáltalad, ha Te volnál La Hire, és én lennék Isten.¹

Azzal felrakta sisakját, és elégedetten kísértelt Jeanne sátrából, mint akinek sikerült az összes érdekelt megelégedésére elintéznie valamilyen fontos és bonyolult ügyet.

Ha tudtam volna, hogy mi történt, megértettem volna, miért olyan jókedvű, de ezt persze nem tudhattam. Ugyanis éppen abban a pillanatban értem oda, amikor ő kilépett a sátorból, és büszkén elvonult - ahogy utánanézttem, valóban méltóságteljes látvány volt. De mikor ismét a sátor nyílása felé fordultam, megtorpantam, és ijedten hőköltem vissza, mert - legalábbis akkor azt hittem - sírást hallottam: Jeanne sírt odabent, keservesen, mint aki nem tudja többé rejtegetni s elszenvedni lelke gyötrelmét, mintha halála közeledne. Pedig nem is sírt, hanem kacagott - La Hire imáján kacagott. De erre csak harminchat esztendő múltán jöttem rá.

XIII.

Megindultunk hát, nagy pompával és teljes létszámban, Orléans felé. Jeanne gyönyörű álma a beteljesedés felé haladt. Mi, ifjoncok, még soha nem láttunk ekkora sereget, ugyancsak tágra nyitottuk hát a szemünket. Igazán lelkesítő látvány volt, ahogy a sereg végeláthatatlan oszlopban felkerekedett mögöttünk egészen a láthatár széléig, mint valami óriáskígyó; hol erre, hol arra gyűrűzve, ahogy az út kanyargott. Az élen Jeanne lovagolt, személyes kíséretével; azután a papok csapata jött, középtű hatalmas, keresztes lobogóval és a *Veni Creator* énekelve; majd a lándzsák csillogó erdeje. Az egyes hadosztályok élén az öt armagnaci tábornok állt: La Hire, Marshal de Boussac, de Retz, Florent d'Illiers és Poton de Saintrilles.

¹ Ezt az imát az elmúlt négyszázhatvan év során sok nemzet próbálta eltulajdonítani, nem is egyszer; igazi szerzője azonban La Hire, amint erről bárki meggyőződhet a Francia Nemzeti Levéltárban található hivatalos iratokból. Ezt Michelet is megerősíti. (*Mark Twain*)

A maga módján mindegyik kemény fickó, s legfeljebb három fokozatba sorolhatta őket az ember: kemény, keményebb és legkeményebb - az utóbbi kétségkívül La Hire-t illette, habár ő is csak egy árnyalattal volt keményebb társainál. Igazság szerint hivatalosan elismert főrangú martalóc volt mind, s amióta senki nem szerzett érvényt a törvénynek az országban, teljességgel leszoktak az engedelmességről, ha ugyan valaha is dicsekedhettek ezzel az erénnyel.

A király azonban szigorúan meghagyta, hogy „mindenben kövessék a főparancsnokot, tudtán kívül ne próbálkozzanak semmivel, és parancsa nélkül ne kezdjenek semmihez”.

De hát mit használ ez? Az éhes farkas nem ismer törvényt. Magának a királynak se igen engedelmeskedtek; legfeljebb akkor, ha az terveikbe illett. Hogy is engedelmeskednének hát Jeanne-nak? Már azt is elfelejtették, hogyan kell engedelmeskedni. Meg azután Jeanne katonai rangját sem vették komolyan - hol tanulta ki ez a tizenhét éves parasztlányka a háború véres és bonyolult mesterségét? Talán amíg a nyáját legeltette? Így hát legfeljebb csak akkor engedelmeskedtek, amikor sok háborúban szerzett katonai tudásuk és tapasztalatuk azt súgta nekik, hogy Jeanne parancsa minden tekintetben megfelel a szokott katonai előírásoknak. Ki is hibáztathatná őket ezért? Azt hiszem, senki. Ezek a hadviselt öreg parancsnokok makacs fejű és gyakorlatias emberek. Nem könnyen hiszik el egy tanulatlan gyermekről, hogy haditervet tud csinálni, és el tud vezetni egy egész sereget. Egyetlen tábornok sem akadt, aki Orléans felmentése és a Loire menti nagy diadal előtt komolyan vette volna Jeanne-t mint katonát.

Ez nem jelenti azt, hogy feleslegesnek tartották. Sőt, igen sokra becsülték, amint a kertész becsüli a napfényt: hitték, hogy elő tudja varázsolni a gyümölcsöt, de - úgy vélték - az már az ő dolguk, hogy a fát megszedjék. Babonás, mély tisztelettel néztek rá, és valamilyen titokzatos, természetfeletti erővel megáldott csodatevőt láttak benne, aki olyan csodát művelt, amire az ő erejükből nem telt: lelket vert a francia sereg maradványaiba, és visszaadta elszántságát.

Hitték, hogy Jeanne-nal mindent elérhetnek, és tudták, hogy nélküle semmit. Egyedül Jeanne-nak sikerülhetett a katonákat harcra lelkesíteni és ütközetbe vinni. De hogy az ütközetet is ő vezesse? Ó, micsoda badar ötlet - az az ő dolguk. Az ütközeteket ők fogják megvívni, azért hadvezérek - s Jeanne biztosítja számukra a diadalt, így gondolták öntudatlanul is, mintegy alkalmazva azt, amit maga Jeanne felelt annak idején a dominikánus atyának, összefogtak hát, hogy félrevezessék. Jeanne-nak kész terve volt a felvonulásra: a Loire északi partján akart merészen előnyomulni, egészen Orléans-ig. Ezt a parancsot adta hadvezéreinek is. Azok ellenben így okoskodtak: „Micsoda képtelen ötlet! Ez volna a legnagyobb baklövés, amit elkövethetünk! De hát mit is várhatunk ettől a gyermektől, aki színét sem látta még háborúnak...” Titokban üzenetet váltottak az Orléans-i Fattyúval. Az szintén képtelennek tartotta a tervet - legalábbis úgy tett, mintha annak tartaná -, és azt tanácsolta nekik, próbálják valahogy megkerülni a parancsot.

Egyszerűen félrevezették Jeanne-t. Jeanne megbízott bennük, nem számított rá, hogy így viselkedjenek, és ezért nem is volt résen. Mindenesetre jó lecke volt számára, ezután már jobban vigyázott.

Miért tartották képtelennek a vezérek Jeanne tervét, s miért nem tartotta annak ő maga? Mert Jeanne azonnal fel akarta menteni az ostromlott várost, harc árán; ők meg csak ostromgyűrűt akartak vonni az ostromlók köré, hogy elzárják a közlekedési utakat, és kiéheztessék őket. - Így persze még hónapokba telt volna Orléans felszabadítása.

Az angolok valóságos erődítmény-láncot emeltek a város köré, és ezek a kisebbfajta erődök a városba vezető minden utat lezártak, egy kivételével. Ezen a gyűrűn áttörni és bevinni a sereget Orléans-ba: ezt az ötletet a francia vezérek nevetségesnek tartották; szerintük ennek csak megsemmisítő vereség lehet az eredménye. Nem kételkedem benne, hogy katonai szem-

pontból igazuk is volt - azaz, helyesebben, *lett volna*, ha nem feledkeznek meg egy körülményről. Arról tudniillik, hogy az angol sereg soraiban babonás rémület dúlt - szilárdan hitték, hogy a vaucouleurs-i Szűz magával a Sátánnal szövetezett ellenük. A rémület alaposan lelohasztotta harci kedvüket. Jeanne katonái viszont tele voltak lelkesedéssel.

Áttörhettünk volna az angol erődökön. Mégsem így történt. Hadvezérei megfosztották Jeanne-t attól a lehetőségtől, hogy mindjárt a hadjárat elején súlyos csapást mérjen az ellenségre.

Jeanne aznap éjszaka páncéljában aludt a földön. Hideg éjszakánk volt, és reggelre ő is csaknem olyan dermedt volt, mint a páncél: bizony a vas nem a legalkalmasabb takaró. No de sebaj, boldog volt, hogy közel jár végre küldetése színhelyéhez, s az öröm hamarosan felmelegítette.

Lelkesedése és türelmetlensége nőttön-nőtt minden mérfölddel, amit hátunk mögött hagytunk, de amikor végre elértük Olive-t, egyszerre eltűnt, és felháborodás foglalta el helyét. Rájött, hogy becsapták: a folyó köztünk és a város között volt.

A folyó innenső partján három erődítmény állt. Jeanne azonnal támadást akart indítani az egyik ellen, hogy utat törjön a hídhöz, amelyet az erődítmény védett (s ha terve sikerül, Orléans még aznap felszabadult volna), de hadvezéreinek megint úrrá lett a régi, beléjük rögződött félelem az angoloktól, és könnyörögni kezdtek, hogy álljon el tervétől. A katonák támadni akartak, de csalódottan vissza kellett vonulniok. Folytattuk hát utunkat, és csak Chécyvel szemközt állapodtunk meg, hat mérföldnyire Orléans-tól.

Dunois, az Orléans-i Fattyú, nagyszámú lovag és polgár kíséretében jött ki a városból Jeanne elé. Jeanne még égett a haragtól, hogy csúful becsapták, s nem volt sok kedve udvariaskodni, pedig ismét gyermekkorának egyik imádott bálványa állt előtte. Azt kérdezte csak:

- Te vagy az Orléans-i Fattyú?

- Igen, én, és boldog vagyok, hogy üdvözölhetlek.

- És te adtad nekik azt a tanácsot, hogy ne Talbot és az angolok ellen, hanem ide vezessenek engem, a folyónak erre a partjára?

Ez a hang meghökkentette Dunois-t, nem is tudott mit felelni hirtelenében: hosszas köntörfalazás és mentegetődzés után végül beismerte, hogy ő hívta össze a tanácsot, de csak azt ajánlotta, amit katonai szempontból valamennyien egyedül lehetséges megoldásnak tartottak.

- Mindenre, ami szent - felelte Jeanne -, az Úristen bölcsőbb tanácsot ad, mint ti. Ti azt hittétek, hogy félrevezettek engem, pedig csak magatokat vezettétek félre, hiszen különb segítséget, mint amit én hozok, még soha ostromlott város nem kapott: ez a segítség Istentől jön, nem az én kérésemre, hanem az Ő saját akaratából. Megszánta a várost, Szent Lajos és Szent Károly könyörgésére, és nem engedi, hogy az orléans-i herceg, városával együtt, az ellenség kezére jusson. Élelmet is hoztunk magunkkal az éhező lakosság megmentésére; csak-hogy hajóink a város alatt vannak, a szél meg szembefúj, nem tudnak ide feljönni. Mondjátok meg hát, ti bölcsék, hol járt az eszetek, amikor ezt a balga tanácsot kisütöttétek?

Dunois és társai csak hebegtek-habogtak, azután megtörten elismerték, hogy nagy baklövést követtek el.

- Bizony, azt - mondta Jeanne -, és ha Isten meg nem fordítja a szelet, hogy helyrehozza a ti baklövésedet, akkor törhetjük a fejünket, hogy mitévők legyünk.

Némelyikük már belátta, hogy bármilyen járatlan is Jeanne a hadi mesterségben, jó gyakorlati érzéke van, és vele született bája meg nyájas természete ellenére sem lehet az orránál fogva vezetni.

Isten kegyelméből végül is minden rendbe jött: a szél megfordult, a hajók feljöttek a folyón, és gabonával meg marhával megrakodva tértek vissza. Az értékes szállítmány szerencsésen bejutott az éhező városba; útjának fedezésére a vár védői rohamot indítottak a St. Loup-i erődítmény ellen. Jeanne csak ezután szólt újra a Fattyúhoz:

- Látod itt a sereget?

- Látom.

- A te tanácsadóidnak köszönhetjük, hogy a folyónak ezen a partján áll, és nem a másikon?

- Nekik.

- S nem mondanák meg bölcs tanácsadóid, hogy mennyivel ér többet itt ez a sereg, mint ha a tenger fenekén volna?

Dunois megpróbált mellébeszélni, megmagyarázni a megmagyarázhatatlant és menteni a menthetetlent, de Jeanne félbeszakította, és így szólt hozzá:

- Azt mondd meg, jó uram: mit érünk a sereggel ezen a parton?

A Fattyú elismerte, hogy semmit - legalábbis Jeanne haditervének szempontjából semmit.

- Hát, ha ezt tudtad, honnan vetted a bátorságot, hogy megszegd a parancsom? S ha a sereg helye a túlsó parton van, nem mondanád meg nekem, hogyan vigyük át most?

Mindenki előtt nyilvánvaló volt, milyen felesleges bonyodalomba keveredtünk. Nem lehetett tovább kertelni, - Dunois-nak el kellett ismernie, hogy a baklövést csak úgy lehet jóvátenni, ha az egész sereg visszatér Blois-ba, s onnan vonul fel ismét Orléans alá - ezúttal azonban a másik parton, ahogy Jeanne eredetileg tervezte.

Más lány alighanem ujjongott volna magában, ha ilyen diadalt arat egy tapasztalt, híres katona fölött, s ennél mi sem természetesebb; Jeanne azonban jelét se mutatta, effélének. Egy-két keserű szót ejtett még az elvesztegetett idő miatt, azután tüstént hozzálátott, hogy kiadja a visszavonulásra szóló parancsot. Sajgott a szíve a visszafelé menetelő katonák láttán, mert tudta, hogy a sereg lelkes és harcra kész, s ki is jelentette, hogy ennek a seregnek az élén akár az egész angol haderővel is szembeszállna.

Miután minden előkészület megtörtént a derékhad visszatérésére, Jeanne maga mellé vette a Fattyút, La Hire-t és ezer emberét, s bevonult Orléans-ba. Az egész város lázban égett a türelmetlenségtől, hogy szemtől szemben láthassa végre a vaucouleurs-i Szüzet. Este nyolcra járt, amikor kíséretével belovagolt a burgundiai kapun. Paladin haladt az élen a lobogóval, mögötte léptetett Jeanne fehér lovon, kezében a fierbois-i szent karddal. Ó, ha láthattatok volna akkor este Orléans-t! Micsoda látvány volt! Tengernyi tömeg; annyi fáklya, mint csillag az égen; újra meg újra felmorajló éljenzés, harangzúgás, ágyúlövések! Mintha a világ vége jött volna el. Akármerre néztünk a fáklyák fényében: ember ember hátán, ámult tekintetek, tátott szájak, csorgó könnyek a sápadt arcokon, ujjongás - Jeanne még lassan is alig tudott utat törni magának a tömegben, páncélos alakja ezüst szoborként emelkedett a fejek erdeje fölé. Tolongott körötte a nép; férfiak és nők mind úgy néztek fel rá könnyes szemmel, mintha túlvilági jelenést látnának - a lábát csókolgatták; és akinek nem lehetett része ebben a kiváltságban, az a lovát simogatta meg legalább, és utána a saját ujja hegyét csókolta.

Jeanne-nak egyetlen mozdulata sem került el a figyelmüket; akármit csinált, mindent észrevettek, és megjegyzéseikkel kísérték:

- Nézd, most elmosolyodott...
- Valaki előtt megemelte kis tollas kalpagját... nézzétek, milyen bájos!
- Most meg annak az asszonynak az arcát simogatja meg a kesztyűjével...
- Biztosan nyeregben született... Nézzétek, hogy fordul oda lóháton, csak hogy megcsókolja a kardja markolatát a hölgyek előtt, akik virágot dobtak eléje ablakukból.
- Nézzétek, az a szegény asszony felemelte hozzá a gyermekét... most megcsókolja!... Hát nem fenséges?
- Milyen csinos alakja van, és milyen szép az arca! S milyen üde és jókedvű!

Egy apró baleset is történt: Jeanne keskeny, hosszú nyelű, lobogó zászlója lángra kapott valamelyik fáklyától. Jeanne előrehajolt a nyeregben, és a kezével nyomta el a lángot.

- Nem fél se tűztől, se mástól! - kiáltották mindenfelől, és olyan viharos éljenezés kerekedett, hogy a föld is rengett.

Jeanne a székesegyházhoz tartott, amelyet zsúfolásig megtöltötték az emberek. Jeanne hálát adott Istennek, és a nép együtt imádkozott vele. Azután folytatta lassú útját a sűrű tömegben és a fáklyaerdőben, Jacques Boucher, az orléans-i herceg kincstárnokának házáig: az ő feleségének a vendége volt, míg a városban tartózkodott, és a leányukat jelölték ki barátnőjéül és szobatársául. A nép aztán még egész éjszaka tombolt, s nem hallgattak el az ujjongó harangok és a díszlövészek sem.

Jeanne d'Arc végül is színre lépett - kezdődhetett a játék.

XIV.

Igen, Jeanne d'Arc végre színre lépett, de ölbe tett kézzel kellett várnia, hiszen nem volt még serege.

Másnap, 1429. április 30-án, szombaton kerestetni kezdte futárát, akit Blois-ból eresztett útnak az angoloknak szóló kiáltványával - azzal a kiáltvánnyal, amelyet még Poitiers-ben diktált nekem. Ide is iktatom a szövegét. Érdekes okmány ez, több okból: szókimondó, határozott, bátor hangú, és gyermeteg önbizalom árad minden sorából. Merő csatakiáltás és dobpergés az egész. Jeanne harciassága nyilatkozik meg benne. Egy időre eltűnik szemünk elől a szemérmes kis pásztorlányka. Ez a tanulatlan, falusi csitri, aki igazán nem szokhatott hozzá, hogy bármit is diktáljon bárkinek, még kevésbé, hogy királyokkal és hadvezérekkel levelezgessen, oly könnyedén ontotta magából a kerek mondatokat, egyiket a másik után, mintha gyermekkorra óta egyébbel sem foglalkozott volna:

Jézus és Mária nevében! Anglia királyának, továbbá Bedford hercegének, aki Franciaország helytartójának nevezi magát, valamint William de la Pole-nak, Suffolk grófjának, és Thomas Lord Scalesnek, akik azzal kérkednek, hogy a nevezett Bedford helytartói: engedelmeskedjete az Egek Urának! Adjátok át az erőnek erejével elfoglalt jó francia városok kulcsát Isten küldöttének, a Szűznek! Isten küldte őt, hogy visszaültesse jogaiba a francia királyi házat. Kész veletek mégis békében megegyezni, ha elégtételt adtok neki, s elhagyjátok Franciaországot, és megfizetitek tartozástokat. Ti pedig, íjászok és katonák, nemesek és közrendűek, akik a jó Orléans városa alatt álltok, térjete vissza hazátokba Isten hírével - vagy készüljete fel rá, hogy hamarosan hallani

fogtok a Szűzről, és találkozni fogtok velem, de nagy lesz akkor a ti keserűségtek. Tudd meg, Anglia királya, hogy minden francia sereg nekem engedelmeskedik, és ha nem hallgatsz rám, kiűzöm katonáidat erről a földről, bárhol találjak rájuk: ha megadják magukat, irgalmas leszek hozzájuk, de ha ellenszegülnek, mind elvesznek az utolsó szálig. Engem Isten, az Egek Ura küldött, hogy kikergesselek ebből az országból, mit sem törődve az árulókkal és bajkeverőkkel. Ne hidd hát, hogy az Egeknek Ura, Mária egyszülött Fia, valaha is neked ajándékozta ezt a földet - mert ez Károlyé, a mi királyunké, Isten akaratából, amint énnekem az Úr megjelentette. Ha pedig nem hallgatsz Isten szavára, amely most általam szól hozzád, akárhol is kerüljünk szembe, úgy fogunk verekedni, és olyan zenebonát csapunk, amelyet Franciaország ezer éve nem hallott. Ne feledd, hogy bármit eszelnél ki ellenem és derék katonáim ellen, Isten a mi oldalunkon áll - meglátjuk hát majd, ki az erősebb: az Egek Ura avagy te? Téged meg, Bedford hercege, kérve kérlek, ne hozz vést tulajdon fejedre. Ha hallgatsz rám, még részt vehetsz velünk, franciákkal, a legnagyobb vállalkozásban, amiről a keresztyén világ hallott - ha nem, bizony hamarosan meg fogod bánni sok gonoszágodat.

Ezzel az utolsó mondatával Jeanne keresztesháborúra hívta fel őket, a Szent Sír felszabadítására. De a kiáltvány válasz nélkül maradt, maga a futár sem tért vissza.

Jeanne tehát ismét útnak indított két hírnököt az angolokhoz, újabb levéllel, amelyben követezte, hogy oldják fel az ostromot, s bocsássák szabadon a futárt. A két hírnök azonban nélküle tért vissza. Nem hoztak magukkal egyebet, mint az angolok üzenetét, hogy oldjon kereket, amíg nem késő, s „menjen haza a falujába a teheneit legeltetni”, különben ott égetik meg, ahol elkapják.

De Jeanne-t ez sem hozta ki a sodrából; csupán annyit mondott: kár, hogy az angolok mindenáron bajba akarják keverni magukat, holott ő minden tőle telhetőt megtesz, hogy életüket kímélve tisztítsa meg tőlük az országot.

Azután eszébe jutott még egy lehetőség, ami elfogadhatónak tetszett. Azt mondta a két hírnöknek:

- Menjete vissza Lord Talbot-hoz, és mondjátok meg neki, hogy azt üzenem: „Jöjj ki seregeddel az erődökből, s én is kimegyek a magaméval. Ha legyőzlek, távozz békében Franciaországból; ha te győzöl le engem, égetess meg kedved szerint.”

Én magam nem hallottam ezt, de Dunois hallotta, és tőle tudom. Talbot visszautasította a kihívást.

Vasárnap reggel a Hangok, vagy jó ösztönei figyelmeztethették Jeanne-t, mert Dunois-t Blois-ba menesztette, hogy vegye át a parancsnokságot, és hozza tüstént Orléans alá a sereget. Ez bölcs húzásnak bizonyult: Dunois ugyanis ott talált néhány eltunyult gazfickót a király környezetéből, köztük Regnault de Chartres-t, akik éppen azon buzgólkodtak, hogy szélesszék a sereget, és megghiúsítsák visszatérését Orléans-ba. Szép kis társaság volt ez, csupa csirkefogó! Megpróbálták Dunois-t is levenni a lábáról; ő azonban nem akart ujjat húzni Jeanne-nal, miután egyszer már megjárta. Hamarosan útnak indította hát a sereget.

XV.

Mi, akik Jeanne kíséretéhez tartoztunk, úgy éltünk néhány napig, amíg a sereg visszatérésére vártunk, mint tündérorszámban. Társaságba jártunk. A két lovagnak ez nem volt újdonság; nekünk, falusi fiataloknak azonban igen. Aki a vaucouleurs-i Szűz kíséretéhez tartozott, azt városszerte fontos embernek tartották - bármilyen tisztsége volt is -, és keresték a társaságát: ennek következtében a d'Arc fiúk Noël és Paladin, odahaza mind egyszerű parasztok, itt egyszerűen előkelő és befolyásos személyek lettek, öröm volt nézni, mint olvad le róluk sorra a vidékies félénkség és esetlenség a társaságban való forgolódás közben, s milyen könnyedén alkalmazkodnak új környezetükhöz. Paladin volt a legboldogabb ember a világon. Be nem állt a szája, és naponta megújuló gyönyörűség volt számára, hogy a saját hangját hallhatja. Azzal kezdte, hogy soha nem létezett ösöket talált ki magának, benépesítette velük egész Franciaországot, itt is, ott is nemességet adományozott nekik, s nemsokára már egész rokonsága csupa herceg volt. Azután elővette régi meséit: csatáiról, hőstetteiről, de új részletekkel és új borzalmakkal bővítette őket, mert most már tüzéséggel vonult az ellenség ellen. Pedig Bloisban láttunk ágyút először, ott is csak néhányat - itt persze több is volt, s időnként megfigyelhettük, mint burkolják füstfelhőbe saját ágyúikat a hatalmas angol erődítményeket, vörös lángnyelveket lövellve a felhőkön keresztül; ez a fenséges látvány meg az állandó, földrengető dörgés lángra gyújtotta Paladin képzeletét: portyázgató csetepatéinkat roppant ütközetekké alakította át, és ezekre csak az ismerhetett rá, aki maga nem vett részt bennük.

Alighanem gyanítjátok már, hogy Paladinnek más oka is lehetett még erre a rendkívüli buzgalomra. Hát volt is, mégpedig Catherine Boucher, házigazdánk tizennyolc éves lánya. Catherine igazán kedves, barátságos leány volt. Majdnem olyan szép lehetett volna, mint Jeanne - ha az övéhez hasonló szép szeme lett volna. Csakhogy olyan szeme soha nem volt és soha nem is lesz másnak. Jeanne szeme melegebb, élénkebb, csodálatosabb volt, mint bárki másé. Mindent elmondott az a szem - nem volt szüksége szavakra. Mindent kifejezett, csak a pillantásával, egyetlen pillantással, amely beismerésre bírta a hazugokat, alázatosságra a gőgösöket, bátorságot öntött a gyávák szívébe, megrettentette a legbátrabbakat, megbékítette a haragvókat és gyűlölködőket, lecsillapította a viharos indulatokat, hinni tanította a kétkedőket, bízni a csüggedőket, jó útra vezette a hamis gondolatokat, meggyőzte - igen, ez a legtalálóbb szó - *meggyőzte* az embereket! Mindenkit meggyőzött. A domremyi örült, a tündérűző pap, a tiszteleltre méltó toulai törvényszék, a hitetlenkedő és babonás Laxart, a konok vaucouleurs-i kapitány, az erélytelen francia trónörökös, a poitiers-i tanács és egyetem bölcs és tudós doktorai, La Hire, a Sátán kedvence, vagy az önfejű Orléans-i Fattyú - mind meghajolt e csodálatos szempár titokzatos ereje előtt.

Rajzott az előkelő nép a hatalmas házban: mindenki szerette volna megismerni Jeanne-t, de velünk is nagyon nagyra voltak; mi meg barátságosan elvegyültünk közéjük, s hogy úgy mondjam, a fellegekben éltünk. De még ennél is jobban szerettük azokat a nyugodtabb órákat, amikor az előkelő vendégek távozása után csak a család meg néhány tucat bizalmas barátja maradt együtt kedélyes időtöltésre. Ilyenkor mi öten, fiatalok, minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy elbűvöljük a jelenlevőket, elsősorban Catherine-t. Egyikünk sem volt még szerelmes, s most megesett a nagy baj: egyszerre szerettünk bele mind ugyanabba a lányba - abban a szempillantásban, ahogy megláttuk. Jókedvű, életrevaló lány volt, s nekem még ma is megdobban a szívem, ha visszagondolok arra a néhány estére, amelyet kedves társaságában tölthettem, annyi más rokonszenves emberrel együtt.

Paladin azonban már az első estén felélesztette bennünk a féltékenységet. Amint ugyanis rákezdett első történetére, mindenki csak őt hallgatta, s más ott szóhoz sem jutott. Az orléansiak immár hetedik hónapja éltek a háború kellős közepén, mégis úgy mulattak ennek a

szószátyár égimeszelőnek képzeletbeli véres hadjáratain, hogy majd megszakadtak belé. Catherine-t a pukkadás kerülgette, annyira élvezte. Nem nevetett hangosan - bár mi ezt szeretnénk volna a legjobban -, hanem a legyezője mögé bújt, és úgy rázkódott, hogy már-már attól tartottunk: elfúl a lélegzete. S amikor Paladin valamelyik ütközet végére ért, és mi megkönnyebbülten reménykedni kezdtünk, hogy valami más következik, megszólalt Catherine, és - szívfájdítóan nyájas, hízelgő hangon - kérdezett tőle valamit az ütközet kezdetére vonatkozóan, ami őt, mondotta, különösen érdekli, s arra kérte, mondaná el a történetnek ezt a részét még egyszer, de kicsit részletesebben... Amiből csak az következhetett, hogy még egyszer végig kellett hallgatnunk az egészet, megtódtva száz újabb hazugsággal.

Nem tudom, hogyan érzékeltethetném veletek, milyen kínokat álltam ki. Még soha senkire nem voltam féltékeny, és ezért elviselhetetlennek éreztem, hogy ez a fickó ilyen előnyöket élvez érdemtelenül, nekem meg mellőzötten félre kell húzódnom, akármennyire szeretném, hogy a drága lány velem is törődne kicsit, s ne pazarolná minden figyelmét Paladinre. A közelében voltam, belefogtam hát kétszer-háromszor, hogy elmondjak egyet-mást arról, hogy én mit vittem végbe azokban az ütközetekben - bár közben szégyelltem magamat, hogy idáig süllyedtem. Catherine-t azonban semmi nem érdekelt, csak amit Paladin mondott, énram oda sem hallgatott; s amikor egyik ilyen kísérletem miatt elszalasztotta Paladin néhány cifra lódítását, és ezért megkérte, mondaná el újra - amiből természetesen egészen új ütközet kerekedett, tízszer annyi halottal és sebesülttel -, annyira bántott már csúfos kudarcom, hogy felhagytam minden próbálkozással.

A többieket ugyanúgy dühítette Paladin önző viselkedése és - ami talán még jobban fáj - ritka szerencséje, mint engem. Meghánytuk-vetettük hát bánatunkat, s ez természetes is, hiszen a vetélytársak menten szövetségessé válnak, ha közös csapás éri őket, és a közös ellenfél arat diadalt.

Mindegyikünk tudott valamit, amivel magára vonhatta volna a figyelmet, ha valamiképp szóhoz jut végre Paladin mellett. Rászántam egy éjszakát, és írtam egy verset, amelyben választékos szavakkal magasztaltam a drága lány bájait, s bár nem neveztem nevén, mindenki kitalálhatta, kiről szól, mert azt hiszem, már a címe - „Orléans Rózsája” - is elárulta. Leírtam, hogyan nyílt ki e kecses, fehér rózsza a háború vad mezején, s hogyan lett belőle egyetlen éjszaka alatt piros rózsza, amikor szelíden körültekintve, meglátta a halál aratását és az emberi gyarlóságot. Értitek ezt a gyönyörű hasonlatot? Ez az én ötletem volt. Édes illata azután szétáradt a körülvárt város fölött, s amikor az ostromlók megérik, *sírva fakadnak, és lerakják a fegyvert*. Ez megint csak az én ötletem volt. Ezzel végződött a vers első része; a másodikban a mennybolthoz hasonlítottam Catherine-t, jobban mondva nem is az egész mennybolthoz, csupán a holdhoz, s körötte forgott minden csillagzat, szívüket az iránta érzett szerelem hevítette, de ő nem törődött velük, nem hallgatott rájuk, mert már mást szeretett, mégpedig egy szegény, együgyű földi halandót, aki dacolva a véres harcmezőn reá leselkedő ezer halállal, veszedelemmel, végsőkig menő küzdelmet folytatott kegyetlen ellenségeivel, hogy megmentse imádját a korai haláltól, városát meg a pusztulástól. S amikor a búsán kerengő csillagok megértették, hogy hiába reménykedtek - figyeljétek meg ezt az ötletet -, meghasadt a szívük, és ömlött a könnyük, és káprázatos tűzijátékot varázsoltak az égboltra, mert minden könnycseppjük egy-egy *hullócsillag* volt. Hát nem szép gondolat, ha kissé zavaros is? Bizony szép és érzelmes: hát még rimes versbe szedve, milyen gyönyörűen hangzott! Minden versszak végén visszatért ugyanaz a két sor a szegény, szánalomra méltó földi szerelmesről, aki ereje fogytán egyre sápadtabban vívja haláltusáját - ez olyan megindító volt, és Noél oly szépen tudta mondani, hogy még a fiúk is alig tudták visszafojtani könnyeiket. A költemény első fele - a rózsáról szóló, vagy talán úgy is mondhatnánk, ha szabad ilyen rövid költeményt ilyen komoly címmel illetni, a kertészeti rész - nyolc négysoros szakaszból állt, a csillagászati rész

meg másik nyolcból, ami összesen tizenhat szakasz. Tudtam volna írni akár százötvenet is, annyi jó ötlet és gondolat zsongott az agyamban, de nem akartam, mert úgy már nehezebb lett volna társaságban előadni vagy elénekelni - egy tizenhat szakaszos költemény azonban éppen jó, s meg is lehet ismételni, ha kívánják.

A fiúk ámultak, hogy én ilyen verset tudok írni, aminthogy ámultam magam is, hiszen én sem tudtam erről a képességről. Ha csak előző nap bárki megkérdi: érték-e a versfaragáshoz - őszintén azt mondtam volna, hogy nem.

Ez már így van: sokszor magunk sem tudjuk, mi lakozik bennünk, pedig csak az alkalom hiányzik, hogy felszínre kerüljön. Akárhány példát tudok erre a családkból. A nagyapámnak rákja volt, de senki nem tudta, hogy mi baja, amíg meg nem halt, ő maga sem. A különböző képességek és betegségek mindig jól elrejtőznek. Nekem is csak arra volt szükségem, hogy ez a bájos lány keresztezze az utamat, és megihlessen, és máris megszületett a vers: az egyes szavakat és rímeket megválogatni, azután az egészet tökéletesre csiszolni - már gyerekjáték volt.

A fiúk nem győztek eleget dicsérni, annyira el voltak ragadtatva. Legjobban azért tetszett nekik, hogy ez majd elintézi Paladint. Nagy igyekezetünkben, hogy őt valahogy félretoljuk és elhallgattassuk, minden másról megfeledkeztünk. Noël Rainuesson egyre csak azt hajtogatta: bár tudna ő is ilyet írni - de hát ő ehhez igazán nem értett. Ellenben félóra alatt megtanulta, és olyan szépen, érzelmesen tudta szavalni, mint senki más. Neki ehhez volt tehetsége - meg az utánzáshoz. Szebben tudott szavalni, mint bárki más kerek e világon, és mindenkit remekül tudott utánózni, még La Hire-t is. Az én szavaló művészetem viszont nem ért egy fityinget sem. Ezúttal is hasztalan próbálkoztam; a fiúk félbeszakítottak és kijelentették, hogy csak Noël mondhatja a verset. Beleegyeztem, hiszen én is azt akartam, hogy a költemény a lehető legjobb hatást tegye Catherine-ra és az egész társaságra. Noëllel madarat lehetett volna fogatni örömeiben. Először nem is akarta elhinni. Megnyugtattam, hogy nekem elég, ha megtudják, hogy én írtam. A fiúk tomboltak gyönyörűségükben; Noël meg kijelentette, nyíljék csak alkalmára: megmutatja ő annak a társaságnak, hogy vannak közöttünk, akik különb dolgot is tudnak, mint mindenfélét összehazudozni.

Igen ám, de hogyan kerítsünk erre sort? Törtük a fejünket ezen is, azon is, és végre kisütöttünk valamit, ami sikerrel kecsegtetett. Elhatároztuk, hogy amikor Paladin legközelebb belekezd valamelyik kiagyalt ütközetének történetébe, beszélni hagyjuk egy darabig, azután valami ürüggyel kihívjuk, s amint kiteszi a lábát, Noël a helyére áll, és az ő stílusában fejezi be az elbeszélést. Ezzel bizonyára nagy sikert arat majd, megnyeri a közönség tetszését, s kellőképp előkészíti a hangulatot, hogy azután meghallgassák a verset is. Így kettős győzelmet aratnánk a zászlótartó felett, de legalábbis megtépáznánk a dicsőségét, és azontúl mi is szóhoz juthatunk.

Rákövetkező este tehát félrehúzódtam, amíg Paladin bele nem kezdett, és csak akkor léptem be az ajtón, egyenruhában, amikor ő már forgószélként rohamozta az ellenséget seregei élén. Jelenttem, hogy futár érkezett La Hire tábornoktól, aki tüstént beszélni kíván a zászlótartóval. Paladin erre kiment, Noël meg a helyére állt; sajnálkozott, hogy az elbeszélést megzavarták, de - mondotta - szerencsére ismeri ő is a szóban forgó ütközet minden részletét, ha tehát megengedik, szívesen beszámol a társaságnak a továbbiakról. Meg sem várta a hallgatóság beleegyezését, magára öltötte Paladin tartását, s leszámítva, hogy jóval alacsonyabb volt nála, oly pontosan utánózta a modorát, hanghordozását, minden mozdulatát, hogy annál tökéletesebbet és mulatságosabbat el nem lehet képzelni. Folytatta az ütközet történetét, s hallgatói majd meghaltak nevetésükben. A hasukat fogták, rázkódtak, őrjöngve hahotáztak, s patakokban folyt a könny az arcukon. De minél jobban mulattak, Noël szavalni kezdte az „Orléans-i lóditót”, míg végül hallgatói már nem is nevettek, hanem visítottak. Catherine Boucher is fuldoklott már a nevetéstől. Győztünk hát végre? Akárcsak Agincourt-nál.

Paladin egykettőre rájött, hogy beugratták, és néhány perc múlva visszajött. De mielőtt belépett volna a terembe, meghallotta, hogyan handabandázik Noël odabent, és felismerte a helyzetet. Észrevétlenül meghúzódott hát az ajtó közelében, onnan hallgatta végig az előadást. Noëlt igencsak megtapsolták, amikor befejezte, és követelték, hogy kezdje előlről.

De Noël okos volt. Tudta, hogy egy meleg és finom érzésről szóló bús költeményt ott hallgatnak meg legfigyelmesebben, ahol a kielégítő vidámság előkészítette a lelkeket ez éles ellentétre. Így hát megvárta, míg elcsendesednek, azután elkomolyodott, és olyan méltóságteljes arcot vágott, hogy egyszeriben a hallgatói is elkomolyodtak, és csodálkozó, várakozó tekintettel figyelték, mi következik. S ekkor Noël halkán, de érthetően szavalni kezdte az „Orléans Rózsája” első versszakát. Hagyta, hadd ragadja magával a vers dallama, s ahogy a mély csendben egymást követték a finom sorok, innen is, onnan is fojtott kiáltás tört fel: „Milyen gyönyörű!... Milyen szép!... Igazán tökéletes!”

Eközben visszatért Paladin is, aki a vers kezdetén néhány pillanatra eltűnt. Belépett a terembe, megállt a fal mellett, s látszólag ájtatosan hallgatta a költeményt. Amikor Noël a második részhez ért, és mindenki elérzékenyülten hallgatta a szívfacsaró refrént, Paladin a könnyeit kezdte törölgetni, előbb csak az egyik, majd a másik öklével is. A következő versszak végén már szipákkolt, kis híján zokogott, s már a mellénye szárnyával törölgette a szemét. Olyan feltűnően csinálta, hogy Noël kissé megzavarodott, s a hallgatóságra is rossz hatást tett. A harmadik versszak végén meg elbőgte magát, mint egy borjú, s ezzel végképp tönkretette a hangulatot. Többen elnevettek magukat. Pedig a java még hátra volt - életemben se láttam ilyen komédiát. Előrántott a mellénye alól egy törülközőt, s azzal itatgatta a könnyeit, de közben csak bömbölt, nyögdécselt, zokogott, öklendezett, krákkogott, prüszkölt, ugatott, rikoltozott, üvöltött, pokoli módon - aztán meg a derekát kezdte csavargatni hol jobbra, hol balra, s egyre ordított, torka szakadtából; kirázta a kendőjét, azután felszárította a könnyeit, és újra kifacsarta belőle a vizet. A versből egy szót se lehetett érteni - az ember a saját szavát sem hallotta volna. A harsány kacagás elnyomta Noël hangját. Ennél megalázóbb látványt elképzelni se tudok. Egyszer csak valami zörgést-nyikorgást hallok a hátam mögül - a páncéllemezek adnak ilyen hangot futás közben -, majd egy ördögi kacajt, amitől csaknem megrepedt a dobhártyám. Megfordulok - hát La Hire áll ott csipőre tett kézzel, fejét hátraszegve, és száját igazán illetlen módon akkorára tátva, hogy szinte a gyomrába láttam: ő süvöltött és mennydörgött mögöttem. Ennél már csak egy lehetett rosszabb, de az is bekövetkezett. Észrevettem, hogy az ajtónállók izgatottan sűrögnek-forognak és versenyt hajlonganak, ami nem jelenthetett mást, mint hogy fontos személyiség érkezik. Valóban, Jeanne d'Arc lépett a terembe. Az emberek felálltak, és igyekeztek komoly és illendő képet vágni. Amikor aztán látták, hogy Jeanne velük nevet, újult erővel robbant ki belőlük a kacagás.

De hát ebből elég ennyi - ilyen dolgok keserítik meg az ember életét. Versem minden hatása oda volt.

XVI.

Az eset annyira lesújtott, hogy másnap ágyban maradtam. A többiek se érezték magukat különbül. Persze, még mindig megtörténhetett volna, hogy a jó szerencse, mely aznap Paladin mellé szegődött, átpártol valamelyikünkhöz, akármelyikünkhöz is: de hát nyilvánvaló, hogy - kárpótlásul tökéletlenségükért - a könyörületes Isten azokat segíti jó szerencséjével, akiknek a tehetséget vékonyabban mérte: azokkal ellenben, akiknek több jutott, elvárja, hogy megdol-

gozzanak mindazért, amihez amazok véletlenül jutnak hozzá. Ezt Noël állapította meg, és én is igaz és helyes gondolatnak tartom.

Paladin egész nap csak az utcát járta, hogy mindenütt összecsődüljenek láttára, és ő hallhassa, mint súgnak össze a járókelők áhítattal: „Nézzétek, Jeanne d'Arc zászlótartója!” S mivel úton-útfélen mindenkivel szóba állt, megtudta néhány hajóstól, hogy a folyó túlsó partján készülnek valamire az erődítményekben; erre aztán tovább kérdezősködött, s talált is valakit estére, aki az Augusztinusok erődjéből szökött meg, és elárulta neki, hogy az angolok az éjszaka leple alatt csapatokat akarnak átküldeni az innenső parton levő állásaik megerősítésére - azt tervezik ugyanis, hogy amint Dunois a város alá ér a sereggel, megtámadják, és játszva szétverik őket, hiszen a „Boszorka” nem lesz közöttük, s távollétében a franciák csak úgy fognak viselkedni, mint bármikor a múltban: elszórják fegyvereiket, és megfutamodnak, mihelyt angolokat látnak az orruk előtt.

Este tíz óra felé Paladin megjött a hírral, s azonnal kihallgatásra jelentkezett. Én voltam éppen szolgálatban Jeanne mellett, s keserűen kellett tudomásul vennem, milyen nagyszerű lehetőséget mulasztottam el. Jeanne kiküldött néhány embert, járjanak utána a dolognak, s miután meggyőződött róla, hogy a hír igaz, bosszúságomra még meg is dicsérte a fickót:

- Okosan jártál, köszönet érte. Lehet, hogy súlyos csapást háritottál el. Név szerint nyilvános dicséretben részesülsz ezért.

Paladin mélyen meghajtotta magát, s amikor kiegyenesedett, már egy arasszal magasabb volt. Amint dagadó mellel kivonult a tereméből, lopva rám kacsintott, s odasúgta nekem szegény meggyalázott versem refrénjét:

- Ó, könnyek, ó, könnyek, ó, drága bús könnyek!... Név szerint nyilvános dicséretben... Látod, ezt még a király is megtudja!...

Nem bántam volna, ha Jeanne is látja, mint viselkedik - de ő már azon törte a fejét, hogy mitévő legyen. Szólt, hogy kerítsem elő Jean de Metz lovagot, s egy perc sem telt belé, a lovag már úton is volt La Hire szállására, azzal a paranccsal, hogy ő, De Villars úr és Florent d'Illiers reggel öt órára álljanak készen ötszáz válogatott lovassal. A krónikák fél ötöt mondanak, de ez nem igaz - magam is hallottam a parancsot.

Pontban öt órakor elindultunk. Hat és hét között találkoztunk szembe a közeledő sereg elővédjével, még jó néhány mérföldnyire a várostól. Dunois boldog volt, mert ahogy közeledtek a rettegett erődítményekhez, úgy nőtt a seregben az idegesség. Mikor azonban elterjedt a hír, hogy Jeanne eléjük jött, éljenzés hullámmozott végig a seregen, és a nyugtalanság elszállt. Dunois arra kérte Jeanne-t, álljon meg valahol, és tartson szemlét, hadd győződjenek meg róla a katonák, hogy az érkezéséről szóló hírt nemcsak az ő bátorításukra találták ki. Jeanne tehát megállapodott kíséretével az út egyik oldalán, s az ezredek sorban elvonultak előtte, díszlépésben, éljenezve. Jeanne páncélban ült lován, de sisak nélkül. Azt a bájos kis selyemsapkát viselte, a szélére hajló fehér strucctollbokrétával, amit Orléans városától kapott érkezése estéjén - ugyanazt, amit a roueni városházán látható képen visel. Tizenöt évesnek ha vélhette az ember. A sereg láttára mindig felpeszduilt ereiben a vér, tűz gyúlt a szemében, s arcát élénk pír futotta el: ilyenkor láthattuk igazán, milyen szép.

Végül következtek az élelemmel rakott szekerek. Az egyikén egy összekötözött ember feküdt a ládák tetején. Jeanne intett a szekérhadat vezető tisztnek, az odalovagolt hozzá, és tisztelgett.

- Ki az a megkötözött ember? - kérdezte Jeanne.

- Fogoly, fővezérem.

- Mi a bűne?

- Megszökött.

- És most mi lesz a sorsa?

- Felkötjük. Csak nem akartunk útközben időt vesztegetni erre, különben sem sürgős.

- Mondd csak el nekem, mit tudsz róla.

- Derék katona lett volna különben, de engedélyt kért, hogy hazamehessen meglátogatni haldokló feleségét. Erről természetesen szó sem lehetett, mire fogta magát, és elment engedély nélkül. Mi közben útnak indultunk, s ő csak tegnap este ért utol bennünket.

- Utánatok jött a maga jószántából?

- Igen.

- És ez szökevény? Az Isten áldjon meg! Hozzátok ide!

A tiszt a szekerek után lovagolt, leoldotta a fogoly lábáról a köteléket, de a kezén rajtahagyta, s úgy vitte Jeanne elé. Kemény arcú, szép szál ember volt - jó hét láb magas és dologra termett! Amikor a tiszt leemelte helyette a sisakját, ritka szép, fekete hajfürtök bukkantak elő alóla, ha kócosan is; fegyverként hatalmas fejszét viselt, széles bőrvébe akasztva. Ahogy megállt Jeanne lova mellett, Jeanne még kisebbnek látszott, mint máskor, mert a férfi feje majdnem egy magasságban volt az övével. Arcán mélységes bánat ült - mint akit az élet már cseppet sem érdekel.

- Emeld fel a kezed!

A férfi a földre szegezte tekintetét. Csak akkor nézett fel, amikor meghallotta a lány, barátságos hangot. A tekintetéből sugárzó sóvárgás azt az érzést keltette bennem, hogy Jeanne szavának muzsikája fogta meg, s ezt a zenét szeretné újra hallani. Amikor felemelte a kezét, Jeanne kardjával a kötelék felé nyúlt, a tiszt azonban méltatlankodva közbeszólt:

- De asszonyom... fővezérem!...

- Mi baj? - kérdezte Jeanne.

- Ezt az embert halálra ítélték!

- Tudom. De felelek érte - s elvágta a köteleket. A katona csuklója vérzett, a kötélt feldörzsölte. - Ó, szegény! - mondta Jeanne. - Irtózom a vértől - s összeborzadt, ahogy odanézett. De csak egy pillanatra. - Adjatok hamar valamit, amivel bekötözhetem a csuklóját.

- De fővezérem! - szólt közbe a tiszt megint - ez mégsem illik! Mindjárt hívok valakit, aki megcsinálja.

- Ugyan kit? *De par le Dieu!* Messze kellene menned, míg találsz valakit, aki jobban ért ehhez nálam; kötöztem én már éppen eleget, embert és állatot, összekötözni is jobban tudtam volna, mint ti; ha én kötözöm össze, nem vág húsába a kötélt.

A katona némán tűrte, hogy Jeanne bekötözze; csak néha pillantott fel az arcába, lopva, mint az állat, amikor olyasvalaki becézgeti, akitől nem szokta meg, és szimatolva próbálja összeegyeztetni a tettet a cselekvővel. Mi meg közben teljesen megfélemedtünk a porfelhőkben tovavonuló ujjongó seregről, úgy lekötötte figyelmünket a kötözés. Nyújtott nyakkal bámultuk, mintha ennél izgalmasabb dolog még nem esett volna a világon. Nemegyszer észrevettem már, hogy a legjelentéktelenebb apróság is lebilincseli az embert - ha valami szokatlant talál benne. Egyszer például tanúja voltam Poitiers-ben, amint két püspök meg vagy tucatnyi híres, komoly tudós, csoportba verődve figyelt valakit, aki cégért festett a boltja fölé: lélegzetvissza-

fojtva bámulták, és észre sem vették, hogy eleredt az eső; amikor azután végre észrevették, nagyot sóhajtottak, körülnéztek, és ugyancsak meglepődtek, hogy másokat is látnak ott, hiszen azt sem értették, hogy maguk hogyan kerültek oda - de hát, látjátok, ilyen az ember, kiszámíthatatlan és ezért olyannak kell elfogadni, amilyen.

- Tessék - mondta végül Jeanne, elégedetten -, más se tudta volna jobban megcsinálni, talán még így sem. Hanem most már mondd el nekem, mit vétettél.

Erre megszólalt végre az óriás:

- Mindent elmondok neked, őrangyalom! Előbb meghalt az édesanyám, azután három apró gyerelem, egyik a másik után, két év sem telt belé. Éhínség járt felénk, mások se voltak szerencsésebbek, Isten rendelte így. Láttam meghalni őket, én fogtam le a szemüket, én temettem el őket. Amikor szegény feleségemre került a sor, kértem, engedjenek haza hozzám... hozzá, akit annyira szerettem... aki mindenem volt... térden állva kértem... De nem eresztettek. Hát hagyhattam elpusztulni szegényt magára hagyottan, egyedül? Hagyhattam volna meghalni abban a hitben, hogy már én se törődöm vele? *Ő* se hagyott volna *engem*, ha én fekszem ott... tudom, hogy még az élete árán is eljött volna, ha csak mozdítani tudja a lábát. Biztos vagyok benne, hogy eljött volna... akár tűzön-vízen át is! Így hát én is mentem. Még élve találtam. A karomban halt meg... azután eltemettem. Közben a sereg megindult. Nem volt könnyű utolérnem, de hát elég hosszú a lábam, és huszonnégy órából áll a nap... tegnap estére utolértem.

Jeanne erre tünődve, mintha csak fennhangon gondolkoznék, azt mondta:

- Ez hihetően hangzik. S ha igaz, amit mondasz, ez egyszer megbocsátható, hogy megszegted a fegyelmet... azt hiszem, ebben mindenki egyetért velem. Ha igazat mondasz... De hát honnan tudhatnám... - Hirtelen a katonához fordult, és azt mondta neki: - Szeretnék a szemedbe nézni. Nézz föl rám! - Tekintetük találkozott, s ekkor Jeanne így szólt a tiszthez: - Megkegyelmezek ennek az embernek. Mehetsz utadra, járj szerencsével. - Azután újra a katonához fordult: - Tudtad, hogy halál vár rád, ha visszatérsz a sereghez?

- Tudtam.

- Akkor miért jöttél vissza?

- Éppen azért - felelte az ember nyugodtan. - Amióta meghalt a feleségem is, senkim-semmim nem maradt, akit még szeressek.

- Hát Franciaország? Ez a föld minden gyermekének édesanyja: aki itt született, annak mindig van még kit szeretnie! Életben maradsz, hogy szolgálj Franciaországot...

- Halálomig szolgálni foglak *téged*!

- ...hogy harcolj Franciaországért...

- Halálomig harcolni fogok *érted*!

- ...hogy Franciaország katonája légy...

- Halálomig a *te* katonád leszek!

- ...hogy mindvégig hű maradj ehhez a földhöz...

- Mindvégig hű maradok *hozzád*!... egész lelkemmel, ha ugyan van lelkem... s minden erőmmel, mert az azután van... hiszen újra élek, pedig egyszer már elhagyott az élet... s nem volt miért élnem, de most ismét van! Nekem te vagy Franciaország... Te vagy az én Franciaországom, s más nekem nem is kell.

Jeanne meghatódottan elmosolyodott a férfi komoly, vagy talán mondhatnám, ünnepélyes lelkesedésén, hiszen sokkal több volt ebben, mint egyszerű komolyság. Azután ráhagyta:

- Jó, legyen kedved szerint. Mi a neved?

- Általában Törpének szólítanak - felelte az ember, egyszerűen, komolyan -, de azt hiszem, inkább csak tréfából.

Jeanne elnevette magát:

- Én is azt hiszem. És ez a rettentő fejsze mire jó?

A katona erre is komolyan felelt - úgy látszik, a komolyság a természetéhez tartozott.

- Arra, hogy egyeseket Franciaország tiszteletére neveljen.

- Sok leckét adtál már vele? - kérdezte Jeanne nevetve.

- Hát... elég sokat.

- És használt a növendékeknek?

- Meghiszem azt. Tökéletesen elcsendesedtek.

- Mindjárt gondoltam. Szívesen állnál-e a kíséretembe futárnak, testőrnek vagy valami hasonlóknak?

- Ha tehetném!

- Így lesz! Kapsz majd egy vértet, és folytathatod oktató tevékenységedet. Válassz egyet a kötőféken tartott lovak közül, és maradj mellettem, ha tovább megyünk.

Így került Törpe közénk - és derék cimboránk lett! Jeanne első látásra megbízott benne, és nem tévedett: páratlanul hűséges volt, és ha rászabadult az ellenségre, úgy csapkodott a fejszéjével, mint három ördög. Akkora volt, hogy Paladin majdnem eltörpült mellette, pedig ő sem volt apró termetű. Őszintén szerette társait, tehát azok is szerették őt. Minket, fiatalokat is hamar megkedvelt, meg a két lovagot is, s általában mindenkit, akivel összekerült - de Jeanne kisujjának körmeszilánkja mindennél és mindenkinél többet ért a szemében.

Igen, így került közénk szegény fickó: jóformán a kötél alól. De szerencsénk volt vele. Úgy igaz, ahogy mondom: a két lovag szinte egyenrangúnak tekintette, és Törpe meg is érdemelte ezt. Hol Bastille-nak szólították, hol meg Pokoltűznek (olyan hévvel verekedett a csatában): márpedig gondolhatjátok, hogy nem adtak volna neki becenevet, ha nem kedvelik igazán. Törpe szemében Jeanne maga volt Franciaország, a testet öltött Franciaország, ez volt az első szava, és ettől soha nem tágított - és Isten a tanúm rá, hogy igaza volt. Törpe, a maga együgyűségében, felismerte a nagy igazságot, amit mások nem láttak meg. Különös dolog ez, bár ha meggondoljuk, így volt ez mindig minden ország történetében: a nép, valahányszor nagy és nemes eszme lelkesíti, mint a Szabadság például, meg is testesíti azt valakiben, hogy kézzelfoghatóvá váljék. Nem éri be ködös, elvont eszmével: gyönyörű szobrot formál belőle, hogy a lelkesítő eszme mindig előtte legyen, láthassa és imádhassa, így volt a Törpével is: míg mások csak a hús-vér embert látták Jeanne-ban, ő a francia hazát látta benne.

Így is emlegette őt néha, s ebből láthatjátok, milyen mélyen vésődött agyába a gondolat, s mennyire magától értetődőnek tartotta. A világ csak királyainkat szokta országunk nevén nevezni, de én egyet sem tudok közülük, aki jobban rászolgált volna erre a megtiszteltetésre, mint Jeanne d'Arc.

A sereg elvonulása után Jeanne előrelovagolt, és elfoglalta helyét az oszlop élén. Amikor végre a komor erődök alá értünk, és megpillantottuk az ágyúik mellett sorakozó angol

katonákat, készen arra, hogy halált zúdítsanak ránk, olyan gyengeség és émelygés fogott el, hogy minden összefolyt és elfeketedett előttem. A fiúknak szintén inukba szállt a bátorságuk - Paladint is beleértve; bár öfelőle nem lehetek egészen bizonyos, mert előttem lovagolt, én meg bizony inkább oldalt pislogtam, az erődök felé, mert jobban félre tudom kapni a fejem, ha látom, mi elől kapjam félre.

Jeanne viszont elemében volt. Egyenesen ült a nyeregben, és csak rá kellett néznem, rögtön láttam, hogy ő bizony sokkal különbül érzi magát, mint én. Engem különösen a csend nyomasztott; a nyergek nyikorgásán, a paták ütemes dobogásán kívül egy hang sem hallatszott, legfeljebb a lovak prüszköltek a sűrű porban, amit felverték. Nekem is tüsszenthetnékem volt, de valahogy visszafojtottam, s azt hiszem, szükség esetén sokkalta nagyobb kint is kiálltam volna, csak hogy észre ne vegyenek.

Ha rangom engedi, hogy valamit is szóljak, azt ajánlottam volna: szaporázzuk a lépést, s jussunk túl az erődökön minél hamarabb. Úgy érzem, nem a legalkalmasabb időpontot választottuk sétára. S amint a fojtogató csendben elhaladtunk egy hatalmas ágyú előtt, amely egyenest ránk nézett a felhúzott kapurostély mögül - éppen csak a sáncárok választott el tőle -, hát nem elordítja magát egy tökéletlen csődörszamar odabent az erődben? Abban a minutumban kiestem a nyeregből. Szerencsémre, Sir Bertrand elkapott a levegőben, mert ha páncélostól földre pottyanok, bajosan tudok egymagam feltápázkodni. Az oromzaton álló angol őrszemek jót mulattak rajtam, elfelejtvén, hogy volt idő, amikor maguk se jártak volna különben, ha egy szamarordítás telibe találja őket.

Egyébként az angolok meg sem kíséreltek támadni, még csak nem is lőttek ránk. Utóbb azt hallottam, hogy amikor megpillantották Jeanne-t a sereg élén, és látták, milyen bájos, még a vérmesebbek bátorsága is alábbhagyott, a többieké meg végképp elpárolgott, annyira biztosra vették, hogy nem lehet közönséges halandó, csak a Sátán leánya, így azután a tisztjeik is okosabbnak vélték, ha nem kényszerítik őket harcra. Azt is hallottam különben, hogy a tiszteket szintén kikezdte a babonás félelem. Akárhogy is történt - nem háborgattak bennünket; békésen poroszkálhattunk végig a félelmetes erődítmények előtt. Menetelés közben bepótoltam elmaradt ájtatosságaimat, s így még hasznom is származott a dologból.

A krónika szerint ezen az úton közölte Dunois Jeanne-nal, hogy az angolok erősítést várnak Sir John Fastolf vezetésével, mire Jeanne azt mondta volna neki:

- Fattyú, Fattyú! Isten nevében kérlek, tudasd velem, mihelyt megérkezett, mert ha úgy megy tovább innen, hogy én nem tudok róla, fejedet vétetem.

Lehet, hogy így volt, tagadni nem tagadhatom - én azonban nem hallottam. De ha mondta is Jeanne, nem hiszem, hogy másra gondolt volna, mint hogy megfosztja rangjától, parancsnoki tisztétől. Mi sem állt tőle távolabb, mint hogy bajtársait halállal fenyegetse. Igaz, nem bízott a vezéreiben, de erre meg is volt minden oka: támadni és harcolni akart, azok meg szép csendben szerették volna kifárasztani az angolokat. Mivel pedig a harcedzett vén katonák többre becsülték a maguk tudományát az övénel, érthető, hogy megpróbálták kijátszani a parancsait.

De hallottam még valamit, amiről a krónikák mit se tudnak. Hallottam, amikor Jeanne elmondta, hogy az angolok áthozták csapataik javát a túlsó partról, és ezzel meggyengítették ottani állásaikat; ott fog tehát támadni, mert ha sikerül elfoglalnunk a hídfőt őrző erődöt, megnyílik az út a mi területeink felé, s vége Orléans ostromának. A vezérek menten előrángatták kifogásaikat, de nem sikerült meggyőzniök Jeanne-t, legfeljebb késleltetni tudták a támadást, de azt is csak négy napig.

Egész Orléans a város kapujában fogadta a sereget, s ujjongva kíserte szállásukra a katonákat a fellobogózott utcákon. Álomba ringatni azonban egyet se kellett közülük: holtfáradtan dőltek ágyba, mert Dunois irgalmatlanul meghajszolta őket. Hangjukat se lehetett hallani másnap reggelig - leszámítva horkolásukat.

XVII.

Mire visszatértünk szállásunkra, már várt minket a reggeli az étkezőteremben és az a megtiszteltetés, hogy vendéglátóink is az asztalunkhoz ültek. A jó öreg kincstárnok, feleségével és lányával egyetemben, égett a kíváncsiságtól, hogy hallja kalandjainkat. Noha senki nem kérte fel Paladint, hogy ő kezdje, mégis rákezdett, hiszen amióta különleges katonai rangja a kíséret legfontosabb személyiségévé avatta - csak az öreg D'Aulon áll fölötte, ő viszont nem étkezett velük -, éppoly keveset törődött a két lovag nemesi előjogaival, mint az enyémmel, és akkor kezdett beszélni, amikor csak kedve szottyant, azaz mindig ő beszélt, mert hát ilyen volt a természete.

- Hála Istennek, kitűnő állapotban találtuk a sereget - közölte. - Soha nem láttam még együtt ennyi derék barmot.

- Barmot? - csodálkozott Catherine.

- Majd én megmagyarázom, hogyan gondolta - szólt közbe Noël. - Paladin...

- Kérlek, te csak ne magyarázz semmit én helyettem - utasította vissza büszkén Paladin. - Minden okom megvan rá, hogy azt gondoljam...

- Látjátok - mondta Noël -, valahányszor azt képzelem, hogy oka van valamit gondolni, azt hiszi, hogy már gondolt is valamit. De csak hiszi! Nem is látta a sereget. Egész úton figyeltem: semmit nem látott. Csak a maga régi bajával volt elfoglalva.

- Az mi? - kérdezte Catherine.

- Óvatosság - szóltam bele én is, hogy segítsék Noëlnek.

Ez azonban nagyon szerencsétlen megjegyzés volt, mert Paladin tüstént rávágta:

- Te csak ne szöld le a mások óvatosságát, amikor te magad még a számbőgésre is kiesel a nyeregből.

Erre nagy nevetés támadt, én meg restelkedhettem elhamarkodott szellemességemért.

- Csakhogy nagyon tévedsz - mondtam neki -, ha azt hiszed, hogy azért estem ki a nyeregből, mert az a szamár elbődült. Egyszerűen erőt vettek rajtam az érzelmeim.

- Jó, így is nevezhetjük, ha akarod. Te minek neveznéd, Sir Bertrand?

- Hát... azt hiszem, akárminek nevezzük is, megbocsátható. Végére is, amikor ököltre kellett menni, mind megálltatók a helyeteket, nincs okotok szégyenkezni. De csak úgy sétálgatni a halál torkában, tétlenül, néma csendben, nesztelenül... hát bizony gyötrelmes állapot. Én a te helyzetben, nevének nevezném azt az érzelmet, De Conte, nincs mit szégyenkezni rajta.

Őszinte és értelmes beszéd volt, ennél többet nem kívánhattam, inkább még örülhettem, hogy a lovag kíséretét szorult helyzetemből.

- Megvallom, féltem - mondtam. - És köszönöm az egyenes beszédet.

- Ez a legbecsületesebb megoldás - szólt az öreg kincstárnok. - Derék fickó vagy, fiam.

Erre végképp fellélegeztem, s amikor a szép Catherine is hozzátette, hogy ő is így gondolja, szinte már örültem, hogy az imént ilyen kínos helyzetbe kerültem.

- Félelmetes csend volt - jegyezte meg Jean de Metz -, amikor az a számár elbődült, és mi tömör sorokban vonultunk. Alig hinném, hogy lett volna közöttünk bátrabb katona csak egy is, akit nem fogott el ugyanaz az érzés.

Barátságos arccal körülnézett, s ahogy kérdő tekintete találkozott a többiekével, azok sorban mind rábólintottak. Még Paladin is igenlően biccentett, és ez ugyancsak megnövelte a zászlótartó becsületét. Valóban derék dolog volt tőle - igazán nem hittem volna, hogy minden gondolkodás nélkül igazat tudjon adni, arra meg éppenséggel nem számítottam, hogy *ebben az esetben* igazat mondjon, akár gondolkozik rajta, akár nem. Alighanem azért tette csak, hogy még kedvezőbb színben tűnjék fel házigazdánk előtt.

- Azt hiszem - szólalt meg az öreg kincstárnok -, egy ilyen csendes elvonulás az erődök alatt legalább annyi bátorságot kíván, mint kísértetekkel találkozni a sötétben. Mit gondol erről a mi zászlótartónk?

- Őszintén szólva, nem tudom, mit mondjak, uram. Sokszor eszembe jutott már, hogy szívesen szeme közé néznék egy kísértetnek, ha...

- Igazán?... - kiáltott fel az ifjú hölgy. - Nálunk van egy! Akarja látni?

Olyan őszintén és kedvesen kérdezte ezt, hogy Paladin nem mondhatott rá mást, mint igent: minthogy pedig egyikünkben sem volt elég bátorság bevallani, hogy félünk a dologtól, szorongó szívvel, de nagyhangúan mind csatlakoztunk hozzá. Catherine tapsolni kezdett elragadtatásában, s a szülei is nagyon hálásak voltak, mondván, hogy a házukban lakó kísértetek temérdek bajt és bosszúságot okoztak eddig, nemcsak nekik, hanem már az őseiknek is, de még senki nem akadt, aki hajlandó lett volna elébük állni és megtudakolni: mi bántja őket voltaképpen - hogy a ház gazdáit azután kiengesztelhessek szegény lelkeket, és biztosíthassák örök nyugalmaikat.

XVIII.

Déltájban éppen Madame Boucher-val csevegtem, amikor egyszerre csak Catherine lépett a szobába, rendkívül izgatottan:

- Siessen! Siessen! Jeanne a szobámban szundikált, majd hirtelen felriadt, és azt kiáltotta: „Francia vér folyik! Hol a kardom, hozzátok a kardomat!” Az az óriás állt éppen őrt az ajtóban; menten hívta D’Aulont, az meg segítette Jeanne-nak magára ölteni a páncélját, amíg én meg az óriás értesítettük a kíséret tagjait. Fusson hát utána és vigyázzon rá! Ha igazán csata lesz, magára ne hagyja... ne engedje belekeveredni... semmi szükség erre... elég, ha tudják a katonák, hogy a közelükben van, és figyeli őket. Ne engedje Jeanne-t harcolni... Nagyon kérem!

Már futottam is, és csak annyit jegyeztem meg gúnyosan - mert gúnyolódni mindig tudtam, sőt némelyek szerint egészen különös tehetségem volt ehhez:

- Mi sem könnyebb ennél! Ezt igazán megígérhetem... - A ház túlsó végében találtam rá Jeanne-ra, amint már páncélban sietett kifelé.

- Franciák vérét ontják - szólt rám -, és ti nem szóltok nekem.

- Igazán nem tudhattam. Sehol semmi jele harcnak, mindenütt csend...

- Majd hallasz mindjárt zenebonát - felelte és eltűnt.

Igazat mondott. Mielőtt ötig számolhattam volna, közeledő tömeg zúgása, lovak dobogása, harsány vezényszavak verték fel a csendet: majd távolról felmorajlott az ágyúk mély hangja, bumm-bumm-bumm!, és a rohanó tömeg forgószélként zúgott el a házak előtt.

Futva gyűltünk össze valamennyien, ki erről, ki arról, páncélban; csakhogy lovaink nem voltak megnyergelve! Rohantunk Jeanne után, elől Paladin a lobogóval. A hullámzó tömegben polgárok és katonák keveredtek, vezérük nem volt. Amikor megpillantották Jeanne-t, éljenezni kezdtek. Jeanne meg odakiáltotta:

- Lovat, lovat! Hamar egy lovat!

Egy tucat nyereg állt tüstént rendelkezésére; s amikor felkapaszkodott az egyikbe, ezernyi hang kiáltotta:

- Utat, utat! Utat az *Orléans-i Szűz*-nek! - Először mondták ki emberek ezt a halhatatlan nevet, és én hálát adok Istennek, hogy ott lehettem és hallhattam! A tömeg kettévált, mint a Vörös-tenger habjai, s Jeanne úgy szállt el közöttük, akár a madár.

- Előre, bátor franciák! - kiáltotta. - Kövessetek!

Mi pedig repültünk utána, a kölcsön szerzett lovakon; fejünk felett lengett a szent lobogó, s mögöttünk a tömeg ismét összezárult.

Ez már egészen más volt, mint az a kísérteties séta a komor erődök tövében. Remekül éreztük magunkat, s csak úgy forrt bennünk a lelkesedés. A váratlan riadó magyarázata különben a következő: a sok kudarc és rettegés után a város és kicsiny helyőrsége annyira felbuzdult Jeanne érkezésén, hogy nem tudta tovább türtőztetni magát, s mindenáron meg akart ütközni az ellenséggel: így esett, hogy néhány száz polgár és katona parancs nélkül kitört a burgundiai kapun, és megrohmozta Lord Talbot egyik legfélelmetesebb erődjét - a St. Loup-t.

Vállalkozásuk nem sikerült, s ennek tüstént híre futott a városban. Erre gyűlt össze a tömeg, amely bennünket magával ragadott.

Amint kifelé özönlöttünk a kapun, szembetalálkoztunk a katonákkal, akik sebesült társaikat hozták vissza a harcból. Jeanne megindultan nézte őket:

- Francia vér! - sóhajtotta. - Borzadok, ha látom...

Hamar kiértünk a harc színhelyére, a legnagyobb kavarodás kellős közepébe. Velünk együtt Jeanne is ekkor látott először igazi csatát.

Nyílt mezőn folyt a küzdelem, mert az angolok is kimerészkedtek az erődből, hogy viszonzák a támadást. Megszokták ugyanis, hogy mindig győzelmet aratnak, ha nincs a közelben a „boszorkány”. Közben erősítést is kaptak a Párizsi erődből, s mire mi odaértünk, a franciák már-már alulmaradtak, és hátrálni kezdtek. Amikor azonban meglátták Jeanne lobogóját, és meghallották buzdítását - Utánam, emberek! -, egyszeriben rendeződtek a sorok, a franciák támadásra indultak, szinte söpörték az angolokat maguk előtt, ütötték-vágták őket, s közben persze őket is ütötték-vágták - egyszóval rettenetes látvány volt.

Mínthogy Törpének nem volt kijelölt helye a harctéren, maga keresett helyet magának: mindig Jeanne előtt járt, hogy utat törjön neki. Borzalmas volt nézni, amint fejszéjének félelmetes csapásai alatt darabokra hasadtak az angol vassisakok. Ezt ő diótörésnek nevezte, s annak is látszott. Vérrel és vassal borította az utat, amelyet vágott. Mi oly könnyen haladtunk a nyomában Jeanne-nal, hogy hamarosan elszakadtunk társainktól, s már nemcsak előttünk, hanem mögöttünk is angolok voltak. A két lovag parancsára minden oldalról közrefogtuk hát Jeanne-t. Ugyancsak szép munkát végeztünk. Igaz, ami igaz, ezúttal Paladin is elismerést

érdemelt. Magán érezve Jeanne dicsérő tekintetét, megfélekedett régi óvatosságáról, a fenyegető veszedelemtől, elfelejtette, mi a félelem, s kiagyalt csatáiban se aprította különül az ellenséget, mint a valóságban: akárhová sújtott, eggyel kevesebb angol maradt ott.

Néhány percig voltunk csak körülzárva: akkor a legelöl küzdő franciák hatalmas csatakiáltással áttörték a vonalat, s felzárkóztak hozzánk; az angolok most már hátráltak, de még mindig vitézül tartották magukat: lépésről lépésre vonultak csak vissza, az erőd lábáig, az utolsó percig farkasszemet nézve velünk, miközben társaik nyílzáport és kőből faragott ágyugolyókat zúdítottak ránk a falakról.

Az ellenség zömének sikerült visszavonulnia a sáncok mögé; mi meg kívül maradtunk, a halottak és sebesültek között. Franciák és angolok heverték halomban mindenfelé - émelyítő és riasztó látvány volt, különösképp nekünk, újoncnak, akik februári csetepatéinkat éjszakánként vívtuk, amikor irgalmas homály takarta a vért, a feltépett sebeket és a halottak tekintetét: most azonban mindez kísérteties mezítelenségében tárult elénk.

Közben Dunois is megérkezett a városból; tajtékos lován keresztülverekedte magát a csata-téren, Jeanne elé léptetett, tisztelgett, s néhány kedves bókkal köszöntötte. Azután Orléans falaira mutatott a távolban, ahol temérdek zászló lobogott vígan a szélben, és elmondta, hogy a város egész lakossága odafentről figyelte ujjongva Jeanne szerencsés kimenetelű vállalkozását, majd hozzátette, hogy most ünnepélyes fogadás vár rá és katonáira.

- *Most*, Fattyú? Aligha. Most még nem!

- Miért? Van még valami dolgunk?

- Hogy van-e? Most jön csak a java. Elfoglaljuk az erődöt.

- Ugyan ne tréfálgj már! Ezt nem tudjuk bevenni. Nagyon kérek, ne is kísérelj meg; felettébb kockázatos volna! Visszarendelhetem a csapatokat a városba?

Jeanne-t azonban annyira fellelkesítette a harc, hogy csak bosszankodni tudott az ilyen beszéden.

- Fattyú, Fattyú! - tört ki belőle. - *Meddig* akarsz cicázni az angolokkal? Szavamra mondom: lépést se innen, amíg az erődöt el nem foglaltuk. Rohammal fogjuk bevenni. Fúvass meg a jelt!

- De vezérem...

- Ember, ne vesztegesd az időt, fúvass rohamot! - s ismét felcsillant szemében az a különös, mélyről jövő fény, amit harci fénynek nevezünk, s még annyiszor megfigyeltünk későbbi ütközetekben.

Felharsant hát a harcba hívó jel; a katonák csatakiáltással feleltek rá, és megindultak a félelmetes erőd ellen, mely lángot és mennykővet okádott falairól, annyira, hogy körvonalai belevesztek saját ágyúinak füstjébe.

Visszavertek meg újra visszavertek minket, de Jeanne mindenütt ott volt, ahol buzdítani kellett az embereket, s azok új rohamra indultak. Három órán át dagadt és apadt, apadt és dagadt az ár; végül megjött La Hire, ő vezette az utolsó, feltartóztathatatlan rohamot - és St. Loup erődje a miénk volt. Mindent kihordtunk, a készleteket meg az ágyúkat is, azután leromboltuk.

A sereg rekedtre ordította magát örömeiben, s a katonák mind csak a főparancsnokot akarták látni, hogy ünnepeljék és dicsőítsék győzelméért. Jeanne-t azonban nem találtuk. Végre a hullarokások között bukkantunk rá; itt üldögélt, és arcát a kezébe temetve zokogott. Hiszen mégiscsak fiatal lány volt, és hős szíve is olyan, mint a fiatal lányoké, tele szájalommal és gyengédséggel.

Akad a foglyok között jó néhány pap is; Jeanne a védelmébe vette őket. Amikor figyelmeztették, hogy ezek valószínűleg csak álhús fegyveresek, azt mondta:

- Meglehet, de hát ki tudja biztosan? Isten szolgáinak köntösét viselik, s ha csak egy is van közöttük, aki joggal viseli, inkább fussanak a bűnösök is vele, semhogy egy ártatlan ember vérével szennyezzük be a kezünket. A magam szállását fogom megosztani velük, enni adok nekik, azután menjenek Isten hírével.

Lobogó zászlókkal tértünk vissza Orléans-ba, s mindenki láthatta, hány ágyút zsákmányoltunk, s hány foglyot ejtettünk. A kéthónapos ostromzár alatt ez volt az első eset, hogy Orléans rab lakói komoly harcot láttak; az első alkalom, hogy francia diadalon ujjonghattak. Gondolhatjátok, hogy éltek is vele. Zúgtak a harangok, s tombolt a nép. Mindenki Jeanne-t magasztalta, mindenki őt szerette volna látni: úgy tolongott és nyüzsgött a tömeg körülünk, hogy alig tudtunk utat vágni magunknak az utcán. Ekkor már mindenki az új nevén emlegette, csak azt lehetett hallani. Már nem vaucouleurs-i Szűzről beszéltek, hanem az *Orléans-i*-ről.

Boucher-ék úgy fogadták Jeanne-t, mintha tulajdon gyermekük tért volna vissza a halál torkából. Pirongatták, hogy kockára tette életét az ütközetben. Sehogy se fért a fejükbe, hogy Jeanne csakugyan katonának tekinti magát, s faggatták, hogy vajon szánt szándékkal kerestete, hol nagyobb a kavarodás, vagy csak véletlenül sodorták őt arra a tülekedő csapatok? Könyörögtek, hogy máskor legyen óvatosabb. Ez okos tanácsnak hangzott, de bátran mondhatom, hogy semmi foganatja nem volt.

XIX.

A délután hátralevő részét s a kora esti órákat, kimerülten a hosszú harctól, átaludtuk. Mire pihenten felkeltünk, vacsorához kellett ülnünk. Ami engem illet, szívesen megfeledeztem volna az egész kísértet ügyről, s alighanem a többiek is ezen a véleményen lehettek, mert egyre csak az ütközetről beszéltek, a kísérteteket senki nem emlegette. Szó, ami szó, Paladin beszámolója saját hőstetteiről valóban megható volt; itt tizenöt hulla maradt utána, ott tizennyolc, amott harmincöt - ezzel azonban csak az időt húztuk, több haszna nem volt. Nem folytathatta a végtelenségig, hiszen miután rohammal elfoglalta az erődöt, és felfalta az egész védőőrséget, abba kellett hagynia, hacsak Catherine meg nem kéri, hogy mondja el még egyszer. Ezúttal bizony mi szerettük volna, ha úgy történik. Catherine azonban másképp határozott. Amint Paladin befejezte, és ő szóhoz jutott, előhozakodott ezzel a kellemetlen dologgal, mi meg igyekeztünk jó képet vágni hozzá.

Tizenegy órakor tehát fogtuk a gyertyákat meg a fali gyűrűkbe tűzhető fáklyákat, és Catherine meg a szülei vezetésével felmentünk a kísértet járta terembe. A ház nagy volt, falai fölöttébb vastagok, és abban a félreeső szárnyában, ahol a szóban forgó terem volt, időtlen idők óta nem lakott senki, éppen a rossz híre miatt.

Tágas terembe léptünk; ivónak is beillett volna. Közepén hosszú asztal állt, öreg, de szívós tölgyfából; a székeket ellenben szűz ette, a falakon megfakult kárpit rothadozott. Még a mennyezetről csüngő poros pókhálók is olyanok voltak, mintha évszázadok óta nem lennének lakóik.

- A családi hagyomány szerint - szólt Catherine - ezeket a kísérteteket még soha nem látta senki. Csak a hangjukat hallani. Nyilvánvaló, hogy a terem valamikor nagyobb volt, és ezt a falat csak azért húzták ide, hogy elrekesszenek vele egy kisebb kamrát. Ennek a kamrának

semerről nincs bejárata, ha tehát valóban itt van a fal mögött, és ebben nincs okunk kételkedni, akkor nem kap sem fényt, sem levegőt; tökéletes tömlöc. Maradjatok hát itt, és figyeljétek, mi történik.

Azzal ő is meg a szülei is otthagytak minket. Amint lépteik elháltak a kővel borított néptelen folyosókon, olyan borzongató, síri csend borult ránk, hogy szinte rosszabb volt, mint az a néma elvonulás az erődök alatt. Üres tekintettel bámultunk egymásra: látni való volt, hogy valamennyien egyformán kényelmetlenül érezzük magunkat. S minél tovább üldögéltünk így, annál nyomasztóbbá vált a halálos csend. Amikor azután odakint süvíteni kezdett a szél, engem szédülés fogott el, s fölöttébb bántam már, hogy ezúttal nem volt bátorságom bevallani gyávaságomat; végtére is nem olyan nagy szégyen az, ha valaki fél a kísértetektől, kivált, ha tudja, mennyire tehetetlen velük szemben. Gyötrelmeinket csak fokozta, hogy ezek láthatatlan kísértetek voltak. Talán máris közöttünk lebegnek! Időnként mintha valaki megérintette volna a vállamat és a hajamat; rémülten összehúztam magam, és nem is titkoltam, hogy félek, hiszen láthattam a többieken, hogy ők is félnek; érzik a szellemek közelségét. Szinte örökkévalóságnak tetszett, oly kínosan múlt az idő - a fiúk holtápadtak voltak, és én valóban úgy éreztem magam közöttük, mintha halottak gyülekezetében ülnék.

Végre - bim! bam! bum! - halkan, vontatottan, kísértetiesen megszólalt messze egy harang; éjfél ütött. Amikor az utolsót is elütötte, ismét nyomasztó csend borult ránk, én pedig bámulhattam tovább a viaszos arcokat, s megint éreztem hajamon azt a légies érintést.

Egy perc, két perc, három perc telt el így - ekkor egy hosszú, mély sóhajt hallottunk. Fel pattantunk, és reszkető lábbal állva maradtunk. A sóhaj a kamrából jött. Utána csend következett, majd fojtott zokogás és szánalmat esdeklő könnyörgés ütötte meg a fülünket. Azután egy másik hang szólalt meg, halkan, alig hallhatóan, mintha vigasztalni próbálná társát - s ez így folyt tovább: két elgyötört, bús lélek sírt és jajgatott bánatosan a fal mögött.

E két hang annyira valóságos és emberi volt, hogy teljesen megfeledeztünk a kísértetektől, s Jean de Metz meg is szólalt:

- Gyertek! Törjük át a falat, szabadítsuk ki szegény foglyokat! Törpe, hozd a fejszédet!

Törpe nekigyürkőzött, két kézre fogta a fejszét, és megforgatta, a többiek meg lekapták a falról a fáklyákat, és odatartották. Durr! durr! bumm! - hullott a régi téglá mindenfelé, s akkora rés támadt a falon, hogy egy ökör átfért volna rajta. Berontottunk, és magasra tartottuk fáklyáinkat.

A földön egy rozsdás kard hevert meg egy molyrágta legyező - kerekítsetek belőle olyan történetet a kamra hajdani lakóiról, amilyet akartok.

XX.

Jeanne másnap újabb támadást akart indítani; minthogy azonban áldozócsütörtök volt, a tábornok-haramiák kegyes tanácsa nem volt hajlandó vérontással megszentelteleníteni az ünnepet. Ehelyett cselszövással szentségtelenítették meg, jobban is illett hozzájuk. Megállapították, hogy a változott körülmények között az a legokosabb, ha támadást színlelnek az orléans-i parton álló legfontosabb erőd ellen. Akkor ugyanis az angolok ennek védelmére összpontosítják majd erejüket; nagy létszámú csapatokat hoznak át a túlparti erődökből, ők meg átkelhetnek a sereggel, és elfoglalhatják azokat. Ezzel kezükre kerülne a híd is, és megnyílna az út Sologne felé, a francia területre. Végül megállapodtak, hogy tervüknek ezt az utóbbi részét nem árulják el Jeanne-nak.

Jeanne azonban rájuk nyitott, s meglepte őket. Érdeklődött, hogy miről tanácskoznak, s mit határoztak. Azt felelték: elhatározták, hogy reggel támadást indítanak az orléans-i parton álló legfontosabb angol erőd ellen - s azzal elhallgattak.

- Folytassátok csak - biztatta őket Jeanne.

- Nincs tovább. Ez minden.

- Nem hiszem. Nem tudom elhinni, hogy ne lenne több sütnivalótok! - Azzal Dunois-hoz fordult: - Téged értelmes embernek ismerlek, Fattyú; felelj hát nekem: ha sikerül elfoglalnunk azt az erődöt, mennyivel fogunk jobban állni, mint most?

Dunois habozott, majd köntörfalazni kezdett valamiről, aminek nem sok köze volt a dologhoz. De Jeanne félbeszakította:

- Elég lesz, jó Fattyú, te már megfeleltél. Minthogy te sem tudod megmondani, hogy mit nyerünk annak az egy erődnek az elfoglalásával, nem valószínű, hogy a többiek okosabbat tudnának mondani. Túl sok időt fecsérelték azzal, hogy értéktelen terveket agyaltok ki meg újabb ürügyeket a káros halogatásra. Vagy talán titkoltok előlem valamit? Az az érzésem, Fattyú, hogy folytatása is van a ti terveteknek. Mondd csak el nagy vonalakban, mi volna az?

- Ugyanaz, mint két hónappal ezelőtt: szerezzünk be élelmet a hosszú ostromra, azután ülünk nyugodtan, amíg az angolok ráunnak.

- Az Isten szerelmére! Nem volt elég hét hónapig, egy álló esztendeig akarjátok folytatni? Hagyjatok fel végre a kishitúséggel; három napot adok rá, hogy kikergessük innen az angolokat.

Többen felkiáltottak:

- Fővezér, fővezér, légy óvatos!

- Legyek óvatos, és Orléans haljon éhen? És ti ezt háborúnak nevezitek? Hát én elárulom nektek, ha még nem tudnátok: a helyzet tökéletesen megváltozott. Most már a folyó túlsó partján kell támadni. A híd melletti erődítményeket kell elfoglalnunk. Az angolok tudják, hogy ezt meg is fogjuk próbálni, hacsak gyávák vagy ostobák nem vagyunk. Most boldogok, hogy kegyességükből nyertek egy napot. Ma éjszaka erősítést visznek erről a partról az erődhez, tudván, hogy mire számíthatnak holnap. Ti megint elvesztegettetek egy napot, és megnehezítettétek a dolgunkat, de *így is* át fogunk kelni, és elfoglaljuk a híd melletti erődöt. Mondd meg nekem, Fattyú, de őszintén: ugye, ti is tudátok, hogy ez a legokosabb, amit tehetünk?

Dunois elismerte, hogy a haditanács is kívánatosnak vélte ezt a megoldást, de nem tartotta keresztülvihetőnek, aztán megpróbálta tisztára mosni magát és társait, mondván, hogy alapos megfontolás után se látnak más lehetőséget, mint azt, hogy az ostrom elnyújtásával kifulladásra kényszerítse az angolokat, és éppen ezért meglehetősen aggodalommal hallgatták Jeanne elhamarkodott kijelentéseit.

- Értsd meg - mondta Dunois -, mi biztosak vagyunk benne, hogy a legjobb várakozni, te meg rohammal akarsz bevenni mindent.

- És nemcsak akarok, hanem fogok is! Halljátok hát a parancsomat: holnap hajnalban támadást indítunk a déli parton álló erődök ellen.

- És rohammal vesszük be őket?

- Igen, rohammal.

Ekkor lépett a terembe La Hire.

- Vezéri pálcámra! - kiáltott fel - ezt már szeretem hallani! Ez helyes beszéd, és kedves muzsika a fülemnek! Igenis, rohammal vesszük be őket!

Azzal tisztelgett, a maga szokott széles mozdulataival, és kezét rázott Jeanne-nal.

De a haditanács egyik-másik tagja egyre csak azt hajtogatta: - Eszerint a Szent János-erődön kell kezdenünk, akkor viszont az angoloknak elég idejük lesz...

Jeanne közbevágott:

- Ne fájjon a fejetek a Szent János-erőd miatt. Ha látják az angolok, hogy jövünk, lesz annyi eszük maguktól, hogy kiürítsék, és visszavonuljanak a hídfőnél álló erődökbe. - Azután kissé gúnyosan hozzátette: - Ehhez még haditanácsot se kell tartaniuk.

Jeanne távozása után La Hire a tanács tagjaihoz fordult:

- Ti mindig csak azt nézitek - mondta -, hogy Jeanne gyermek még. Hát, ha annyira ragaszkodtok e téveszméhez, ám legyen, de vegyétek tudomásul végre, hogy ez a gyermek legalább annyira érti a háború bonyolult játékszabályait, mint akármelyikőtök, és azt is megmondom nektek őszintén, akár kíváncsiak vagytok a véleményemre, akár nem, hogy ebben a *játékban* mindnyájan tanulhatunk tőle.

S Jeanne-nak igaza volt: a szemfüles angolok látták, hogy a franciák viselkedése tökéletesen megváltozott; már nem pizmognak, és nem bújócskáznak, megelégtették, hogy őket verjék, s most már ők akarnak ütni - felkészültek hát a változásra, és csapataik egy részét átvitték a déli parton álló erődök megerősítésére.

A városban hamar elterjedt a hír, hogy Franciaország történelmének annyi szégyenteljes éve után végre ismét támadni készülnek a franciák; hogy a francia sereg nem hátrál többé, hanem előrenyomul; hogy elég volt a meghunyászkodásból, s ezentúl küzdeni fogunk. Határtalan boldogság fogta el az embereket. A város falai kora reggel feketélltek a néptől, mindenki látni akarta azt a szokatlan jelenetet, amikor a franciák végre szembefordulnak az angolokkal. Elképzelhetitek, milyen tomboló lelkesedés fogadta Jeanne-t, amikor csapatai élén kilovagolt a kapun.

Teljes számban átkeltünk a folyón, de ez elég sokáig tartott, mert csak kis hajóink voltak, s az sem sok. Saint Aignan szigetén baj nélkül partra szálltunk. Itt néhány hajóból hidat vertünk a keskeny csatornán át a folyó déli partjára, s utána már rendben, zavartalanul folytattuk utunkat, mert az angolok, mihelyt észrevették, hogy hajóink elhagyták az orléans-i partot, valóban kiürítették és lerombolták a Szent János-erődöt, és visszavonultak a hídfőnél álló erődjeikbe - ahogy ezt Jeanne előre megmondta.

Továbbvonultunk hát a parton, egészen az Augusztinusok erődjéig: ez volt az első rettenetes hadállás a hídfő védelmében. Jeanne letűzte a zászlót, megszólaltak a rohamra hívó trombiták. Katonáink kétszer is derekasan nekigyürköztek, de gyengének bizonyultak, hiszen a derékhad oda sem ért még. Mielőtt még felkészülhettünk volna a harmadik rohamra, észrevettük, hogy Saint Prive helyőrsége a nagy erőd segítségére siet. Futva közeledtek, mire az Augusztinusok őrsége is kitört, s a két csapat egyszerre rontott ránk. Ez úgy megrémítette kis seregünket, hogy tüstént megfutamodott, az angolok meg utánuk, és nemcsak csépeltek-páholtak minket, hanem csúfoltak, ócsároltak is.

Jeanne hasztalan igyekezett összeszedni embereit, azok eszüket vesztették: egyszeriben ismét úrrá lett rajtuk a régi rettegés. Jeanne indulatba jött, megállította a trombitásokat, és rájuk parancsolt, hogy fűjjanak támadást. Azután megfordult, és odakiáltott katonáinak:

- Ha van csak tíz is, aki nem fél, többre nincs is szükségem! Gyerünk, utánam!

Azzal megsarkantyúzta lovát, nyomában azzal a néhány tucat katonával, akit szava elért, és lelkesedése magával ragadott. Üldözőink ámulatlan nézték, hogyan tör rájuk Jeanne maroknyi csapatával, és most ők rémültek meg. - Hiszen ez boszorkány, a Sátán leánya! - gondolták, és nem is töprengtek sokat, sarkon fordultak, és rémülten menekültek.

Meghallották a kürtjelet a megfutamított franciák is, és visszanéztek. Amikor látták, hogy Jeanne lobogója éppen az ellenkező irányban száll előre, az ellenség meg hanyatt-homlok rohan előtte, visszatért a bátorságuk, és utánunk futottak.

La Hire ugyancsak meghallotta a jelet, futólépésben hozta csapatait, s éppen akkor ért oda, amikor a zászlót újra letűztük az Augusztinusok sáncai előtt. Most már elég erősek voltunk. Hosszú, fáradtságos munka várt ugyan még ránk, de azt is elvégeztük, mielőtt beesteledett volna. Jeanne és La Hire mindenkit biztatott, hogy elfoglalhatjuk a hatalmas erődöt, s el is *kell* foglalnunk.

Az angolok úgy küzdöttek, mint ahogy az angolok küzdenek: azt hiszem, ezzel eleget mondtam. De mi füst és láng közepette, fülsiketítő ágyúdörgésben, egyik rohamot a másik után indítottuk, s mire a nap az ég aljára bukott, egy utolsó rohammal bevettük az erődöt, s kitzűztük rá lobogónkat.

Az Augusztinusok erődje a miénk volt. De hogy a hidat felszabadítsuk, s az ostromzárát feloldjuk, még a Tourelles-t is el kellett foglalnunk. És Jeanne nem akart megállni félúton. Meg kellett hát vetnünk a lábunkat, ahol voltunk: éjszaka fegyverben aludtunk, készen rá, hogy reggel folytassuk a munkát. Jeanne arról is gondoskodott, hogy semmiféle fosztogatás, dorbézolás, részegeskedés ne bomlaszthassa a sereget: felgyújtatta az erődöt, mindenestől, ami benne volt, kivéve az ágyúkat meg a löszert.

Az egész napos kemény küzdelem mindnyájunkat kimerített, ez alól még Jeanne sem volt kivétel; ennek ellenére ott akart maradni a sereggel, hogy reggel megindíthassa az ostromot a Tourelles ellen. Vezérei azonban addig vitatkoztak vele, amíg rá nem vették, hogy forduljon vissza, és pihenje ki magát, azonkívül nézesse meg a lábát felcserrel, mert megsebesült. Átkeltünk tehát velük, és hazamentünk.

Mint mindig, most is tomboló öröm fogadott minket: szóltak a harangok, mindenki éljenzett, és sokan berúgtak. Akár harcba indultunk Orléans-ból, akár visszatértünk oda, az mindig jó ok volt, hogy a város mámorban ússzék. - Így hát a mámor szinte állandósult. Az elmúlt hét hónapban úgysem volt alkalmuk hasonló felfordulásra; most hát igyekeztek pótolni mulasztásukat.

XXI.

Jeanne szabadulni akart a látogatók szokott hadától, pihenni vágyott, így hát mindjárt visszavonult Catherine-nel közös lakosztályukba: ott együtt megvacsoráztak, és Jeanne sebet is bekötözték. De még ezután sem feküdt le; Catherine tiltakozása és könyörgése ellenére értem küldte Törpét. Azt üzente, eszébe jutott valami, s menten futárt akart küldeni Domremybe, a jó öreg Fronte atyához, az majd felolvassa levelét édesanyjának. Mentem hát, s ő meg diktálta, mit írjak. Néhány kedves szó s édesanyjának meg a rokonságnak szóló köszöntés után ez következett:

Főképp azonban azért írok most, hogy megnyugtassalak; ha netán azt hallod, hogy megsebesültem, ne aggódj miattam, és ne hallgass azokra, akik szeretnék elhíttetni veled, hogy sebesülésem súlyos.

Még folytatta volna, de Catherine félbeszakította:

- De hát megrémül, ha ezt olvassa! Húzd ki ezt a néhány sort, Jeanne, s várj egy napot vagy akár kettőt is... akkor azután megírhatod, hogy *volt* egy seb a lábodon, de már begyógyult... Hiszen addigra valóban begyógyul, de legalábbis a gyógyulás útján lesz. De ne ejtsd kétségbe anyádat... Hallgass rám, Jeanne!

Feleletképpen Jeanne jóízűen felkacagott:

- A lábamon? Hát csak nem képzeled, hogy erről a karcolásról van szó? Eszembe se jutott, hogy megírjam.

- Eszerint másutt is megsebesültél? És az súlyosabb, s nekünk nem is mondd! De hát mit gondolsz, hogy...

Az ijedtségtől remegve máris felpattant, hogy visszahívja a felcsert, de Jeanne szelíden visszanyomta a székre:

- Ne félj, egyelőre csak a lábamon sebesültem meg. Arra a sebre céloztam, amit holnap kapok, az erőd ostroma közben.

Catherine kissé zavarodottan kérdezte:

- Amit *holnap* kapsz? De hát akkor... minek anyádat megrémíteni?... Hátha kutya bajod se esik?

- Semmi *hátha*. Én *biztosan* tudom!

Catherine még mindig értetlenül állt a rejtély előtt:

- *Biztosan!* Fura szó ez. Jeanne, és én nem értem... sehogy se megy a fejembe. Veszélyes dolog az ilyen előérzet... Könnyen bátorságát szegi az embernek. Verd ki a fejedből, ne gondold rá többet! Rossz éjszakád lesz tőle, pedig mi azt reméljük...

- De ez nem előérzet, Catherine, ez bizonyosság. És én nem fogok rosszul aludni tőle. Csak a bizonytalanság rabolja el az ember álmát.

- Jeanne, te igazán *tudod*, hogy holnap...

- Igen tudom. A Hangok mondták.

- Ó - mondta Catherine bánatosan -, ha *ők* mondták... De biztos, hogy ők mondták, egészen biztos?

- Kétség nem fér *hozzá*. Holnap megsebesülök.

- Jaj, hát ez borzalmas! S mióta tudod már?

- Hetek óta. - Jeanne felém fordult: - Louis, te biztosan emlékszel még rá. Mennyi ideje is ennek?

- A királynak említette kegyelmességed először, Chinonban - feleltem. - Ennek most éppen hét hete. Azután április 20-án említette ismét, amint feljegyzéseimből látom, majd április 22-én, két héttel ezelőtt.

Ez a különös história végképp zavarba ejtette Catherine-t, én azonban már rég nem csodálkoztam semmin. Idővel mindent megszokik az ember.

- És biztos, hogy holnap? Kezdetől fogva tudod, hogy éppen holnap? Nem lehet, hogy tévedsz, vagy rosszul számoltál?

- Nem, biztosan tudom, május 7-én.

- Akkor ki nem teszed a lábad a házból, míg el nem múlik ez az átkozott nap! De nem ám! Ugye, megígéred, hogy itthon maradsz?

De Jeanne-t nem lehetett megingatni.

- Ezzel nem érnék semmit, drága barátnóm. Én holnap megsebesülök. Nem szökhetek meg! Kötelességem, hogy holnap a helyemen legyek; ott lennék akkor is, ha az életembe kerül, hát csak nem tart vissza ez a sebesülés? Nem, erről szó se lehet.

- Tehát mindenképp menni akarsz?

- Természetesen. Többet úgyse tehetek Franciaországért, mint hogy ütközet előtt lelket öntök katonáiba. - Azután kissé elgondolkozott, majd így folytatta: - Mindazonáltal, az ember ne legyen makacs; szívesen teszek a kedved szerint, hiszen olyan jó vagy hozzám. Szereted te Franciaországot?

Kíváncsi voltam rá, mit süttött ki megint, de nem tudtam rájönni.

- Mit vétettem, hogy ilyet kérdesz tőlem? - kérdezte Catherine szemrehányó hangon.

- Tehát szereted. Ebben nem is kételkedtem. S most ne sértődj meg, csak felelj: hazudtál valaha életedben?

- Tudva soha; néha füllentettem, de nem hazudtam.

- Nekem ez elég. Tehát szereted Franciaországot, és nem szoktál hazudni. Ezek szerint megbízhatok benned. Rád bízom hát, dönts el: menjek vagy maradjak.

- Jaj, igazán köszönöm neked, Jeanne! Milyen kedves tőled, hogy még ezt is megteszed a kedvemért. Hát persze hogy maradj itthon! - örömeiben Jeanne nyakába ugrott, s elárasztotta kedveskedő szavakkal, amelyek közül engem a legegyszerűbb is a világ legboldogabb emberévé tett volna, így azonban csak eszembe juttatta: milyen szegény vagyok, milyen mérhetetlenül szegény abban az egyben, amit mindennél többre becsülnék.

- Megüzennéd hát helyettem a főhadiszállásra, hogy nem megyek?

- Hát persze! Bízd csak rám.

- Kedves vagy. De hogyan fogod megfogalmazni? Mert ennek hivatalos formát kell ám adni. Ne segítsek a fogalmazásban?

- Dehogynem, hiszen te jobban értesz az ilyesmihez, én viszont soha nem csináltam még.

- Szóljon hát így az üzenet: „Utásítom a főparancsnok helyettesét, hogy tudassa a király minden katonájával, itt a városban és kint a harcmezőn: a francia sereg főparancsnoka nem száll szembe reggel az angolokkal, nehogy megsebesüljön. Aláírás: Jeanne d’Arc megbízásából Catherine Boucher, aki szereti Franciaországot.”

Csend volt a szobában. Nem tudtam megállni, hogy rájuk ne pillantsak: Jeanne csak mosolygott, Catherine arcát ellenben bíbor hullámok öntötték el, az ajka remegett, és szemébe könnyek szöktek. Egy idő után megszólalt:

- Jaj, de szégyellem magam! Milyen okos és bátor vagy! Én meg csak egy buta liba vagyok, de milyen buta! - itt elakadt, és zokogni kezdett. Szerettem volna a karomba venni, hogy megvigasztaljam, de ezt Jeanne tette meg helyettem - s én meg se mukkantam. Nem mondom, Jeanne is értette a módját; gyengéd volt és tapintatos, de én éppen ilyen lettem volna Catherine-hez.

Nos hát - egy ártatlan tréfa senkinek sem árt; sőt felüdíti az embert, és nem engedi, hogy besavanyodjék. Igaz, hogy Jeanne tulajdonképpen törbe csalta Catherine-t; de hát ennél

meggyőzőbben nem magyarázhatta volna meg neki, milyen lehetetlen dolgot kíván. Valóban furcsa ötlet volt, ha jól meggondolom; hát nem? Az angolok bizonyára jót mulatnának, ha megtudnák, miért nem vett részt a csatában Jeanne. - Ezt Catherine is megértette: felszárította hát könnyeit, és elnevette magát.

Folytattuk a levélírást, s természetesen a sebesülésre vonatkozó részt sem töröltük. Jeanne jókedvében volt, de amikor odáig ért, hogy üdvözlétét küldi ennek, annak meg amannak, játszótársainak és barátainak, eszébe jutott az egész falu, a Tündérfa, a virágos rét, a békésen legelésző nyáj és szülőföldjének minden szépsége; hangja meg-megremegett, amint az ismerős neveket sorolta, s amikor Haumette-hez és Kicsi Mengette-hez ért, semmi nem segített: szava elfűlt, és nem tudta folytatni. Várt egy pillanatig, azután azt mondta:

- Írd meg, hogy üdvözlöm valamennyiüket... forrón... tiszta szívből... Soha többet nem láthatom a falunkat!

Ekkor Pasquerel lépett a szobába, Jeanne gyóntatóatyja, s bemutatott egy derék lovagot, Sire de Rais-t, aki üzenetet hozott. Parancsa szerint beszámolt a haditanács üléséről, ahol úgy határoztak, hogy megelégednek az elért eredménnyel; adjunk hálát Istennek, mondták, hogy idáig elsegített bennünket; a városban most már van elég élelem, tartson bár az ostrom akármeddig is; végül pedig az óvatosság is azt követeli, hogy visszavonjuk csapatainkat a folyó túlsó partjáról, és védekezésre rendezkedjünk be - ezért hát így is határoztak a tanácsban.

- Soha nem gyógyulnak ki a gyávaságukból! - kiáltott fel Jeanne. - Tehát ezért aggódtak olyan nagyon a fáradtságom miatt! El akartak távolítani a katonák közül! Vidd hát üzenetemet... nem a tanácsnak, mert ezekhez az álruhás komornákhöz nincs több szavam... hanem a Fattyúnak meg La Hire-nek, ők ketten férfiak, és mondd meg nekik, hogy a sereg ott marad, ahol van! Őket teszem felelőssé, ha bárki megszegi parancsomat. S mondd meg azt is, hogy reggel újra támadunk. Távozhatsz, jó lovag.

Azután a paphoz fordult:

- Kelj fel korán, atyám, és maradj mellettem egész nap. Sok tennivaló vár rám holnap, és meg is fogok sebesülni a nyakam és a vállam között.

XXII.

Hajnalban talpon voltunk, s mise után mindjárt indultunk. Az előcsarnokban összejelöltünk vendéglátó gazdánkkal: a jó öreg szörnyen oda volt, hogy Jeanne reggeli nélkül akar nekivágni a napnak: esedezett, várjon még egy kicsit, s egyék valamit; csak hogy erre már nem tellett az időnkéből, jobban mondva nem tellett rá Jeanne türelméből: égett a vágytól, hogy rohamra induljon az utolsónak maradt erőd ellen, amely még útját állta, ha meg akarja tenni az első nagy lépést Franciaország megmentésére és felszabadítására. Boucher újabb érveléssel hozakodott elő:

- Hiszen gondold meg: e szegény város lakói már azt is elfelejtették a több hónapos ostromzár alatt, hogy milyen íze van a halnak, ma pedig újra fognak a halászaink és ezt neked köszönhetjük. Van egy remek gárdánk, éppen reggelire való; várj meg... hallgass rám...

- Ha elvégeztük, ami ma reánk vár - felelte Jeanne -, lesz itt hal bőven; annyit foghattok végig a part mentén, amennyit akartok.

- Tudom én, hogy kegyelmességed javunkat akarja; de inkább magunk is beérjük kevesebbel, és adunk rá egyetlen nap helyett egy egész hónapot. Hallgass hát a szóra, várj még és egyél. A közmondás is azt tartja: aki egy nap kétszer akar átkelni a folyón, egyék halat indulás előtt, akkor nem éri baj a ladikját.

- Csakhogy énrám ez nem áll, mert én csak egyszer kelek át ma a folyón.

- Mit nem mondasz! Vissza se jössz már hozzánk?

- Visszajövök én, csak nem ladikon!

- Hanem hogyan?

- A hídon.

- Még mit nem! Drága vezérünk, elég a tréfából! Ne hagyd, hogy hiába kérleljelek. Remek ez a hal, hidd el!

- Készítsétek el, és tegyetek félre belőle vacsorára. Én meg magammal hozom valamelyik híres angolt, hadd kóstolja meg az is.

- Nos, legyen, ahogy akard. De aki böjtöl, ne menjen túl messze, és forduljon vissza idejében... Mikorra várhatunk haza?

- Mihelyt felmentettem Orléans-t. Gyerünk!

S azzal indultunk. Az utcákon tolongott a nép, polgárok s katonák ácsorogtak csoportokba verődve, de nagyon bánatos képpel. Seholy egy mosolyt nem láttam, csak borús tekinteteket. Mintha valami roppant szerencsétlenség minden reményt kiölt volna a szívekből. Ehhez igazán nem voltunk hozzászokva, s nagyon elsodálkoztunk. Hanem amikor Jeanne-t megpillantották, egyszeriben mozgás támadt, és szájról szájra szállt a kíváncsi kérdés:

- Merre tart vajon? Hová igyekszik ma?

Jeanne is meghallotta, és hangosan odaszólt:

- Mit gondoltok, hová? Tourelles erődje ellen!

E néhány szó csodát művelt: az előbb még komor tömeg őrjöngve kezdett ujjongani; viharos éljenzés hullámozott végig a város utcáin, és a csüggedt sokadalom egy szempillantás alatt meg-elevenedett és lázba jött. A katonák kiváltak a tömegeből, s zászlóink alá gyűltek; a polgárok közül is sokan lándzsáért futottak vagy alabárdért, s csatlakoztak hozzánk. Menet közben mind többen és többen álltak közénk, s nem szűnt meg az éljenzés sem, sőt fokozódott a zaj, mert az ablakok is megteltek izgatott emberekkel.

Amint kiderült, a haditanács lezáratta a Burgundiai kaput, és erős őrséget állított elébe, Raoul de Gaucourt, Orléans királyi biztosának, egy keménykötésű katonának a vezetésével. Gaucourt-nak kellett volna megakadályoznia, hogy Jeanne elhagyja a várost, és folytassa Tourelles ostromát. Ez a gyalázatos parancs ejtette kétségbe a várost - de csak rövid időre. Az emberek úgy vélték, hogy Jeanne-ban emberére lelt a tanács - s nem is csalódtak.

Amikor a kapuhoz értünk, Jeanne utasította Gaucourt-t, hogy nyitassa ki, és engedjen neki utat.

Gaucourt azt felelte, nem teheti, mert szigorú parancsa van a haditanácstól.

- Nekem senki nem parancsol - mondta erre Jeanne -, csak a király. Ha tőle van parancsod, mutasd.

- Tőle nem kaptam parancsot, fővezérem.

- Akkor adj utat, vagy vállald a következményeket!

Ekkor Gaucourt vitatkozni kezdett, mert ő sem volt különb a többinél: szavakkal szeretett csatázni, nem karddal; csakhogy Jeanne egyszeriben véget vetett minden locsogásnak ezzel az egyszerű paranccsal:

- Rohamra!

Mi meg nekilódultunk, s játszva végeztünk a könnyű feladattal. Gaucourt ugyancsak bámult. Nem szokta meg az ilyen gyors elintézést. Utóbb azt híresztelte, hogy Jeanne éppen akkor vágott a szavába, amikor meg akarta magyarázni, miért nem eresztheti ki a városból; pedig ha végighallgatja, nem tudott volna mit felelni neki. Mire azt mondták, akik hallották:

- Megfelelt ő neked így is!

Kitörtünk hát a kapun, nagy zenebonával, kacagva. Elővédjeink hamarosan átkeltek a folyón, s a Tourelles felé tartottak.

Csakhogy nem rohamozhattuk meg azonnal: előbb el kellett foglalnunk egy boulevard-nak nevezett kisebb erődítményt. Ezt hátul felvonóhíd kötötte össze a nagyobbik erőddel, a Loire egyik mély és sebes vizű ága felett. Az erődítményt sokan védték, s Dunois nem hitte, hogy el tudjuk foglalni. Jeanne viszont cseppet sem kételkedett ebben. Egész délelőtt ágyúkkal lövette, délfelé meg rohamot vezényelt, s maga állt a csapatok élére. Mit sem törődve a sűrű füstben röpködő lövedékkel, előzönlöttük az árkot. Jeanne, buzdító szavakat kiáltva katonáinak, éppen megindult felfelé egy ostromlétrán, amikor bekövetkezett a szerencsétlenség, amelyről előre tudtunk: egy számszeríjból kilőtt vasvessző a nyaka és válla között találta, s utat tört magának a páncélon át. Jeanne éles fájdalmat érzett, s amikor látta, hogy vére elönti keblét, rettenetesen megrémült, és keserves zokogással a földre borult.

Az angolok örömrivalgásban törtek ki, s százával rohantak oda, hogy elfogják. Néhány percig a két fél minden ereje itt csapott össze: angolok és franciák egyforma elszántsággal vívtak körötte és érte - hiszen Franciaország vele állt vagy bukott; Jeanne *maga* volt Franciaország mindkét sereg szemében, s aki ebben a viadalban győzött, az *egyszer s mindenkorra* magáénak mondhatta a francia földet. Azon a tenyérnyi földön kellett eldőlnie az ország sorsának, tíz perc alatt, de örök időkre - s el is dőlt!

Ha az angolok akkor foglyul ejtik Jeanne-t, VII. Károly elmenekül az országból, a troyes-i béke érvényben marad, és Franciaország - hiszen úgylis az angolok kezén volt már - minden további vita nélkül angol tartománnyá válik, sőt az is marad ítéletnapig. Egy nép és egy ország sorsa forgott tehát kockán, és mindennek annyi idő alatt kellett eldőlnie, amíg egy tojás megfő. Ilyen végzetes tíz percet még soha nem jelzett az óra Franciaország történelmében, és nem is fog. Ha krónikáskönyvekben azt olvassátok, milyen sorsdöntő volt valamely óra, nap vagy hét ennek vagy annak az országnak történelmében, jusson eszetekbe, és dobogtassa meg francia szíveteket annak a tíz percnak emléke, amikor Franciaország - avagy más nevén Jeanne d'Arc - vérében feküdt a sáncárokban, s két sereg csapott össze fölötte és érte.

S ne feledjétek Törpét sem. Mert ő állt Jeanne fölött, s hat másik helyett verekedett. Két kézzel forgatta fejszóját, s valahányszor lesújtott vele, odakiáltotta: „Nesze, Franciaországéért!”, s egy szétvert sisak úgy hullt darabjaira, mint a tojás héja, a koponya meg, amely a sisakot viselte, megtanulta végre, hogy mi a tisztesség, s többé nem ártott egy franciának sem. Valóságos bátyát emelt maga elé vasba öltözött hullákból, s amögül vívott tovább. Amikor végre felülkerekedtünk az angolokon, és védelmezőn közrefogtuk őt, könnyedén felkapta Jeanne-t, felkúszott vele egy létrán az árokból, s kivitte a kavarodásból; aggódó tömeg követte őket, mert Jeanne-t tetőtől talpáig vér borította: részben a sajátja,

részben meg angol vér, a ráhulló sebesültekből. A fehér páncélból semmi sem látszott, az egészet e szörnyű szín borította.

A vasvessző még mindig a vállában állt - egyesek szerint ki is jött a hátán. Lehet, hogy igaz - nekem semmi kedvem nem volt megnézni. Amikor kihúzták, Jeanne szegény megint sírva fakadt fájdalomában. Egyesek úgy tudják, hogy ő maga húzta ki, minthogy senki nem vállalkozott rá, nem akarván neki fájdalmat okozni. Hogy ebből mi igaz, nem tudom; csak azt tudom, hogy valaki kihúzta, azután olajjal kenték be a sebet, s gondosan bekötötték.

Jeanne órák hosszat feküdt a fűvön, bágyadtan, kízzottan, mégsem hagyta, hogy az ostromot lefűjják. S az folyt is tovább, de nem sok eredménnyel, mert az emberek bátorsága csak addig tartott, amíg Jeanne szeme rajtuk volt. Akárcsak Paladin - aki a saját árnyékától is félt, de Jeanne tekintete még őt is bátorrá tette.

Estefelé Dunois feladta a harcot. Amikor Jeanne meghallotta a kürtöket, felkiáltott:

- Mi az? Visszavonulót fűjnak?

Nyomban megfélekedezett sebéről. Rendelkezett, hogy vonják vissza a parancsot; az egyik ütegehez beosztott tisztnek még külön parancsot küldött: készüljön fel rá, hogy gyors egymásutánban öt lövést adjon le. Ebben a jelben állapotok meg La Hire-rel, aki ellentétben egyes krónikások állításával, nem volt velünk, hanem a folyó orléans-i partján várakozott csapatával. A lövészeknek kellett volna jelezniük, hogy Jeanne már kezében érzi a kisebbik erődítményt, La Hire megindíthatja a támadást a Tourelles ellen a másik oldalról, a híd felől.

Ezután Jeanne lóra szállt, és mi követtük példáját. Amikor a katonák meglátták, hogy közeledünk, hatalmas hurrázásba kezdtek, s alig várták, hogy újra támadhassanak. Jeanne egyenest odalovagolt az árokhoz, ahol megsebesült, s mit sem törődve a nyílzáporral, megállt, és parancsot adott Paladinnek, hogy bontsa ki a lobogót, s figyelje: mikor érinti az erődítmény falát. Paladin jelentette:

- Érinti már!

- Akkor hát tiétek az erődítmény: foglaljátok el! - szolt Jeanne a várakozó katonákhoz. - Kürtösök, fűjjatok rohamot! Gyerünk, mind... Utánam!

És mi követtük. Olyat még a világ nem látott. Felkapaszkodtunk a létrákon, szinte elárasztottuk a sáncot - és az erődítmény a miénk volt. Ember ember ellen: küzdöttünk, mint a vadállatok, mert az angolok se adták meg magukat könnyen.

Annyira el voltunk foglalva, hogy az öt lövést se hallottuk, pedig azon nyomban megszólaltak az ágyúk, amint Jeanne jelt adott a rohamra; mi még javában tusakodtunk az erődítményért, amikor az orléans-i parton maradt tartalék megrohanta a hidat, és a másik oldalról kezdte ostromolni a Tourelles-t. Egyik gyújtóhajónk lejött az erődig, s ott vetett horgonyt a felvonóhíd alatt, amely a Tourelles-t összekötötte a mi erődítményünkkel; így történhetett, hogy mikor végre megtörtük az angolok ellenállását, s azok megpróbáltak visszavonulni a hídon át, az égő gerendák beszakadtak alattuk, s tömegével hulltak a vízbe, súlyos páncéljaikban - szomorú látvány volt, hogy derék embereknek ilyen nyomorult halált kell halniok.

- Az Úristen legyen irgalmas hozzájuk - sóhajtott fel Jeanne, könnyekkel a szemében. Őszintén megsiratta őket, pedig három napja múlt csak, hogy épp ezek közül sértette meg valaki, amikor felszólította, hogy tegye le a fegyvert. William Glasdale volt ez, a parancsnokuk - bátor lovag különben. Tetőtől talpig vasban lévén, pillanatok alatt elmerült, és persze fel nem bukkant többé.

Gyorsan összetákolunk valami hídfélét, és megrohamoztuk az angol hadsereg utolsó erősségét, amely még elzárta Orléans-t az élelemtől és barátaitól. És mielőtt ránk sötétedhetett volna, elvégeztük ezt is: Jeanne lobogója fenn lengett a Tourelles erődjén. Beváltotta hát, amit fogadott: Orléans szabad volt!

A hét hónapja tartó ostromzárat feloldottuk; amit Franciaország legjobb hadvezérei el sem tudtak képzelni, Jeanne azt elérte: az udvari méltóságok meg a haditanács mesterkedései ellenére véghezvitte nagy feladatát - méghozzá mindössze négy nap alatt!

Néha a jó hír is éppoly gyorsan terjed, mint a rossz. Mire indultunk volna hazafelé, Orléans-ban kigyúltak az örömtüzek - az égbolt elégedetten verte vissza piros fényüket: - durrogtak az üdvölvések, zúgtak a harangok: ilyen zajt még Orléans-ban se vertek soha.

Azt már leírni sem tudom, mi volt, amikor a városba értünk. Óriási tömegben kellett keresztül-vergődnünk; az emberek sírtak örömben, és ha Jeanne lába nincs páncélban, bizony agyoncsókolták volna. „Üdvöz légy! Orléans-i Szűz! - kiáltották. - Üdvöz légy, *szent* Szűz!”

Mióta a világ világ, soha lány nem lépett a dicsőségnek oly magas fokára, mint Jeanne d'Arc azon a napon. De azért ne gondoljátok, hogy fejébe szállt a dicsőség. Amilyen nagyszerű lélek volt, olyan egyszerű is: aludni tért menten, mint egy fáradt gyermek. S amikor a polgárok hallották, hogy megsebesült és pihenni szeretne, beszüntettek a környéken minden járás-kelest, s őr álltak egész éjszaka, hogy senki meg ne zavarhassa álmát.

- Békét szerzett nekünk - mondták -, pihenjen hát békességben ő is.

Senki nem kételkedett benne, hogy az angolok reggelre eltakarodnak a környékről, s abban is mindenki egyetértett, hogy ezt a napot a város lakói mindig meg fogják ünnepelni Jeanne d'Arc emlékére, a kortársak éppen úgy, mint utódaik. Így is van immár hatvan esztendeje, s így lesz ezután is. Orléans nem felejtí el május 8-át, és soha nem mulaszthatja el megünnepelni. Jeanne d'Arc napja ez - és szent nap.²

XXIII.

Talbot és az angol sereg kora hajnalban kiürítette az erődöket, és elvonult; arra is sajnálták már az időt, hogy feléggessék vagy összecsomagolják, amijük volt, s lerombolják az erődöket: otthagytak mindent, élelmet, felszerelést, amit csak összehordtak, hosszú ostromra számítva. Orléans lakói alig tudták elhinni, hogy ismét szabadok, kedvükre járhatnak ki és be a város kapuin, s hogy egy parasztlányka jóvoltából megfutamodott és eltűnt a rettegett Talbot, a franciák ostora, akinek elég volt a nevét kiejteni, hogy a francia seregek ereje megbénuljon.

A város kiürült, özönlött a nép kifelé a kapukon. Mint a megbolydult hangyák, úgy nyüzsögtek az angol erődök körül, csak sokkal nagyobb zajjal; kihordták az ágyúkat, azután óriási örömtüzeket gyújtottak mind a tizenkét erődből; engem a roppant máglyák tűzhányókra emlékeztettek, amelyeknek magasba szálló vastag füstoszlopa mintha alátámasztaná a menny boltozatát.

A gyerekek megint más módon tombolták ki magukat. A fiatalabbjának az elmúlt hét hónap egy egész életnek tetszett. Azt se tudták már, milyen a zöld fű, s mivelhogy annyi idő óta piszkos utcákat és sikátorokat láttak, csupán, úgy tárult most szemük elé a bársonyos zöld

² Ma is megünnepelik minden esztendőben, ragyogó polgári és katonai pompával.

mező, mint az Éden kertje. Csodavilág volt az; hosszú s unalmas fogságuk után kedvükre futkározhattak, ugrándozhattak, táncolhattak és bukfencezhettek a messzire nyúló réteken; szélében-hosszában bebarangolták a vidéket a folyó partján, s csak estére kerültek elő, fáradtan, de virágokkal megrakodva és a kinti friss levegőtől meg az élénk mozgástól kipirult arccal.

Az erődök felgyújtása után a felnőttek templomról templomra követték Jeanne-t, hogy hálát adjanak a város szabadulásáért. Ezzel el is telt a nap; este meg ünnepséget rendeztek Jeanne és vezérei tiszteletére, és kivilágították a várost: szegények és gazdagok együtt táncoltak, vigadtak. Hajnalfelé, mire a lakosság végre aludni tért, megnyergeltük lovainkat, és indultunk Tours-ba, jelentést tenni a királynak.

Jeanne-t ez a diadalmenet sem szédítette meg. Amerre csak elhaladtunk, megilletődött emberek hálás tekintete köszöntött. Körülvették Jeanne-t, hogy a lábát, lovát vagy kardját érinthessék, sőt, letérdeltek az útra, s lova patkójának nyomát csókolgatták.

Visszhangzott az egész ország Jeanne dicsőségétől. A legelőkelőbb egyházfejedelmek írtak a királynak, őt magasztalván levelükben; a bibliai hősközhöz és szentekhez hasonlították, s intették Károlyt: ne engedje, hogy „hitelenség, háládatlanság avagy más véték” hátráltassa vagy gátolja a Szüzet isteni küldetésében. Azt hihetné az ember, hogy prófétai lélek szólt belőlük, én azonban azt gyanítottam, hogy e kiváló férfiak már akkor ismerték a király silány és megbízhatatlan jellemét.

A király Jeanne elé jött Tours-ba. Ezt a nyomorult fickót manapság Győzedelmes Károlyként emlegetik, holott a győztes csatákat mások vívták meg helyette; mi annak idején más nevet találtunk számára, amire jobban rászolgált: magunk között csak Aljas Károlynak neveztük. Kényes udvaroncai körében fogadott minket. Derékon alul olyan szűk volt a ruhája, hogy leginkább egy kétágú sárgarépára emlékeztetett, cipőjének felkunkorodó orra olyan hosszú volt, hogy a térdéhez kellett kötözni, különben belebotlott volna; karmazsinpiros selyemköpenye ellenben csak a könyökéig ért; fején fazékkormájú nemezkalpag magasodott, amelynek ékköves forgójából hosszú toll meredt az égnek, mintha tintatartóban állna; s a fazékból aláomló bozontos haja úgy terült szét vállán, a végén fölfelé bodorítva, hogy feje - a kalpag meg a haj együtt - tollaslabdára hasonlított, öltözetének minden darabja drága és rikító színű anyagból készült, ölében egy törpe agarat dédelgetett, amely a legkisebb mozdulatra is rögtön viczorogni kezdett. Az udvaroncok nagyjából ugyanúgy öltözködtek, mint a király; s amikor eszembe jutott, hogy Jeanne „álruhás komornáknak” nevezte az orléans-i haditanácsot, azokra az emberekre kellett gondolnom, akik minden pénzüket elherdálják kacatokra, s mire komolyan szükségük lenne rá, egy fillérjük se marad - ezekre a cifra bohócokra igazán illett ez az elnevezés.

Jeanne térdre ereszkedett Franciaország fenséges uralkodója meg az ölében nyugvó másik nyavalyás állat előtt - még csak nézmem is fájt. Mit tett ez az ember hazájáért vagy honfitársaiért, hogy Jeanne vagy bárki más térdre boruljon előtte? Még hozzá éppen Jeanne - fél évszázad óta az egyetlen, aki hőstetre volt képes az országban, s vérével pecsételte meg hősiességét. Bátran helyet cserélhetek volna.

Mindazonáltal az igazság kedvéért el kell ismernem, hogy Károly igyekezett megbecsülni magát, s ezúttal sokkal tisztességesebben viselkedett, mint általában. Az ölebet egy udvaronc kezébe nyomta, azután megemelte kalapját - pedig ez csak királynőknek járt -, leszállt a trónról, felemelte Jeanne-t, és őszinte örömmel, férfias szavakkal megköszönte rendkívül értékes szolgálatait. Rossz véleményem később alakult ki róla. Ha utóbb is úgy viselkedik, mint akkor, másképp gondolhatnék ma rá.

- Ne térdelj előttem, páratlan katonám - szólt Jeanne-hoz előzékenyen. - Fenséges dolgot műveltél, királyi tisztesség illet. - Látván, hogy milyen sápadt Jeanne, hozzátette: - És ne is álldogálj; véred ontottad Franciaországért, sebed még friss... Jöjj! - Azzal odavezette egy székhez, s maga is mellé ült. - Nyíltan megvallom itt, az egész udvari gyülekezet előtt, hogy sokkal tartozom neked: mondd meg hát őszintén, milyen fizetséget kívánsz? Szólj!

Én bizony szégyelltem volna magam a helyében. Pedig nem volt igazam. Hiszen nem ismerhette ki néhány hét alatt ezt a bámulatos gyermeket, aki még minket is újra meg újra meglepett jellemének csodálatos tulajdonságaival. De hát ilyenek vagyunk: lenézzük azokat, akik történetesen nem tudják, amire mi már rájöttünk. És bizony szégyelltem volna magam az udvaroncok helyében is, akik elsárgultak az irigységtől, mert ők se ismerték jobban Jeanne-t, mint a király. Jeanne arca azonban lassan elpirult a gondolatra, hogy ő jutalomért szolgálja hazáját; tekintetét a földre szegezte, s megpróbálta elrejteni arcát: ahogy már a lányok szokták, ha megérik, hogy elpirultak. (Senki sem tudja, hogy miért, de mindig így tesznek, s minél jobban pirulnak, annál jobban restellik, és annál kevésbé tudják elviselni, hogy mások meglátják.) A király még tetézte is a bajt, mert felhívta rá a figyelmét. Ennél nagyobb tapintatlanságot már elképzelni se lehet. A Jeanne-hoz hasonló fiatal lányok idegenek előtt könnyen el is pityerednek ilyenkor. Én például még tüsszenteni is hamarabb tudnék, mint elpirulni. No de hagyjuk a haszontalan elmélkedést, folytassuk a történetet. A király incselkedni kezdett vele, a pirulás miatt, mire Jeanne-nak a maradék vér is a fejébe szökött, s az arca lángba borult. Ezt látva, a király is megbánta tettét, és azzal próbálta megnyugtatni, hogy cseppet se törődjék vele, egy kis pirosság igazán jól illik arcára - amire most már mindenki felfigyelt, még a kutya is: Jeanne arca bíborvörös lett, s szeme könnybe borult. Előre megmondhattam volna, hogy ez lesz a vége. A király zavarba jött, s látván, hogy legokosabb lesz hamar másra terelni a szót, dicsérni kezdte Jeanne-t a Tourelles bátor bevételéért, s amikor Jeanne kissé összeszedte magát, szóba hozta ismét a jutalmat, és még egyszer megkérdezte, mi is legyen az. Mindenki kíváncsian hegyezte a fülét, hogy mit kíván Jeanne - de amikor meghallották, lerítt arcukról a csalódás: erre igazán nem számítottak.

- Ó, drága és kegyes dauphin, nekem csak egy kívánságom van... egyetlenegy...

- Mondd csak ki bátran, gyermekem.

- ...hogy ne vesztegess egyetlen napot sem. Seregem együtt van, harcra készen, s alig várja, hogy befejezhesse, amit elkezdett. Jöjj hát velem Reimsbe, és koronáztasd meg magad.

Láttam, mint húzza össze magát az a tunya alak, papagájgúnyájában.

- Reimsbe? De hát az lehetetlen! Hogyan vonulhatnánk keresztül az angolok által megszállt területen?

Hát franciák voltak ezek? Egyiknek sem derült fel az arca, amikor Jeanne bátor ötletét hallotta, annál elégedettebben bólogtak viszont a király ellenvetésére. Majd bolondok lesznek otthagyni az édes semmittevést a háború durvaságaiért! Ehhez semmi kedvük nem volt ezeknek a lakájlelkűeknek. Bonbonnal kínálgatták egymást ékköves dobozkáikból, és elégtétellel súgták szomszédjuk fülébe: milyen bölcs és körültekintő a király. Jeanne azonban vitába szállt uralkodójával:

- Esedezem, ne szalaszd el ezt a remek alkalmat. Minden nekünk kedvez most, minden! Kívánni se kívánhatunk kedvezőbb körülményeket. A francia sereg győzelmi mámorban úszik, az angolokat lesújtotta a vereség. A késlekedés végzetes lehet. Katonáink nem fogják érteni, miért habozunk, miért nem használjuk ki előnyünket, kétség szállja meg őket, bizalmukat veszítjük; az angolok sem fogják érteni, de magukhoz térnek, s újból nekibátorodnak. Most van itt az ideje! Kérlek, induljunk...

A király csak fejét csóválta, s La Tremouille véleményét kérdezte, aki sietett felelni:

- Felség, ellene szól minden ésszerűség. Gondolj csak a Loire menti angol erődökre. Hány ilyen erőd állna utunkban innen Reimsig!

Még folytatta volna, de Jeanne félbeszakította, s azzal fordult hozzá:

- Ha várunk, azalatt csak megerősítik állásaikat újabb csapatokkal. Az talán jó nekünk?

- Dehogy, dehogy...

- Tehát mit tanácsolsz? Te mit javasolnál helyemben?

- Azt, hogy várjunk.

- Várjunk? De mire?

Tremouille sokáig habozott, hogy mit válaszoljon; semmi értelmes dolog nem jutott eszébe. Azt sem szokta meg, hogy így vizsgáztassák, ekkora társaság előtt; ezért idegesen csak annyit szólt:

- Államügyeket nem szokás nyilvánosság előtt tárgyalni.

- Bocsáss meg - felelte Jeanne nyugodtan. - Járatlanságom megint megtévesztett. Nem tudhattam, hogy a hivatalodhoz tartozó ügyek államügyeknek tekintendők.

La Tremouille rosszállóan vontá össze szemöldökét, s kissé gúnyosan vágta oda:

- A király első tanácsadója vagyok, s te még azt kérded, hogy a hivatalomhoz tartozó ügyek államügyeknek tekintendők-e? Hát ezt hogy értsem?

Jeanne közömbös hangon válaszolt:

- Úgy, hogy itt nincs állam.

- Nincs állam?

- Nincs, uram, itt nincs állam, és semmi szükség tanácsadókra. Franciaország néhány láncnyi földre zsugorodott össze; ekkora területen egy ispán is rendet tud tartani. Nincs jogunk államügyekről beszélni. Nagyképűség volna!

A király - ahelyett hogy pirult volna - toroka szakadtából kacagni kezdett, s vele kacagott az egész udvar, bár csak óvatosan, félrefordított fejjel, hangtalanul. La Tremouille azonban dühbe gurult, s már-már szóra nyitotta volna száját; hanem a király leintette:

- Megállj csak, én királyi védelembe veszem! Igazat mondott, színigazat, ó, mily ritkán hallok ilyet! Hiába a sok csillogó holmi rajtam meg köröttem, alig mondhatok többet magaménak, mint egy tenyérszál, koszos földdarabot, s te se vagy több, mint az ispánom - s kacagott tovább, ahogy csak a torkán kifért. - Nos, drága, nyíltszívű katonám, mondd meg hát végre: mivel jutalmazlak? Ha akarod, nemessé teslek, és címeredbe vésetheted a francia koronát a liliummal, melléjük meg azt a győzedelmes kardot, amellyel megvédted mindkettőt. Csak szólj egy szót!

Ámult s irigy zsongás támadt a teremben, Jeanne azonban fejét rázta: - Nem kell az énnekem, drága, nemes dauphin. Nincs annál nagyobb jutalom, mint hogy harcolhatsz, életemet adhatom Franciaországért: ennél többet nem adhatsz nekem. Add meg hát azt a jutalmat, amit kértem, azt az egyet csak; a legdrágábbat, amit adhatsz: jöjj el velem Reimsbe, s koronáztasd meg magadat. Térden állva kérlek: tedd meg.

De a király Jeanne vállára tette kezét, s nemtörődöm hangon így szólt:

- Maradj csak állva! Meggyőztél... legyen hát, ahogy...

La Tremouille intésére azonban elharapta a szót, s az udvar nagy megkönnyebbülésére így folytatta:

- No jó, hát még meggondoljuk; azután meglátjuk, hogy s mint lesz. Megnyugszol ebben, türelmetlen kis szolgám?

Első szavaira felragyogott már az öröm Jeanne arcán; a végén azonban ki is aludt. Csak nézett maga elé szomorúan, a könnyek szivárogtak szeméből. Egy pillanat múlva meg mintha rettentő indulat lökte volna ajkára a szót: - Könyörgök, élj az alkalommal, amíg veled lehetek! Nincs sok időm hátra!

- Nincs sok idő?

- Egy év csak... Egy évem van mindössze!

- Drága gyermekem, elélsz, te még jó ötven esztendeig, hiszen szívós és erős vagy.

- Tévedsz uram, tévedsz. Egyetlen kurta esztendőm van csupán. És az idő múlik, egyre múlik, szállnak a percek, a tennivaló meg tömérdek... Élj hát az alkalommal, amíg veled lehetek; Franciaország életéről vagy haláláról van szó.

Még az udvari férgek is meghatódtak Jeanne esdeklő szavaira. A király elkomolyodott, e szavak nagy hatást tettek rá. Szemében egyszerre sokatmondó fény gyúlt, felállt, kihúzta kardját, s a magasba emelte, azután lassan Jeanne vállára eresztette, és így szólt:

- Oly tiszta, oly nemes lelkű, oly egyszerű és oly hűségese vagy... Lépj hát be ezennel a francia nemesek sorába, a téged megillető helyre! Nemességet adományozok érdemeidért egész családodnak, minden vérbeli rokonodnak és törvényes leszármazottaiknak, nemcsak egyenes, hanem nőágon is. S még valamit! Még valamit! Hogy minden más családnál különb tisztesség érje a tiédet, olyan kiváltságban részesítem, amelyről krónikás könyveink sem tudnak: ha leszármazottaid közül a leányok közrangú férfhoz mennek feleségül, azt is nemessé teszik.

Ámulat és irigység tükröződött minden tekinteten, amikor e rendkívüli kegyről tanúskodó szavak elhangzottak. A király szünetet tartott, és nyilvánvaló elégedettséggel vette tudomásul az udvar meghökkenését.

- Kelj fel hát, Jeanne d'Arc, s neveztesz ezentúl *Du Lis*-nek: emlékeztessen ez a név mindenkit hálánkra, amiért derekasan megvédelmezted a francia liliomot; s viseld ezt a fenséges virágot, a francia koronát és győzedelmes kardodat címerpajzsodon is, a hármat egymás mellett: ez legyen és maradjon nemességed jelképe örök időkre.

Alig emelkedett fel *Du Lis* kisasszony, a cifra úri nép máris köréje sereglett, hogy új nevéen szólítva köszönthesse a kiváltságosak szent társaságában. Jeanne-nak azonban sehogy sem volt kedvére a dolog. Azt mondta: nem méltó ő ekkora megtiszteltetésre, engedtessek meg neki, hogy maradjon, aki volt, egyszerűen Jeanne d'Arc, és semmi több - szólítsák csak ezután is ezen a nevéen. És semmi több! Mintha *lehetne* valaki több ennél, több, különb, rangosabb! *Du Lis* kisasszony - ez a név senkinek nem mond semmit, Jeanne *d'Arc* - annál inkább! Ha csak hallom, máris hevesebben ver a szívem!

XXIV.

Bosszantó volt, mekkora hűhót csaptak a hírre az egész városban, majd országszerte. A király nemessé tette Jeanne d'Arcot! Mindenki oda volt az ámulattól és elragadtatástól. Nem tudjátok elképzelni, mennyire megbámulták és irigyelték mindenfelé. Azt hihette volna valaki, hogy nagy szerencse érte. *Mi* azonban nem sokra becsültük az egészet. A mi szemünkben

ember nem tehetette nagyobbá Jeanne d'Arcot. Azelőtt is úgy néztünk föl rá, mint égen a napra: a nemesi rang csak annyit adott méltóságához, mint egy gyertya fénye a nap ragyogásához.

Más volt már az eset a bátyjaival. Azokat büszkévé és boldoggá tette az új rang, s ezt meg is lehet érteni. Utoljára még Jeanne is örült, amikor látta, hogy a fiúk mennyire élvezik a dolgot. Okos ember volt a király: azzal szerelte le Jeanne ellenkezését, hogy felébresztette benne családjá és rokonai iránt érzett szeretetét.

Jean meg Pierre sürgősen elkészítették címerüket, s mindenki csak az ő társaságukat kereste, nemesek és közrendbeliek egyaránt. Paladin némi keserűséggel állapította meg, hogy a két testvér összehasonlíthatatlanul szebbnek látja a világot, mióta fejükbe szállt a dicsőség, s aludni se szeretnek már: merő veszteségnek tartják az alvásra szánt időt, hiszen álmukban nem gondolhatnak rá, hogy ők már nemesek. Majd hozzátette:

- De azért a katonai felvonuláson meg a hivatalos ünnepeken ezután sem állhatnak eléim; hanem békeidőben meg társaságban, azt hiszem, előreszemtelenkednek majd mögéd és a két lovag mögé, míg Noël meg én csak *mögöttük* kulloghatunk... Mi?

- Ez már bizony így lesz - feleltem.

- Tartottam ettől - szölt a zászlótartó -, de mennyire tartottam! Hülyeségeket beszélek... Tudtam, hogy így lesz.

- Rögtön éreztem, hogy szokatlanul természetes a hangod - szölt közbe Noël Rainguesson.

Jót neveltünk ezen.

- Érezted, úgy mondd? Nagyon okosnak képzeled magad! Jól vigyázz, Noël Rainguesson, mert egy szép napon még kitekerem a nyakad.

- Paladin! - szólalt meg Sieur de Metz - a legrosszabbra még nem is gondoltál. Sokkal, de sokkal nagyobb baj fenyeget. Hogyhogy nem jutott eszedbe, hogy ők ketten társaságban meg majd békében mindnyájunkat meg fognak előzni, akik Jeanne kíséretéhez tartozunk?

- Ugyan menj már!

- No majd meglátod! Gondolj csak a címerükre. A francia liliom van rajta! Ez királyi jelvény, barátocskám! Fel tudod fogni, hogy *ez* mit jelent? Ha nem is pontosan, és nem is egészében, valójában mégiscsak *Franciaország címerét írják* tulajdon pajzsukra. Gondold meg, mi minden következik ebből! Hogy mi kettejük elé kerülünk a sorban? Hát ez utoljára esett meg tegnap. Véleményem szerint senki nem előzheti meg őket, kivéve D'Alencont, aki született herceg.

Paladin majd hanyatt esett meglepetésében. Elfehéredett, s hiába nyílt szóra az ajka, csak pillanatok múltán tudta kibökní:

- Ezt nem tudtam, de *honnán is* tudhattam volna? Most látom csak: milyen ostoba vagyok, jaj, de milyen ostoba! Találkozom velük reggel, és csak úgy odavetem nekik, hogy *hé!* Pedig nem *akartam* modortalan lenni. Mekkora számár voltam! Igazán nem mondhatok mást, mint hogy számár voltam.

Noël Rainguesson kissé unottan állapította meg:

- Ez valószínű, de nem értem, mért vagy így meglepve?

- Nem érted, nem érted? Hogyhogy nem érted? Hanem figyelj csak, Sieur de Metz, egészen biztos vagy te ebben a dologban?

- Miféle dologban?

- Hogy Jean meg Pierre minden nemest megelőznek D'Alencon herceget kivéve?

- Semmi okom sincs kételkedni ebben.

Paladin néhány pillanatra gondolataiba és ábrándjaiba merült, azután nagyot sóhajtva így szólt:

- Ó, drága barátaim, mekkora emelkedés! Látjátok, mit jelent, ha szerencséje van valakinek? De hát mit bánom én! Az ilyesmi igazán csak a véletlenül múlik, éppen ezért nem is becsülöm sokra. Akkor már sokkal büszkébb vagyok arra, hogy én pusztán a magam erejéből emelkedtem fel idáig. Én csak azt becsülöm, amit kiérdemeltem, más egyéb fabatkát sem ér.

Gyülekezőre hívtak kint a kürtök, s beszélgetésünknek ezzel vége szakadt.

XXV.

Múltak a napok, és semmi, de semmi nem történt. A sereg harcra készen várt és éhezett. A kincstár kiürült, a katonák nem kaptak se zsoldot, se ételmet. Megeléglévén a koplalást, szép lassan szétszéledtek - a léha udvaroncok nagy meglepedésére. Szomorú volt látni Jeanne kétségbeesését. Tehetetlenül kellett néznie, mint bomlik fel győzelmes serege.

Végül elment a loches-i várba: ott lebzelt akkor a király. Három tanácsosával tárgyalt éppen: Robert le Macon, volt kancellárral, Christophe d'Harcourt-tal és Gerard Machet-vel. Ott volt az Orléans-i Fattyú is. Tőle tudtuk meg, mi történt. Jeanne a király lába elé borult, átfogta a térdét, és úgy kérlelte:

- Nemes dauphin, könyörgök, vess véget e hosszú és mihaszna tanácskozásoknak; jöjj inkább, jöjj velem, mielőbb Reimsbe, s koronáztasd meg magad.

Ekkor Cristophe d'Harcourt megkérdezte tőle:

- A Hangok parancsolták, hogy ezt mondd a királynak?

- Igen, ők. És mindennap sürgetnek.

- Nem árulnád el nekünk, itt a király színe előtt, hogy mi módon szólnak hozzád azok a Hangok?

Ez csak sunyi csel volt megint: hátha elárul Jeanne valami titkot vagy olyat talál mondani, amiért bevádolhatják. Ebből azonban semmi nem lett. Jeanne oly egyszerűen és őszintén felelt, hogy még a körmönfont püspök sem köthetett bele. Elmondta nekik, hogy valahányszor olyanokkal találkozik, akik kételkednek isteni küldetésében, félrevonul és imádkozik: így panaszolja ki magát az emberek hitetlensége miatt; s ilyenkor oly tisztán hallja a Hangok vigasztaló szavát, mintha a füle mellett szólnának hozzá, halkán és lágyan „Folytasd csak utadat, Istennek Leánya, és én megsegítitek téged.” Majd hozzátette:

- Amikor ezt hallom, olyan öröm fog el, hogy szinte már elviselni se tudom.

A Fattyú szerint Jeanne arca egészen lángba borult e szavaknál; majdnem önkívületben volt.

Jeanne érvelt, vitázott, könyörgött, s fokról fokra fölébük kerekedett, de a tanács csak lépésről lépésre hátrált. Kérve kérte a királyt, adjon már parancsot az indulásra. Amikor már végképp kifogytak az ellenvetésekből, elismerték, hogy talán hiba volt szétszülleszteni a sereget, de hát most mit tegyenek? A király nem indulhat el sereg nélkül!

- Toborozzatok újat! - mondta nekik Jeanne.

- De ahhoz legalább hat hét kell!

- Annyi baj legyen; csak kezdjünk hozzá végre!

- Sajnos, elkéstünk. Bedford hercege ezalatt nyilván új csapatokkal erősíti meg a Loire menti angol erődöket.

- Igen, mi meg ezalatt szélnek eresztettük a mieinket... Elég szégyen! De legalább most ne vesztegessük tovább az időt, hanem gyürkőzzünk neki!

Ezt meg a király ellenezte, mondván, hogy nem kockáztathatja a reimsi utat, amíg az angoloknak annyi erős állásuk van a Loire mentén.

- Mi majd szabaddá tesszük neked az utat!

Így már a király is beleegyezését merete adni, hiszen biztonságban ülhet otthon, míg az utat megtisztítják az angoloktól.

Jeanne fellelkessedve jött vissza Loches-ből. Egyszerre minden megbolydult megint. Kiáltványok szólították fegyverbe a férfiakat; Selles mellett, Berryben, toborzó táborát állították fel, s gyűlt a nép lelkesedéssel, közrendűek és nemesek egyaránt.

Május jó részét elvesztegettük; ennek ellenére, június 6-ára, Jeanne összeszedte a sereget, s indulásra készen állt. Nyolcezer embere volt. Gondoljátok csak meg, hogyan gyűjthetett össze ekkora sereget azon a szűk területen! S ráadásul mind kipróbált katona! Igaz, hogy akkor majdnem minden francia férfi katona volt már, hiszen száz éve tartott a háború. Igen, minden francia férfi katona volt - s egyben kitűnő futó is: öröklött tehetség és személyes gyakorlat révén, minthogy száz évig jóformán egyebet sem csináltak, mint futottak. De hát erről igazán nem ők tehettek. Nem akadt, aki okosan vezette volna őket: vagy ha akadt is, nem *vezethette* őket okosan. A király és az udvar minduntalan kijátszotta a hadvezéreket; ennek következtében azok is hamar rászoktak, hogy ne engedelmeskedjenek a királynak, hanem csak a maguk útján járjanak, s a maguk érdekével törődjenek, így természetesen nem lehet háborút nyerni. Nem is csoda, hogy a franciák könnyen megfutamodtak. Pedig ugyanezek az emberek derék katonák lehettek volna; csak egy hadvezér kellett, aki érti a dolgát, nem törődik mással, és akinek hatalom van a kezében. Most végre ilyen vezért kaptak; ennek helyén volt az esze meg a szíve, ez komolyan fogta fel a dolgát, ennek kezében hatalom volt. Ilyen körülmények között nem maradhatott el a siker sem. Ha egyszer Jeanne d'Arc a vezérük, a katonák elfelejtik, hogy valaha is tudtak futni.

Amint már mondtam, Jeanne elemében érezte magát. Éjjel-nappal a táborát járta, hogy a katonákat buzdítsa. Lelkesen ünnepelték, valahányszor szemlét tartott, és elvágtatott a csapatok előtt. De hát ez nem is csoda, hiszen szép volt és bájos, akár a frissen nyílt virág, bátorsága és lendülete mindenkit magával ragadott. Szinte napról napra szépült; ekkor már majdnem tizenhét éves volt, s a kislány lassanként hajadonná serdült.

Egy nap az udvarba érkezett a két ifjú De Laval gróf - két derék legény, a legelőkelőbb és legnagyobb francia családok rokonai. Nem volt nyugtuk, amíg Jeanne-t nem láthatták, így hát a király értük küldött, s bemutatatta őket Jeanne-nak: gondolhatjátok, hogy nem csalódtak várakozásukban. Egyikük azt írta haza a rokonainak: „Tekintetéből és hangjából - mintha Isten szólna hozzánk.” Bizony igazat mondott! Így igaz, szó szerint.

Legközelebb akkor látták, amikor hadba készült. Erről a találkozásról így számol be a levélíró:

„Jeanne d’Arc egész testét fehér páncél védte, csupán a fejét hagyta szabadon, és kezében apró csatabárdot tartott. Amikor fel akart ülni a hatalmas fehér ménre, az állat ágaskodni és toporzékolni kezdett, Jeanne sehogy sem boldogult vele. Odaszólt hát a kísérőinek: »Vezessétek a kereszt elé.« Ez a kereszt a közeli templom előtt állt. Odavezették az állatot, Jeanne meg felült rá, és a ló moccanás nélkül tűrte. Ekkor Jeanne a templom ajtaja felé fordult, s lágy, nőies hangján így szólt: »Ti meg, lelkészek, Istennek szolgálói, tartsatok körmenetet és imádkozzatok értünk!« Azzal elvágtatott, kezében az apró bárdal, feje felett a lengő lobogóval, s odakiáltotta katonáinak: »Előre, indulj!« Vele távozott egyik bátyja is, aki nyolc napja érkezett ide, s ugyancsak fehér páncélt viselt.»

Így történt valóban, ahogy elmondja: magam is ott voltam s láthattam mindezt. S látom még mindig: az apró csatabárdot, csinos, tollas kalpagját, fehér páncélját a lágy, júniusi délután fényében - úgy látom ma is, mintha tegnap történt volna. Én is a kíséretben lovagoltam - Jeanne d’Arc személyes kíséretében.

Az ifjú gróf nagyon szeretett volna velünk jönni, de a király még visszatartotta. Jeanne azonban megígérte neki. Erről így emlékezik meg levelében:

„Azt mondta, hogy ha a király elindul Reimsbe, én is vele megyek. Bár adná az Isten, hogy ne kelljen addig várnom, hanem a csatákban is részt vehessek!”

Ezt Jeanne akkor mondta, amikor az alençoni hercegnétől búcsúzott, aki mindenáron a győzelem ígérését akarta kicsikarni belőle. Ezt az alkalmat azután mások is felhasználták hasonló kérésre. A hercegné ugyanis sejtette, milyen elkeseredett ütközetek várnak ránk, és nagyon aggódott a férjéért; mellére ölelte Jeanne-t, kedveskedve megsimogatta a haját, és úgy kérlelte:

- Vigyázz rá, drágám, nehogy baja essék! Küldd vissza hozzám épen! Nagyon kérlek erre, s el nem engedlek, amíg meg nem ígéred.

- Őszinte szívvel ígérem - felelte Jeanne -, s nemcsak úgy mondom, hanem *ígérem*: visszakapod őt sértetlenül. Elhiszed? És meg vagy elégedve most már?

A hercegné nem szólt semmit, csak homlokon csókolta Jeanne-t, s azzal elváltak.

Július 6-án indultunk, de Romorantinnél megszakítottuk utunkat, és csak 9-én értünk Orléansba. Jeanne diadalívek alatt vonult be a városba; üdvölvések dördültek, s tengernyi zászló lengett. Hadvezérei Jeanne mellett lovagoltak, valamennyien pazar öltözetben és teljes díszben: D’Alençon herceg, az Orléans-i Fattyú, Sire de Boussac, a király főudvarmestere, De Graille öméltósága, az íjászok parancsnoka, Sire Dulan tengernagy, Ambroise de Lore, Etienne de Vignoles, más néven La Hire, Gautier de Brusac s még több neves katona.

Nagy nap volt ez: az utcán a szokásos tömeg, a szokásos éljenzés és tolakodás, csakhogy Jeanne-t láthassák; végül azonban csak átnyomakodtunk valahogy régi szállásunkra, ahol az öreg Boucher, felesége és a kedves Catherine szemünk előtt ölelték keblükre és árasztották el csókjaikkal Jeanne-t - ami nekem különösen fájt, hiszen én százszor különb és több csókot tudtam volna nyomni Catherine ajkára, mint bárki; de hát nem ez volt a feladatom, s így majd elepedtem érte. Oly szép és bájos volt, már akkor beleszerettem, amikor először megláttam, de ettől a naptól kezdve imádtam. Hatvanhárom éve hordom képét a szívemben - egyedül az övét -, s habár én megvénültem közben, az ő képe még most is éppoly eleven és vidám, vonzó és pajkos, édes és tiszta, csodás és elragadó, mint volt sok-sok esztendővel ezelőtt, amikor áldást és békét hozva magával, beköltözött szívembe - egyetlen napot sem öregedett.

XXVI.

A király megint csak azzal a paranccsal bocsátotta útnak hadvezéreit: „*Ügyeljetek arra, hogy Jeanne d’Arc beleegyezése nélkül semmit ne tegyetek.*” Ezúttal szót is fogadtak: a Loire menti hosszú hadjárat során mindig hallgattak Jeanne-ra.

Mekkora változás! Ilyen még nem volt! Ebből is láthatjátok, mennyire megnőtt ennek a gyermeknek a vezéri becsülete tíz nap alatt, amit a harctéren töltött. Eloszlott minden kétség és gyanakvás; olyan megingathatatlan hit és bizalom vette körül, amilyenre az ősz hadvezérek harminc év alatt se tudtak szert tenni. Emlékeztek még rá, hogy amikor Jeanne tizenhat esztendőskorában egyedül védte magát a zord törvényszék előtt, az egyik agg bíró „csodálatra méltó gyermeknek” nevezte. Az elnevezés valóban találó volt.

A vén bajnokok tehát nem kalandoztak el, és semmibe nem kezdtek Jeanne beleegyezése nélkül - és ez sokat számított. Némelyik azonban még mindig összeborzadt Jeanne újszerű és merész haditerveitől, s szívesen bírta volna őt más belátásra, így történhetett, hogy 10-én - miközben Jeanne éjt nappallá téve dolgozott, terveket készített, és parancsokat osztott - a vezérek egy része között ismét lábra kapott a régi okvetetlenkedés és szószátyárkodás.

Aznap délután összeültek, haditanácson, s még mielőtt Jeanne is megérkezett volna, hogy részt vegyen tanácskozásukon, vitatkozni kezdtek a helyzetről. Erről a vitáról a krónikák hallgatnak; de én ott voltam, és beszámolhatok róla. Tudom, hogy nekem hinni fogtok, hiszen sohasem vezettelek félre benneteket mendemondákkal.

Gautier de Brusac volt a félénkek szószólója; D’Alencon, a Fattyú, La Hire, De Culan, De Boussac s aki csak igazán számított valamit közülük, eltökélten kitartottak Jeanne mellett.

De Brusac azt bizonygatta, hogy a helyzet veszedelmes; Jargeau-t (az utunkba eső első várat) az angolok fölöttébb megerősítették: komor falairól minden irányba ágyúk merednek, s hétezer válogatott zsoldos védi, élükön Suffolk derék grófjával meg két rettegett híru öccsével, a De la Pole-okkal. Véleménye szerint nagyon vakmerő és elhamarkodott ötlet Jeanne d’Arcnak az az elhatározása, hogy Jargeau-t rohammal vegyék be; rá kellene őt beszélni, hogy álljon el szándékától, s inkább szabályos ostromgyűrűvel vegye körül a várat, ami nemcsak bölcsőbb volna, hanem biztonságosabb is. Továbbá: véleménye szerint a hadviselés minden elismert törvényével és szabályával ellenkezik az a heves vérű új módi, hogy emberek tömegét zúdítjuk áthatolhatatlan kőfalak ellen, hiszen...

Tovább azonban nem jutott. La Hire türelmetlen mozdulattal hátratólta tollas sisakját és ráördított:

- Az Isten megáldjon! Érti ez a lány a dolgát, nem kell kioktatni!

S mielőtt még folytathatta volna, D’Alencon is felpattant helyéről, az Orléans-i Fattyú szintén, s még öt-hat másik: versenyt mennydörögtek, s magukból kikelve átkoztak mindenkit, aki kételkedni merne, titkon vagy nyíltan, a francia sereg fővezérének bölcsességében. Amikor azután mindegyik elmondta a magáét, La Hire is újból szóhoz jutott végre:

- Egyesek soha nem tudnak megváltozni - mondta. - Változhat a világ körülöttük; ők mégsem értik meg, hogy nekik is változniuk kell, ha helyt akarnak állni. Minden igyekezetük, hogy megmaradjanak azon a csapáson, amin apáik meg nagyapáik jártak s járnak maguk is, mióta világra jöttek. Renghet a föld, felfordulhat a világ, mocsárrá süppedhet a kitaposott csapás, ők akkor se jönnek rá, hogy új utat kellene törni, ó, nem: csak mennek konokul a régi nyomon,

amíg nyakukat nem szegik. Értsétek meg végre: más világot élünk; és ez a páratlan katonai lángész, aki sokkal tisztábban lát mindent, mint mi, észrevette ezt. Új utat kell törnünk; de az ő szeme azt is felfedezte már, hogy merre, s nekünk csak követnünk kell. Nincs ember, nem volt, és *soha* nem is lesz, aki őt kioktathatná! Azelőtt csak püföltek minket, püföltek, püföltek; nem csoda hát, hogy embereinkből kihalt a mersz és minden bátorság. Ilyen katonákkal nem lehet kőfalak ellen rohamot vezetni. Erre nem is gondolhattunk. Valóban csak egyet tehattünk velük: lecsücsültünk a vár körül, és vártuk, vártuk, hátha sikerül kiéheztetnünk a bentlevőket. Ma ellenben fordított a helyzet: az emberekben lobog a bátorság, a lendület, a düh, életerő. Akár az elfojtott tűzvész. Mi hát a teendő? Tartsuk vissza őket, míg csak hamvadni nem kezd, és ki nem alszik? Jeanne d'Arc *bezzeg* tudja, mit kell tenni! Ő egyenesen *rászabadítja* őket az ellenségre: eméssze el ez a lobogó tűz az angolokat! Mi sem igazolja jobban katonai lángeszét, mint az, hogy tüstént felfogta a változást: és nyomban felismerte azt is, mi az egyetlen lehetséges módja, hogy ezt a változást javunkra fordítsuk. Megszűnt a csücsülés meg az éheztetgetés; nincs többé ácsorgás, nincs többé naplopás; nem lehet lebzselni, henyélni, szundikálni... Egy dolgot lehet csak: támadni, támadni és támadni! aztán újra támadni, meg újra támadni, meg újra támadni! és mindig csak támadni, támadni, támadni! bekergetni az angolt a barlangjába, azután rászabadítani ezeket a francia ördögöket, és rohammal foglalni el a várat! És *nekem* ez tetszik! Mi az a Jargeau, minden tornyával, bástyájával, tüzet okádó ágyújával és hétezer válogatott zsoldosával? Ha Jeanne d'Arc vezet minket. Istenemre, meg van pecsételve Jargeau sorsa is!

La Hire meggyőzte őket. Több szó már nem is esett arról, hogy Jeanne-t rá kellene beszélni: változtassa meg tervét. Csendes beszélgetéssel telt a hátralevő idő.

Végre Jeanne lépett a terembe. A többiek felálltak, s kardjukkal tisztelegtek; Jeanne pedig megkérdezte, hogy miről tárgyalnak.

- Végeztünk már, parancsnokom - felelte La Hire. - Jargeau-ról volt szó. Némelyek aggódtak, hogy tán nem sikerül elfoglalnunk a várat.

Jeanne csak jót nevetett ezen; azután így szólt:

- Ne aggódjatok, nincs rá semmi okotok. Meglátjátok: az angolok nem tudnak ellenállni a rohamunknak. - Tekintete hirtelen álmódzó lett: én azt hiszem, Domremy képe suhant át emlékezetén, mert halkán és kissé merengve így folytatta: - Ha nem tudnám, hogy Isten győzelemre vezet bennünket, inkább hazamennék a nyájat legeltetni, mint hogy kiálljak ennyi megpróbáltatást.

Este családias búcsúvacsorán vettünk részt; de csak a kíséret tagjai meg Boucher-ék. Jeanne, sajnos nem tarthatott velünk, mert a város díszlakomát rendezett tiszteletére, és ő oda ment vezéreivel, teljes díszben; útján a harangok örömrivalgása kísérte. A kivilágított város fényei úgy ragyogtak, mint a tejút csillagai.

Vacsora után ismerős, vidám fiatalokkal bővült a társaság, s egyszeriben megfeledkeztünk a háborúról: az járt csak eszünkben, hogy fiúk és lányok vagyunk, teli jókedvvel, s régóta nem mulathattunk kedvünkre: táncoltunk, játszottunk, mókáztunk hát, és nagyokat nevtünk - éppoly szertelenül, ártatlanul és hangosan szórakoztunk, mint azelőtt. Istenem, de régen is volt mindez! Akkor még fiatal voltam. Kintről állandóan behallatszott a vonuló csapatok ütemes lépése: a francia sereg megkésített töredékei gyülekeztek a háború komor színpadán másnap kezdődő nagy tragédiához. Akkoriban gyakoriak voltak az efféle kirívó ellentétek. Amikor végre aludni térhettem, még egy ilyen képet láttam: Jeanne ajtajában a szálas Törpe állt őrt szép, új páncéljában - mintha a háború zord szelleme öltött volna benne testet -, széles vállán meg egy kiscica szunyókált, összegömbölyödve.

XXVII.

Hanem az ugyancsak szép látvány volt, amikor a sereg másnap lobogó zászlókkal kivonult Orléans félelmetes kapuin. Jeanne meg a vezérek a hosszú oszlop élén lovagoltak. Megérkeztek az ifjú De Laval grófok, és őket is a vezérekhez osztották be, ami rendjén is volt, hiszen értették a háború mesterségét; a híres Bertrand du Guesclin, a francia sereg egykori főparancsnoka volt a nagyapjuk. Louis de Bourbon, De Reis tábornagy és Chartres kegyura ugyancsak csatlakoztak hozzánk. Minden okunk meglett volna a nyugtalanságra, hiszen tudtuk, hogy Sir John Fastolf vezetésével ötezer főnyi sereg közeledik Jargeau megerősítésére: de én azt hiszem - ennek ellenére - senki nem nyugtalankodott közülünk. Az a sereg, különben is, távol járt még. Sir John késlekedett; ki tudja, miért, de nem nagyon igyekezett. Sok drága időt vesztegetett el útközben - Étampes-nál négy napot, Janvilles-nél újabb négyet. Alighogy Jargeau alá értünk, nyomban dologhoz láttunk. Jeanne előreküldött egy nagyobb csapatot, s az derekas rohamot intézett a külső vár ellen. Sikerült is megvetniük a lábukat, s keményen küzdöttek, hogy tartani tudják magukat; végül mégis kénytelenek voltak meghátrálni, mert a védők erősítést kaptak a várból. Ezt látván, Jeanne lelkes csatakiáltással maga vezetett újabb rohamot a dühöngő ágyútűzben. Paladin sebesülten esett össze mellette, de Jeanne kiragadta a zászlót ernyedő kezéből, s bátorító kiáltásokkal biztatva katonáit, tovább tört előre a nyílzáporban. Azután jó ideig semmit se láttunk, csak rettentő zűrzavart: kavargva csapott össze a két sereg, csattogtak a vasak, és bömböltek az ágyúk. Időnként gomolygó füstfelhő takart el mindent a szemünk elől - néha rés nyílt rajta, s akkor egy-egy pillanatra elénk tárult a mögötte zajló kegyetlen tragédia egyik-másik jelenete. De Jeanne fehér vértess, törékeny alakja ilyenkor is mindig felbukkant: ő volt minden reménységünk és bizodalunk, és ha őt láttuk, háttal felénk és szemközt az ellenséggel, tudtuk, hogy nincs baj. Végül hatalmas kiáltás tört át a ködön, valóságos diadalordítás - és ebből már tudtuk, hogy a külső vár a miénk.

Igen, a miénk volt: az angolok visszahúzódtak a vár falai közé. Mi meg - tekintve, hogy estefelé járt már - letáboroztunk az elhódított terepen.

Jeanne felszólította az angolokat, hogy tegyék le a fegyvert; ebben az esetben szabadon elvonulhatnak, sőt, még a lovaikat is magukkal vihetik. Noha rajta kívül senki nem tudhatta, hogy sikerül-e elfoglalnia a várat - ő viszont biztosan tudta -, mégis nagylelkű volt, pedig akkoriban nem ismerték ezt a tulajdonságot, hiszen az elfoglalt város védőit és teljes lakosságát - néha bizony még az ártatlan asszonyokat és gyermekeket is - általában irgalmatlanul, lelkiismeret-furdalás nélkül lemészárolták. Érdeklődjétek csak a környéketeken, s mindenütt találtok embereket, akik még emlékeznek rá: milyen szörnyű kegyetlenséggel bánt el Merész Károly Dinantban minden férfival, nővel és gyermekkel, amikor alig néhány esztendővel azelőtt elfoglalta a várost. Példátlan az olyan nemes és nagylelkű ajánlat, mint Jeanne-é volt - de az ő könyörületesége itt is megmutatkozott: megtett mindig minden tőle telhetőt, hogy a legyőzött ellenfél életét és katonai becsületét megkímélje.

Az angolok tizenöt napos fegyverszünetet kértek, hogy az ajánlatot megfontolhassák. Közben Fastolf ötezer emberrel közeledett! Erre Jeanne csak nemet mondhatott. De újabb nagylelkű ajánlatot tett: megtarthatják nemcsak lovaikat, hanem oldalfegyvereiket is - ha egy órán belül elvonulnak.

Hanem ezek a cserzett bőrű angol veteránok konok fickók voltak: ismét visszautasították az ajánlatot. Ekkor Jeanne parancsot adott, hogy reggel kilenckor álljon ostromra készen a sereg. D'Alencon korainak tartotta az időpontot; minthogy jókora út s egy kemény összecsapás volt

a hátuk mögött aznap. Jeanne ragaszkodott hozzá, s a többieknek engedelmeskedniük kellett. Azután ismét kitört belőle a lelkesedés, mint minden ütközet előtt:

- Lássunk dologhoz, és akkor Isten is megsegít!

Igen, mondhatnám ez volt a jelszava: „Munkálkodj kitartóan, megállás nélkül!” - hiszen mióta hadba vonult, nem ismert pihenést. Aki pedig magáénak vallja ezt a jelszót, nem csalódhat. Többféle útja-módja van a boldogulásnak a világon; de egyik sem ér semmit, ha nem épül szorgalmas munkára.

Azt hiszem, szálas zászlótartónktól örökre búcsút vehettünk volna aznap, ha nincs a közelben Törpe, aki még nála is szálasabb volt, és kihozta őt a kavarodásból, amikor megsebesült. Minthogy eszméletlen volt, saját lovaink minden bizonnyal halálra tiporják, ha Törpe nem siet azonnal segítségére, s hátra nem cipeli, biztonságos helyre. Két vagy három óra múltán azonban tökéletesen magához tért, és boldogan büszkélkedett a sebével: körbejárta a tábort, s kérkedve mutogatta mindenkinek a kötést magán. Először csak azt állította, hogy egy hajító-gépből kilőtt kővel találták el, amely akkora volt, mint egy emberfej, azután természetesen nőni kezdett a kő, és mire mindenkinek elmesélte, már egy egész épületet vágtak hozzá az angolok.

- Hagyjátok csak rá - szólt Noël Rainguesson. - Ne zavarjátok meg a folyamatot. Holnap már azt fogja mondani, hogy egy székesegyházat vágtak hozzá.

Jeanne már pirkadatkor talpon volt: belovagolta a tábort, keresztül-kasul, mindent apróra ellenőrzött, s kijelölte a tüzéség számára a legmegfelelőbb pontokat; olyan szakértelemmel állíttatta fel az ágyúkat, hogy alvezére még negyedszázad múltán is csak ámulattal tudott beszélni róla, amikor Jeanne perének felülvizsgálása során vallomást tett.

D'Alencon herceg ugyanis azt mondta a vallomásában, hogy június 12-én reggel, Jargeau alatt, Jeanne nem úgy rendelkezett, mint valami újonc, hanem „egy hús- vagy harmincesztendős tapasztalattal rendelkező hadvezér biztos és világos ítélőképességével”.

- S a francia sereg harcedzett, tapasztalt öreg tisztjei mind azt vallják, hogy Jeanne mindent kitűnően irányított a hadjárat során: különösképpen remekelt azonban, amikor a tüzéséget kellett elhelyezni és irányítani... Hol szerezte csodálatos tudományát ez a pásztorlányka, aki még csak olvasni sem tudott, nemhogy a hadviselés bonyolult mesterségét kitanulta volna? Akárhogy töröm a fejemet, nem tudom megfejteti ezt a rejtélyt, hiszen nincs rá példa a történelemben, még csak hasonló sem, ami valamiféle magyarázattal szolgálhatna. Még a legtehetségesebb hadvezérek is csak megfelelő tanulmányok, kemény felkészülés és némi tapasztalat árán jutottak el a sikerhez. Ezt a rejtélyt soha nem fogja megfejteti senki... Én azt hiszem, hogy e páratlan képesség és készség vele született adottság volt, amit ő csalhatatlan ösztönnel hasznosított.

Nyolc órakor minden mozgolódás megszűnt, minden zaj, minden hang elült. Várakozó csend borult a táborra. Félelmetes volt ez a némaság - hiszen annyi mindent jelenthetett. Szellő se rezzent. A tornyokra és sáncokra tűzött zászlók mozdulatlanul csüngtek. Akármerre néztem, mindenki csak várt, várt és figyelt. Mi, a parancsnokság, egy kis dombon csoportosultunk Jeanne körül. Tőlünk nem messze láthattuk a külváros szűk utcácskáit és nyomorult viskóit. Lakói elbújtak - de csak figyeltek, ők se mozdultak. Egy férfi éppen szeget akart verni boltoskájá ajtófélfájába, hogy majd ráakaszthasson valamit, de megállt. Fél kezével még a szöveget tartotta fenn, a másik már ütésre lendült volna a kalapáccsal - gazdája azonban minderről elfeledkezett, s fejét oldalt fordítva fülelt. Még a gyerekek is önkéntelenül abbahagyták a játékot: láttam egy kisfiút, amint éppen be akarta terelni karikáját egy sarkon; a pálca még az irányt mutatta kezében, de a gyerek megállt s figyelt - a karika meg gurult tovább, amerre neki

tetszett. Egy csinos fiatal lány, mintha csak keretből nézett volna ránk, kihajolt a házuk ablakán: a párkányon álló piros virágokat készült meglocsolni - de nem jött vízszugár a kannából, mert a lány is felénk figyelt. Szerte körülöttünk mozdulatlanul dermedt az élet...

És ekkor Jeanne d'Arc az égre emelte kardját. Erre a jelre a csend egyszeriben szétfoszlott: a francia ágyúk lángot és füstöt hánytak magukból, s a föld megrázkódott bömbölésüktől. Válaszképpen tűznyelvek szálltak fel a város falairól és tornyairól, s dörgő hangok feleltek ágyúinknak. Egy szempillantás alatt eltűntek szemünk előtt a falak és bástyák, csupán roppant fehér füstalmok és gúlák lebegtek a dermedt légtérben mozdulatlanul. - A lányka elejtette a kannát meglepetésében, és összecsapta a kezét - a következő pillanatban egy kő ágyúgolyó zúzta szét bájos alakját.

A nagy tűzérési párbaj folytatódott; mindkét fél teljes erejéből döngette a másikat. Csudálatosan nagy volt a füst és a zaj, igencsak elborította az embert! A szegény kis város borzalmasan megszenvedett. Ágyúgolyók szaggatták át a falakat; az apró házacsok kártyavárként dőltek össze, és a füstfelhők felett percnként átívelő kődarabok nagy robajjal csapódtak le, átszakítva a háztetőket. Tűz keletkezett; láng- és füstoszlopok szálltak az égre.

A két tűzérés összecsapása végül még az időjárást is megváltoztatta. Az ég beborult, heves szél támadt, s szétfújta a füstöt, amely az angol erődítményt elfedte szemünk előtt.

Ekkor gyönyörű látvány tárult elénk: csipkés falak és tornyok, lengő, tarka zászlók, vörös tűzcsíkok és fehér füstpamacsok hosszú sora - ez a színes kép elénk ellentétként rajzolódott az ég ólomszínű hátterére. De mikor a süvöltő lövedékek közöttünk kezdtek felverni a port, többé nem tudtam gyönyörködni a jelenet szépségében. Az egyik angol ágyú lövedékei egyre közelebb és közelebb csapódtak be hozzánk. Egyszer csak Jeanne odaszólt az alençon hercegnek.

- Kedves hercegem, léptess arrább onnan, nehogy eltaláljon.

A herceg engedelmeskedett, De Lude úr sietve a helyébe állt, ám egy pillanat múlva már nem volt feje - az ágyúgolyó leszakította.

Jeanne egész idő alatt csak azt várta, hogy mikor adhat parancsot rohamra. Végül, úgy kilenc óra tájban, felhangzott ajkáról a kiáltás:

- Most - rohamra! - s a kürtösök megfújták a jelet.

Külön csapatokra várt ez a feladat, s a következő percben láthattuk is, mint indulnak meg mind egy pont felé, ahol ágyúink összpontosított tüze már széles darabon rommá morzsolta a fal peremét, mint ereszkednek alá a vár árkába s kezdik felállítani ostromlétráikat. Hamarosan mi is közöttük voltunk. D'Alencon még korainak ítélte a rohamot, mire Jeanne azt mondta neki:

- Ó, drága hercegem, csak nem aggódsz? Talán már elfelejtetted, hogy megígértem: épségben küldlek haza?

Ugyancsak melegünk volt az árokban. A falakon sűrű sorokban álltak az emberek, s valóságos kőzáport zúdítottak ránk. Volt közöttük egy óriási angol, aki egymaga több kárt tett bennünk, mint tíz atyjafia együtt. Mindig ott bukkant fel, ahol a franciák már-már fent voltak a falon, s malomkő nagyságú szikladarabokat hajigált alá, amelyek embert és létrát, mindent elsepertek. Nagyon elégedett lehetett magával, mert minden alkalommal harsány nevetésben tört ki. A herceg azonban leszámolt vele. Megkereste híres ágyúsunkat, Jean le Lorrain, s azt mondta neki:

- Célozd meg és lödd le nekem azt az ördögös fickót.

Jeannak elég volt egyetlen lövés. Éppen mellén találta az angolt, aki holtan bukott vissza a falról a várba.

A konok, szilárd ellenállás kezdte letörni katonáink harci kedvét. Amikor Jeanne észrevette ezt, maga is közöttük termett az árokban, és buzdítani kezdte őket. Azután megindult fölfelé az egyik ostromlétrán, de egy lehajított kődarab átszakította a sisakját, és földre terítette. Vérezve és kábultan feküdt, de csak egy pillanatig. Amint Törpe felsegítette, ismét menten megindult fölfelé a létrán.

- Rohamra, barátaim! - kiáltotta. - Rohamra! Kiverjük az angolokat! Ütött az órájuk!

Mint hangyák, úgy leptük el a bástyákat egyetlen rohammal, ádáz csatakiáltások közepette. Az angolok hátráltak, mi a nyomukban - Jargeau a miénk volt!

Suffolk grófját beszorították a vár egyik szögletébe, s D'Alencon herceg meg az Orléans-i Fattyú felszólították, hogy adja meg magát. Csakhogy a gróf büszke nemesek büszke sarja volt. Kijelentette, hogy senki alantas előtt le nem teszi a kardját.

- Inkább meghalok - mondta. - Csak az Orléans-i Szűznek adom meg magam, másnak senkinek!

Így is történt, és Jeanne lovagiasan és tisztességgel bánt vele.

A gróf két öccse lépésről lépésre hátrált a híd felé, karddal kezében, miközben a franciák tucatjával kaszabolták kétségbeesetten védekező csapataikat. A mérsárlás a hídon is folytatódott. Alexander de la Pole-t a vízbe taszították, vagy a vízbe esett, s ott fulladt. Ezer-nél több volt már a halottak száma, amikor John de la Pole belátta, hogy nincs értelme folytatni a harcot. Csakhogy ő se volt kevésbé büszke és válogatós, mint a bátyja, Suffolk. Nem adta meg magát bárkinek. A francia tisztek közül Guillaume Renault állt hozzá legközelebb, s erősen szorongatta is már.

Sir John odakiáltott neki:

- Nemesember vagy?

- Az hát.

- És lovag is?

- Az nem.

Angol hidegvérrel s nyugalommal maga Sir John ütötte ekkor lovaggá ellenfelét, a szertartásos módon, ott a hídon, a körülöttük dúló öldöklés és mérsárlás közepette, azután lovagiasan meghajolva, pengéjénél fogva nyújtotta át kardjának markolatát, jelölve annak, hogy megadja magát. Hát igen, büszke népség voltak ezek a De la Pole-ok.

Nagy nap volt ez, felejthetetlen nap - fényes győzelmet arattunk. Rengeteg foglyot ejtettünk, de Jeanne nem engedte, hogy bántódásuk essék. Amikor másnap a szokott örömrivalgás és ünneplés közepette bevonultunk Orléans-ba, őket is magunkkal vittük.

A hódolatnak új megnyilvánulását is tapasztalhattuk ezúttal. A zsúfolt utcákon mindenfelől fiatal újoncok toladtak át a tömegben, hogy megérinthessék Jeanne kardját, s ezzel reájuk is átszálljon valami abból a titokzatos erőből, amely Jeanne d'Arcot legyőzhetetlenné tette.

XXVIII.

A csapatoknak pihenniük kellett. Két napot kaptak erre.

Június 14-én Jeanne levelet diktált nekem egy szűk szobácskában: ott szokott meghúzódni, ha szabadulni akart a hivatalos emberektől, akik minduntalan megzavarták. Catherine Boucher lépett be, leült és így szólt:

- Drága Jeanne, beszélni szeretnék veled.

- Ennek igazán örülök. Mi nyomja a lelked?

- Alig tudtam aludni az éjszaka, egyre csak azon járt az eszem, hogy te mekkora veszélyben forogsz állandóan. Paladin elmondta, hogyan küldted arrébb a herceget a röpködő ágyúgolyók útjából, s hogyan mentetted meg ezzel az életét.

- S talán nem jól tettem?

- Dehogynem! Csakhogy te magad ott maradtál. Mire való ez? Miért kockáztatod könnyelműen az életed?

- De hát szó sincs erről. Engem nem fenyegetett veszély.

- Hogy mondhatasz ilyet, Jeanne, hiszen folyton gyilkos golyók röpködnek körülöttem!

Jeanne elmosolyodott, s megpróbálta másra terelni a szót, de Catherine nem hagyta:

- Miért kell neked mindig a legveszedelmesebb pontokat keresned? Erre semmi szükség. És megint te vezetted a rohamot! Jeanne, istenkísértés, amit művelsz, ígérj meg nekem valamit, ígérd meg, hogy ezután másra bízod a rohamot, ha már *egyáltalán* rohamot kell indítani, és jobban vigyázol magadra azokban a szörnyű csatákban. Megígéred?

Csakhogy Jeanne-nak sehogy sem volt ínyére ilyet ígérni, nem is ígérte meg tehát. Catherine bánatosan és megtörtén üldögélt egy darabig, azután azt kérdezte:

- Jeanne, te már örökre katona maradsz? Nagyon sokáig tart ez a háború. Soha, soha, soha nem lesz vége!

Boldog fény villant Jeanne szemében, amint felelt:

- A következő négy napban elvégezzük a hadjárat nehezét. Utána már sokkal könnyebb lesz, s vér se folyik annyi. Bizony még négy nap, s Franciaország ismét olyan diadalt arat, mint Orléans felszabadítása volt! Ez lesz a második nagy lépés hazánk felszabadítása felé!

Catherine meglepődött (akárcsak jómagam), és szinte önkívületben meredt Jeanne-ra. „Még négy nap, még négy nap” - suttogta maga elé, végül megilletődött hangon azt kérdezte:

- Árudd el nekem, Jeanne, honnan tudod te ezt? Mert nem kétlem, hogy tudod.

- Igen, tudom - felelte Jeanne elmélázva. - Egyik csapást a másik után mérjük az angolokra. S négy nap múlva mérjük rájuk a legnagyobb csapást. - Azzal elhallgatott. Döbbsenben, némán ültünk vagy egy percig; Jeanne tekintete a padlóra szegeződött, ajka mozgott, de hang nem jött ki rajta. Végül, alig hallhatóan, mégis kimondta: - És ezt a csapást az angol hatalom ezer év alatt sem heveri ki Franciaországban.

Végigfutott a hideg a hátamon. Kísérteties volt. Láttam, hogy Jeanne önkívületben van, akárcsak annak idején a domremyi legelőn, amikor megjövendölte, hogy melyikünk mikor vonul hadba, s utóbb nem emlékezett rá. Most sem tudta, mit mond; de ezt Catherine nem sejtette, s ujjongva kiáltott fel:

- Ó, ha te mondd, én boldogan elhiszem! Akkor majd visszajössz hozzánk, és itt maradsz, életed végéig! Meglátod, mennyire szeretünk majd, és mennyire megbecsülünk.

Jeanne arca alig észrevehetően megrándult.

- Két esztendő se telik bele, és kegyetlen halállal halok meg - suttogta maga elé.

Ha fel nem pattanok tiltó kézmozdulattal, Catherine bizony elsikoltotta volna magát. Oda-súgtam neki, hogy osonjon ki a szobából, és el ne mondja senkinek, mi történt. Azt mondtam, hogy Jeanne alszik, álmában beszél.

- Hát, ha csak álom, akkor semmi baj! Úgy hangzott, mintha jövendölne - súgta vissza, s azzal elment.

Sírva ültem le, mert én tudtam, hogy valóban jövendölt, s hogy el kell veszítenünk őt. Lassanként ő is magához tért, kissé borzongva körülnézett, s amikor látta, hogy sírok, felpattant ültéből, teli együttérzéssel és részvétellel hozzám rohant, kezét a fejemre tette, és így szólt:

- Szegény gyerek! Mi lelt? Nézz a szemembe, és mondd el.

Hazudnom kellett valamit: nem szívesen tettem, de hát nem volt más kiút. Felvettem az asztalról egy régi levelet - a jó ég tudja, ki írta, mikor, s mi állt benne -, és azt mondtam neki: éppen most jött Fronte atyától, aki arról értesít, hogy valami gazfickó kivágta a Tündérfát, és...

De nem folytathattam. Kikapta kezemből a levelet, s forgatta jobbra, forgatta balra, hol az elejét nézte, hol meg a végét, közben fel-felzokogott, csurogtak a könnyek arcán, és nagyokat sóhajtott:

- Ó, a kegyetlen, a gonosz! Hogyan lehet valaki ilyen szívtelen? A szegény Arbre Fée de Bourlemont elpusztult. Hogy szerettük pedig gyerekkorunkban! Mutasd, hol áll ez a levélben!

S én tovább hazudtam: megmutattam neki az állítólag végzetes szavakat, ő meg csak nézte, könnyes szemmel, és kijelentette, hogy maga is látja rajtuk: csak gonosz, gyűlöletes szavak lehetnek, „már a formájuk is olyan”.

De ekkor valaki harsány hangon jelentette odakint, a folyosón:

- Őfelsége futára, üzenetet hoztam őkegyelmességének, a francia sereg főparancsnokának!

XXIX.

Tudtam, hogy Jeanne-nak megjelent a Fa. Csak azt nem tudtam, hogy mikor. Nyilván, mielőtt a királyt felszólította: éljen az alkalommal, amíg vele lehet. Akkor ugyan nem jutott az eszembe, most azonban bizonyosra vettem, hogy a látomásnak ez előtt kellett megjelennie. Az is kétségtelen, hogy örvendetes hírt hozott számára, különben nem lehetett volna olyan derűs és jókedvű az elmúlt napokban. Jeanne nem félt a haláltól; számára e figyelmeztetés csak azt jelentette, hogy véget ér földi száműzetése, és ő hazatérhet.

Igen bizony, Jeanne-nak megjelent a Fa. Éppen csak hogy senki nem vette komolyan, amikor Jeanne megjósolta sorsát a király előtt, s ennek nyomós oka volt: nem akarták komolyan venni, igyekeztek elhessegetni maguktól és megfélemlíteni róla. És ez sikerült is nekik: éltek tovább nyugodtan és háborítatlanul - kivéve engem, így hát egyedül kellett hordoznom szörnyű titkomat. Keserves teher volt, ugyancsak nyomta a vállam; Jeanne-nak meg kell halnia, méghozzá hamarosan. Ezt soha nem hittem volna! Hogyan is hihettem volna, hiszen olyan fiatal, erős és egészséges volt, s napról napra több jogot szerzett, hogy békében és

tisztességben élje le öreg napjait! Akkoriban ugyanis még sokra becsültem az öregkort. Magam sem tudom, miért. Talán azért, mert minden fiatalember tudatlan és tele van téveszmékkel. Jeanne-nak tehát megjelent a Fa. Nyomorúságos éjszakám volt aznap, s egyre csak a régi dal sorai jártak az eszemben:

*Ha sorsunk idegenbe vet
S nem jön hazánkból üzenet,
Jelenj meg te nekünk!*

De virradatkor kürtök és dobok riasztottak fel csendes, hajnali töprengéseimből, s egyszeriben elszállt a fejből minden, rohantam nyergelni: véres munka várt reánk aznap.

Meg sem álltunk Meung-ig. Ott rohammal elfoglaltuk a hidat, hátrahagyunk egy csapatot a védelmére, a sereg többi része meg másnap reggel továbbindult Beaugencyba, ahol a híres Talbot-nak, a franciák rémének serege állt velünk szemközt. Amikor Beaugency alá értünk, az angolok visszahúzódtak a várba, mi pedig befészkeljük magunkat a kiürült városba.

Talbot maga nem volt ott éppen: Fastolfot várta, s elébe ment, hogy üdvözlje őt és ötezer főnyi felmentő seregét.

Jeanne felállította az ütegeket, és estig lövette a várat. Ekkor híre érkezett, hogy közeledik Richemont, a francia hadvezér, aki (jórészt La Tremouille és híveinek ármánykodásai következtében) mind ez ideig kegyvesztett volt a király előtt, és tekintélyes sereget is hoz magával, hogy felajánlja szolgálatait Jeanne-nak. Bizony, jól is jött ez a segítség most, hogy Fastolf már olyan közel járt. Richemont már akkor szeretett volna csatlakozni hozzánk, amikor először indultunk Orléans-ba, de a tökéletlen király, ringy-rongy tanácsadóira hallgatva, nem volt hajlandó kibékülni vele.

Azért mondom el ezeket a részleteket, mert fontosak. Fontosak, mert ennek kapcsán megint rámutathatok Jeanne páratlan éleselmjűségének egy újabb vonására: az államügyekben tanúsított bölcsességére. Ritka adottság ez egy tizenhét és félesztendő parasztlánynál, de benne megvolt.

Jeanne azt akarta, fogadjuk szívélyesen Richemont-t. La Hire, a két ifjú Laval és még néhányan a vezérek közül egyetértettek vele: egyedül D'Alencon ellenezte a dolgot konokul és állhatatosan. Kijelentette, hogy szigorú parancsot kapott a királytól: Richemont minden közeledését vissza kell utasítani, s ha a parancsot áthágják, ő otthagyja a sereget. Ez pedig valóban súlyos csapás lett volna. Jeanne azonban elhatározta, hogy meggyőzi a herceget: Franciaország üdve mindennél fontosabb - még egy koronás számár parancsainál is. Sikerült rávennie D'Alencont, hogy a haza érdekében megszegje a király rendelkezését és kibéküljön Richemont grófjával. Egy tapasztalt államférfinak is dicséretére válna ekkora bölcsesség.

Június 17-én, kora reggel, előőrseink jelentették, hogy Talbot és Fastolf közeledik a felmentő sereggel. Megszólaltak a dobok, és mi megindultunk az angolok ellen. Egyedül Richemont maradt hátra csapataival, hogy Beaugency várát vigyázza, és lekösse az őrség erejét. Hamarosan feltűnt az ellenség a láthatáron. Fastolf megpróbálta rávenni Talbot-t, hogy egyelőre ne bocsátkozzanak harcba Jeanne-nal, hanem húzódjanak vissza, és osszák el az újonnan érkezett csapatokat a Loire menti angol erődökbe, hogy legalább azokat el ne foglalhassuk. Várni akart, türelmesen várni, amíg Párizsból újabb erősítés érkezik, hadd merítsék ki Jeanne seregét a naponkénti eredménytelen csetepaték. Később akart csak támadni, a kellő pillanatban, ellenállhatatlan, megsemmisítő erővel. Okos, tapasztalt hadvezér volt ez a Fastolf. Ám a hevesvérű Talbot hallani sem akart halogatásról. Égett a dühtől, amiért Jeanne úgy megleckéztette Orléans alatt, és azóta is jó néhányszor fogadkozott mindenre, ami szent, hogy

akkor is leszámol Jeanne-nal, ha egyedül kell megverekednie vele. Fastolf hát engedett, de figyelmeztette társát, hogy ezzel kockára teszi mindazt, amit annyi év alatt kiharcoltak.

Az angolok erős állást foglaltak el, és csatarendbe sorakozva vártak: elől az íjászok, mellvédjük mögött.

Esteledett már. Ekkor küldönc jött az angoloktól: goromba szavakkal szólított fel bennünket az ütközetre. De Jeanne megőrizte méltóságát, és nem jött ki a sodrából. Azt mondta a hírnöknek:

- Eredj vissza, és mondd meg, hogy ma este már késő van verekedni. Holnap azonban, ha Isten és a Mi Asszonyunk is úgy akarja, összemérhetjük erőinket.

Éjszaka esett az eső. Az a fajta lassú, langyos eső, amelynek csendes kopogása annyira megnyugtatja lelkünket. Tíz óra tájban D'Alencon, az Orléans-i Fattyú, La Hire, a Saintrilles-i Pothon és még ketten vagy hárman összegyűltek a vezéri sátorban, hogy meghányják-vessék Jeanne-nal a helyzetet. Néhányan sajnálkoztak, hogy Jeanne kitért az ütközet elől, mások helyeselték. Végül Pothon megkérdezte tőle, hogy miért határozott így?

- Több okom is volt rá - felelte Jeanne. - Az angolok a kezünkben vannak, most már nem szökhetnek meg előlünk. Minek vállalnánk hát olyan kockázatot, mint máskor? Esteledett már. Amellett nincs is együtt az egész sereg; kilencszáz emberünk a meung-i hidat őrzi, De Rais marsall vezetésével, másfélezer meg Beaugency vára alatt tanyázik a hídnál, Richemont parancsnoksága alatt, okosabb, ha nem sietünk, hanem megvárjuk a szép napvilágot.

- Nem lett volna szabad így szétforgácsolni erőinket - szolt közbe Dunois. - De hát most már nem segíthetünk rajta. E tekintetben különben holnap sem lesz jobb a helyzet.

Jeanne fel és alá sétált éppen. Kedvesen, barátságosan elnevette magát, s megállt a vén tigris előtt, csöppnyi kezét a fejére tette, és megérintette sisakján az egyik tollat.

- No, most mondd meg nekem, te bölcs: melyik tollhoz nyúltam?

- Bevallom, kegyelmességed, nem tudom.

- Ej, Fattyú, az Istenért! Ilyen kicsiségre sem tudsz felelni; s mégis van merszed arról beszélni, hogy mit rejteget a holnapi nap! Azt mondod, hogy azok a csapatok holnap sem lesznek velünk? Nos, én azt hiszem, hogy igenis velünk lesznek.

A vezérek összenéztek. Mind tudni szeretne volna, hogy Jeanne miből gondolja ezt. La Hire azonban így szolt:

- Ám legyen. Ha ő úgy véli, nekem az elég. Akkor úgy is lesz.

Mire Pothon megkérdezte:

- De ha jól értettem, kegyelmességednek más oka is volt rá, hogy kitérjen az ütközet elől?

- Volt hát. Többek között az, hogy estére járván, megosztott seregünkkel nem arathattunk volna *döntő* győzelmet. Márpedig ennek *döntő* ütközetnek kell lennie. És az is lesz.

- Isten adja, úgy legyen. S volt még más oka is?

- Volt, még egy. - Néhány pillanatig habozott, azután kimondta: - Holnap van a napja. Nem ma. Így van megírva.

Elárasztották volna menten kíváncsi kérdésekkel, ha kezét felemelve elébük nem vág.

- Ez lesz a legnagyobb győzelem, amellyel Isten valaha is megáldotta a francia sereget. De kérlek, ne faggassatok most, hogy honnan s mi módon tudom én ezt; érzétek be azzal, hogy így lesz.

Az arcok felragyogtak, bizalom és hit sugárzott róluk. Egyszeriben megindult a beszélgetés, de csakhamar abba is maradt, mert küldönc érkezett az előőrstől. Jelentette, hogy egy jó órával ezelőtt nagy nyüzsgést vettek észre odaát, az angol táborban, s minthogy ez meglehetősen szokatlan dolog volt ebben a késői órában, méghozzá egy állítólag pihenni tért seregnél, kémeket küldtek előre az eső és az éjszaka leple alatt, s ezek azzal tértek vissza, hogy tekintélyes ellenséges csapatok osonnak Meung felé.

A hír szemmel láthatóan meglepte vezéreinket.

- Visszavonulnak - szólalt meg Jeanne.

- Olyan formája van a dolognak - tette hozzá D'Alencon.

- Olyan ám! - helyeselt a Fattyú és La Hire.

- Erre nem számítottunk - mondta Louis de Bourbon. - De most már nem nehéz kitalálni, miben fő a fejük.

- Bizony nem - válaszolt Jeanne. - Talbot meggondolta magát. Forró feje lehiggadt. A meung-i hidat szeretné elfoglalni, hogy a túlsó partra szökhessen előlünk. Tudja, hogy ezzel sorsára hagyja Beaugency helyőrséget, mentse magát, ahogy tudja, de azzal is tisztában van, hogy másképp nem kerülheti el a holnapi ütközetet. Hanem a hidat mégse fogja megkaparintani. Erről gondoskodunk.

- Még megakadályozhatjuk, ha nyomába eredünk! - szólt D'Alencon. - De mi lesz Beaugencyval?

- Beaugencyt bízd rám, derék hercegem: két óra múlva vérontás nélkül a miénk lesz.

- Meghiszem azt. Elég lesz, ha felvilágosítja őket kegyelmességed a helyzetről; rögtön meg fogják adni magukat.

- Ahogy mondd. Hajnalra pedig ott leszek veletek Meung-nél, viszem magammal Richemont-t és másfélezer emberét is. Talbot meg nagyot fog nézni, ha megtudja, hogy Beaugency már elesett.

- A hétszentségit! - kiáltott La Hire. - Fölszedi a meung-i helyőrséget, s iszkol majd Párizs felé. Nekünk meg ismét együtt lesz a seregünk, és a meung-i hídnál meg Beaugency alatt hagyott csapatainkkal, kétezer-négyszáz derék katonával megerősödvé láthatunk holnap munkához: amint te már egy órával ezelőtt megmondtad. Szavamra mondom, ez az ánglius sok bajtól és vérontástól kímél meg minket, szinte el is végzi helyettünk a feladatot. Vezérünk, várjuk parancsaidat!

- Parancsom egyszerű. Az emberek pihenjenek még három órát. Egy órakor induljon az előhad, a te vezetésségeddel; helyettesed a saintrailles-i Pothon légyen. A sereg másik része kettőkor induljon D'Alencon vezetésével. Maradjatok szorosán az ellenség sarkában, de ne keveredjétek semmiféle csetepatéba. Én meg kíséretemmel Beaugencyba vágatok, és gyorsan végzek velük, hogy Richemont-nal együtt még hajnal előtt utolérjük benneteket.

Így is történt. Felnyergeltünk és elváltattunk a szemerkélő esőben. Magunkkal vittünk egy fogoly angol tisztet is, aki megerősíthette Jeanne szavait. Az utat hamar megtettük, és feliasztottuk a várőrséget. Amikor Talbot kapitánya, Richard Guétin megtudta, hogy ötszáz emberével együtt magára hagyták, belátta, hogy az ellenállás értelmetlen lenne. Nem számíthatott előnyös feltételekre, Jeanne mégis nagylelkűen bánt vele! Katonái megtarthatták lovukat és

fegyverüket, és fejenként egy ezüst márka erejéig holmijukat is magukkal vihették. Mehettek, amerre tetszett, azzal a feltétellel, hogy tíz napig nem fognak újból fegyvert Franciaország ellen.

Hajnaltól utolértük a sereget. Richemont-nal és katonáinak zömével. Beaugency várában csak kis létszámú őrséget hagytunk. Az angol állások felől tompa ágyúmorajt hallottunk, és ebből tudtuk, hogy Talbot támadást indított a híd ellen. De még mielőtt kivilágosodott volna, az ágyúzás megszűnt, és a tompa morajt csend váltotta fel.

Jeanne menlevelével Guétin hírnököt küldött Talbot-hoz, a francia vonalakon át, hogy beszámoljon neki Beaugency elestéről. A futár természetesen előbb érkezett, mint mi. Talbot meg bölcsebbnek látta, ha sarkon fordul, és visszavonul Párizs felé. Mire a nap feljött, Talbot eltűnt, és vele együtt eltűnt Lord Scales és Meung őrsége is.

Az angol erődítmények egész sora hullt ölünkbe három nap alatt! - pedig milyen hetykén és milyen sokáig dacoltak ezek az erődítmények a francia sereggel, míg csak Jeanne nem állt az élére.

XXX.

Amint már mondtam: mire fel virradt ez az örökké emlékezetes nap, június 18-ika, színét se láttuk az ellenségnek.

Az angolok La Beauce széles síkja felé iramodtak. Tudtuk, hogy ezen az úttalan, bozotos pusztaságon, amelyet csak itt-ott szakított meg néhány facsoport, nem sokáig maradhatnak rejtve. Nem telt bele sok idő, és a felázott, puha talajon valóban nyomukra bukkantunk. A nyomokból láttuk, hogy rendezett sorokban vonultak vissza, nem vesztették el fejüket.

Óvatosan kellett haladnunk. Ilyen vidéken könnyen megeshet, hogy szépen belesétálunk valami csapdába. Jeanne tehát felderítő lovascsapatokat küldött előre La Hire, Pothon és más tisztek vezetésével. Néhány tisztünk nyugtalanodni kezdett: nem volt ín্যükre ez a bújócskázás, és bátorságuk mindjárt az inukba szállt. De Jeanne észrevette, mi bántja őket, és kifakadt:

- Az Isten áldjon meg, mi bajotok? Mondtam már, hogy a kezünkben vannak, és nem menekülhetnek. Ha szárnyuk nő, és elrepülnek, akkor is elfogjuk őket!

Eközben Patay-hoz közeledtünk; már csak három mérföldnyire lehetett. Ekkor történt, hogy a bozótban utat törő felderítők felriasztottak egy szarvast, de menten szem elől is vesztették a szökellve menekülő állatot. Alig egy perc múlva tompa kiáltozás hallatszott Patay felől. Csak az angolok lehettek. Olyan sokáig éltek a várban penészes kosztón, hogy nem bírták magukba fojtani örömeiket, amikor ilyen finom, friss pecsenye szökkent közibük. Szegény állat, akaratlanul is bajt hozott arra az országra, amelynek fiai annyira kedvelték. Mert most már tudtuk, hol találjuk az angolokat, ők viszont nem is sejtették, hogy mi merről közeledünk.

La Hire menten megállt, és futárt menesztett Jeanne-hoz a hírral. Jeanne arca felragyogott az örömtől. D'Alencon herceg megkérdezte:

- Nos, megtaláltuk őket, támadjunk is tehát?
- Elég hegyes a sarkantyúd, herceg?
- Meg fognak kergetni bennünket?

- Éppen fordítva! Mi kergetjük meg őket, de úgy, hogy jó sarkantyúra lesz szüksége annak, ki utol akarja érni őket. Gyerünk, zárkózzunk fel!

Mire La Hire-t utolértük, az angolok is rájöttek, hogy a nyomukban vagyunk. Talbot három részre osztotta seregét: élén az előhad haladt, utána a tüzérség, s csak jóval hátrább a derékhad. Sík területre érve azonnal felállította tüzérségét, előhadát és ötszáz válogatott íjászt egy sövény mentén, amelyet mi sem kerülhettünk el: azt remélte, hogy tartani tudja velük ezt az állást, amíg a derékhad is odaér. Az utóbbit Sir John Fastolf nógatta ügetésre. Jeanne tüstént felismerte a helyzetet, és parancsot adott La Hire-nek a támadásra. La Hire-t kétszer sem kellett biztatni: szokott módján, mint a fergeteg, zúdult lovasaival az angolokra.

A herceg meg a Fattyú követni akarták, de Jeanne nem engedte:

- Még ne. Várjatok.

Vártak hát, egyre türelmetlenebbül fészkelődve nyergükben. Csak Jeanne maradt nyugodt: egyetlen pontra irányítva figyelmét, számolt, mérlegelt, fontolgatott, minden percet, másodpercet, pillanatot felmért; s türelmesen, állhatatosan várt, uralkodott magán - és az egész csatatéren.

Amott meg a fel s alá hullámzó sisaktollak tengeréből, mennydörgő robajjal rohamozó katonáink sorából minduntalan felbukkant La Hire hatalmas alakja, amint kardját, mint valami zászlórudat, a magasba emeli.

- Hiszen ez maga a Sátán meg az ördögei - dörmögte valaki ámultan. - Odanézz, mit művelnek!

Eközben La Hire utolérte Fastolf rohanó seregét és lecsapott rájuk. Egyszeriben felbomlott a rend.

A herceg meg a Fattyú felágaskodtak nyergükben, hogy jobban lássák, mi történik, azután megfordultak, és az izgalomtól remegve így szóltak Jeanne-hoz:

- Most.

De Jeanne felemelte a kezét, és megint csak azt mondta:

- Várjatok! Még ne...

Fastolf agyonhajszolt derékhada lavinaként zúdult a várakozó előhadhoz. Ezek rögtön rájöttek, hogy társaik Jeanne elől menekülnek, így azután egy perc alatt megtörtek, és eszeveszett félelmükben tovább hömpölyögve, magukkal sodorták a dühtől tajtékzó, átkozódó Talbot-t is.

A pillanat érkezett. Jeanne lova oldalába vágta sarkantyúját s kardjával megadta a jelet. - Utánam! - kiáltotta, s fejét lovának nyakára hajtva, széleseben elvágatott.

Mi is a nyomába eredtünk, és ettől kezdve jó három órán át kaszaboltuk, csépeztük a hanyatt-homlok menekülő angolokat. Végül a kürtök „megállj”-t harsogtak.

A patay-i csatát megnyertük.

Jeanne d'Arc pedig leszállt lováról, elgondolkodva végignézett a szörnyű csatatéren, majd így szólt:

- Adjatok hálát Istennek! Kemény kézzel sújtott le ma. - Kisvártatva felemelte a fejét, tekintete a távolba révedt, aztán mintha csak hangosan gondolkozna, azt mondta: - Akkora csapás volt ez, hogy az angol hatalom ezer évig... de ezer évig... nem kelhet fel francia földön.

Egy-két pillanatra megint elgondolkozott, azután a tábornokok felé fordult, és sugárzó arccal, boldogságtól ragyogó szemmel azt kérdezte tőlük:

- Barátaim, ó, drága barátaim, hát nem értitek? *Franciaország hamarosan felszabadul!*

- És ezt Jeanne d'Arcnak köszönhetjük - tette hozzá La Hire, és mélyen meghajolt, ahogy elhaladt előtte. Társai követték példáját, de ő közben még félhangosan hozzátette magában. - Ezt fogom mondani akkor is, ha az életembe kerül.

Ezután sorban elvonultak előttünk győzedelmes seregünk zászlóaljai. - Éljen örökké az Orléans-i Szűz, örökké éljen! - kiáltozták. Jeanne meg csak mosolygott, és a kardjával tisztelgett.

De nem akkor találkoztam utoljára az Orléans-i Szűzzel Patay véres mezején. Naplemente tájt még egyszer rábukkantam, a holtak és haldoklók között. Amikor Jeanne messziről észrevette, hogy embereink halálra sebesítenek egy foglyot, csupán azért, mert nem tudja megfizetni a váltságdíjat, nyomban oda vágatott, papért küldött, ölébe vette a haldokló fejét, s bár ő maga is keserves könnyeket hullatott, gyengéd, vigasztaló szavakkal könnyítette meg utolsó perceit, mintha nem is ellensége, hanem édes testvére lett volna.

XXXI.

Jeanne igazat mondott. Közeledett Franciaország felszabadulása.

A Százéves Háborúnak nevezett harc már a végét járta. És a végét az angolok sínylették meg - most először, a kezdete óta eltelt kilencvenegy év alatt.

Vajon, mi szerint kell megítélni az ütközeteket? A halottak száma, a hátrahagyott romok vagy talán inkább az eredmények szerint? Az általános vélemény az, hogy egyedül az eredmények döntenek el, nagy volt-e a csata, vagy csak jelentéktelen. És ez így igaz. A világ népei kevés, igazán nagy csatát vívtak azóta, hogy vitáik elintézésére fegyvert fogtak, de a patay-i csata ezek közé tartozik, sőt, nem lehetetlen, hogy egyedülálló közöttük. Mert amikor kezdetét vette, Franciaország már a halál küszöbén állt, és a hozzáértő politikai kirurgusok szerint nem menthette meg semmi. Ám három órával később, a csata végeztével lábadozni kezdett, és már csak időre meg gondos ápolásra volt szüksége, hogy ismét makkegészséges legyen. Ezt még a legostobább kirurgus is felismerte.

Sok halálosan beteg nemzet csak az ütközetek hosszú során át jut el a lábadozásig, és évekbe telik, míg felépül, Franciaország azonban egyetlen nap alatt, egyetlen ütközetrel érte el mindezt.

Nézzünk csak vissza egy kicsit, és idézzünk fel néhány különös és jelentős tény. A Százéves Háború 1337-ben kezdődött; azután évről évre, esztendőről esztendőre húzódott, míg végül az angolok Crécy-nél iszonyatos csapással leterítették Franciaországot. Mégis feltápáskodott, és küzdött tovább. Azután újabb pusztító csapás jött: Poitiers-nál. Franciaország még egyszer összeszedte maradék erejét, és a háború folyt tovább, évről évre és évtizedről évtizedre. A gyerekek felnőttek, megházasodtak és meghaltak - de a háború egyre tartott, az ő gyerekeik is felnőttek, azok is megházasodtak, meghaltak - és a háború még mindig tartott; most már ezeknek a gyermekei is felnőttek, és láthatták, hogy a franciákat megint leverték, ezúttal Agincourt-nál - de a háborúnak még mindig nem volt vége, s ekkor már az ő gyermekeiken volt a házasodás sora.

Rom, roncs, pusztaság: ez volt Franciaország. Egyik fele angol kézben, a másik meg gazdátlanul. Három hónap alatt bárhol kitűzhetnék volna az angol lobogót, nem akadályozta volna meg senki, hiszen a francia király már készülődött, hogy elhajítsa koronáját, és tengerentúlra meneküljön.

Ekkor jelent meg az a tanulatlan kis parasztlány, valamelyik isten háta mögötti faluból, aki szembeszállt a százesztendő háborúval, ezzel a mindent elemésztő tűzvésszel, amely immár három emberöltőn át sújtotta az országot. És ekkor kezdődött a történelem legrövidebb és legcsodálatosabb hadjárata. Mindössze hét hétig tartott. Ez a lányka negyvenkilenc nap alatt tökéletesen megbénította a kilencvenegy éves óriást. Orléans-nál hatalmas csapást mért rá - a patay-i réten meg a nyakát szegte.

Hét hét - s alig valami vérontás. Mind közül talán a patay-i csatában folyt a legtöbb vér. Itt a hatezer főnyi angol seregből kétezren estek el. Azt mondják, hogy csak az említett három nagy ütközetben - Crécynél, Poitiers-nál és Agincourt-nál - közel százezer francia esett el, nem számítva a hosszú háború ezer más csatáját.

E háború halottainak névsora végeérhetetlen lenne. A csatatereken elesett férfiakat tízezzrel, a keserves nélkülözés meg az éhínség miatt ártatlanul elpusztult nőket és gyermekeket milliókban kellene számolni.

Embrevő szörny volt ez a háború, és kis híján száz évig garázdálkodott: embereket ropogtatt, és a pofájából vér csöpögött. Ám ez a tizenhét éves gyerek gyenge kis kezével leterítette; most kiterítve fekszik a patay-i mezőn, és nem kelhet fel soha többé, amíg csak áll a világ.

XXXII.

Azt mondják, a patay-i győzelem híre húsz óra alatt bejárta egész Franciaországot. Hogy valóban így volt-e, nem tudom; de az az egy biztos, hogy abban a pillanatban, amikor valaki megtudta, a hálaadás és marasztalás szavai után nyomban elmondta a szomszédjának; az meg rohant a következő szomszédhoz, s így járt a hír szájról szájra, egyre messzebb, a legtávolabbi zugokba is. És ha valaki éjszaka tudta meg, bármilyen késő volt is, kiugrott ágyából, és vitte tovább az áldott örömhírt.

A hír hallatán a megfutamított ellenség Yeuville felé menekült, de a város fellázadt angol urai ellen, és bezárta kapuit azok honfitársai előtt. Eljutott a hír Mont Pipeau-ba, Saint Simon-ba, meg a többi angol kézen levő erődbe is. A helyőrségek sorra felgyújtották az erődöket, és a szántókra vagy az erdőkbe menekültek. Seregünk egyik különítménye megszállta Meung-et és kifosztotta.

Orléans-ban minden addigit felülmúló, szinte eszeveszett örömmel fogadtak minket. Éppen akkor szállt le az éj, és a kivilágítás valóságos lángtengerré varázsolta a várost. És micsoda zaj volt! Az emberek berekedtek a sok éljenzéstől, dörögtek az ágyúk, zúgtak a harangok - igaz, ami igaz: ilyet még nem látott a világ. Amikor pedig csapatunk átlépte a város kapuját, új kiáltás harsant fel mindenütt, és többé nem is csendesedett el „Üdv Jeanne d'Arcnak! Utat *Franciaország Megmentőjének!*” - Majd mindjárt egy másik jelszó: „Bosszút álltunk Crécy-ért! Bosszút álltunk Poitiers-ért! Bosszút álltunk Agincourt-ért! Örökké éljen Patay!”

Elképzelni se tudtok hasonlót. A foglyok a menetoszlop közepén jöttek. Amikor az orléans-iak megpillantották Talbot-t, régi, gögös ellenségüket, aki annyiszor megtáncoltatta őket bőszen hadimuzsikájával, olyan zenebonát csaptak, hogy azt elmondani se tudom. A viszontlátás annyira boldoggá tette őket, hogy legszívesebben azon nyomban felkötötték volna; ezért

Jeanne előrehozatta, hogy az ő védelme alatt legyen. Különös látvány volt ez a két ember egymás mellett, annyi szent.

XXXIII.

Orléans a boldog napok önkívületében élt. A város meghívta a királyt, és fényűző előkészületeket tett fogadására, de a király - nem jött. Akkoriban ő csak báb volt La Tremouille kezében. És a báb meg a gazdája együtt látogattak el a gazda Sully-sur-Loire-i kastélyába.

Beaugencynál Jeanne elvállalta Richemont és a király összebékítését. Magával vitte hát Richemont-t Sully-sur-Loire-ba, s be is tartotta ígését.

Öt nagy tett fűződik Jeanne d'Arc nevéhez:

1. Orléans felszabadítása.
2. A patay-i győzelem.
3. A kiengesztelődés Sully-sur-Loire-nál.
4. A koronázás.
5. A vértelen menet.

Mindjárt rátérünk a Vértelen Menetre (meg a Koronázásra), így szoktuk nevezni dicsőséges hosszú menetünket, amikor Gientől Reimsig, azután tovább is, Párizs kapujáig, Jeanne vezetett át minket az ellenséges területen, s közben elfoglaltunk minden utunkba eső angol várost és erődöt, vérontás nélkül, csupán neve varázsos erejével.

A kibékítés megint csak Jeanne legfontosabb eredményei közé tartozik. Más ezt nem érte volna el, sőt más tekintélyes ember meg se próbálta volna. Ami az észet, a szakszerű hadviselést és az államférfíui képességeket illeti: Richemont-nál különb férfi nem volt Franciaországban. Kétségbevonhatatlan becsületessége, őszinte hűsége révén bizony kirítt az udvar rosszindulatú, ármánykodó naplopói közül.

Richemont megnyerésével Jeanne végképp biztosította nagy művének sikerét. Noha akkor látta először, amikor megjelent nála kis seregével, mégis tüstént felismerte benne azt az embert, aki képes lesz befejezni, tökéletesíteni és örökre megszilárdítani elkezdett művét. Ezt csakis az ő „látó szemének” köszönhetette - annak a különleges adottságnak, amely talán minden emberi adottság között a legnagyobb és a legkritkább. Ekkor már nem volt szükség rendkívüli tettekre, de a hátralevő feladatokat nem lehetett a király fajankóira bízni; államférfíui bölcsesség kellett, meg az hogy tovább püföljék az ellenséget, ameddig kell. Egy ideig még lesznek csatározások, talán egy negyedszázadig is, de ezt már elintézheti valamelyik ügyesebb embere, nem is kell túl nagy kavarodást támasztania az ország más vidékein; és akkor az angolok lassan, de biztosan eltűnnek Franciaországból. Így is történt. Richemont befolyására a király később igazi férfivá lett: valóságos királlyá, bátor, ügyes, elszánt katonává. Alig hat esztendővel Patay után már ő maga vezette a rohamokat, derékig vízben verekedett az erődárkokban, és a leghevesebb tűzben is olyan bátran mászott fel az ostromlétrán, hogy még Jeanne d'Arc is elégedett lett volna vele. Az idők folyamán Richemont segítségével még azokról a területekről is kiűzte az angolokat, ahol már háromszáz év óta élt a nép az ő uralmuk alatt. Ezeken a területeken nagyon körültekintően és óvatosan kellett eljárniok, mert az angolok tisztességesen és barátságosan bántak az emberekkel, márpedig, akikkel így bántak, nem mindig sóvárognak változás után.

Jeanne öt nagy tette közül vajon melyiket tartjuk a legnagyobbak? Szerintem az adott pillanatban mind az öt az volt. Ezzel azt akarom mondani, hogy egészében véve mindegyik *egyenrangú*, s egyik sem különb a többinél.

Nézzük például a koronázást. Olyan diplomáciai mestermű volt ez, amihez foghatót nem találunk egész történelmünkben. Vajon a király felismerte-e rendkívüli fontosságát? Nem. És a miniszterek? Ők sem. Hát talán a ravasz Bedford, az angol király helytartója? Nem, ő sem. Nagy lehetőség lebegett a király és Bedford előtt: a király egy merész húzással, Bedford pedig minden erőfeszítés nélkül megszerezte volna, de egyikük sem nyúlt érte, mert nem ismerték fel jelentőségét. Franciaország megannyi magas rangú tisztségviselője között csak egy akadt, aki kezdettől fogva tisztában volt e megvetett kincs valóságos értékével, egy tanulatlan lányka - Jeanne d'Arc -, aki az első pillanattól kezdve úgy emlegette, mint küldetésének egyik lényeges részét.

És honnan tudhatta? A magyarázat egyszerű: Jeanne parasztlány volt, és ismerte a népet - a többiek viszont magasabb körökben forgolódtak, s nem sokat tudtak róla. Általában nem nagyon törődünk azzal a formátlan, tehetetlen tömeggel, azzal a hatalmas, lappangó erővel, amelyet úgy hívnak, hogy „a nép”. És ez a szó megvetést is tartalmaz. Különös magatartás ez, hiszen jól tudjuk, hogy a királyi hatalmat a nép tartja fenn, és ha valamilyen okból nem tartja fenn tovább, a trón menthetetlenül összeomlik.

Fontoljátok meg jól ezt a tényt, és mérjétek fel jelentőségét. Akármit hisz a plébános, azt hiszi a nyáj is: hívei szeretik, becsülik, hű barátjuknak és rettenthetetlen védelmezőjüknek tartják, bánatukban vigasztalójuk, a szükség napjaiban segítők; benne van minden bizodalomuk, és tanácsait vakon megfogadják, még ha meg is adják az árát azután. Milyen következtetésre juthatunk tehát? Arra, hogy a nemzetet a plébánosok kormányozzák. Mire jutna hát a király, ha a plébános megvonná tőle támogatását, és megtagadná felsőbbiségét? Merő árnyék maradna, de nem király - akár le is mondhatna.

A pap Isten szolgája, maga Isten szenteli fel kijelölt földi helytartójának keze által. Felszentelése megmásíthatatlan, senki meg nem semmisítheti, el nem törölheti. Sem a pápa, sem más hatalom nem foszthatja meg tisztségétől: hiszen magától Istentől kapta, s éppen ezért most már örökké szent és sérthetetlen. Ezt még a legostobább plébános is tudja. Isten felkentjei olyan hivatalt viselnek, melynek tekintélyével sem perelni, sem vitatkozni nem lehet. A koronázatlan király olyan a papok és hívek, vagyis a nemzet szemében, mint akit szent hivatásra jelöltek ugyan, de nem szentelték még fel; tisztsége nincs, nem is kenték fel, következésképpen bárki mást is kinevezhetnek a helyébe. Egyszóval: a koronázatlan király nem igazi király; de azzá lehet, mihelyt Isten földi szolgája, a püspök, felkeni, és abban a pillanatban a papok meg a hívóik hű alattvalóivá válnak, és azok is maradnak élete végéig.

Jeanne d'Arc szemében VII. Károly nem számított királynak, amíg nem koronázták meg: neki ő csak a *Dauphin* maradt, azaz a *trónörökös*. Ha én királynak mondtam vele, tévedtem; ő egészen megkoronázatásáig mindig csak dauphinnek nevezte. Jeanne tiszta tükörként veri vissza Franciaország közrendű tömegeinek véleményét: a „népnek” nevezett hatalmas, rejtett hatalom előtt a király csak akkor lett visszavonhatatlanul és vitathatatlanul király, amikor megkoronázták, addig csupán dauphin volt. Így most már érthetitek, milyen döntő húzást jelentett a politikai sakktáblán a koronázás. Felfogta ezt hamarosan Bedford is, és megpróbálta jóvátenni a hibát a *maga* királyának megkoronázásával - de már késő volt.

És ha már sakkról beszélünk, Jeanne nagy tettei erre a játékra emlékeztetnek. Minden lépésének határozott célja volt, s mert nem vaktában lépett, hanem határozott szándékkal, húzásai mindig eredményesek voltak.

1. Lépés Orléans és Patay felé - *sakk*.
2. A következő lépés a kibékítés - ez nem sakk, csupán taktikai húzás, amelynek hatása csak utóbb bontakozik ki.
3. A következő lépés a koronázás - *sakk*.
4. A következő: a vértelen menet - *sakk*.
5. A döntő lépés pedig, már Jeanne halála után: a francia király kibékülése Richemont-nal - *sakk-matt*.

XXXIV.

Mínt hogy a Loire-i hadjárat egykettőre utat nyitott Reims felé, többé nem volt ok arra, hogy hallgassák a koronázást. Ha ez megtörténik, Jeanne befejezheti mennyei küldetését, örökre végezhet a háborúskodással, és hazarepülhet édesanyjához meg a juhaihoz, hogy élete végéig a családi tűzhely melegét és boldogságát élvezze. Erről álmodozott, és türelmetlenül várta, hogy álma teljeseadjék. E gondolat annyira hatalmába kerítette, hogy már-már kételkedni kezdtem korai halálában, amit kétszer is megjövendölt. Persze, egy cseppet sem tiltakoztam magamban e kétely ellen, sőt bátorítottam, hadd erősödjék...

A király azért félt a reimsi úttól, mert úgyszólván minden keresztútnál állt egy-egy angol erőd, Jeanne viszont nem sokat adott rájuk; szerinte az angolok önbizalma úgy megcsappant az utóbbi időkben, hogy igazán nem kell tartani tőlük.

És igaza is volt. Amikor elindultunk Reims felé, hamarosan kiderült, hogy az út semmivel sem veszélyesebb, mint egy vasárnapi kirándulás, Jeanne még csak tűzérseget sem vitt az útra: annyira biztos volt benne, hogy erre nem lesz szükség. Június 29-én indultunk el Gienből, tizenkétezer katonával. A Szűz a király mellett lovagolt, a másik oldalon D'Alencon herceg. D'Alencont három királyi herceg követte, mögöttük jött az Orléans-i Fattyú, de Boussac tábornaggal és Franciaország Admirálisával. Utánuk La Hire, Saintrailles és Tremouille következett, végül pedig a lovagok és nemesek hosszú sora.

Auxerre előtt három napot pihentünk. A város ellátta a sereget, de mi nem vonultunk be, noha küldöttség várta a királyt.

Saint-Florentin kaput nyitott a király előtt.

Július 4-én értünk Saint-Falhoz. Innen már nem volt messze Troyes. - Ez a város kíváncsiságot ébresztett bennünk, fiúkban, mert rögtön felidézte annak a napnak az emlékét, amikor - hét évvel azelőtt Napraforgó megjelent Domremy legelőjén a fekete lobogóval és a troyes-i szerződés gyalázatos hírével - annak a szerződésnek a hírével, amely Angliának ajándékozta Franciaországot, és egy királyi hercegnőt adott feleségül az agincourt-i mészárosához. Persze, a szegény város nem tehetett erről, de azért a régi emlék még mindig vad dűhre lobbantott bennünket, s nem bántuk volna, ha valami nézeteltérés támad, mert akkor megrohanhattuk és felgyújthattuk volna. Most is erős angol és burgund egységek voltak a városban, és Párizsból vártak éppen erősítést. Estefelé letáboroztunk a kapuk előtt, s keményen visszavertük egyik kitérésüket.

Jeanne felszólította a várost, hogy adja meg magát. A városparancsnok - látván, hogy Jeanne-nak nincs tűzérsege - rögtön nyeregben érezte magát, és durván sértő választ küldött, öt napon át egyezkedtünk és tárgyaltunk - eredmény nélkül. A király már kész volt feladni mindent s

visszafordulni. Nem mert volna továbbmenni, hátunkban ezzel a megerősített várossal. La Hire azonban beleszólt a dologba, s azon mód odaszózott öfelsége egyik-másik tanácsadójának, mondván:

- Ezt a hadjáratot az Orléans-i Szűz szervezte meg, a maga felelősségére; ezért hát azt gondolom, bízzuk magunkat az ő döntésére, és ne hallgassunk senkire, akármi a rangja vagy tisztsége.

Bölcs és tisztességes javaslat volt ez. A király tehát a Szűzért küldött, és megkérdezte: véleménye szerint milyenek a kilátások. Jeanne habozás nélkül, határozottan felelt:

- Három napon belül kezünkben a város.

Az önelégült kancellár közbevágtott:

- Ha biztosak lehetnénk benne, várnánk akár hat napot is.

- Ugyan! Hat napot? Az Istenért, ember! Hiszen már reggel belépünk a kapun!

Azután lóra ült, és körülnyargalva seregét, mindenütt így kiáltott: - Barátaim, dologra, dologra! Készüljete fel! Hajnalra megrohanjuk Troyes-t!

Aznap éjjel keményen dolgozott, éppúgy robotolt, mint akármelyik közkatonáé. Úgy rendelte, gyűjtsenek minél több rőzsét, és a kötegeket hajítsák a várárokba, hogy ezzel betemessék. Ő maga férfi módra járt élen ebben a durva munkában.

Hajnaltájt elfoglalta helyét a sereg élén, s a kürtök rohamot fújtak. Ebben a pillanatban fehér zászló röppent fel a város falára: Troyes egyetlen puskalövés nélkül megadta magát.

Másnap a király teljes pompával bevonult a városba serege élén - mellette Jeanne meg Paladin, Jeanne lobogójával.

Azután valami különös dolog történt. A szerződés feltételei szerint a helyőrség katonái, angolok meg burgundok, magukkal vihették „összes javaikat”. Ez rendjén is volt, hiszen valamiből élniök is kell. Nos, ezek az emberek mind egy kapun vonultak ki; mi meg, fiatal cimborák, élünkön a Törpével odamentünk a távozásra kijelölt időben, hogy megcsodáljuk őket. Hamarosan feltűnt a végeérhetetlen hosszú sor, élén a gyalogosokkal. Messziről csak azt láttuk, hogy valami irdatlan rakományt cipel mindegyik. Még mondtuk is magunk között: egyszerű szegény katonákhoz képest igazán jómódú nép ez. Hanem amint odaérték, képzeljétek, mit láttunk? Ahány gazember, mindegyiknek egy francia fogoly a hátán! Valóban magukkal akarták vinni vagyonukat, „összes javaikat”, amire a szerződés - szigorú értelemben véve - fel is jogosította őket.

Hát ilyen ügyesek és találékonyak voltak! Mit szólhattunk ehhez? Mit tehattünk volna? Mert egy biztos: ezek az emberek joguk szerint cselekedtek. Senki nem vonhatta kétségbe, hogy ez az ő tulajdonuk. Istenem, micsoda gazdag zsákmány lett volna, ha ezek a foglyok nem franciák, hanem *angolok*! Mert az angol fogoly száz év óta nagyon ritka és értékes cikk volt nálunk; nem úgy azonban a francia. Belőlük a kelleténél is több akadt ebben az évszázadban. A francia foglyot általában nem tartogatták sokáig tulajdonosaik a váltságdíj reményében, hanem hamarosan leölték, csak hogy ne kerüljön pénzbe az ellátása. Ebből is láthatjátok: milyen keveset ért akkoriban az effajta vagyon. Amikor Troyes a kezünkbe került, harminc frankot ért egy borjú, tizenhatot egy birka - egy francia fogoly meg nyolcat. Óriási ár volt ez azokért az állatokért - nektek ez most hihetetlennek tetszik, és ez természetes is. Hanem akkor háború volt, és ez két következménnyel járt: a hús ára egyre nőtt, a foglyok ára egyre csökkent.

Mit tehattunk hát ezekért a szegény francia foglyokért, akiket most hurcoltak kifelé? Semmi véglegeset, de megtettük, amit tudtunk. Hírnököt szalajtottunk Jeanne-hoz; és közben a francia örökkel együtt némi vitával feltartottuk a menetet, hogy időt nyerjünk. Egy jól megtermett burgund végül is dühbe gurult, és szitkozódni, káromkodni kezdett, hogy *őt* bizony nem állíthatjuk meg, *ő* továbbmegy, és viszi magával a foglyát is. De mi azért csak útját álltuk, s ebből egyhamar rájött, hogy tévedett, olyan könnyen mégse mehet el. Eszeveszett átkozódásban tört ki, majd leoldotta hátáról a foglyát, talpra állította - az persze tehetetlen volt, mert gúzsba kötötték, azután elővette a kését, és diadalmasan csillogó szemmel, gúnyosan azt mondta:

- Azt állítjátok: nem vihetem el magammal, holott kétségtelenül az enyém. Ha tehát nem vihetem ki innen, de mégiscsak az én tulajdonom, akkor van még egy megoldás. Megölhetem, és remélem, *ezt* a jogomat egyikőtök se meri elvitatni, még a legostobább sem. Ez persze nem jutott eszetekbe, ti marhák!

A szegény kiéhezett fickó ránk vetette könnyörgő tekintetét: mentsük meg az életét; azután rimánkodni kezdett: elmondta, hogy a felesége meg apró gyerekei várják otthon. Képzeltetek, hogy elfacsarodott a szívünk. De ugyan mit tehattunk? A burgundiainak jogában volt megtenni, amit akart. Mi is csak rimánkodhattunk, könnyöröghettünk a fogolyért. Ezt meg is tettük. A burgundiai meg csuda mód élvezte a dolgot. Csak állt és várta, hogy újra meg újra hallja, és nevetett rajtunk. Ez fájt. Akkor megszólalt a Törpe:

- Drága ifjú uraim, kérlek titeket: hadd győzzem meg én; mert ha egy ügy igazán őszinte rábeszélést kíván, megmondhatják akárhányan, akik már ismernek: Isten csakugyan megáldott engem effajta tehetséggel. Látom, mosolyogtok; meg is érdemlem, ez a büntetés hiúságomért. De azért engedjétek meg, hogy egy kicsit, egészen kicsit, eljátszadozzam vele... - Közben oda is lépett a burgundiához; egészen nyájasan szólt hozzá, barátságos, kedves hangon; mondókája során Jeanne-t is megemlítette, azután tovább mesélte, hogy Jeanne milyen rendkívül sokra becsüli a jószívűséget, s mindig magasztalni szokta az afféle könnyörületes cselekedeteket, mint amilyet *ő* is éppen...

Eddig jutott de tovább nem. A békés szónoklatot a burgundiai néhány Jeanne d'Arcot sértő megjegyzéssel szakította félbe. Mi már pattantunk, de a Törpe - hamuszínű arccal - félresepert minket, s rendkívül komolyan és ünnepélyesen kijelentette:

- Legyetek türelemmel. Mégiscsak én volnék Jeanne testőre, vagy nem? Ez az én ügyem.

Ezt még ki se mondta, már kinyújtotta a jobb kezét, torkon ragadta az öles burgundiait, és rákényszerítette: álljon egyenesen.

- Te megsértetted a Szűzet, márpedig a Szűz és Franciaország egy és ugyanaz. Ezzel kiérdemelted, hogy szabadságoljunk, még hozzá jó hosszú időre.

Csontok reccsenését-roppanását hallottuk. A burgundiainak kidüledt a szeme, a vér arcába tódult. Keze elerőtlenedett, izmai elernyedtek. Ekkor Törpe elengedte, és az élettelen test elterült a földön.

A foglyot kioldottuk kötelékeiből, s megmondtuk neki: most már szabad. Azt se tudta, mit csináljon örömeiben. Odarohant a holttesthez, megrugdosta, leköpdöste, táncot járt felette, sárral tömte tele a száját, majd elkezdett kacagni, gúnyolódni, átkozódni, és csak úgy ontotta magából a durva, trágár szavakat. Ebben nem volt semmi meglepő - hiszen a katonáskodás kevés embert tesz szentté. Voltak, akik vele nevettek, mások közömbösek maradtak - de senki se csodálkozott. Végül a megszabadított ember bolond ugráندozásában egyszerre csak odaért a várakozó sorokhoz, s ekkor egy másik burgundiai hirtelen kést döfött a nyakába. A szeren-

csétlen egyetlen halálordítással összeesett: ütőeréből vastag sugárban szökkent fel egyenesen a vér.

Ekkor ért oda sietve Jeanne, igen gondterhelten. Meghallgatta a várórség követelését, azután azt mondta:

- Kétségtelen, hogy jogotok van hozzá. Nem fontoltuk meg jól, milyen szót írjunk a szerződésbe, és így bizony nem egyértelmű. De ezeket a szerencsétleneket mégsem vihetitek el. Nem engedhetem meg, hiszen franciák. A király majd váltságdíjat fizet mindegyikért. Várjatok hát, míg szót váltok vele; ezeknek meg hajuk szála se görbüljön, különben drága árat fizettek, ezt én mondom nektek.

Ennek megvolt a hatása. A foglyok biztonságban voltak - legalábbis egyelőre. Jeanne meg tüstént visszanyargalt a királyhoz, és előadta kérését. Olyan határozottan beszélt, és olyan makacsul elutasított mindenféle kibúvót és ürügyet, hogy a király végül is ráhagyta, cselekedjék belátása szerint. Erre Jeanne nyomban visszavágtatott a foglyokhoz, s a király nevében kiváltotta és szabadon eresztette őket.

XXXV.

Itt találkoztunk ismét az Udvertartás Nagymesterével. Jeanne az ő kastélyának vendége volt, amikor szűkebb hazájából jövet néhány napot Chinonban töltött. A király engedélyével most Troyes tisztartójává nevezte ki az udvarmestert.

Azután megint útnak indultunk; Chalons is megadta magát, így történt, hogy egy beszélgetés során megkérdeztük Jeanne-tól, fél-e a jövőtől. Ő pedig azt felelte: csak az árulástól fél. Ki gondolta volna, ki álmodta volna, hogy ez - bizonyos értelemben - jövendölés. Igaz, ami igaz: alávaló állat az ember.

Meneteltünk, meneteltünk s egyre meneteltünk; végül azután július 16-án megpillantottuk a célt - ott magasodtak előttünk a távolban a reimsi székesegyház hatalmas tornyai! Viharos éljenzés hullámozott végig a seregen, Jeanne boldogságtól ragyogó arccal szemlélte az eléje táruló látványt. Nagyszerű küldetése a végéhez közeledett, és teljes diadalt ígért. Másnap már elmondhatja: „Elvégeztem feladatomat - most hát bocsássatok el.”

Letáboroztunk, és nagy sürgés-forgás, felfordulás közepette megkezdtek a fontos előkészületeket. Előkelő küldöttség érkezett: az érsek; nyomukban polgárok és falusiak csapata jött nagy éljenzéssel, lobogókkal, muzsikával. Az örömtől ittas, ujjongó emberek valósággal elárasztották a táborot. Egész éjszaka kemény munka folyt Reimsben: megállás nélkül dolgoztak, díszítették a várost, diadalkapukat ácsoltak, és pazar pompába öltöztették az ősi székesegyházat.

Reggel idejében kellett kelniük, mert az öt óra hosszat tartó koronázási szertartás kezdetét kilenc órára tüzték ki. Tudtuk, hogy a helyőrség angol meg burgund katonái már lemondtak arról, hogy szembeszegüljenek Jeanne-nal, s ezért tárt kapukra, barátságos és lelkes fogadtásra számíthattunk a városban.

Gyönyörűséges reggelre ébredtünk, a nap már ragyogóan sütött, de még üde, hűs volt a levegő. Seregünk pompás volt, s jó volt nézni, ahogy előkigyózott táborából békés Koronázási Hadjáratunk végső felvonulására.

Jeanne még egy utolsó szemlét tartott, oldalán az altábornaggyal, és a törzstisztekkel; búcsút vett a seregtől, hiszen az ő katonáskodása véget ért. Így tudták ezt a katonák is, és azt hitték, hogy most látják utoljára győzedelmes kis vezérük lányos, szép arcát, dédelgetett kedvencküket, akit szívük mélyéből fakadó szavakkal emeltek magas rangra, és „Isten Lányának”, „Franciaország Megváltójának”, „A Győzelem Kedvesének” és „Krisztus Apródjának” hívták, és még ennél is kedvesebb, őszinte, egyszerű megszólításokkal becéztek, mint ahogy egy rajongásig szeretett gyereket szoktak. Ezért aztán valami egészen új dolgot figyelhattunk meg ezúttal. Azelőtt a díszszemléken a zászlóaljok tiszta szívből - emelt fővel és csillogó szemekkel - éljeneztek, és a zenekarok harsogó győzelmi indulókat játszottak, dobpergés közepette. Most ellenben semmi ilyet nem hallhattunk. Egyetlen hang hatolt csak fülünkig a nyári csendben; a menetelő sereg lépéseinek tompa zaja. Amint a sereg tömött sorai tovadorsódródtak, jobb kezüket valamennyien halántékukhoz emelték, s tenyerüket kifelé fordítva tisztelgtek Jeanne-nak, tekintetüket is felé fordították egy-egy néma gondolattal: „Isten áldjon meg, élj boldogul” - és az arcát nézték, ameddig csak nézhették. Kezüket még akkor sem vették el halántékuktól, amikor már elvonultak előtte. S amikor Jeanne szeméhez emelte zsebkendőjét, az arcokon remegés futott át.

Eddig minden győzelmet ünneplő díszszemle ujjongással töltött el minket - most viszont úgy éreztük, hogy a szívünk szakad meg.

Ezután az érseki palotához lovagoltunk a királyért. Ő hamarosan elkészült, s azután vágatában jött velünk, hogy elfoglalja helyét a sereg élén. Ekkorra már annyi falusi gyűlt össze mindenfelől, hogy feketéllett tőlük az utca mindkét oldala: Jeanne-t akarták látni, így volt ez mindenütt, mióta csak elindultunk.

Azután feltűntek a körbefutó bástyák és a tornyok, rajtuk a sok színes zászló és rengeteg ember. Díszlovések dördültek, és nyomukban sűrű füst szállt az égre. Beléptünk a város kapuin, azután körmenetben vonultunk tovább. Utánunk jöttek az ünneplőbe öltözött céhesek és iparosok lobogóikkal; az út két oldalán tolongott és ujjongott a nép; az ablakok, de még a tetők is tele voltak emberekkel; az erkélyekről drága kelmék csüngtek tarka színekben, és a keszkenők lobogása messziről olyan volt, mintha sűrű pelyhekben hullana a hó.

Jeanne nevét az egyház imáiba foglalták - ebben a tisztességben eddig csupán a királyi család tagjai részesültek. Az ő szemében azonban mindennél nagyobb, sőt büszkeségre feljogosító megtiszteltetés volt az, hogy az egyszerű, szegény emberek érmet vertek képmásával és címerével, és ezeket amulettként viselték. Lépten-nyomon láthattunk belőlük.

Az Érseki Palotából a király elküldött a *Sainte Ampoule*-ért, a szent olaj palackjáért a St. Remi-i apátságba, amely éppen azon a kapun túl volt, amelyiken át bevonultunk. Ez nem földi olaj volt, hanem mennyei, akárcsak maga a palack. Mert ezt a palackot, a benne rejlő olajjal együtt, egy galamb hozta le a mennyből. Mégpedig éppen akkor hozta ide, St. Remibe, amikor Clovis király felvette a keresztséget. Tudom, hogy ez igaz, már régen tudom: Fronte atya mondta el nekem, még Domremyben. Felemelő érzés volt, amikor tulajdon szememmel is megpillanthattam. Egy pillanatra meg is érinthettem volna, de nem mertem, hiszen nem tudhattam, hogy nem ért-e hozzá maga az Úr? Bizony, nagyon valószínű, hogy hozzáért.

Ezzel az olajjal kenték fel Clovis-t, s azóta mindig ezzel kenik fel a francia királyokat. Ennek pedig már kilencszáz éve! A király tehát elküldött a szent olajért, mint mondtam, mi meg várakoztunk. Meggyőződésem szerint a szent olaj nélkül végzett koronázás egyáltalán nem is koronázás.

No mármost, hogy a szent olajat megkapjuk, ehhez be kellett tartanunk egy ősi szertartás minden egyes pontját, különben a St. Remi-i apát, az olaj egyszer s mindenkor örökös gondnoka, nem szolgáltatná ki. Ezért - a régi szokásnak megfelelően - a király megbízott öt

előkelő nemest, hogy teljes díszben és fegyverzetben lovagoljanak el az apátság templomához, s szolgáljanak díszkíséretül a reimsi érseknek és kanonokjainak, akik a király nevében az olajat kérik. Amikor az öt főnemes elkészült, letérdeltek egymás mellé, arcukhoz emelték vas-kesztyűs kezüket, összetették tenyerüket, és megesküdték, hogy épségben elhozzák a szent edényt, és a király felkenése után épségben vissza is viszik a St. Remi-i templomba. Az érsek és alárendeltjei ezzel a nemesi kísérettel indultak St. Remibe. Az érsek díszruhában volt: fején püspöksüveg, kezében a kereszt. A St. Remi-i templom kapujában megálltak, és elhelyezkedtek az előírás szerint, hogy megkaphassák a szent üvegcsét. Hamarosan megszólalt az orgona, felcsendült az emberek éneke, és a templom homályából mécseseket vivő hosszú sor kigyózott elő. Azután - teljes papi pompában - megjelent maga az apát, ő hozta az üvegcsét. Ünnepeles szertartások közepette átadta az érseknek, aztán megindult visszafelé kíséretével együtt. Felemelő látvány volt, mert az út két oldalán összesereglett férfiak és nők mind térdre borultak és néma fohászba fogtak, mialatt a szent ereklyét elvitték előttük.

Azután a fényes csapat megérkezett a székesegyház tágas nyugati kapujához. Az érsek belépett, s ekkor gyönyörű himnusz hangzott fel. A székesegyház megtelt emberekkel - emberek ezreivel. Csak középen hagytak széles, szabad utat. Ezen vonult be az érsek kanonokaival, nyomukban az öt méltóságteljes főúrral, mind az öt a hűbéri lobogójával - és még mindig lovon.

Fenséges látvány volt, ahogy belovagoltak a hatalmas, visszhangos épületbe, a színes ablakokon beáradó fénysugarak közepette.

Felléptettek egészen a kórusig - úgy tudom, ez több mint száz méter. Ott aztán az érsek elbocsátotta őket, ők pedig meghajoltak a nyeregben - sisakforgójuk a lovuk nyakát súrolta -, aztán hátrafelé léptetve büszkén ágaskodó, ficáncoló állataikat, visszalovagoltak a bejáráshoz, ott megfordultak és kivágtattak.

Néhány pillanatig várakozásteljes, síri csend volt - mintha ez a sok ezer ember álom nélküli szendergésbe merült volna. Még a légyzűmmögést is hallani lehetett. Azután egyszerre csak felharsant négyszáz ezüst trombita: a tágas nyugati kapu csúcsívei alatt feltűnt Jeanne és a király. Méltóságteljesen közeledtek egymás mellett; körös-körül üdvrivalgás és éljenzés tombolt. Az orgona zúgása egybeolvadt a kórus áradó, diadalmas énekével. Jeanne és a király mögött Paladin jött, kezében a lobogóval. Büszkén, sőt gögösen lépkedett, mert tudta, hogy az emberek figyelik, és látják pompás díszöltözetét, melyet páncélja felett viselt.

Mellette Sire d'Albret jött, Franciaország királyi várkapitányának megbízottja: ő hozta a királyi kardot.

Őt követték Franciaország főnemesei fejedelmi öltözetben: három királyi herceg, továbbá La Tremouille és a két fiatal De Laval.

Mögöttük lépkedtek az egyházi főnemesség képviselői: a Reimsi érsek, a Laoni, Chalons-i és az Orléans-i püspök.

Utánuk következett a vezérkar, köztük híres-nevezetes tábornokaink. Mindenki a nyakát nyújtogatta, hogy láthassa őket. A nagy lármából kihallatszott a lelkes kiáltás: „Éljen az Orléans-i Fattyú” meg: „Éljen a Sátán, La Hire!”. Ebből mindig tudni lehetett, merre halad éppen a két legnépszerűbb vezér.

A magasztos körmenet most érte el a kijelölt helyet; kezdődhetett a koronázási ünnepség. Hosszadalmas, de mutatós szertartás volt ez: könyörgésekkel, szentbeszédekkel, zsoltárokkal s mindennel, ami ilyen alkalomra való. Jeanne egész idő alatt a király mellett állt, kezében a lobogóval. De a nagy jelenet csak a végén következett, miután a király letette az esküt, és felkenték a szent olajjal. Megjelent egy fényes előkelőség, uszályvivők és más szolgálk kísére-

tében, kezében egy vánkoson a francia koronával, megállt a király előtt, térdre ereszkedett és felkínálta. A király mintha habozott volna - *valóban* habozott is; kinyújtott keze ugyanis megállt a levegőben a korona felett. Mindössze egy pillanatig tartott az egész - de még egyetlen pillanat is döntő lehet, ha húszezer ember figyelő szívdobogva és visszafojtott lélegzettel. De mint mondom, csupán egy szempillantásig tartott; azután a király tekintete találkozott Jeanne boldog és hálás pillantásával, elmosolyodott, kezébe vette a koronát és nagyon gyengéden, fenséges mozdulattal a fejére helyezte.

Az emberek ujjongani és tapsolni kezdtek: megszólalt a kórus, és bűgött az orgona, kint megkondultak a harangok, és egyik ágyúlövés a másik után dördült.

A parasztlányka képtelen, hihetetlen, felfoghatatlan álma tehát mégiscsak beteljesedett: az angolok hatalma megtört, és a francia trónörökös megkoronázták.

Jeanne átszellemült arcán földöntúli boldogság sugárzott, ahogy térdre borult a király előtt, és könnyein keresztül felnézett rá. Remegő ajakkal, halkán, lágyan így szólt hozzá:

- Ó, én nemes királyom, beteljesedett hát Isten akarata, hogy az ő rendelése szerint megjelenj itt Reimsben, s vedd át a koronát, mely egyedül téged illet, és senki másét. Az én feladatomban ezzel véget ért - bocsáss el hát békében, hadd térjek vissza szegény, öreg édesanyámhoz, akinek szüksége van rám.

Ekkor a király felemelte, s ott, az egybegyűltek előtt választékos szavakkal magasztalni kezdte ragyogó érdemeit, megerősítette címeit és nemességét, ami őt rang szerint a grófokkal emeli egy méltóságra, azután kinevezte a méltóságának kijáró udvartartás tagjait és tisztjeit; végül pedig így szólt hozzá:

- Te mentetted meg koronánkat. Kérlek, szólj hát: bármi kegyet kívánsz, én teljesítem, még ha királyságom szegény lesz is általa.

Jeanne tüstént térdre ereszkedett.

- Ó, én nemes királyom, ha nem pusztán a szájalom adta szódba e szavakat, én akkor azért esedezem: rendeld el, hogy az én szegény, háborútól sújtott szülőfalum ne fizessen többé adót.

- Elrendelem. S még mit kívánsz?

- Semmi másét.

- Csak ezt és semmi másét?

- Csak ezt. Más kívánságom nincs.

- De hát ez még a semminél is kevesebb. Kérj csak bátran.

- Nemes királyom, igazán nincs mit kérnem. S ne is kényszeríts. Semmi más nem kell, csak ez.

Ez annyira elképesztette a királyt, hogy egy percre elhallgatott, mintha megpróbálná felfogni és megérteni e különös önzetlenség valódi értelmét. Azután felemelte a fejét, és így szólt:

- Egy királyságot nyert, és megkoronáztatta a királyt, mégsem kér másét, nem fogad el egyebet, mint e nyomorúságos kis kegyet, s ezt is másoknak kéri. És így van ez jól, hiszen kérése tökéletesen méltó annak nemeslelkűségéhez, aki a fejében és a szívében hord olyan kincseket, amelyek sokkal becsesebbek, mint bármi, amit király adhat, ha mégoly nagylelkű is. Történelmük tehát kívánsága szerint. Elrendelem, hogy Domremy, szülőfaluját Jeanne d'Arcnak, Franciaország szabadítójának, akit Orléans-i Szűznek is neveznek, a mai naptól fogva *örökre* mentesítsék mindenféle adófizetés alól.

Szavait az ezüstkürtök ujjongó harsonája követte.

Ugye, emlékeztek: pontosan így látta ezt Jeanne előre, amikor a domremyi legelőn látomása volt, és mi faggatni kezdtük, hogy miféle jótéteményt kérne a királytól, ha ugyan valaha olyan helyzetbe kerülne, hogy kérhet tőle valamit. De akár volt Jeanne-nak látomása, akár nem, viselkedése azt mutatja, hogy a szédítő felmagasztaltatás ellenére is egyszerű s önzetlen teremtés maradt.

VII. Károly pedig „örökre” felmentette Domremyt minden adófizetés alól. Királyok és nemzetek hálája gyakran elenyészik; ígéreteiket egykettőre elfeledik, vagy éppenséggel szándékosan megszegik; hanem ti, Franciaország gyermekei, gondolatok büszkén arra, hogy Franciaország ezt az egy ígértét hűségesen megtartotta. Hatvanhárom év múlt el azóta. Hatvanháromszor szedték be az adót azon a környéken, ahol Domremy fekszik, és a környék minden községe fizetett is, Domremyt kivéve. Ezt a falut elkerülték az adószedők. Domremy már azt is elfelejtette, milyen szörnyű, szomorú dolog az adóbeszedés. Pedig időközben megtelt hatvanhárom adófőkönyv; bárki megtekintheti őket a többi hivatalos feljegyzéssel együtt. A hatvanhárom kötet minden oldalának tetején egy-egy község neve áll, alatta meg súlyos terhe, az adó, amit kiróttak rá - csupán egy községre nem vonatkozik ez. Mind a hatvanhárom kötet valamelyik oldalára odaírták ezt a szót: „Domremy” - de a név alatt nincsenek számjegyek, csupán három szó, mindig ugyanaz a három szó:

DOMREMY:
RIEN - LA PUCELLE

Azaz: „Semmi - *Az Orléans-i Szűz.*” Milyen rövid és mégis mily sokat mondó. A nemzet beszél itt. Ugye, tudjátok, milyen érzéketlen testület a kormány; s íme, még ez is hódol e név előtt, s így szól tisztviselőjéhez: „*Vedd le fejedőd, és menj tovább; Franciaország parancsa ez.*” Igen, ezt az ígértet megtartották - mégiscsak egy király ígérte meg „örökre”.³

Végül délután két órakor befejeződött a koronázási szertartás; megkezdődött az elvonulás, élén Jeanne-nal és a királlyal, végig a székesegyház főhajóján, miközben a hangszerek és az emberek olyan lármát csaptak, amihez foghatót még nem hallottak az ősi falak. S ezzel véget ért Jeanne életének harmadik nagy napja. S milyen közel volt egymáshoz ez a három nap: május 8-ika, június 18-ika és július 17-ike!

XXXVI.

Lóra ültünk és elindultunk. Csodálatos látványt nyújtott a sok díszes ruha és bólogató sisakforgó. Ahogy végiglovagoltunk az úton, az emberek úgy hajlottak meg előttünk, mint kalász az arató előtt. Lelkes köszöntéssel üdvözölték felkent királyukat és társát, Franciaország Szabadítóját. De ahogy a város nevezetesebb részeit elhagyva, utunk végéhez, az érseki

³ Háromszázhatvan s még egynéhány éven át valóban hűségesen megtartották; akkor azonban megbukott Louis de Conte-nak, ennek kelleténél magabiztosabb, nyolcvanéves öregembernek a jóslata. A francia forradalom zűrzavarai során megfélekedtek a király ígértétéről, s visszavonták a jogot. Többé azután nem is újították fel. Noha Jeanne sohasem kérte azt, hogy róla megemlékezzenek, Franciaország olthatatlan szeretettel és tisztelettel ápolta emlékét; ő sohasem kért szobrot, de Franciaország elárasztotta az országot szobrokkal; sohasem kérte, hogy Domremyben templomot emeljenek, de Franciaország építtetett egyet; sohasem kérte, hogy avassák szentté - de ez is küszöbön áll. Jeanne tehát mindent megkapott, amit ő maga nem is kért - csak azt az egyszerű, szerény dolgot vesztette el, amit valóban ő maga kért, és akkor meg is kapott. Van ebben valami határtalanul szánalmas. Franciaország egy évszázada tartozik adójával Domremynek, de aligha akad valaki az említett ország határain belül, aki ellenezné, hogy törlesszék ezt a tartozást. (*Mark Twain*)

palotához közeledtünk, tőlünk jobbra, a Zebrának nevezett vendéglő mellett valami különös dolgon akadt meg a szemünk - két ember nem térdelt: állt mind a kettő. Ott álltak legelől, a térdepelők között, és öntudatlanul, meredten bámultak, mindketten durva paraszti viseletben. Két alabárdos mérgesen odaugrott, hogy tisztesebb viselkedésre tanítsa őket, de amikor éppen megragadták volna őket, Jeanne odakiáltott nekik: - Vissza! - s ezzel lecsúszott a nyeregből, és a karját kitarva, zokogva magához ölelte az egyik parasztot. Mert ez a paraszt az édesapja volt; a másik meg a nagybátyja, Laxart.

A hír persze rögtön elterjedt; mindenfelől üdvözlő kiáltások hangzottak, s a két lenézett, ismeretlen plebejus néhány pillanat alatt híres, irigyelt, népszerű emberré lett.

A király nagyon kegyesen megszólalt:

- Hozd ide őket.

Jeanne boldogságtól sugárzó arccal odavezette őket, azok pedig sapkájukat gyűrögetve, félelemtől reszketve álltak meg a király előtt, aki az irigyen bámuló sokaság szeme láttára csókra nyújtotta kezét, és így szólt az öreg d'Archoz:

- Adj hálát Istennek, hogy te vagy az apja ennek a gyermeknek, aki a halhatatlanság forrása. A te nevedet még akkor is emlegetni fogják, amikor a királyoké már réges-rég feledésbe merült, nem illendő tehát, hogy fedetlen fővel állj olyan méltóságok előtt, akiknek híre máról holnapra elillan. Fedd be a fejed!

Igazán szépen beszélt, fejedelmi méltósággal. Aztán odarendeltette a reimsi tisztartót, s amikor az előkerült, és fedetlen fővel mélyen meghajolt, akkor azt mondta neki: - Ezek mindketten Franciaország vendégei! Elvárjuk, hogy vendégszerető módon fogadják őket.

Mindjárt hozzá is tehetem: d'Arc papa és Laxart valóban letelepedett a kis Zebra fogadóban, és ott is maradtak mindvégig. A tisztartó ajánlott ugyan nekik szép szállást, pompás vendéglátást, de ők egyszerű és tanulatlan emberek lévén, megrémültek mindettől, és könyörögtek, hagyjanak nekik békét. A tisztartó mindent megtett, ami tőle telt: megbízta a vendégfogadóst, hogy az egész emeletet a kettejük rendelkezésére bocsássa, s lelkére kötötte, hogy szolgáljon mindennel, amit a vendégek megkívánnak. S írja mindezt a város számlájára. Egy-egy paripát is küldött nekik, felszereléssel, és ez olyan örömmel, büszkeséggel és ámulattal töltötte el őket, hogy szólni sem tudtak, ami érthető is, hiszen soha életükben nem volt részük ilyen gazdagságban, s eleinte nem is akarták elhinni, hogy ezek csakugyan igazi lovak: attól féltek, hogy egyszerre csak köddé oszlanak vagy elszállnak.

Öt órakor a város lakomát rendezett a király, Jeanne, valamint az udvar és a vezérkar tisztele-tére. Amikor már javában folyt a lakoma, elküldték az öreg d'Arcért és Laxart-ért, ők azonban nem mertek eljönni, míg meg nem ígérték nekik, hogy leülhetnek fönt a karzaton, utána magukra hagyják őket; nyugodtan nézhetik majd a látnivalókat, így hát le is telepedtek ott fenn, s onnan bámulták könnyekig meghatódva, milyen elképzeltetlen nagy megtiszteltetés éri az ő drágaságukat, s milyen higgadtan, természetesen, fesztelenül ül a magas rangú urak között. Azután mégiscsak vége szakadt higgadtságának. Végighallgatta a király nyájas beszédét, D'Alencon meg a Fattyú magasztaló szavait, még La Hire mennydörgését is - végül azonban olyasmire került sor, amit már Jeanne sem tudott elviselni. Az történt ugyanis, hogy a lakoma vége felé a király felemelte a kezét, csendet parancsolt, és így várta, hogy elüljön minden nesz. És valóban csend lett, szinte tapintható, mély csend. Ekkor a hatalmas terem valamelyik hátsó sarkából egy szomorú, de bájos dallam hangzott fel: a mi kedves, régi, egyszerű dalunk: „L'Arbre Fée de Bourlemont.” Ez már Jeanne-nak is sok volt: könnyekre fakadt, tenyerébe rejtette arcát, és keservesen zokogott. Egyik pillanatról a másikra eltűnt a fenséges pompa, s ő megint kis pásztorlánykának érezte magát, s elfelejtette a háborút, a vért,

a halált és az ütközetek kavargását. Ilyen hatalma van a varázslók varázslójának: a zenének; elég, ha felemeli pálcáját, s kimondja a varázsigét: eltűnik a valóság, és megjelennek az ábrándképek.

Ez a kedves meglepetés a király ötlete volt. Akár hiszitek, akár nem: sok szép vonást rejtett még a természete: csak azért kerültek oly ritkán napfényre, mert állandóan Tremouille és a társai álltak az előtérben, s ő beérte azzal, hogy kényelmesen mindent rájuk hagyott.

Estefelé a kíséret domremyi tagjai a kis fogadó zárt társalgójában találkoztak d'Arc papával és a nagybáccsival. Lelkesen ittunk; így készítettük elő a beszélgetést, hogy újabb híreket halljunk Domremyről és a szomszédokról. Közben hatalmas csomagot is kaptunk Jeanne részére - és ezzel meg kellett várnunk őt magát, s ő hamarosan be is állított, s elküldte az őrseit, mondván, hogy az éjszakát édesapja egyik szobájában szeretné tölteni: hadd érezze magát otthon.

Amint benyitott, valamennyien felálltunk, ahogy illett, s csak akkor foglaltunk helyet, amikor ő felszólított erre. Azután megfordult, s akkor vette észre, hogy a két öreg is felállt, s zavartan, cseppet sem katonásan - még mindig áll; kedve lett volna nevetni rajtuk, de uralkodott magán, nem akarta megbántani őket; inkább maga is leült kettőjük közé, és kezébe zárta a kezüket.

- Elegünk van már a szertartásokból. - Így kezdte -, ezentúl megint pajtások leszünk, mint régen. Végeztem a nagy háborúkkal, hazamegyek veletek kettőtökkel, és majd meglátjátok... - De itt megállt, elkomorodott egy pillanatra, mintha valami eszébe villant volna: talán kétség, vagy balsejtelem, de azután felderült az arca, és szenvedélyes vágyakozás csendült hangjából, ahogy azt mondta: - Bárcsak már indulhatnánk!

Szavai megdöbbenették az édesapját: - Gyermequem, ezt komolyan mondd? Kedved volna abbahagyni, amikor ilyen csodákat teszel, s mindenki áld értük, és még annyi dicsőséget szerezhetsz? Itthagynád előkelő bajtársaidat, a hercegeket meg a tábornokokat, és megint csak gyötrődő paraszt, senki lennél? Ezt igazán nem értem.

- Én sem - szólt közbe Laxart bácsi -, egészen elképedtem, és fel sem foghatom. Azt mondja, abba akarja hagyni a katonáskodást? Hát ez még furcsább, mint amikor azt hallottam tőle, hogy katona akar lenni. Őszintén mondom, ennél különösebb dolgot még sohasem hallottam! Kérlek, magyarázd meg!

- Egyszerű ez - mondta Jeanne. - Soha nem szerettem sebeket látni, mások szenvedését nézni, az ilyesmi nem nekem való. Nem szeretem a perlekedést, a lármát és a tolongást, mindig békét és csendet kívántam, és szívemnek minden élőlény kedves. Hogyan juthatott mégis eszembe vér és háború, a velük járó megannyi szenvedés, nyomukban meg a bánat és a gyász? Azért, mert az angyalok elhozták nekem Isten parancsát, és nekem engedelmeskednem kellett. Kötelességemet teljesítettem. És ő csak két dolgot bízott rám: Orléans felszabadítását és a király megkoronáztatását. Ezt a kettőt pedig elvégeztem, most már szabad vagyok. Esett-e el szemem láttára olyan szegény katona - akár barát, akár ellenség -, kinek ne éreztem volna szenvedését saját testemen s az otthoniak bánatát tulajdon szívemben? Bizony örülök, hogy szabadulásom elérkezett, s hogy soha többé nem látok effajta kegyetlenséget, nem kell eltűnnöm e lelki gyötrelmeket! Miért ne mehetnék hát vissza a falunkba, miért ne lehetnék megint olyan, mint azelőtt? Számomra az a mennyország! Ti meg csodálkoztok, hogy miért kívánkozom oda! Ah, ti férfiak vagytok - csak férfiak. Édesanyám biztosan megértene.

Nem tudták, mit szóljanak; egy ideig csak ültek szótlánul, s meglehetősen bambán bámultak egymásra. Végül is az öreg d'Arc szólalt meg:

- Hát igen, ő megértene. Ilyen asszonyt még nem is láttam. Szüntelenül gyötri magát szegény. Aludni sem tud már az aggodalomtól. És ha éjszaka dühöng a zivatar, sóhajtozni kezd, és azt hajtogatja: „Ó, Istenem, könyörülj rajta, ő is kint van ebben az ítéletidőben, szegény ázott katonáival együtt.” Ha pedig vakítva villámlik és csattan a dörgés, ő reszketve tördeli a kezét, és azt mondja: „Úgy dörög, mintha ágyút sütöttek volna el, a villámlás meg olyan, mint a torkolattűz! Jaj, Istenem! Ha arra gondolok, hogy ő most ott lovagol a tűzokádó ágyúk között, és én nem vagyok mellette, hogy megvédjem...”

- Szegény anyám, ó, szegény anyám, szánva szánlak téged!

- Igen különös asszony, ezt már sokszor megállapítottam magamban. Ha újabb győzelemről kapunk hírt, örömeben és büszkeségében egész Domremy esztét veszti - ő meg örjögve szaladgál fűhöz-fához, hogy megtudja az egyetlen dolgot, ami valóban érdekli, hogy nem történt-e valami bajod, akkor azután térdre hull a sárban, és addig magasztalja Istent, míg ki nem fogy belőle a szusz - de csak érted ad hálát, a csatákat egy szóval se említi soha. Utána meg azt hajtogatja: „Ennek is vége lett... Franciaországot *már* megmentette... most *már* hazajöhet...” - Persze, mindig csalódik, és tovább búsul.

- Ne folytasd, édesapám! Meghasad a szívem. Mehessek csak haza, olyan jó leszek hozzá! Elvégzem a munkáját, vizsgáztató leszek, többé nem fog szenvedni miattam.

Így folytatta még egy darabig, azután Laxart bácsi a következőt kérdezte:

- Igaz, hogy te végrehajtottad Isten parancsát, és már nem tartoztok egymásnak semmivel, de mi lesz a királlyal? Te vagy a legjobb katonája! Mit teszel, ha ő azt kívánja, hogy maradj?! - A kérdés telibe talált.

Egy-két percig Jeanne is hallgatott, azután nagyon egyszerűen és nyugodtan ezt mondta:

- A király az én uram, és én őt szolgálom. - Néhány pillanatig gondolataiba mélyedt, azután felragyogott az arca, s vidáman kijelentette. - No de félre ezekkel a gondolatokkal! Meséljetek inkább Domremyről.

A két öreg fecsegő pedig mesélt és mesélt; beszámoltak mindenről és mindenkiről a faluban - mi meg szívesen hallgattuk. Jeanne nagyon kedves volt hozzánk; megpróbált minket is bevonni a beszélgetésbe, de hát ez persze nem sikerülhetett. Ő volt a Főparancsnok, mi meg senkik, az ő neve legnagyobb név Franciaországban, mi meg jelentéktelen parányok voltunk; ő hercegek és hősök bajtársa volt, mi csak ismeretlen köznép, s az ő rangja nagyobb volt, mint bárki másé széles e világon, hiszen ő közvetlenül Istentől kapta. Egy szóval ő Jeanne d'Arc volt - és ezzel mindent megmagyaráztam. Mi isteni lényt láttunk benne, és ez áthidalhatatlan szakadékot támasztott közöttünk. Nem szólhattunk hozzá meghittén. Erről szó sem lehetett, ezt magatok is beláthatjátok.

Pedig mindig nagyon emberi volt, jóságos, kedves, derék, szelíd, bájos, hű és vidám, cseppet sem elkapatott és kényeskedő. S még ezzel is keveset mondtam; de hát nincs elég szavam, s ez a néhány is oly színtelen és gyenge, hogy a felét se tudtam elmondani. A két együgyű öreg sohase fogta fel, nem is foghatta fel, kicsoda is Jeanne; ők világéletükben csak emberi lényekkel találkoztak, s így nem volt más mértékük, amivel mérhették volna. Eleinte ők is félénkek voltak, ez igaz, de azután leküzdötték zavarukat. Engem ez nagyon meghökkentett. Néha még a hátam is beleborzongott, ha láttam, milyen könnyedén, és fesztelenül viselkednek Jeanne előtt, és úgy szólnak hozzá, mintha ő is csak közönséges francia lány volna.

Az együgyű Laxart például belekezdett a világ legunalmasabb és legostobább történetébe, de sem ő, sem d'Arc papa nem gondolta egy percre sem, hogy nem egészen felel meg az etikett előírásainak, sőt, kivételesen érdekesnek és felemelőnek tartották az ostoba mesét. Pedig értéktelen locsogás volt az egész: ők érzelmesnek s elszomorítónak hitték, holott valójában

nevetséges volt. Legalább én annak éreztem, és érzem ma is. Csakugyan az lehetett, mert Jeanne-t is megnevettette, s minél szomorúbb lett, annál jobban nevetett rajta. Paladin és Noël Rainuesson azt állították, hogy ha nincs ott Jeanne, bizony ők is nevettek volna. A dolog az öreg Laxart-ral történt, két vagy három hete Domremyben, egy temetésen. A keze meg a lába tele volt pattanásokkal; kérte hát Jeanne-t, hogy szerezzen neki valami kenőcsöt, és jól dörzsölje be a bőrét; s amíg Jeanne ezt intézte és szánakozva vigasztalta, az öreg elmondta, mi okozta a pattanásokat. Először is azt kérdezte: emlékszik-e még Jeanne arra a fekete bikaborjúra, amelyet ő legeltetett annak idején, mire Jeanne azt mondta, emlékszik rá, kedves borjú volt, igazán szerette, és ugyan jól van-e? - és elárasztotta kérdésekkel a jószágról. Erre az öreg elmondta, hogy bizony elég játékos kedvű a fiatal bika; fontos szerepe volt egy temetésen. A dolog úgy esett, hogy aznap kinn járt a Tündérfánál, és leheveredett a fűre, fekete ünnepelőjében, kalapján hosszú, fekete szalaggal, amely a hátát verdeste, és elaludt. Amikor felébredt, megállapította, hogy a nap igen magasan áll, sietnie kell, nem veszíthet egy percet sem. Rémülten felpattant, s akkor észrevette, hogy ott legelészik a bikája, s menten eszébe is jutott, hogy alighanem időt nyerhetne, ha felülne rá. A gondolatot tett követte: kötelet kötött az állat nyakára, kötőféket is kerített, aztán felpattant és elindult; hanem mindez nagyon szokatlan volt a bikának, egyszeriben rakoncátlankodni kezdett: ágaskodott, ficánkolt, bömbölt, körberohangált, az öreg Laxart pedig legszívesebben leszállt volna, hogy a következő bikával menjen, vagy akárhogy másképp, de nyugodtabb szerrel; csak hogy nem mert; nagyon kimelegedett, meg aztán fárasztó és kellemetlen volt az egész, főképpen, cseppet sem illő a vásárnaphoz, ám akkorra már a bikának is elfogyott a türelme, elindult rohanvást lefelé a lejtőn - farka az égnek állt, és szörnyű mód bömbölt -, a falu szélén azután felborított néhány kaptárt, a méhek meg tüstént kirajzottak, és szinte ellepték őket; csíptek, döftek, szurkáltak, ők meg persze szüntelenül üvöltöttek és ordítottak, ordítottak és bömböltek, végül pedig - mint a zúgó fergeteg - berontottak a faluba, és éppen derékon kapták a gyászmenetet; egy részét fellökték és letaposták, a többiek meg sikítva menekültek a szélrózsa minden irányába, nyomukban egy-egy méhrajjal, úgyhogy a helyszínen nem maradt egy árva lélek se, csak a tetem. Végre azután a bika bevetette magát a folyóba, az öreg Laxart-t meg kihalászták, mert már fuldoklott. Az ábrázata úgy festett, mint a puding, amit mazsolával szórtak tele. Elbeszélése végeztével az együgyű öregember megfordult, rábámult Jeanne-ra, aki a nevetéstől fuldokolva egy vánkosba rejtette az arcát, és azt kérdezte:

- Ugyan min nevet ilyen jóízűen?

D'Arc papa meg ugyanígy bámult a lányára, önfeledten vakargatva fejét, de egy idő után ő is beismerte, nem érti, min mulat ilyen jól; „biztosan történt valami közben, amíg mi nem figyeltünk oda”.

Hát igen; a két öreg fickó meghatónak vélte a históriát, holott - véleményem szerint - egyszerűen csak nevetséges volt. Így gondoltam, akkor, s így érzem most is. Minden történetnek kell, hogy legyen valami tanulsága, ennek azonban nem volt, ha csak az nem, hogy bikaháton nem jó temetésre menni. Erre viszont magunktól is rájöhetünk minden komoly fejtörés nélkül.

XXXVII.

Mint tudjátok, a király nemességet adományozott ennek a két kedves, együgyű öregnek. Ők azonban nem tudták felfogni, hogy ez mit jelent, nem voltak tisztában fontosságával, nem tudták felérni ésszel, elvont, anyagtalan valaminek tartották, akárcsak egy kísértetét. Törődtek is ők a nemesi címmel - hanem a két ló, az igen! Két igazi paripa az igen, az tapintható valóság; lesz ám kavarodás Domremyben, ha megpillantják... De egyelőre a koronázásról folyt

a szó, s az öreg d'Arc egyszer csak kijelentette: büszke rá, hogy mindenkinek elmesélheti otthon, hol jártak: éppen ebben a városban és éppen a koronázáskor. E szavakra Jeanne-nak elborult az arca, és így szólt:

- Erről jut eszembe. Miért nem üzentél, amikor megérkeztél? Egy asztalnál ülhetnél volna a nemesekkel, örömmel vették volna, aztán végignézhetted volna a koronázást is, s akkor most *arról* mesélhetnél otthon... Ó, mért tetted ezt velem, miért nem üzentél?

Az öregapó szemmel láthatóan megdöbbsent, s olyan arcot vágott, mint aki végképp nem tudja: mit feleljen. Jeanne a vállára tette a kezét, felnézett rá és várt. Erre már az öregnek is szólnia kellett valamit: nagyot sóhajtva magához vonta hát lányát, és akadozva így szólt:

- Gyere, kislányom, rejtse ide az arcod, hogy ne lásd szégyenemet, mert egy vallomással tartozom neked. Én, úgy... én... ugye, érted... tudod ugye?... mit tudhattam én, nem csavarják-e el fiatal fejed ezek a fenséges dolgok - hiszen ez egészen természetes volna. Én meg talán ségyent hoztam volna a fejedre azok előtt a nagy személyiségek...

- Édesapám!

- Meg aztán félttem is, mert eszembe jutott: milyen kegyetlen dolgot mondtam neked bűnös haragomban. Isten azt akarta, hogy katona légy, méghozzá a legelső az országban, én meg vak dühömben azt találtam mondani, hogy tulajdon kezemmel fojtlak vízbe, ha megfosztod magad női méltóságodtól, s ekkora gyalázatot hozol magadra meg a családodra. Ó, hogy is juthatott ilyesmi eszembe, amikor te mindig ilyen jó, kedves és ártatlan voltál! Nagyon megrémültem, hiszen vétkeztem ellened. Érted-e most már, gyermekem, és megbocsátasz?

Látjátok? Még ebben a szegény, vaksi, korpaeszü, öreg földtúróban is volt büszkeség. Hát nem csodálatos ez? Sőt nemcsak büszkeség, hanem lelkiismeret is, különbséget tudott tenni a helyes és helytelen között, és bűnbánatot is érzett! Hihetetlennek, elképzelhetetlennek tűnik - pedig nem az. Azt hiszem, egy szép napon még rájövünk: a parasztok is emberek, és nem sokban különböznek tőlünk. És azt hiszem, egy szép napon majd *ők maguk is* rájönnek erre - s akkor mi lesz? Felkelnek majd, és követelni fogják, hogy őket is vegyék emberszámba. Ebből pedig nagy felfordulás lesz. A könyvek vagy a királyi nyilatkozatok mindig „nemzetünk”-ről beszélnek, de ezen csak az előkelő osztályokat értik; másfajta „nemzetről” nem veszünk tudomást, számunkra és a király számára semmiféle más nemzet nem létezik. De mióta láttam, hogy d'Arc, az öreg paraszt ugyanúgy érez és cselekszik, ahogy én magam is éreznék és cselekednék, azóta szent meggyőződésem, hogy parasztjaink nem állatok, nem igavonó barmok, akiket Isten arra teremtett, hogy élelemmel és kényelemmel lássák el a „nemzetet”, hanem többek és különbek annál. Látom arcotokon a kételkedést, de tudom, hogy ez csak nevelésnek eredménye; igen, mindenkit így neveltek, én azonban hálás vagyok ennek a jelenetnek, mert megvilágosította elmémet, és maradandó nyomot hagyott bennem.

Hol is tartottam? Folyton elkalandoznak a gondolataim - de hát így van ez, ha az ember megöregszik. Ha jól emlékszem, azt mondtam, hogy Jeanne megvigasztalta az apját. Persze hogy ezt tette - még mondani is felesleges. Cirógatta az öreget, ölelgette, dédelgette, kitörölte emlékezetéből azt a néhány goromba szót. Apja is elfelejtette; csak akkor jutott eszébe újra, amikor Jeanne meghalt! Uramisten, hogy éget, mar és gyötör mindaz, amit elkövettünk az ártatlan halottak ellen! Kínunkban egyre csak azt hajtogatjuk: „Bárha visszajöhetnének!” És ez nagyon szép, de - szerintem - nem sokat ér. A legokosabb az volna, ha eleve nem követnénk el a hibát. Nemcsak én vélekedem így; ezt mondta két lovagunk is, és Orléans-ban - vagy tán Beaugencyban - majdnem szó szerint ugyanezt mondta egy fekete, kancsi ember, akinek az egyik lába rövidebb volt a másiknál, ejnye, hogy is hívták... különös, de sehogy se jut eszembe a neve... pedig még egy pillanattal ezelőtt is tudtam, üsse kő, hagyjuk; majd eszembe jut mindjárt, és megmondom.

Az öregapó hamarosan már azt szeretne volna hallani: hogy érezte magát Jeanne a csata sűrűjében, amint csillogó kardok suhognak körülötte, ütések csattognak a pajzsán, és szomszédjának borzalmas, felhasított arcából öreá freccsen a vér, s amikor embert taposva hátrálnak a lovak, mert az első sorok szétnyílnak az ellenség súlyos rohama előtt, s amikor körös-körül nyögve buk fenceznek ki a nyeregből a sebesült férfiak; s az elesettek kezéből kihulló lobogók, az ember arcát súrolva, egy pillanatra eltakarják a véres zürzavart; s amint a szédületesen kavargó, hullámozó forgatagban a ló patája valami puhába süllyed, amire gyötrelmekialtás a válasz - és tüstént riadalom támad, futnak, rohannak, menekülnek, utánuk halál és pokol! Az öreg fickó egyre jobban belelovalta magát az izgalomba, fel-alá járt a szobában, öles léptekkel, a nyelve meg úgy pörgött, akár a motolla: szüntelenül kérdezett és kérdezett, de a választ nem várta meg soha: végül azután a szoba közepére állította Jeanne-t, ő maga meg hátrább lépett, és még egyszer végigmustrálta:

- Nem... nem értem. Olyan kicsi vagy. Kicsi és gyenge. Reggel még valamennyire elképzelhetőnek találtam, mert páncélban voltál, de most ezekben a szép selymekben és bársonyokban kedves kis apród vagy csupán, nem pedig valamiféle felhőkön és sötétben törtető, füstöt okádó és mennydörgő, száz mérföldet lépő óriás. Bár láttalak volna a harcban, hogy elmondhattam volna édesanyádnak. *Ez* végre visszaadná szegénynek az álmát! Gyere, taníts meg a katonáskodás mesterségére, hogy elmagyarázhassam neki.

És Jeanne csakugyan megtette. Lándzsát nyomott a kezébe, megtanította a fegyverforgatásra, és végrehajtotta vele a különböző lépéseket. Az öreg szörnyen ügyetlenül és esetlenül lépkedett, és bizony a lándzsagyakorlat se ment jobban. Neki persze nem tűnt fel mindez, sőt fölöttébb elégedett volt önmagával, és az éles, csengő vezényszavak különösen lelkesítették. Őszintén be kell vallanom, ha a katonáskodáshoz elég lenne az, hogy valaki boldog és büszke arccal menetel, akkor d'Arc papa lett volna a tökéletes katona.

Aztán kardforgatásból kért leckét az öreg - és azt is megkapta. Csakhogy ehhez már valóban túl öreg volt. Jeanne kitűnően bánt a karddal, az öreg viszont csúfos kudarcot vallott. Megrémült tőle, s közbe-közbe szökdécselt meg ugrabugrált, mint egy asszony, ha denevért lát. Egyszerű mulatságos látványt nyújtott. Toppant volna csak be La Hire, mindjárt egészen mást láthattunk volna, ő meg Jeanne gyakran vívtak egymással. Igaz, hogy Jeanne könnyedén legyőzte ellenfelét, de azért élvezetes látvány volt a küzdelem, mert La Hire ragyogóan vívott. Milyen fürge kis teremtes volt Jeanne! Látnotok kellett volna, milyen nádszál-egyenesen állt előttünk olyankor összezárt bokával, kardját - egyik kezében a markolattal, másikban a gombbal. - Ívben feje fölé emelve, míg a vén tábornok vele szemben, balját a csípőjére téve előrehajolt, kinyújtotta a kardját, és ide-oda forogva, imbolyogva megindult feléje, s akkor egyszerre csak Jeanne előreszökkent, majd nyomban vissza; s már ott állt megint az előbbi pózban. La Hire találatot kapott, de a jelenlévők nem láthattak mást, mint egy röpké villanást, ahogy a pengén megcsillant a fénysugár.

Közben csendesen iszogattunk, hogy a tisztartó és a fogadós kedvében járjunk. Az öreg d'Arc és Laxart egyre kellemesebben érezték magukat, de ne gondoljátok, hogy talán becsíptek! Megmutatták az otthoniaknak szánt ajándékokat is: szerény, olcsó holmik voltak, de otthon bizonyára örülni fognak ezeknek is. Azután átadták Jeanne-nak a hazuról hozott két ajándékot: az egyiket Fronte atya küldte, a másikat meg édesanyja - azaz a Szent Szűz kis ólomképmását meg egy fél rőf kék selyemszalagot. Jeanne úgy örült mindkettőnek, mint egy gyerek, és elérékenyült. Mintha valami becses ritkaságról lett volna szó: összevissza csókolta az egyszerű holmikot, mellére tűzte a Szűz képmását, azután sisakjáért küldött, s rákötötte a szalagot: hol így, hol úgy, majd kezébe vette a sisakot, eltartotta magától, erre meg arra, és hol jobbra, hol balra billentve fejét úgy figyelte az eredményt, mint a madár, ha új bogarat pillant

meg. Végezetül kijelentette: szinte kedve lenne újra harcba menni, s úgy érzi, bátrabban is verelkedne, hiszen olyasvalamit vihet magával, ami édesanyjának áldó keze nyomát viseli.

Mire az öreg Laxart azt mondta, rendben van, harcoljon csak megint, de előbb jöjjön haza, mert mindenki szörnyen kíváncsi már rá, aztán hozzátette:

- Büszkék vagyunk rád, kedvesem. Bizony, sokkal büszkébbek, mint bármelyik falu bárkire is volt, mióta világ a világ. És joggal, mert egy falunak sem volt még olyan szülőtte, mint te. Különös és egyben szép is, hogy minden élő teremtményt terólad akarnak elnevezni, ha a neme megengedi. Alig fél év telt el azóta, hogy eljöttél hazulról, és beszélni kezdtek rólad, és ezért nagyon meglepő, milyen sok gyereket kereszteltek el már utánad a környéken. Az elsők persze, egyszerűen Jeanne-ok lettek; azután jöttek a Jeanne-Orléans-ok, majd a Jeanne-Orléans-Beaugency-Patay-ik, most meg majd Reims következik, és még vagy tucatnyi más város. Nem is szólva az állatokról! Mindenki tudja, mennyire szereted az állatokat; most hát irántad való tiszteletük és szeretetük jeléül rólad nevezik el ezeket is, olyannyira, hogy ha valaki elkiáltja: „Jeanne d’Arc, gyere!” - ott a macskák és egyéb állatok egész népvándorlása indul, hiszen mind azt véli, éppen őt szólítják, mind vállalja a tévedés kockázatát, remélve, hogy élelemhez juthat. Utolsó védenced, a kiscica, most a te nevedet viseli, Fronte atya viseli gondját; és az egész község kedvence és büszkesége: mérföldeket gyalognak az emberek, csakhogy láthassák, becézgethessék és megcsodálják - hiszen ez Jeanne d’Arc macskája! Mindenki megmondhatja, hogy így van, s amikor egyszer egy idegen - aki nem sejthette, hogy a te macskád - meghajította egy kővel: egy emberként kelt fel ellene a falu, és rögtön felkötötték volna, ha Fronte atya nem...

Itt azonban félbeszakították. Futár érkezett, a királytól egy levéllel, amelyet nekem kellett felolvasnom. A király hosszas megfontolás után és tábornokaival tanácskozában, arra kérte Jeanne-t: vonja vissza lemondását, maradjon a sereg élén, és jelenjék meg nála rögtön, hogy részt vegyen a haditanácson. Kisvártatva katonai vezényszavak és dobpergés verte fel az éjszaka csendjét; már közeledett is a kíséret.

Csalódottság suhant át Jeanne arcán, de azután eltűnt róla, s ezzel együtt eltűnt a haza vágyó kislány is; ismét Jeanne d’Arc állt előttünk, a francia sereg harcra kész főparancsnoka.

XXXVIII.

Mínthogy apródja és titkára voltam, én is elkísérhettem a tanács ülésére. Úgy lépett be a terembe, mint akit súlyos bánat ért. Ugyan hová illanhatott az a jókedvű gyermek, aki az imént még elbűvölten játszott egy kék szalagocskával, és szinte fulladozott a kacagástól, amíg az a bolondos paraszt előadta, miféle kínokon esett át, amikor méh csípte bikáján nekirontott egy temetési menetnek. Hiába is találgatnánk - egyszerűen elillant, nyoma sem maradt. Jeanne egyenest a tanácsasztalhoz lépett, és megállt előtte. Végighordozta tekintetét a tábornokokon; és pillantásától sorban kigyúltak az arcok. Tudta, hová kell ütnie. Feléjük bólított, azután így szólt:

- Semmi dolgom veletek. Nem hiszem, hogy ti sóvárogatok volna a haditanács után. - Ezután a király titkos tanácsosai felé fordult, s úgy folytatta: - Veletek van dolgom. Haditanács! Ez igazán csodálatos! Haditanácsra csak akkor van szükség, ha két vagy több bizonytalan út között kell választani. Nekünk azonban csak *egyetlenegy* utunk van. El tudtok képzelni embert, aki a tűzvész idején magára hagyná családját, hogy elmenjen megtudakolni a barátaitól, mi is a teendő ilyen helyzetben? Hát mit akartok ti eldönteni ezen a haditanácson?

Itt megállt, megfordult, megkereste tekintetével La Tremouille-t, és hosszan ránézett. A többiek arca egyre lázasabban égett az izgalomtól, szívük is szaporábban vert, csak Jeanne maradt nyugodt.

- Most csak egyetlen értelmes dolgot tehetünk: *indulni Párizs felé!* Ezt minden értelmes ember beláthatja, aki őszintén, színlelés nélkül, híven áll a király mellett!

La Hire helyeslően rácsapott az asztalra, La Tremouille viszont elsápadt dühében, de uralkodott magán, és nyugton maradt. Még a király lomha vére is megpezsdült, tekintete lángra gyúlt, hiszen valahol, egészen mélyen, harci kedv rejtőzött lelkében, s a bátor, őszinte szavak mindig utat találtak a szívéhez. Jeanne arra számított, hogy az első miniszter majd védeni próbálja az álláspontját, de tévedett. La Tremouille sokkal bölcsebb és tapasztaltabb ember volt, semhogy az ár ellen úszott volna. Hallgatott, mert tudta, ő akkor súghatja a király fülébe észrevételeit, amikor csak akarja.

Azután Franciaország kancellárja, ez a kegyes róka emelkedett szólásra. Behízelt mosollyal, kezét dörzsölgetve így szólt Jeanne-hoz:

- Nem gondolja kegyelmességed, hogy nagy udvariatlanság lenne nagy hirtelen felkerekedni, mielőtt még választ kapunk Burgundia hercegétől? Talán még nem tudsz róla, hogy mi már tárgyalunk őfelségével, s nagyon valószínű, hogy kétheti fegyverszünetet kötünk. Azt ígérte, átadja nekünk Párizst, egyetlen kardcsapás nélkül!

Jeanne a kancellár felé fordult, és komoran azt felelte:

- De uram, itt nem kell gyónni. Senki sem kötelez arra, hogy ezt a szégyent kitergeds itt.

A kancellár elvörösödött, de megpróbált visszavágni:

- Szégyent? Mi a szégyen ebben?

- Ezt akárki megmondhatja - válaszolta Jeanne hűvös nyugalommal -, még csak a szavakat sem kell keresgélnie hozzá. Tudom, hogy nekem nem lett volna szabad hallanom erről a hitvány komédiáról, de mégiscsak értesültem róla. Becsületére válik értelmi szerzőjének, hogy legalább megpróbálta eltitkolni, de hát ez bizony mégiscsak komédia, amelynek szövegét és indítékát két szóban megmondhatom.

- Csakugyan? - kérdezte a kancellár gúnyosan. - És ha esedezhetném kegyelmességednek, ejtené is ki ezt a két szót...

- Gyávaság és árulás!

Ezúttal valamennyi tábornok az asztalra csapott, s a király szeme is gyönyörűséggel csillant fel ismét. A kancellár felpattant, s könyörögve fordult a királyhoz:

- Fenség, én védelmed alá helyezem magam.

De a király intett neki, üljön csak vissza.

- Nyugalom - szólt. - Igazság szerint meg kellett volna kérdeznünk Jeanne véleményét, mielőtt belefogunk. Végére is, ez nemcsak politikai kérdés, hanem katonai is. De ha már elmulasztottuk, jogos, hogy legalább most meghallgassuk, mit tart róla.

A kancellár a méltatlankodástól remegve ült le a helyére, s ennyit mondott Jeanne-nak:

- Merő jóindulatból mentségednek tekintem, hogy nem tudtad, kik tervezték ezt a lépést, amit ily nyíltan kárhoztatsz.

- Tartsd meg, uram, jóindulatodat más alkalomra - válaszolta Jeanne, változatlan nyugalommal. - Valahányszor sérelem éri Franciaország érdekeit, és megalázzák méltóságát, mindenki meg tudja nevezni a két fő összeesküvőt, csak a halottak nem...

- Felség! Ez a gyanúsítás...

- Ez nem gyanúsítás, uram - szögezte le Jeanne higgadtan -, hanem vád. Vád a király első minisztere és a kancellár ellen.

Mindketten talpra ugrottak, és követelték a királytól, hogy cáfolja meg Jeanne vádját - ám a királynak esze ágában se volt. A sok hazugság után úgy hatott rá az igaz szó, mint poshadt víz után a tiszta bor.

- Üljetek le, és nyugodjatok meg - kezdte. - Ha igazságos vagyok az egyikhez, igazságosnak kell lennem a másikhoz is. Gondolkozzatok, és legyetek igazságosak. Ti ketten mikor kíméltétek Jeanne-t? Hányszor nyeltétek vissza hazug vádjaitokat és durva szavaitokat, ha róla esett szó? - Azután, hamiskásan hunyorítva, hozzátette: - Nem látok különbséget a két sértés között, hacsak azt nem, hogy ő őszintén a szemetekbe mondta, ti pedig a háta mögött áskálódtok ellene.

A király ugyancsak elégedett volt a válaszával, s még inkább a hatással, a két fickó ugyanis menten meghunyászkodott. La Hire harsányan fel is kacagott, a többi tábornok meg csak rázkódott és halkán kuncogott. Jeanne pedig nyugodtan folytatta.

- Ez a túlzott óvatosság elejétől fogva megnehezítette a dolgunkat; folyton csak tanácskoztunk, tanácskoztunk, meg újra tanácskoztunk, holott nem tanácskozásra volt szükség, hanem harcra. Orléans-t már május 8-án elfoglaltuk, és ha három nap alatt megtisztítjuk a környékét, megtakaríthatunk volna a patay-i mészárlást. Akkor már hat héttel ezelőtt ideérhettünk volna Reimsbe, ma már Párizsban lehetnénk, és fél éven belül az utolsó angol kitakarodnék Franciaországból. De az orléans-i siker után nem harcoltunk, hanem elvonultunk. És miért? Állítólag azért, hogy tanácskozzunk, valójában pedig azért, hogy Bedford-nak ideje maradjon utánpótlásért küldeni Talbot-hoz, amit ő nem is mulasztott el. Ezért kellett megvívunk a patay-i ütközetet! És mi jött Patay után? Újabb tanácskozás, újabb időpocsékolás. Ó, drága királyom, legalább téged meggyőzhetnék! - Jeanne csak most kezdett igazán belemelegedni. - Megint itt a jó alkalom. Ha megindulunk s odacsapunk, rendbe jöhet minden. Add parancsba, hogy Párizs felé induljak. Húsz napon belül tiéd a város, hat hónapon belül pedig egész Franciaország! Most csak egy félévi munka áll előttünk, de ha ezt a lehetőséget elmulasztjuk, húsz esztendőre lesz még szükséged. Mondd hát ki azt a szót, kegyes királyom, mondd ki végre...

- Az Isten szerelmére! - kiáltott közbe a kancellár, látván a veszedelmes lelkesedés jeleit a király arcán. - Hogy induljunk Párizs felé? Kegyelmességed talán elfelejtette, hány angol erőd fenyeget bennünket az úton?

- Ugyan! A ti angol erődeitek! - pattintott megvetően az ujjával Jeanne. - Honnan indultunk el néhány nappal ezelőtt? Gientől. És hova értünk? Reimsbe. Miféle erődök fenyegettek bennünket ezen az úton? Angol erődök. S mi történt velük? Egyetlen kardcsapás nélkül francia erőd lett mindből. - E szavaknál a tábornokok tapsolni kezdtek, és Jeanne kénytelen volt szünetet tartani. Amikor a taps elült, így folytatta: - Tehát mint mondtam: akkor angol erődök hemzsegtek előttünk, most meg francia erődök hemzsegnek mögöttünk. Ennek jelentőségét pedig még egy gyerek is megérti. Igaz, hogy innentől Párizsig helyőrség véd minden erődöt, de a védők nem ám valami újfajta angolok, hanem pontosan ugyanolyanok, mint amazok voltak: ugyanúgy félnek tőlünk, ugyanolyan tehetetlenek, ugyanolyan reményvesztettek, ugyanúgy várják, hogy lesújtsa rájuk Isten kemény keze. Csak indulnunk kell - de haladéktalanul -, és

akkor a kezünkbe kerülnek, s velük együtt Párizs és Franciaország is! Adj parancsot, jó királyom, rendelkez hat szolgálóddal, és aztán...

- Álljunk csak meg! - kiáltott közbe megint a kancellár. - Mégiscsak örülség lenne így megsérteni öfelségét, a burgundiai herceget. Az egyezséggel, amit minden bizonnyal sikerül megkötnünk...

- Ó, az egyezés, amit minden bizonnyal megkötök! Hiszen évek óta lenéz és gúnyol benneteket! Azt hiszitek talán, hogy sikerült megpuhítanotok körmönfont érveitekkel, s most hallgat a javaslataitokra? Hát tévedtek! Nem emiatt hallgat rájuk, hanem a csapások miatt, amelyeket *mi* mértünk rá! Ez az egyetlen érv, amivel meggyőzhetjük ezt a konok zendülőt. Istenem, és ti még abban reménykedtek, hogy megegyeztek vele? Hogy ő majd átadja Párizst? Akármelyik koldus az országban éppúgy átadhatná. Hogyan mosolyogna ezen a nagy Bedford! Gyatra ürügy ám ez! Csak a vak nem látja, hogy ennek a tizenöt napos fegyverszünetről folyó szócséplésnek egyetlen célja: időt adni Bedford-nak, hogy minél előbb ellenünk fordulhasson nagy seregével. Ez is csak árulás, árulás megint! Mi haditanácsot hívunk össze, holott nincs is miről határoznunk; Bedford pedig tanácskozás nélkül is tudja, melyik számunkra az egyetlen út. Ő bezzeg tudná, mit tegyen a helyünkben. *Felköttené az árulókat, s indulna tüstént Párizs felé!* Nemes királyom, ébredj fel végre! Az út szabad, Párizs int már, Franciaország hozzád könyörög. Szólj csak egy szót...

- De uram király, örülség, merő örülség ez! Nem vonhatjuk vissza, nem szabad visszavonnunk, amit megígértünk. Tárgyalást ígértünk, tehát tárgyalnunk *kell!*

- S fogunk is - vágta rá Jeanne.

- Igazán? És hogyan?

- *Lándzsaheggyel!*

Mindenki felpattant, és az emberek - legalábbis, akik szívük szerint franciák voltak - tapsolni kezdtek, és tapsoltak megállás nélkül. A hangzavarból egyszerre csak kihallatszott La Hire ordítása:

- *Lándzsaheggyel!* Ez ám a beszéd!

Felállt a király is, kihúzta a kardját, és pengéjénél fogva odanyújtotta markolatát Jeanne-nak.

- Íme, a király megadja magát. Vidd ezt Párizsba.

Megint kirobbant a taps, s ezzel véget ért az a történelmi nevezetességű haditanács, amelyről később oly sok legenda született.

XXXIX.

Jóval elmúlt már éjfél is; izgalomban bővelkedő, fárasztó nap volt mögöttünk, de Jeanne soha nem törődött ilyesmivel, ha cselekedni kellett. Ezúttal sem tért nyugovóra. A tábormokok elkísérték szállására, ő pedig gyorsan kiosztotta parancsait, amelyeket a hadvezérek azon nyomban továbbítottak a csapatokhoz; ennek következtében hamarosan lódobogás verte fel az utcák csendjét, küldöncök mentek és jöttek vágatva, a távolban megszólaltak a kürtök és a dobok, jelezve, hogy az előőrs már készülődik a hajnali táborbontásra.

A tábormokokat csakhamar elbocsátotta Jeanne, de engem nem: most jött az én munkám. Fel s alá járkálva tollba mondott egy felszólítást Burgundia hercegéhez: tegye le a fegyvert, kössön

békét velünk, és béküljön ki a királlyal, vagy ha mindenáron harcolni akar, menjen harcolni a szaracénokkal. „*Pardonnez-vous l'un à l'autre de bon coeur, entièrement, ainsi que doivent faire loyaux chrétiens, et, s'il vous plaît de guerroyer, allez contre les Sarrasins.*”

Jeanne átadta a levelet egy futárnak, az meg nyomban elvágatott vele. Azután engem is elbocsátott, de lelkemre kötötte, hogy a fogadóba menjek, és maradjak ott reggelig, akkor adjam át édesapjának azt a csomagot, amelyet otthagytott számára. Különböző ajándékok vannak benne, domremyi rokonai és barátai számára, és a parasztruha, amit magának vett. Azt mondta, ő is szeretne reggel elbúcsúzni édesapjától meg az öreg Laxart-tól, ha csakugyan kitaranak elhatározásuk mellett és hazamennek, ahelyett hogy néhány napig körülnéznének még a szép Reimsben.

Persze én nem mondtam semmit, de megmondhattam volna: ezt a két embert hat ökörrrel sem lehet visszatartani fél napnál tovább. Majd bolondok lesznek itt vesztegetni az időt, amikor *ők* vihetik elsőként Domremynek a nagy újságot: *A király örökre elengedi Domremy minden adóját!* - és ők hallhatják először, hogyan csengenek-bonganak a harangok, hogyan ujjong és tapsol a nép... Hogy Patay, Orléans meg a koronázás nagy események lehettek, azt homályosan ugyan, de ők is megértették, ám ezek ködös, elvont események, az adómentesség viszont valóság!

Tévedtek, ha azt hiszitek, hogy már ágyban voltak, mire odaértem. A többiekkel egyetemben ők is felöntöttek már a garatra, és olyan zajosan nyilvánították tetszésüket Paladin híres ütközeteit hallván, hogy még a falak is beleremegtek. Paladin éppen Patay-nál tartott: előredőlt, és kardjával a padlóra karcolta a hadállásokat s a hadmozdulatokat, miközben a két paraszt, térdére támasztott kézzel, tágra nyílt szemmel figyelte, és minduntalan álmélkodó, csodálkozó kiáltásokkal kísérte elbeszélését.

- Ahogy mondom, türelmesen vártuk a jeladást, csak a lovaink topogtak, táncoltak fel-felhorkanva, de mi úgy húztuk hátra a kantárt, hogy szinte hanyatt dőltünk. Végre aztán megkaptuk az indulási parancsot, és indultunk is. Ej, mit! Nem is indulás volt az, hanem fergeteg! Amerre elsüvítettünk a kis csoportokban menekülő angolok között, már rohanásunk szele is tucattjával terítette őket a földre! Végül egyenest nekirohantunk Fastolf megdühödött seregének, és úgy vágunk keresztül rajta, mint a forgósél, a halottak hosszú sorát hagyva magunk után; lankadatlanul, ernyedetlenül törtünk előre, mindig csak előre, hiszen még messze volt az igazi zsákmány, Talbot és serege, amely úgy sötétlett a távolban, mint viharfelhő az égen. De azután lecsaptunk rájuk, beborítva mindent a röpködő avarral, melyet rohanásunk felkavart. Egy pillanattal később már úgy csaptunk volna össze, mint két bolygó, mikor egy pályájáról letért csillagkép belevágódik a Tejútba, hanem akkor, balszerencsénkre és Isten kifürkészhetetlen akaratából, felismertek engem! Talbot elsápadt, s elkiáltva magát: „Meneküljetek, ha tudtok, hiszen ez Jeanne d'Arc zászlóhordozója!”, megsarkantyúzta a lovát, és futott, amerre futhatott, nyomában kavargó hadaival! Átkoztam is magam, hogy miért nem vettem fel álruhát? Jeanne szemében is szemrehányást láttam, és bizony nagyon restelltem magam. Én hoztam rá ezt a jóvátehetetlennek látszó katasztrófát. Más ember félrevonul ilyenkor sírni, mert nem tudja, hogyan hozhatja helyre a bajt; én azonban, hála Istennek, nem ilyen fából vagyok faragva. Nálam a nagy alkalom csupán trombitaszó, amely felébreszti szunnyadó értelmemet. Egy szempillantás alatt felismertem a lehetőséget, és a következő percben már nem is láthattak! Eltűntem előlük az erdőben - sss -, mint a kioltott fénysugár, és széleseben áttörtem a fák sűrűjén. Senki nem sejtette, mi történt velem - s nem is gyaníhatták szándékaimat. Múltak a percek, én meg egyre száguldottam, száguldottam, szinte repültem már, végül azután nagy éljenzéssel kibontottam lobogómat, előtörtem, és éppen Talbot-val találtam magam *szemközt!* A megzavarodott emberek áradata egyszerre csak megfordult, s visszaömlött, akár a partnak csapódó óriási hullám - a győzelem a miénk volt. Szegény szerencsétlenek

csapdába hulltak, körül voltak fogva, visszafelé nem futhattak, mert ott seregünk várta őket, előre szintén nem, mert ott voltam én. Rémületükben összeszorult a szívük, s kezük tétlenül csüngött az oldalukon. Moccanni sem tudtak, így hát egytől egyig lemészárolhattuk mind, kivéve persze Talbot-t, meg Fastolfot: őket megkíméltem, és magam hoztam el, kézen fogva, mint a gyerekeket.

Mi tagadás, Paladin pompás formában volt akkor este. Remekül beszélt! S milyen kecsesek voltak mozdulatai, testtartása mily nemes, és a végén hihetetlen lendületbe jött! Milyen szépen, biztosan emelkedett mind magasabbra, milyen árnyalatosan bánt a hangjával a tárgy fontossága szerint, milyen kiszámítottan közelített a csattanókhoz, milyen meggyőző volt a hangja, a modora; milyen érces zengéssel adta elő a befejezést, milyen eleven képet rajzolt páncélos alakjáról és lengő zászlójáról, amint kitör a kétségbeesett angolok elé. Na és utolsó mondatának befejező szavai - az volt csak az igazi művészet: könnyedén, semmitmondó hangon fejezte be, mint aki az igazi történetet már elmondta, és csak egy jelentéktelen apróságot tesz hozzá, mert éppen eszébe jutott.

A két derék paraszt igazán bámulatra méltó volt. Szilaj lelkesedés hevítette mindkettőt, s időnként olyan üdviválgásban törtek ki, hogy majd szétment a ház, és még a holtak is mocorogni kezdtek sírjukban. Amikor végre lehiggadtak, és zihálásukon kívül más zaj nem hallatszott - az öreg Laxart elismerően megállapította:

- Úgy látom, ez a fiú egymaga felér egy egész hadsereggel.

- De még mennyire! - szolt közbe Noël Rainuesson meggyőzően. - Félelmetes; és nemcsak itt, a *közvetlen* szomszédságban. Messze földön is összeborzadnak az emberek, ha a nevét hallják, még Rómában is megérik, ha a homlokát ráncolja, sőt még a kiscsibék is egy órával korábban ülnek el. Hát bizony, azt mondják...

- Vigyázz, Noël Rainuesson, bajt hozol magadra. Én csak egy szót mondok neked, s akkor jól teszed, ha...

Láttam, megint előlről kezdődik a szokott történet, annak pedig se vége, se hossza. Ezért inkább közöltem velük Jeanne üzenetét, s egykettőre ágyba bújtunk.

Reggel Jeanne elbúcsúzott két kedves öregétől, könnyes szemmel megölelte őket, azok meg nagy büszkén elindultak gyönyörű lovaikon az összegyűlt emberek sorfala között, hogy hazatérjenek a nagy újsággal. Hát, ami azt illeti, láttam már náluk jobb lovasokat is, de ez nem is csoda, hiszen ők csak tegnap kezdték gyakorolni ezt a művészetet.

Az előőrs még hajnalban útra kelt, harsogó trombitaszóval, kibontott zászlókkal, a következő hadosztály nyolckor indult utánunk. Ekkor azonban megérkeztek a burgundiai követek, s ezzel elvesztegettük a nap további részét, de még a rákövetkező napot is. Jeanne azonban a sarkára állt, s így utunk nem volt hiábavaló. Mi rákövetkező nap, július 20-án hajnalban keltünk útra, de nem jutottunk messzire. Mindössze tizennyolc mérföldet tettünk meg, mert Tremouille ármánykodása ismét megingatta a királyt. St. Marcoulnál megálltunk: a király három napon át egyre csak imádkozott. Ezzel is csak Bedford nyert időt. Ő pedig tudta, hogy mire használja.

A király nélkül nem mehettünk tovább - nem hagyhattuk ott az összeesküvők táborában. Jeanne addig vitázott, érvelt és könyörgött, míg végre ismét útra kelhettünk.

Jövendölése megint csak igaznak bizonyult. Nem hadjárat volt ez - inkább vasárnapi kirándulás. Az utunkat szegélyező angol erődök sorban megadták magukat, és mi akadálytalanul mehettünk tovább. Ekkorra már Bedford is összegyűjtötte új seregét, és megindult ellenünk. A két sereg július 27-én találkozott szembe; már az előkészületek is megkezdődtek az ütközetre,

amikor Bedford meggondolta magát, és visszavonult Párizs felé. Itt volt hát a nagy lehetőség. Katonáinkban magasra csapott a harci kedv.

De akár hiszitek, akár nem - ez a szerencsétlen bábkirály megint csak engedett hitvány tanácsadói rábeszélésének: visszavonult Gienbe, vagyis pontosan oda, ahonnan annak idején elindultunk Reims felé, a koronázásra! Közben ugyanis megkötötték a tizenöt napos fegyverszünetet Burgundia hercegével, s nekünk azért kellett visszamennünk Gienbe, hogy ott várjuk meg, amíg átadja nekünk Párizst, harc nélkül.

Egészen Bray-ig jutottunk - ott azután a király megint meggondolta magát, és egyenest Párizs felé vette az útját. Ekkor Jeanne levelet diktált Reims polgáraihoz: a fegyverszünet ellenére biztatni és bátorítani kívánta őket, és megígérte, hogy kitart mellettük, őszintén, szokott nyíltságával azt is közölte velük, hogy a fegyverszünetet a király kívánságára kötötték, s ő maga nincs meglegedve vele; nem is tudja, betartsa-e vagy sem, de ha betartja, ezt csak azért teszi, mert tiszteletben tartja a király ígését. E híres szavait minden francia gyerek ismeri. „*De cette trêve qui a été faite, je ne suis pas contente, et je ne sais si je la tiendrais. Si je la tiens, ce sera seulement pour garder l'honneur du roi.*” Hozzátette azonban: semmilyen körülmények között sem engedi, hogy a király nevét beszennyezzék, és együtt akarja tartani seregét, hogy készen álljanak a harcra, ha véget ér a fegyverszünet.

Szegény gyermek: egyszerre kellett megküzdenie az angolokkal, Burgundiával és a francia összeesküvőkkel - nem kis feladat! Az előbbi kettővel még boldogult valahogy, hanem az összeesküvőkkel sehogy sem. Ezekkel senki sem birkózhat meg, kivált ha maga az áldozat is gyenge, és könnyen beadja a derekát. Búsult is szegény Jeanne eleget azokban a zaklatott napokban a folytonos halogatás és késlekedés miatt; néha már könnyekkel küszködött. Valamelyik nap így szólt régi, hű barátjához, az Orléans-i Fattyúhoz:

- Ó, bár engedné Isten, hogy letegyem a páncélt, hazamenjek szüleimhez, és legeltessem megint a nyáját nővéreimmel és bátyáimmal, akik már annyira várnak!

Augusztus 12-én Dampmartin közelében táboroztunk le. Még aznap össze is csaptunk Bedford utóhadával. Abban bízunk, hogy reggelre komoly ütközetre is sor kerül, Bedford azonban még az éjszaka folyamán felkerekedett seregével, és továbbvonult Párizs felé.

Károly hírnököket küldött szét, s fogadta Beauvais hódolatát. Pierre Cauchon püspök, az angolok hű barátja és szolgálója nem akadályozhatta meg ezt, bár mindent megtett ellene. Akkor még jelentéktelen ember volt, de csakhamar nagy hírnévre tett szert - egész Franciaország őt átkozta. Engem is elfog a düh, ha csak eszembe jut.

Azután Compiègne is megadta magát, bevonta az angol zászlót. 14-én már csak hat mérföldnyire voltunk Senlis-től. Bedford megfordult, közelebb jött, és erős állást foglalt el. Megindultunk ellene, de sehogy sem tudtuk nyílt harcra kényszeríteni, noha erre ígéretet tett. Leszállt az éjszaka. No majd reggel - gondoltuk. De reggelre megint csak hült helyük volt.

Augusztus 18-án bevonultunk Compiègne-be, elkergettük az angol helyőrséget, és felvontuk a francia zászlót.

23-án Jeanne parancsot adott, hogy vonuljunk tovább Párizs felé. Ez egy cseppet sem volt ínyére a királynak és udvaroncainak; így hát duzzogva visszahúzódtak Senlis városába, amely nemrég adta meg magát. Számolni sem tudom, hány erős város hódolt még meg néhány nap alatt: Creil, Pont-Saint-Maxence, Choisy, Gournaysur-Aronde, Remy, La Neufville-an-Hez, Moguay, Chantilly, Saintines - hogy csak egypárat említsek. Már recsegett-ropogott az angol hatalom épülete, de a király még mindig dacoskodott, elégedetlenkedett, és aggasztotta, hogy a főváros felé vonulunk.

1429. augusztus 26-án letáboroztunk St. Denis-nél, jóformán Párizs kapujában.

Ám a király még mindig félt és habozott. Pedig nagy szó lett volna, ha ő is velünk van, és támogat a tekintélyével! Bedford ugyanis megingott, s elhatározta, hogy lemond az ellenállásról, maradék seregét pedig leghívebb tartományában, Normandiában vonja össze.

XL.

Egyik futárt a másik után menesztettük a királyhoz, s ő mindig megígérte, hogy jön - de nem jött. Alencon hercege is elment hozzá, neki is megígérte, hogy jön - de megint csak megszegte a szavát. Kilenc napot vesztettünk így, végre, szeptember 7-én, megérkezett St. Denis-be.

Közben az ellenség is nekibátorodott megint: a király bátortalan viselkedésének nem is lehetett más eredménye. Megtörténtek az előkészületek a város védelmére. Esélyeink bizony gyengültek, de Jeanne és a tábornokok korántsem látták reménytelennek a helyzetet. Az ostrom - Jeanne parancsa értelmében - pontosan nyolckor kezdődött.

Jeanne felállította a tüzérséget, és lövetni kezdte a St. Honore-kapu védelmét szolgáló erős vártornyot. Dél lett, mire rommá lőtték. Ekkor megfúvatta a kürtöket, mi pedig rohammal elfoglaltuk a tornyot. Most már jöhetett a kapu: újra meg újra nekilendültünk; maga Jeanne vezetett bennünket, oldalán zászlósával. Körülöttünk fullasztó füstbe burkolózott minden, a lövedékek meg oly sűrűn csapkodtak fölöttünk és közöttünk, akár a jégeső.

Utolsó rohamunk kellős közepén, amikor már biztosra vettük, hogy kezünkben a kapu s ezzel Párizs, sőt Franciaország is - egy számszerű nyilvesszője földre terítette Jeanne-t, mire embe-reink fejvesztetten hátrálni kezdtek. Érthető is: hiszen mit értünk mi nélküle? Ő maga volt a sereg.

Bár harcképtelenné vált, mégsem akart visszavonulni, s egyre csak könyörgött: indítsunk új rohamot, annak sikerülnie kell! Azután a harci kedvtől felcsillanó szemmel hozzátette még:

- Elfoglalom Párizst még ma, vagy meghalok.

Erőnek erejével kellett elvonszolni onnan: Gaucourt és az alençoni herceg hozták ki.

Lelkesedését még a sebesülés sem tudta lelohasztani. Azt kérte, hogy mindjárt reggel vigyék a St. Honore-kapuhoz, s akkor Párizs félórán belül kezünkre kerül. És igaza is lett volna megint, ha nem feledkezik meg a királyról, jobban mondva, annak árnyékáról, La Tremouille-ról. A király megtiltotta a támadást!

Ez pedig azért történt, mert új követ érkezett Burgundia hercegétől, és valami újabb csalárd, titkos megállapodás készült.

Mondanom sem kell talán, hogy Jeanne-t mélységesen elszomorította a dolog. Azon az éjszaka jóformán le se hunyta a szemét a kettős fájdalomtól: sajnó sebetől és a szomorúságtól. Az örök időnként halk zokogást és szomorú sóhajtozást hallottak sötét szobájából: „Pedig elfoglalhattuk volna! Pedig elfoglalhattuk volna!”

Másnap azután újult reménnyel vonszolta ki magát az ágyból. Közben ugyanis D'Alencon hidat veretett a Szajnán St. Denis-nél, és Jeanne ezen akart átkelni, hogy új oldalról rohamozza meg Párizst. A király azonban megneszelte, mire készül, és leromboltatta a hidat, sőt mi több, kihirdette, hogy vége a hadjáratnak! És ami még ennél is több - ismét fegyverszünetet kötött, ezúttal hosszabb időre, és a szerződésben szavát adta, hogy nem fenyegeti tovább Párizst, hanem visszatér a Loire-hoz, ahonnan indult.

Jeanne d'Arcot az ellenség nem győzte le soha - de legyőzte tulajdon királya. Emlékszem, egyszer azt mondta: nem fél ő semmitől, csak az árulástól. És most lesújtott az első ilyen csapás. St. Denis királyi bazilikájában felakasztotta fehér páncélját, azután egyenest a királyhoz ment, és arra kérte: mentse fel tisztségei alól, s eressze haza. Mint mindig, most is bölcs volt. A bonyolult kombinációk és messze ható katonai tervek ideje véget ért; a fegyverszünet után a harc már csak véletlen összecsapások és meddő csatározások formájában újulhat ki, ehhez pedig nincs szükség katonai lángelmére, ezt elvégzik az alacsonyabb rangú tisztek is. Ám a király nem akarta elengedni. Azt mondta, szükség van még rá, hiszen a fegyverszünet nem vonatkozik egész Franciaországra, és a francia erődöket is őrizni és tartani kell. Az igazság viszont az volt, hogy La Tremouille olyan helyen akarta őt tartani, ahol megakadályozhatja és meghiúsíthatja terveit.

Ekkor ismét megszólaltak a Hangok, és azt mondták: „*Maradj St. Denis-ben*”, de nem indokolták meg. Ez Isten parancsa volt - erősebb a királyénál -, így hát Jeanne úgy döntött, hogy marad. Ez felettébb megrémítette La Tremouille-t. Jeanne félelmetesebb hatalom volt, sem hogy magára hagyják - nyilván meghiúsítja La Tremouille terveit. Rávette hát a királyt, hogy erőszakkal távolítsa el Jeanne-t. És Jeanne-nak engedelmeskednie kellett - hiszen sebesült volt és tehetetlen. A Nagy Tárgyaláson azt vallotta, hogy akarata ellenére vitték magukkal, és ezt csak azért teheték meg, mert megsebesült. Milyen bátor volt ez a gyenge kislány! Merészen szembeszállt és dacolt minden földi hatalommal! Azt már nem tudjuk meg soha, miért parancsolták a Hangok, hogy maradjon St. Denis-ben, csak azt tudjuk: ha engedelmeskedhetett volna, Franciaország története is egészen másképp alakult volna.

Szeptember 13-án a bús és kedvetlen sereg a Loire felé fordult és elindult - muzsika nélkül! Olyan volt az egész, mint egy gyászmenet; szomorú, hosszú gyászmenet, egyetlen üdvözlő kiáltás nélkül! Barátaink egész úton könnyes szemmel néztek utánunk - az ellenség viszont vidult. Végül elértünk Gienbe, ahonnan - alig három hónappal azelőtt lobogó zászlókkal, muzsikaszóra indultunk Reims felé, arcunkon a patay-i diadal pírijával, a tömeg ujjongása, magasztalása és szerencsekívánatai közepette. Most pedig szemerkélt az eső, még az ég is gyászolt, néhány ember lézengett csak az utcán, s azok se üdvözöltek, legfeljebb némán, szánalommal és könnyekkel. Azután a király feloszlatta e hős sereget; a zászlókat felgöngyölték, a fegyvereket elraktározták. Franciaország szégyene teljes volt. La Tremouille feltehetette a győzelmi koronát: a verhetetlen Jeanne d'Arcot leverték.

XLI.

Igen, így volt: Jeanne már markában tartotta Párizst és Franciaországot, sarka már a Százéves Háborún taposott; a király pedig felfeszítette Jeanne öklét, és visszarántotta a lábát.

Ezek után csaknem nyolc hónapig a királlyal, tanácsosaival és az udvar kikent-kifent, vidáman mulatozó, kacérkodó, solymászó, éjjeli zenével szórakozó, kicsapongó népével sodródtunk városról városra, kastélyról kastélyra. Nekünk, a kíséretnek még tetszett is ez az élet, de Jeanne-nak nem, ő csak *nézte*, de nem élte ezt az életet. A király minden tőle telhetőt elkövetett, hogy elégedettnek lássa Jeanne-t, és állandó kedves igyekezetet tanúsított e tekintetben. Másoktól például szigorúan megkövetelte az udvari etikett betartását - egyedül Jeanne-t mentette fel ez alól, egyedül ő részesült ebben a kegyben. Neki csak naponta egyszer kellett tiszteletét tennie a királynál, néhány szót váltottak, és mást nem is kértek tőle. Érthető tehát, hogy valóságos remete lett belőle. Néha napokra bezárkózott lakosztályába gondolataival és ájtatosságával, s szórakozásképpen soha többé meg nem valósítható hadmozdulatokat

tervezgetett. Képzeteiben innen oda vagy amoda irányította csapatait, és a terepviszonyokat figyelembe véve kiszámította, mennyi idő alatt tehetik meg az utat, hogy az adott napon vagy az adott órában ütközetre készen egyesüljenek. A bánat és tétlenség napjaiban egyedül ez a játék könnyítette meg életét. Számára olyan volt ez, mint másoknak a sakkozás: néha órákra is belemerült; megnyugtatta háborgó lelkét, ír volt sajtó szívére.

Persze sohasem panaszkodott; az a fajta volt, aki némán tűr és szenved. De azért mégiscsak kalitkába zárt sas volt; vágyódott a végtelen ég, a havas csúcsok és a harc ádáz öröme után.

Franciaország kóbor bandáktól hemzsegett, a szélnek eresztett katonák mindenre kaphatók voltak. Amikor Jeanne már végképp elviselhetetlennek érezte unalmas rabságát, engedélyt kért, hogy lovascsapatot toborozzon, és - erősítőszerként - megrohanja az ellenséget. Ezt többször is megtette, és az efféle kiruccanások úgy felüdítették, akárcsak egy fürdő.

Saint-Pierre-le-Montier-nél visszatértek a régi szép napok: megint láthattam Jeanne-t, amint rohamot indít roham után, s bár minduntalan visszavertek bennünket, ő lelkesen újra csatarendbe állítja övéit, újabb rohamra; míg csak a sebesült D'Aulon visszavonulást nem fúvat, oly elviselhetetlenül sűrű a nyílzápor (egyébként a király azért rendelte ki, hogy Jeanne-ra vigyázzon). Az öreg hadvezér azt hitte, hogy mindnyájan követjük, de amikor visszapillantott, láthatta, hogy még javában hadakozunk; mire visszalovagolt hozzánk, s unszolni kezdte Jeanne-t, hogy kövesse, hiszen bolondság alig tucatnyi emberrel folytatni a harcot. Válaszul Jeanne jókedvűen rákacsintott és rátámadt:

- Tucatnyi emberrel? Istenemre mondom, ötvenezer ember áll mellettem, és én egy tapodtat se mozdulok innen, míg el nem foglaljuk az erődöt! Fúvass rohamot!

D'Aulon engedelmeskedett, mi meg átugráltunk a falakon, s az erőd valóban a kezünkre került. Az öreg azt hitte, Jeanne félrebeszél; pedig ő csak úgy értette, hogy a szívében lobogó lelkesedés felér ötvenezer katonával.

Azután volt egy ütközetünk Lagny mellett. Itt egymás után négyszer rohantuk meg a sáncon védekező burgundistákat, s végül győztünk. Legértékesebb zsákmányunk Franquet d'Arras volt, a környék legkönyörtelenebb martalóca, valóságos istencsapás.

S volt még néhány hasonló ütközetünk, az utolsóra már 1430. május vége felé került sor, Compiègne közelében. Jeanne elhatározta, hogy segítséget visz a városnak - amelyet Burgundia hercege tartott ostrom alatt.

Én nem sokkal előbb megsebesültem, s még csak lóra se ülhettem segítség nélkül, de a derék Törpe a háta mögé ültetett, én meg belekapaszkodtam, s így elég biztonságos helyem volt. Éjfél tájt indultunk, elég barátságatlan nyári felhőszakadásban; lassan, nesztelenül, síri csendben haladtunk előre, hogy átsurranhassunk az ellenséges vonalakon. Egyetlenegyszer szóltak csak utánunk, de akkor se feleltünk: lélegzetünket visszafojtva, óvatosan osontunk tovább, s át is értünk minden baj nélkül. Három vagy fél négy tájban értük el Compiègne-t; éppen pirkadt már.

Jeanne azonnal munkához látott; megbeszélte Guillaume de Flavyyal, a város parancsnokával, hogy estefelé kirohannak, és megtámadják az ellenséget, amely három csoportban sorakozott fel az Oise túlsó partján, a nyílt síkon. A mi városkapunk egy hídhöz vezetett. A hidat a folyó túlsó partja felől erőd védte - boulevard-nak nevezték az efféle erődöket -, és ez uralkodott a síkon át Marguyig vezető úton is. A burgundiai sereg egy része Marguyt szállta meg, másik része meg Clairoix-nál ütött tábor, jó pár mérfölddel az út *felett*; Venette-et pedig egy angol csapat tartotta, másfél mérfölddel az út *alatt*. Ez az elrendezés - mint látjátok - újra és nyílrá emlékeztet: az út a nyíl, a boulevard a tollánál áll, Marguy a szakállnál, Venette az íj egyik végén, Clairoix pedig a másikon.

Jeanne terve a következő volt: a gyalogúton egyenest Marguy irányába indulnak, rohammal elfoglalják a községet, azután rögtön jobbra térnek Clairoix felé, azt is elfoglalják, utána meg hátrafordulnak, és jöhet a neheze, ugyanis Burgundia hercege, tartalékseregével, Clairoix-n túl várakozott. Flavy hadnagyának az volt a feladata, hogy a boulevard tüzérsége és íjászlai segítségével tartsa vissza a venette-i angol csapatokat, mert ha azok megszállják az utat, ezzel elvágják Jeanne visszavonulását, ha netalán sor kerül erre. Ugyancsak visszavonulást volt hívatott fedezni a boulevard közelében készenlétben álló fedett csónakraj is.

Mindez május 24-én történt. Délután nagykor, hatszáz főnyi lovasság élén, Jeanne elindult, élete utolsó menetére.

Meghasad a szívem, ha rá gondolok. Felsegítettek a várfalra, ahonnan majdnem mindent figyelemmel kísérhettem. A többről jóval később értesültem két lovagunktól és más szemtanúktól. Jeanne átment a hídon, egykettőre maga mögött hagyta a boulevard-t is, és csakhamar ott vágatott lovasai kíséretében a feltöltött úton. Páncélját csillogó, aranyozott ezüstköpeny borította, ami apró, fehér lángként libbent és röpködött utána.

Ragyogó nap volt, jó messzire elláthattunk a széles síkon, és hamarosan fel is fedeztük, hogy közeledik az angol sereg, elég gyorsan és szigorú rendben.

Marguynél Jeanne megtámadta a burgundiakat, de visszaverték. Amikor észrevette, hogy Clairoix felől közeledik már a másik burgundiai sereg, csatarendbe állította az embereit, újból rohamot indított, de ezt is visszaverték. Ezzel a két rohammal nagyon sok idő múlt - és ilyenkor drága az idő. Az angolok Venette felől közeledtek az úthoz, de a boulevard tüzet nyitott rájuk, és ez megállásra kényszerítette őket. Jeanne néhány lelkesítő szóval felbátorította az embereit, és ismét rohamra vezette őket. Ezúttal sikerült is elfoglalniuk Marguyt. Jeanne ekkor nyomban jobbra irányította csapatát; leereszkedtek a síkra, és lecsaptak az érkező clairoix-i seregre; a két sereg egymásnak rontott - a győzelem meg hol az egyik, hol pedig a másik felé hajlott. Ekkor azonban váratlan riadalom támadt sorainkban. Senki sem tudja pontosan, mi okozta. Egyesek szerint a vad ágyúzás azt a hitet keltette az élvonalban, hogy az angolok elvágta a visszavonulás útját, mások szerint hátvédünk rémült meg, mert azt hitték, hogy Jeanne elesett. Egy szó mint száz, a rend felbomlott, és a mieink vadul futottak az út felé. Jeanne megpróbálta összeszedni és visszafordítani őket; azt kiáltotta feléjük: övék a győzelem - de mindez nem használt semmit, szétszéledtek és elviharzottak mellette. D'Aulon hiába könyörgött neki: vonuljon vissza ő is, amíg biztonságban teheti - Jeanne nem volt hajlandó. Ekkor az öreg megragadta Jeanne lovának a kantárját, s úgy vonszolta maga után a vert haddal, akarata ellenére. Az úton megbokrosodott lovak és eszeveszetten menekülő katonák nyüzsögtek; a tüzérség, persze, nem löhetett tovább, így hát az angolok és a burgundok zavartalanul megközelíthették prédájukat; az angolok szemközt, a burgundok meg hátulról. A franciákat egészen a boulevard-ig sodorta ez a fenyegető ár. A boulevard és a gyalogút lejtője által alkotott szögletben harcoltak, míg el nem estek mind egy szálig.

Flavy, aki a város falairól figyelte az eseményeket, kiadta a parancsot, hogy a kaput zárják be, a hidakat meg vonják fel. Így szorult Jeanne kívül.

Jeanne személyi testőrsége rohamosan gyérült. Két jó lovagunk megsérült; sebet kapott Jeanne két bátyja is, valamint Noël Rainguesson, mialatt hűségesen védelmezték Jeanne-t a neki szánt csapások ellen. Már csak ketten küzdöttek rettenthetetlen bátorsággal, két vérrel borított óriás: - a Törpe meg Paladin. Ahová lesújtott az egyiknek a fejszéje, a másiknak a kardja, ott nem maradt életben egyetlen ellenséges katona sem. Ez a két egyszerű lélek az utolsó percig verekedett, híven teljesítették kötelességüket, így értek hősi véget. Béke emlékezetüknek! Én nagyon szerettem mindkettőjüket.

Azután egyszerre nagy ujjongás és tülekedés támadt, s bár Jeanne még mindig ellenállt, még egyre vagdalkozott a kardjával, valaki elkapta a köpenyét, és lerántotta a lóról. Fogolyként vitték azután Burgundia hercegének táborába, a győztes sereg örömkialtásai közepette.

A szörnyű hír abban a pillantásban elterjedt mindenfelé; szájról szájra szállt, s ahová csak elért, az emberek - szinte megbénultak, és egyre azt mormolták: „Az Orléans-i Szüzet elfogták!... Jeanne d’Arc fogoly!... Elvesztettük Franciaország Megmentőjét!” Ezt hajtogatták szegények, mert nem tudták felfogni, hogyan történhetett ez meg, hogyan engedhette meg Isten.

Láttatok-e már várost tetőtől talpig gyászba borulva? Nos, ha igen, akkor tudjátok, milyen látványt nyújtott Tours és még néhány más város. Azt azonban senki sem tudja, milyen gyász költözött ekkor a francia parasztok szívébe. Ezt még ők maguk sem tudnák elmondani, szegény együgyűek. Egy egész nemzet lelke öltözött gyászba!

Ez május 24-én történt. És ezzel legördül a függöny: véget ért a világtörténelem legkülönösebb, legmeghatóbb és legcsodálatosabb katonai drámája. Jeanne d’Arc nem indul többé hadba.

III. KÖNYV

PER ÉS VÉRTANÚSÁG

I.

Semmi kedvem hozzá, hogy a kelleténél hosszadalmasabban fejtegessem azt a gyalázatos történetet, ami elfogatását követte, 1430 nyarán és telén. Eleinte nem nagyon aggódtam, hiszen napról napra vártam, hogy a király - vagy ha nem is ő maga, de a hálás Franciaország - leteszi a váltságdíjat Jeanne-ért, bármennyit kérjenek is érte. A haditörvények értelmében minden fogolynak joga van kiváltatnia magát. Jeanne-t nem tekinthették zendülőnek; törvényesen kinevezett katona volt - maga a király bízta meg a francia sereg vezetésével -, s nem vádolhatták semmilyen katonai törvény megsértésével, így hát nem lett volna jogcím rá, hogy váltságdíj ellenében megtagadják kiadatását.

Múltak a napok, de váltságdíjat nem ajánlottak fel érte. Szinte hihetetlen, de mégis így történt. Talán megint az az álnok Tremouille sugott valamit a király fülébe? Nem tudunk semmit, csak azt, hogy a király hallgat, nem ajánl fel váltságdíjat, és a kisujját se mozdítja annak a szegény lánynak az érdekében, aki annyit tett érte.

Annál nagyobb volt a buzgalom más körökben. Jeanne fogságba esésének híre már a rákövetkező nap eljutott Párizsba: az angolok és a burgundok fülsiketítő lármát csaptak örömben; meghúzták a harangokat, és díszlovásokat adtak le, az Inkvizíció Fővikáriusa pedig mindjárt másnap üzenetet küldött Burgundia hercegének, s azt követelte, adják ki a foglyot az egyház képviselőinek, mert perbe akarják fogni mint bálványimádót.

Ezt az indítványt valójában az angolok sugallták; ők ugyanis nyomban felismerték a helyzetet. Tudták, hogy ők legfeljebb csak meggyilkolhatják Jeanne d'Arcot, s ezzel nemhogy csökkentenék vagy szétrombolnák nevének befolyását, hanem épp ellenkezőleg, növelnék és marandóvá tennék; az Egyház ellenben nemcsak hogy az életét olthatná ki, de örökre megsemmisíthetné ezt a lelkesítő hatást. Jeanne d'Arc volt az egyetlen erő Franciaországban, amelytől az angolok tartottak. Abban bíztak, hogy ha sikerül rávenniök az Egyházat Jeanne életének kioltására, vagy arra, hogy bálványimádónak, eretneknek, boszorkánynak, a Sátán küldöttjének nyilvánítsák, ezzel menten helyreállíthatják uralmukat.

Burgundia hercege meghallgatta őket - de egyelőre várt. Biztos volt abban, hogy hamarosan megjelennek a király vagy a francia nép követői, és jóval többet kínálnak fel Jeanne-ért, mint az angolok. Hatalmas erődjében őriztette hát a foglyot, s várt, várt tovább, hétről hétre. Mégiscsak francia herceg volt, és szíve mélyén szégyellte volna magát, hogy Jeanne-t az angoloknak adja el. Hiába várt: a franciák közül senki se jelentkezett.

Jeanne valamelyik nap ravaszul rászedte börtönőret, és nemcsak hogy kisurrant a tömlőéből, hanem őt zárta be oda. Menekülését azonban észrevette egy őrszem; persze elkapták és visszacipelték.

Akkor küldték át a még erősebb beaurevoir-i várba. Ez augusztus elején történt; ekkor már több mint két hónapja fogoly volt. Börtöne egy húsz méter magas torony legtetőjén volt. Ott azután megint a szívét emészthette jó hosszú ideig - úgy három és fél hónapig. Fogságának kínosan unalmas öt hónapja alatt is tudta azonban, hogy az angolok - az egyház mögé bújva - úgy alkuszna rá, ahogy más egy lóra vagy egy rabszolgára, a franciák meg hallgatnak; hallgat a király és az ő barátai is. Hát ez bizony rettenetes volt.

Megtudván, hogy Compiégne ostroma megindult, s elfoglalása majdnem biztos már, s hogy az angolok kijelentették, lemészárolják a város minden lakosát, még a hétéves gyerekeknek se kegyelmeznek - Jeanne egyszeriben lázba jött; nyomban megmentésükre akart sietni. Csíkokra szaggatta a lepedőit, azután valamennyit jól összekötötte, és ezen a gyarló kötélén ereszkedett le egyik éjszaka. A kötélen azonban elszakadt, ő pedig lezuhant, és csúnyán összezúzta magát: három napig feküdt eszméletlenül, étlen-szomjan.

Azután, Vendôme grófjának vezetésével, megérkezett a felmentő sereg: az ostrom véget ért, Compiégne megmenekült. Ez nagy csapás volt Burgundia hercegére. Valahogy pénzt kellett szereznie. Időszerű volt hát, hogy újabb ajánlatot tegyenek Jeanne d'Arc ügyében. Az angolok tüstént odamenesztettek egy francia püspököt - Pierre Cauchont, Beauvais becsstelen püspökét. A megüresedett roueni érsekséget ígérték többek közt neki, ha sikerrel jár. A püspök azt állította, joga van elnökölni Jeanne egyházi perében, minthogy Jeanne fogságba esésének színhelye az ő egyházmegyéjének területén van.

Az akkori katonai szokásjog szerint egy királyi herceg váltságdíja kereken 10.000 arany livre volt, ami pontosan 61.125 frank. Ez szabott ár volt; vita nélkül el kellett fogadni.

Cauchon pontosan ezt az ajánlatot hozta magával az angoloktól: a szegény domremyi parasztlánykának tehát ugyanannyi volt a váltságdíja, mint egy királyi hercegé. Ez is bizonyítja, milyen fontos személyiségnek tartották az angolok Jeanne-t. Burgundia hercege elfogadta az ajánlatot. Ennyiért adták el Jeanne d'Arcot, Franciaország szabadítóját, eladták őt ellenségeinek, hazája ellenségeinek, azoknak, akik száz éven át püfölték, csépeltek, ütlegettek és gyalázták Franciaországot, szinte már szórakozásképpen, és akik már azt is elfelejtették az évek folyamán, hogy milyen is a franciák arca, hiszen mindig csak a hátukat látták; kiszolgáltatták őt azoknak, akiket ő kergetett és rémített meg, s akiket ő tanított meg az újjászületett francia nemzet megbecsülésére; azoknak, akik vérére szomjaztak, mert tudták, hogy ő az egyetlen hatalom, mely az angol győzelem és a francia bukás közé állhat. Eladta hát egy francia herceg egy francia papnak, miközben a francia király meg a francia nemzet háládatlanul bámulta mindezt, s nem szólt egy árva szót sem.

És ő vajon mit szólt? Semmit. Egyetlen szemrehányó szót sem ejtett. Az ilyesmi távol állt tőle - ő Jeanne d'Arc volt, s ezzel megmondtam mindent.

Ennek a kifogástalan katonának az égvilágon semmit se írhattak a rovására. Más indokot kellett hát keresniök, és persze, találtak is. Papoknak kell kihallgatniuk, a hit ellen elkövetett bűnök miatt. Ha nem találnak semmit, majd ráfognak valamit. A gaz Cauchonra bízta, hogy eszelje ki, mit.

A vizsgálat színhelyül Rouent választották. Ez a város az angol terület szívében feküdt; lakói oly régen éltek angol uralom alatt, hogy már aligha számíthattak franciáknak, legfeljebb a nyelvük szerint. A városban erős helyőrség állomásozott. Jeanne-t 1430. december vége felé vitték oda, tömlöcbe vetették és láncra verték.

A franciák még mindig nem mozdultak. Hogy mi ennek a magyarázata? Egyetlenegy oka lehet. Bizonyára emlékeztek még, hogy valahányszor Jeanne hiányzott a csapat éléről, a franciák megtorpantak, s nem vállalkoztak semmire; amikor pedig ő vezette őket, és láthatták fehér páncélját vagy lobogóját, szinte elsöpörték az ellenséget; de ha megsebesült, vagy - mint legutóbb Compiégne-nél - azt hitték, hogy elesett: rögtön kitört a rémület, és futottak, amerre láttak. Mindez azt bizonyítja, hogy a franciák nem változtak semmit, de semmit: még mindig hatalmában tartotta őket a nemzedékeken át elszenvedett kudarcokból fakadó félelem, a sokféle áruulás keserű, régi tapasztalatából eredő bizalmatlanság egymás és vezetőik iránt - hiszen királyaik minduntalan megszegették nagy hűbéreseiknek vagy tábornokaiknak tett ígéretüket, azok viszont megszegették, amit az állam urának meg egymásnak ígértek. A katonák

úgy látták, hogy Jeanne-ban tökéletesen megbízhatnak - és csakis őbenne. Amint Jeanne eltűnt, eltűnt vele minden. Ha süt a nap, felolvad a jéggé fagyott zuhatag, és kavarog, de ha elbújik, ismét befagy minden; a hadsereg és egész Franciaország megint csak olyan lett, mint azelőtt: merev tetem, amely sem akarni, sem gondolkozni, sem mozdulni, sem remélni nem tud többé.

II.

Egészen október elejéig bajlódtam a sebemmel, azután a hűvösödő idő visszahozta életerőmet. Akkoriban még az a hír járta, hogy a király kiváltja Jeanne-t. Én is hitelt adtam a szóbeszédnek, mert fiatalabb éveimben még nem tartottam annyira kicsinyesnek és hitványnak szegény szerencsétlen emberi fajtánkat, amely annyit hanceg önmagával, s azt hiszi, jobb és magasabb rendű a többi állatnál.

Októberre összeszedtem magam annyira, hogy két kirohanáson részt vehettem, a második során - 23-án - ismét megsebesültem. Az ostromlók 25-e éjszakáján felszedték a sátorfájukat. Egyik foglyuk a zürzavart felhasználva megszökött, eljutott Compiègne-be, és rettentő sápadtan, szánalmas állapotban bebicegett a szobámba.

- Mi a szösz! Te élsz! Noël Rainguesson!

Mert csakugyan ő volt. Higgyétek el nekem, ilyen boldogan se öleltük meg egymást soha - de még ilyen bánatosan se. Nem mertük Jeanne nevét kimondani. Tudtuk, hogy ha megpróbálnánk - könnyekre fakadnánk. Folyton csak őrá gondoltunk, de csak úgy emlegettük, hogy „ő” - a nevét nem mertük kimondani.

Beszéltünk azután a vezérkarról is. Az öreg D'Aulon megsebesült, és elfogták, de - Burgundia hercegeének engedélyével - változatlanul Jeanne-t szolgálta. Jeanne-t rangjának megfelelő tiszteletben részesítették, s úgy bántak vele, mint hadifogollyal, aki becsületes harcban került fogságukba. Mint később megtudtam, ez csak addig tartott, amíg szegény Jeanne nem került Pierre Cauchonnak, Beauvais püspökének karmai közé.

Noël meleg szeretettel magasztalta nagyot mondó szálás zászlóvivőnket, aki immár örökre elhallgatott, igazi és képzeletbeli csatáit mind megvívta, munkáját elvégezte, életét becsülettel fejezte be.

- És milyen szerencsés volt! - tört ki Noël, könnyes szemmel. - Mindig is az volt! Életének első napján nyomába szegődött a szerencse, és többé nem is tágitott mellőle, se a csatában, se másutt; mindenki megcsodálta pompás termetét, kedvét keresték és irigyelték; a sors kegyes volt hozzá, mert nagyszerű tetteket vihetett véghez, és csatában eshetett el, fegyverben, a végsőkig harcolva, kezében a lobogóval, Jeanne d'Arc elismerő tekintete előtt! Fenékig ürítette a dicsőség kelyhét, azután boldogan meghalt - szerencséjére elkerülte a rákövetkező szörnyűséget. Micsoda szerencse! És mi? Mi bűnünk lehet, hogy még mindig itt vagyunk, holott mi is kiérdemeltük helyünket e boldog halott mellett? Kitépték merev kezéből a szent lobogót, és elvitték. Ennél becsesebb zsákmány csak egy volt: maga Jeanne. De a zászló már nincs a birtokukban. Körülbelül egy hónappal ezelőtt fogolytársaim, a két jó lovag és jómagam életünk kockáztatása árán elloptuk, becsületes emberek segítségével Orléans-ba csempésztük, s ott van most is: egyszer s mindenkorra a kincstár őrizetében.

Ennek nagyon örültem. Később magam is láthattam Orléans-ban, amikor minden május 8-án odalátogattam, a város dédelgetett öreg vendégeként, és én foglalhattam el a díszvendég helyét a lakomákon meg a felvonulásokon. (Akkor ugyanis Jeanne két bátyja már nem élt.) És

ez a lobogó még ezer év múlva is ott lesz - ebben biztos vagyok: megőrzi a franciák szeretete, óvja, amíg csak egy foszlánya is marad.

Két vagy három héttel az említett beszélgetés után villámcsapásként ért bennünket a hír, hogy Jeanne d'Arcot eladták az angoloknak!

Erre még álmomban sem gondoltam volna. Mint már említettem, fiatalok voltunk még, és édeskeveset tudtunk az emberekről. Büszkék voltunk hazánkra, bíztunk nagylelkűségében és háládatosságában. Igaz, a királytól nem várhattunk sokat, de Franciaországtól - mindent. Köztudomású volt, hogy hazájukat szerető papok járják városainkat körmenetben, sürgetve a népet: ajánlja fel pénzét, vagyonát, vagy amit tud, csakhogy kiválthassák gondviselés küldötte szabadítójukat. Biztosak voltunk benne, hogy a pénz meglesz.

Most azután oda lett minden, de minden. Keserű napok virradtak ránk. Mintha az ég is beborult volna - jókedvünk messzire szállt. Csakugyan Noël Rainuesson áll itt az ágyam mellett? Ő volna az a jókedvű fickó, akinek egész élete mostanáig az állandó mókázás, és éltető eleme a nevetés volt? Ó, nem - az a Noël örökre eltűnt. Megtört a szíve, s most bánatosan járt-kelt; kacagása elapadt.

És ez nem is volt baj, hiszen magam se voltam külön hangulatban. Jól összeillettünk. Türelmesen ápolm engem hosszú heteken át, s amikor végül januárban elég erősnek éreztem magam ahhoz, hogy megint lábra álljak, megkérdezte tőlem:

- Elinduljunk?

- Induljunk.

Magyarázkodni nem kellett. Szívünk Rouenban volt - oda akartuk vinni a testünket is. Ez az erőd tartotta fogva azt, aki számunkra a legkedvesebb volt e világon. Tudtuk, hogy nem segíthetünk rajta, de már az is vigasz lett volna, ha a közelében lehetünk, egy levegőt szívhatunk vele, és nap mint nap bámulhatjuk a kőfalakat - vajon merre rejtik őt? De mi lesz, ha ott bennünket is börtönbe vetnek? Mindenesetre megteesszük, ami tőlünk telik - a többit meg a sorsra és szerencsénkre bizzuk. Így hát útnak eredtünk. Nem is sejtettük előre, mennyire megváltozott az ország. Mehettünk, amerre tetszett - a kutya se háborgatott. Amíg Jeanne d'Arc a színen volt, mindenki félt egy kicsit, de távozásával ez is megszűnt. Senki nem törődött velünk, nem félték tőlünk, nem kérdezték: mi járatban vagyunk - senkit nem érdekelt semmi.

Hamarosan rájöttünk, hogy vízre is szállhatnánk, ez kevésbé fárasztó, mint a gyaloglás. Szereztünk hát egy csónakot, és leveztünk a Szajrán, majdnem Rouenig - három mérfölddel előbb kötöttünk ki, de nem a dombos, hanem a sík parton. Kellő igazolás nélkül senki sem léphetett be a városba, és el se hagyhatta. Attól félték ugyanis, hogy valaki megpróbálja kiszabadítani Jeanne-t.

Baj nélkül megérkeztünk. Egy parasztcsaládnál szálltunk meg, kinn a síkságon, s egy hetet töltöttünk náluk, a szállás és ellátás fejében segítettünk nekik a munkában, és igyekeztünk összebarátkozni velük. Hasonló ruhát szereztünk, mint az övék, és azt hordtuk. Amikor végre sikerült áttörnünk tartózkodásuk sorompóját és megnyernünk bizalmukat, kiderült, hogy szívük mélyén ők is franciáknak érzik magukat. Őszintén elmondtunk nekik mindent, ők pedig megígérték: szívesen megtesznek bármit, amivel csak segítségünkre lehetnek. Egykettőre készen volt a terv, mégpedig a lehető legegyszerűbb: majd segítünk nekik behajtani birkanyájukat Rouen piacára. Egy borongós, esős napon, kora reggel megkockáztattuk a dolgot, és át is jutottunk a félelmetes kapukon. Ismerőseink barátai a folyóhoz vezető szűk utcák egyikében laktak, egy furcsa, magas házban. Náluk szállásoltak el bennünket; rákövetkező

nap pedig becsempészték hozzánk eredeti ruhánkat s egyéb holminkat. A szállásadók - név szerint Pierronék - szívük szerint franciák voltak - előttük tehát nem kellett titkolódnunk.

III.

Valahogyan kenyérünkről is gondoskodnom kellett, ezért Pierronék, megtudván, hogy értek a betűvetéshez, megkérték gyóntatójukat, szerezzen nekem valami állást, így kerültem Manchonhoz, ahhoz a derék paphoz, akit arra szemeltek ki, hogy Jeanne d'Arc közeledő kihallgatásán első jegyző legyen. Ha kiderül, kivel érzek együtt, és mit műveltem azelőtt, bizony furcsa és veszedelmes helyzetbe kerültem volna mint a jegyző írnoke. Szerencsére nem volt nagy a veszély. Manchon, szíve mélyén, Jeanne-hoz húzott, tehát nem árult volna el; a nevem meg még kevésbé: tudniillik a családneveimet elhallgattam, s csak a másikat használtam, mint akármelyik alacsonyabb rangú ember.

Egész januárban és februárban kitarotán kísérgettem Manchont, s gyakran megfordultam vele együtt a citadellában, ahol Jeanne-t őrizték - őt magát persze nem láthattam, mert a vár-toronyba nem mehettem fel.

Manchon elmondta nekem, mi minden történt náluk érkezésünk előtt. Mióta megvásárolták Jeanne-t, Cauchon szorgosan gyúrta-gyúrta az esküdszéket, csak hogy a Szüzet elpusztíthassa - heteket töltött ezzel az álnok mesterkedéssel. A Párizsi Egyetem néhány tanult, ügyes és megbízható egyházi embert küldött hozzá a kedvére való fajtából; ezek mellé összeszedett még egy sor hasonszörű, nagy nevű papot, és végül sikerült összeállítania a mintegy félszáz híres névvel dicsekvő, rettenetes bíróságot. A nevek franciák voltak, de viselőik - rokonszenyűk és érdekeik szerint - inkább angolok.

Eljött Párizsból az inkvizíció egyik magas rangú tisztségviselője is, hogy meggyőződjék: betartják-e az inkvizíció előírásait a vádlott kihallgatása során? Csak hogy az illető derék és becsületes ember volt, kijelentette, hogy ez a törvényszék illetéktelen az ügy kivizsgálására, s ezért ő nem is vesz részt a tárgyaláson. Álláspontját még ketten-hárman magukévá tették.

És az inkvizítornak volt igaza. A Rouenban felélesztett vádat már évekkel ezelőtt végigtárgyalták Poitiers-ban - és Jeanne-t akkor felmentették. Amellett ott magasabb rangú bíróság döntött, mert elnöke a reimsi érsek volt, épp Cauchon felettese. Most tehát egy alacsonyabb rendű törvényszék akarta újból letárgyalni azt a pert, amelyet tulajdon feljebbvalója, egy magasabb törvényszék egyszer már eldöntött. Mit szóltok ehhez? Nem, ezt a pert nem lehetett még egyszer tárgyalatni. Cauchon nem lehetett jog szerinti elnöke az új törvényszéknek, már csak azért se, mert Rouen nem tartozott az ő egyházmegyéjéhez; Jeanne-t sem a lakóhelyén fogták el, mert az még ma is Domremy lenne; s végül azért se, mert a szóban forgó bíró esküdt ellensége volt a vádlottnak, tehát nem lehetett elfogulatlan. Mégis sikerült minden komoly nehézséget elhárítania. A roueni káptalan - kelleetlenül és a kényszer hatására - kiállította Cauchon számára a megbízóleveleket. Az inkvizítorral szemben is erőszakot alkalmaztak, s így kénytelen volt engedni. Így azután a gyermek angol király, képviselője által, szabályszerűen átadta Jeanne-t a törvényszéknek, de azzal a kikötéssel: *ha nem ítélik el, vissza kell adniok neki.*

Mire számíthatott hát ez a magányos, elhagyatott szegény gyerek? Mert elhagyatott volt - csak annak nevezhetem. Belökték egy sötét tömlőébe; fél tucat durva közkatona őrizte éjjel-nappal, abban a szobában, ahol a ketrece volt, mert ketrecben volt, vasketrecben, s nyakát, két kezét,

két lábát ágyához láncolták. Sehol egy barát vagy ismerős - sehol egy asszony. Mi ez, ha nem elhagyatottság?

Jeanne-t egy jobbágy fogta el Compiègne-nél, és ennek hűbérura Jean de Luxembourg volt, az, aki azután eladta őt Burgundia hercegének. És ugyanennek a De Luxembourg-nak még ahhoz is volt képe, hogy bemenjen a börtönbe, odaálljon Jeanne elé, két angol kísérijével, Warwick és Stafford grófokkal, s kijelentse: ha Jeanne megfogadja, hogy többé nem vesz fegyvert kezébe az angolok ellen, ő szabadon bocsáttatja. Jeanne akkor már épp elég időt töltött a tömlőcében, de ahhoz még nem eleget, hogy a lelkét megtörjék. Lenézően vágott vissza:

- Istenemre mondom, te csak csúfolódsz velem. Tudom én, hogy ez nincs sem hatalmadban, sem szándékodban.

De az csak erősködött. Végül felülkerekedett Jeanne lelkében a katona büszkesége és méltósága, felemelte két megbilincselte kezét, aztán csörögve újra leeresztette, és így szólt:

- Ide nézz! Ezek többet tudnak, mint te, és különb próféták nálad. Én jól tudom, hogy az angolok meg akarnak ölni, mert azt hiszik, ha meghalok, Franciaország megint a kezükre kerül. Pedig tévednek. Ha százezres sereggel jönnek is - Franciaország akkor se lesz az övéké!

Ez a dac feldühítette Staffordot; noha ő erős volt és szabad, Jeanne pedig gyenge és bilincsbe vert, előrántotta törét, és rárontott, hogy ledöfje. Meg is tette volna, ha Warwick vissza nem tartja. Ő volt a bölcsőbb, így oltani ki életét? Szeplőtlenül és mocsoktalanul küldeni a mennybe? Így lenne belőle csak igazán Franciaország bálványa; felkelne az egész nemzet, és Jeanne szellemétől lelkesítve megindulnának győzelemről győzelemre, a felszabadulásig. Azt már nem - egyelőre élnie kell; más sorsot szántak neki.

Nos, hát, a Nagy Per ideje napról napra közeledett. Cauchon már több mint két hónapja kutatót, fürkészett mindenfelé: hol lelne bármilyen parányi gyanút, feltevést vagy bizonyítékot, amit Jeanne ellen fordíthatna. Ilyet nem talált, azokat viszont, amelyek Jeanne javára szolgálhattak volna, tüstént eltüntette. Korlátlan eszközök álltak rendelkezésére, hogy alaposan előkészítse a vádat - és ő élt is velük.

Jeanne-nak viszont nem volt senkije, aki ügyét előkészítette volna; négy fal közé zárták, s egyetlen barátja se jöhetett segítségére. Még tanúként sem idéztethette meg őket, hiszen mind messze járt, francia vidéken - ez meg itt angol törvényszék volt, ha csak megpillantanák őket Rouen valamelyik kapujánál, elkapnák és felkötnék valamennyit. Nem, ennek a fogolynak csak egy tanúja lehetett: ő maga, a vád és a védelem tanúja egy személyben. A halálos ítéletet meghozták már, mielőtt kinyitották volna az ajtókat, hogy megtartsák a törvényszék első ülését.

Amikor megtudta, hogy angolokat szolgáló papokból állították össze a bíróságot, csak azt kérte, hogy méltányosságból ugyanannyi francia párti pap is legyen benne. Cauchon fittyet hányt Jeanne üzenetére: még csak arra se méltatta, hogy legalább válaszoljon rá.

Mínthogy még nem töltötte be életének huszonegyedik évét, és kiskorúnak számított, az egyházi törvények szerint joga lett volna prókátort választani, aki ügyét viszi, kioktatja, hogy mit feleljen, ha kérdezik, és meg is védi, nehogy beleessen a vád fortélyos csapdáiba. Ő maga valószínűleg nem tudott erről, nem tudta, hogy kérheti és követelheti, mert ezt nem mondta meg neki senki; mindazonáltal kérte ezt a segítséget. Cauchon megtagadta. De Jeanne tovább kért s könyörgött; hivatkozott fiatalságára, tudatlanságára, járatlanságára a törvény és a jogi eljárás bonyodalmaiban. Cauchon pedig ismét megtagadta kérését, s kijelentette: ha tudja, ha nem, Jeanne-nak magának kell védenie magát. Kőből volt a szíve ennek az embernek.

A *procés verbal*t Cauchon fogalmazta. Ezt az egyszerűség kedvéért a Részletek Vádiratának fogom nevezni. Aprólékosan felsorolta Jeanne bűneit, s a per alapjául szolgált. Felsorolta Jeanne bűneit? *De hiszen közönséges koholmány és rágalom volt mind - egytől egyig!* Mindössze azzal tudták vádolni: hogy az eretnokség, boszorkányság és egyéb hitbéli vétkek gyanújába esett.

Az egyházi törvények szerint az efféle vizsgálat meg se indulhat mindaddig, amíg a vádlott viselkedését és jellemét a legalaposabban fel nem tárják. Aminthogy az is előírás, hogy a tudakozódás eredményét belevegyék a *procés verbal*ba. Talán még emlékeztek rá: tulajdonképpen a poitiers-i vizsgálat is ezzel kezdődött. Ezzel kezdték most is. Elküldték egy papot Domremybe. Ez alaposan kikérdezte a környék lakosságát Jeanne viselkedéséről és jelleméről. Azután visszatért az ítélettel: csak jót mondhatott róla. Kijelentette, hogy Jeanne jellemét minden tekintetben olyannak találta, „amilyennek a tulajdon húgáét szeretné”. Poitiers-be is nagyjából ugyanezt a jelentést vitték annak idején. Jeanne jelleme kiállta a legtüzesebb vizsgálatot is.

Most, ugye, azt gondolnátok, hogy ez a vélemény Jeanne javára szolgált. Hát igen, arra szolgált *volna*, ha napvilágra hozzák; csak hogy Cauchon résen állt, s még a vizsgálat előtt eltüntette a *procés verbal*ból. Az emberek meg eléggé óvatosak voltak, hogy ne firtassák, hová lett.

Ezek után azt hihetne az ember, hogy Cauchon végre kész volt megkezdeni a tárgyalást. Szó sincs róla: megint kiagyalt valamit szegény Jeanne tönkretételére, s ez csakugyan végzetesnek ígérkezett.

A párizsi egyetem által kiválasztott és leküldött tekintélyes egyházi emberek egyike, bizonyos Nicolas Loyseleur, szálas, jóképű, méltóságteljes, előzékeny, sima beszédű, megnyerő modorú férfiú volt. Látszatra senki se foghatta volna rá, hogy álnok és képmutató. Egy éjszaka, vargának öltözve, beengedték Jeanne tömlőcébe; Jeanne földijének adta ki magát, és azt állította, hogy titokban hazafi; sőt bevallotta, hogy valójában pap. Jeanne örült, hogy végre olyasvalakivel beszélhet, aki szeretett szülőföldjéről került ide, de ennél is jobban örült annak, hogy ez a valaki pap; meggyónhat neki, kiöntheti előtte a szívét, ezek után sóvárgott már régen. Kitérta hát szívét - e kétszínű gazember előtt; az meg viszonzásul olyan tanácsot adott neki a közeledő tárgyalásra, amely csak azért nem vált végzetessé számára, mert istenadta bölcsessége megvédte attól, hogy kövesse.

Most persze azt kérdezitek, hogy lehet az, hiszen a gyónás titka szent, a pap nem árulhatja el? Ez igaz, de mi van akkor, ha valaki kihallgatja őket? Azt már nem köti a titoktartás. Nos, ez történt. Cauchon előzőleg lyukat fúratott a falba, és kihallgatta az egész beszélgetést. Szinte érthetetlen, mért bántak így ezzel a szegény gyermekkel, aki soha nem is vétett ellenük semmit.

IV.

Február 20-án, kedden, estefelé éppen dolgoztam, amikor belépett a mesterem, és szomorú arccal azt mondta: elhatározták, hogy holnap reggel, pontosan nyolckor, elkezdik a tárgyalást, készüljek el, hogy segédkezzem neki.

Noha napok óta számítottam már erre a hírre, most mégis elállt tőle a lélegzetem, remegni kezdtem, akár a nyárfalevél. Azt hiszem, öntudatlanul is abban reménykedtem eddig, hogy talán mégis közbejön valami, talán történik valami az utolsó pillanatban, ami megakadályozza ezt a végzetes tárgyalást - például La Hire és az ő ördögei berontanak Rouenba, vagy talán

Isten megkönyörül rajtunk, s kinyújtja felénk segítő kezét. De most - most már nem remélhettem semmit.

A nyilvános tárgyalás színhelyéül az erőd kápolnáját választották. Bánatosan mentem hát haza, s elmondtam Noëlnak, hogy jókor reggel odamehessen, s kapjon még helyet, így talán viszontláthatja azt, akit annyira tiszteltünk és szerettünk. Egész úton - akár jövet, akár menet - alig tudtam átfurakodni a boldogan fecsegő angol katonák meg a velük tartó francia polgárok tömegén. Másról se volt szó, csak a holnapi nagy eseményről. Gyakran hallottam az alábbi megjegyzést is, kegyetlen kacagás kíséretében.

- Végül mégiscsak elérte ez a hájas püspök, amit akart! Most majd beváltja az ígéretét: eltáncoltat azzal a gonosz boszorkával még egy kurta táncot!

Itt-ott egy-egy aggódó vagy sajnálkozó arcot is láttam, s nem is mindig franciát. Az angol katonák rettegtek Jeanne-tól, de nagyszerű tetteit és rettenthetetlen bátorságát mindig csodálták.

Korán reggel Manchonnal együtt indultam oda, de amint közelebb értünk az óriási erődhöz, kiderült, hogy valóságos sokadalom zsúfolódott már ott össze, s egyre többen jönnek. A kápolna tömve volt; az utat lezárták, és már csak a hivatalos személyeket engedték be. Elfoglaltuk kijelölt helyünket. Fölöttünk trónolt díszköntösében az elnök, Cauchon, Beauvais püspöke, előtte több sorban a reverendás törvényszék - ötven kiváló férfiú, az egyház magas rangú képviselői, értelmes arcú, nagy tudású emberek, a taktikázás és skolasztikus szőrszálhasogatás tapasztalt veteránjai, a tudatlanok és óvatlanok ügyes csapdába csalógaói. Amint körülhordoztam tekintetemet ezen a jogi bajvívásban jártas, előkelő gyülekezeten. - amely azért gyűlt össze, hogy egy előre elhatározott ítéletet hozzon -, arra gondoltam, hogy Jeanne-nak viszont segítség nélkül, egyedül kell megvédenie hírnevét és életét, és akkor magamban csak azt kérdezhettem: ennyire egyenlőtlen felek összecsapása végén vajon mire számíthat még ez a tizenkilenc éves, tanulatlan parasztlányka? S a választól bizony nagyon, de nagyon nehéz lett a szívem, s még nehezebb lett, amikor újfent odanéztam a hájas elnökre, aki ott lihegett és szuszogott előttem; jól láthattam, hogyan dagad és apad a pocakja minden egyes lélegzétvételkor; szemügyre vehettem tripla tokájának egymásra boruló redőit, puffadt, vörös arcát, visszataszító krumpliorrát, gonosz tekintetét - egyszóval az egész undorító vadállatot. Utolsó, halvány reménysugaram is elszlott, amikor észrevettem, hogy még a pillantásától is retteg mindenki.

Mindössze egy ülőhely volt még gazdátlan: hátul a falnál, valamennyiünkkel szemközt. Az egyszerű, támla nélküli fapad egy emelvényen állt, teljesen elkülönítve. Az emelvényt jobbról is, balról is jól felfegyverzett, szálas katonák őrizték, sisakban, mellvértben, vaskesztyűben s olyan mereven, mint saját alabárdjaik. Más élőlény nem volt a közelében. Engem igencsak meghatott ennek a padocskának a látványa; jól tudtam, kire vár. Ahogy ránéztem, eszembe jutott a poitiers-i nagy tárgyalás, ahol Jeanne egy hasonló padról vívta harcát az egyház és a parlament csodálkozó tudósaival, s általános taps közepette győztesként kelt fel onnan, hogy útra keljen és nevének dicsőségével töltse meg a világot.

Még emlékszem kecses termetére, még emlékszem, milyen ártatlan és mennyire kedves, megnyerő és gyönyörű volt tizenhetedik évének teljes virulásában! Bizony, szép idők voltak azok! És még nincsenek is messze - hiszen még most is csak tizenkilenc éves - s mégis, mi mindent tapasztalt azóta, mily csodákat vitt véghez!

Ám azután minden megváltozott. A fény szülötte, a madarak és minden boldog, szabad teremtmény barátja immár háromnegyed éve tömlöcben sínylődik, távol a napfénytől, a levegőtől, az ismerős, kedves arcoktól. Nyilván fáradt már, megviselte a hosszú rabság, ereje megfogyatkozott. Talán el is csüggedt, mert tudja, hogy nincs remény.

Közben mindenféle tompa zaj töltötte be a helyiséget: halk duruzsolás, a talárok suhogása, léptek recsenése. Egyszerre csak megszólalt egy hang:

- Állítsák elő a vádlottat!

Elakadt a lélegzetem. Egyszeriben elcsitult a leghalkabb nesz is; tökéletes csend borult a teremre. Nyomasztó volt ez a némaság. Minden tekintet az ajtó felé fordult, ami érthető is, hiszen a legtöbben csak ebben a percben fogták fel, hogy most csakugyan hús-vér alakban pillanthatják meg Jeanne-t, akiben eddig mindössze a megtestesült csodát látták, egy szót, egy szót, egy világszerte emlegetett *nevet*.

Egy darabig még csend volt, de azután messziről, a kövezett folyosó felől megütötte fülünket egy lassan, tétován közeledő hang: csirr-csörrr... csörrr. Jeanne d'Arc jön, Franciaország Szabadítója - láncon!

Úgy éreztem, forog velem a világ. *Én* is csak most fogtam fel!

V.

Most pedig becsületszavamra fogadom, hogy nem forgatom ki, de nem is hallgatom el, ami ezen a siralmas tárgyaláson történt. Őszintén és részletesen elmondom mindazt, amit Manchon meg jómagam napról napra jegyzőkönyvbe vettünk, s amit a nyomtatott históriákban is elolvashat mindenki. Csak egy tekintetben fogok eltérni ezektől: minthogy hozzátok bizalommal lehetek, élni fogok azzal a lehetőséggel, hogy megjegyzéseket és magyarázatokat fűzök a különböző eljárásokhoz, és elmondjak egy-két apróságot, ami számunkra talán fontos, de a jegyzőkönyvbe nem kerülhetett bele jelentéktelensége miatt.⁴

Folytassuk ott, ahol éppen félbeszakítottam: a folyosó felől megütötte a fülünket Jeanne láncainak csörgése.

Csakhamar meg is jelent, háta mögött két őrrrel. Fejét kissé meghajtotta, és egészen lassan lépkedett, részint a gyengeségtől, részint a súlyos bilincsektől. Tiszta fekete férfiruhát viselt, gyászosan fekete, puha gyapjúszövetből, nem volt azon egyetlen derűsebb színes folt sem. Ugyanebből a fekete anyagból készült a széles gallér is, amely vállát és keblét ölelte körül. Könyökéig bő, onnan a csuklóig szűk ujjú mellénye alól hosszú, feszes, fekete harisnya húzódott megláncolt bokájáig.

Félúton a pad felé megállt - az egyik ablakból széles kévében ömlött be rá a fény -, s lassan felemelte a fejét. Arca egészen színtelen volt, fehér, mint a hó: s ez a vakítóan fehér arc feltűnően elütött karcsú alakjának egyöntetűen fekete komorságától. Bájosnak, kedvesnek, lányosnak láttam, nagyon szépnek s végtelenül szomorúnak. Nagyot dobbant a szívem örömben, amikor megláttam, hogy e megfélemlíthetetlen tekintet kihívóan a bíróra villan, és a kissé meggörnyedt alak egyszeriben katonásan kiegyenesedik. Most már minden rendben van - mondtam magamban -, mégsem törhették meg, mégsem győzhették le; Jeanne d'Arc még a régi! Ekkor már világosan láttam: ezt az igaz lelket a legfélelmetesebb bírák sem hallgattathatják el, s nem felemlíthetik meg.

⁴ Louis de Conte szavát tartotta. A nevezetes tárgyalásról szóló beszámolója csakugyan pontos, s minden részlete egyezik a hiteles történelmi tényekkel. (*Mark Twain*)

Helyére ment, fellépett az emelvényre, leült a padra, és ölébe ejtette megbilincselte kezét. Méltóságteljes nyugalommal várakozott: ő volt az egyetlen a teremben, aki higgadtan és nyugodtan viselkedett. A kíváncsi polgárok első sorában egy katonásan feszelen tartású, izmos, leburnult angol katona lovagiasan tisztelgett előtte; ő meg kedvesen rámosolygott, és visszaköszönt. Erre halk, rokonszenvező taps csattant fel, de a bíróság komoran elnémította.

Elkezdődött az emlékezetes inkvizíció, amit a történelem a Nagy Pernek nevez, ötven jogtudós egy újonccal szemben, akinek se tanácsadója, se ügyvédje nem volt.

A bíró összefoglalta az előzményeket, elmondta, milyen bejelentések és gyanúok alapján rendelték el a vizsgálatot, azután felszólította Jeanne-t: térdeljen le, s tegyen esküt, hogy pontosan és híven felel minden kérdésükre.

Jeanne azonban résen volt. Sejtette, hogy az ésszerűnek és indokoltnak látszó kérdés nagy veszélyeket takar. Azzal az egyszerűséggel válaszolt, amely már Poitiers-ben is oly gyakran keresztülhúzta az ellenség legkörmönfontabb szándékait.

- Nem tehetem, hiszen azt se tudom, mit akartok kérdezni! Kérdezhetek olyat is, amire nem akarok felelni.

A válasz felpaprikázta a bíróságot, de Jeanne még a dühös kifakadások közepette is megőrizte nyugalmát. Cauchon felemelte a hangját, s megpróbálta túlkiabálni a zajt, de olyan mérges volt, hogy jóformán beszélni sem tudott.

- A mi Urunk mennyei segítségével még egyszer felszólítunk - nyögte ki végül -, könnyítsd meg számunkra ezt az eljárást, tulajdon lelkiismereted megnyugtatóására. Tedd hát kezed a szentírásra, és esküdj meg, hogy minden kérdésünkre csak az igazat válaszolod! - S ezzel - nyomtatékul - nagyot csapott az asztalra párnás tenyerével.

Jeanne nyugodtan felelt:

- Ami apámat, anyámat és hitemet illeti, vagy mindazt, amit itt végeztem Franciaországban - minderre szívesen megfelelek, de Istentől nyert kinyilatkoztatásaimról csak királyomnak beszélhetek; így kívánják ezt a Hangok, és...

A bíróság tagjai ekkor ismét fenyegető és gyalázkodó kiáltásokban törtek ki. Olyan hangzavar támadt, hogy Jeanne kénytelen volt abbahagyni és várni, míg csend lesz. Amikor azután kihúzta magát, sápadt arca kissé kipirult, tekintetét a bíróra szegezte, és ércesen csengő hangon, mint azelőtt, így fejezte be:

- ...és ha fejemet veszitek is, ezekről akkor sem szólok.

Gondolom, ti is tudjátok, milyen egy francia tanácskozó testület. Cauchon és társai felpattantak, s öklüket rázva gyalázni kezdték a vádlottat. A pokoli lármában már a saját szavát sem hallotta az ember, így ment ez jó néhány percig. A bírák egyre dühösebben ordítottak: Jeanne közönyös nyugalma még jobban kihozta őket a sodrúkból.

- Könyörgöm, kegyes urak, egyszerre csak egyikőtök szóljon, akkor sorban megfelelek mindannyiótoknak - mondta nekik Jeanne, és szemében felcsillant a régi huncutság.

A háromórás vita végén ugyanott tartottak, ahol elkezdték. A püspök továbbra is ragaszkodott az eredeti esküszöveghez, Jeanne viszont már huszadszor jelentette ki, hogy ő csak arra esküszik meg, amit már az elején javasolt. Elég volt. A bírót és a törvényszéket szemmel láthatóan megviselte ez a három óra: elfáradtak, kimerültek, és berekedtek a sok kiabálástól, Jeanne viszont nyugodt és csendes maradt, még csak fáradtnak sem látszott.

Végül mégiscsak elült a zaj, s néhány pillanatnyi várakozó csend támadt. A bíró engedett a vádlottnak, s érezhető keserűséggel a hangjában felszólította: tegyen hát esküt, a maga módján. Jeanne erre rögtön térdre ereszkedett, de amint kezét a szentírásra tette, az a jól megtermett angol katona elszólta magát:

- Istenemre, ha angol lenne, már régen bottal üthetnék a nyomát.

Katonabeszéd volt ez, de azért csípős megjegyzés is, vád a francia jellem és a francia király ellen. Ha Orléans hallja ezt a kijelentést, tüstént felkerekedik az egész város, férfiak és asszonyok egyaránt, és meg sem állnak Rouenig. Egyes szavak - megszegényítő és megalázó szavak - örökre megrögződnek emlékezetünkben. Az enyimébe ez vésődött bele.

Miután Jeanne letette az esküt, Cauchon megkérdezte a nevét, születési helyét, korát, és néhány kérdést tett fel a családjáról. Jeanne mindenre megfelelt. Ekkor Cauchon megkérdezte: hány iskolát végzett?

- Édesanyámtól tanultam a Miatyánkot, az Üdvözlégyet meg a Hiszekegyet. Mindent, amit tudok, édesanyámtól tanultam.

Ilyen és ehhez hasonló felesleges kérdésekkel ment el az idő. Bele is fáradt már mindenki, kivéve Jeanne-t. A bírák már fel akartak állni. Ekkor Cauchon ráparancsolt Jeanne-ra: nehogy megpróbáljon megszökni a börtönéből, mert akkor az eretnokség vétkében találják bűnösnek! Ugye, milyen ésszerű! Mire Jeanne csak annyit mondott:

- Engem ez a tilalom nem köt. És ha meg tudnék szökni, nem is restelném magam, hiszen erre nem tettem nektek ígéretet, és ezután se teszek.

Azután elpanaszolta, mennyire súlyosak a láncai, s kérte, vegyék le róla, hiszen a tömlőben szigorúan őrzik - mire kell ott még a lánc is? A püspök azonban visszautasította kérését, s emlékeztette, hogy kétszer is megpróbált már szökni. Jeanne d'Arc sokkal büszkébb volt, semhogy rimánkodjék. Felállt, és csak annyit felelt:

- Szent igaz, hogy kétszer próbáltam szökni, de megpróbálnék harmadszor is. Ehhez minden rabnak joga van - tette hozzá.

Azzal kiment, nyomasztó csendben, ami még élesebbé és kétségbeejtőbbé tette számomra szájalmas láncainak csörgését.

Istenem, milyen lélekjelenléte volt! Nem lehetett megingatni. Amint leült a kis padra, rögtön észrevette Noëlt és engem. Nagy izgalomunkban és meghatottságunkban bele is pirultunk mindketten fűlig, az ő arca viszont nem árult el semmit. Tekintete vagy ötvenszer is felénk tévedt aznap, de azután tovasiklott, mintha egyáltalán nem is ismerne minket. Másvalaki meghökkent volna, ha meglát, és akkor - akkor persze bajba keveredtünk volna.

Azután búsan hazaballagtunk, s nem szóltunk egymáshoz egy árva szót sem.

VI.

Manchon még aznap este elmesélte nekünk, hogy Cauchon parancsot adott néhány írnokának: rejtőzzenek el a tárgyalás alatt az ablakmélyedésekben, és válogassák ki Jeanne feleleteiből azokat, melyeknek való jelentését könnyen meghamisíthatják. Ennél aljasabb és kegyetlenebb embert valóban nem látott még a világ! Csakhogy terve meghiúsult. A jólelkű, derék írkokok felláztak az aljas terv ellen, és jelentésükben vakmerően megírták az igazat. Több se kellett Cauchonnak: sűrű átkozódások közepette nyomban kitétte a szűrület, sőt azzal fenyege-

tődzött, hogy vízbe fojtatja őket. Ez volt a legkedvesebb s leggyakrabban használt fenyegetése. A dolognak azonban híre ment, kellemetlen szóbeszéd kerekedett belőle, s így Cauchon nem merte, azonnal megismételni gyalázatos játékát. Valamelyest megnyugodtam, amikor ezt megtudtam.

Másnap reggel érdekes változás várt minket a fellegvárnál. Minthogy a kápolna szűknek bizonyult, a törvényszék átköltözött a vár hatalmas előcsarnokából nyíló pompás terembe. Közben a bírák száma is megszorodott. Aznap már hatvanketten álltak szemben egyetlen tanulatlan lánykával, aki senkire nem számíthatott.

Azután elővezették a foglyot. Sápadt volt, de semmivel sem sápadtabb, mint előző nap, amikor először jelent meg bírái előtt. Ugye, milyen különös ez is? Tegnap öt óra hosszat ült ezen a támlátlan padon, ölében a láncokkal; az a szívtelen banda meg csak gyötörte, kínoztta, zaklatta, de még egy pohár vizet sem adtak neki, hogy felüdíthesse magát, ő pedig nem kért tőlük, hiszen gondolom, ismeritek már, nem volt ő az a fajta, aki kegyeket kér. S bár az éjszakát megint csak fagyos tömlőcében töltötte, megvasalva, reggelre mégis összeszedte magát, felkészült az összecsapásra, sőt, valójában ő volt az egyetlen közülünk, akin nyoma sem látszott az előző napi fáradtságnak és kimerültségnek. És a szeme! A szívetek szakadt volna meg, ha látjátok! Láttátok-e már azt a fátyolos, mély izzást, azt a szívfacsaró sértett méltóságot, azt a zabolátlan és megzabolázhatatlan szellemet, ami a kalitkába zárt sas tekintetében ég és parázslik, s aminek néma szemrehányásától aljasnak és hitványnak érzi magát az ember? Ilyen volt Jeanne tekintete is: csodálatosan kifejező! Mindig kiolvashattuk belőle hangulatát. Hol derűs napfény csillogott benne, hol enyhe és békés alkony, máskor meg pusztító vihar és villámlás. Nincs hozzá hasonló szem ezen a világon. Nekem ez a véleményem, s akinek szerencséje volt látni, aligha mondhatna mást, mint én.

Azután megkezdődött a tárgyalás. Mit gondoltok, hogyan nyitották meg? Pontosan úgy, ahogy előző nap - előlről kezdték az egész kínos perlekedést, amit egyszer már lezártak. A püspök ezzel kezdte:

- Ezennel felszólítunk: tégy most esküt, híven s becsülettel, hogy őszintén felelsz minden kérdésünkre.

- Már letettem az esküt tegnap, jó uram - felelte Jeanne nyugodtan -, elégedj meg azzal.

A püspök azonban egyre csak makacskodott, mind dühösebben és dühösebben; Jeanne viszont a fejét rázta, és nem szólt egy szót se. Végül azért mégis annyit mondott:

- Tegnap esküt tettem, legyen elég ez. - Azután felsóhajtott, és hozzátette: - Őszintén szólván, túl sokat gyötörtök.

A püspök hiába makacskodott tovább, nem sikerült megingatnia Jeanne-t. Végül felhagyott a próbálkozással és átadta a kérdés jogát egy csalárságokban járatos, álnok, furfangos embernek, Beaupére-nek, a hittudományok doktorának. Figyeljétek csak meg, hogyan állt munkához ez a ravasz stratégia - könnyed, fesztelen kezdő szavai minden elővigyázatlan embert rögtön csapdába csaltak volna:

- Egészen egyszerű a dolgunk, Jeanne: esküdhöz híven válaszolj nyíltan, őszintén és érthetően, minden kérdésemre.

De a csel nem sikerült. Jeanne résen volt, és észrevette a kelepécét.

- Ó, nem. Kérdezhetsz olyanokat, amire nem felelhetek, s nem is felelek. - Azután eltűnődve azon, hogy milyen szentségtörő s illetlen Isten e szolgáinak beleütniök az orrukat olyan dolgokba, amelyek Őtőle erednek, s az Ő titkainak félelmetes pecsétje őriz, figyelmeztető

hangon hozzátette: - Ha jól ismernétek, azt kívánnátok, bár megszabadulnátok tőlem. Semmit se vétettem, csak kinyilatkoztatásaimat követtem.

Erre Beaupére megváltoztatta tervét, és más oldalról próbált támadni. Ártatlannak s jelentéktelennek tűnő kérdésekkel igyekezett köréje hálót fonni.

- Tanultál-e valamilyen mesterséget otthon?

- Fonni és varrni tanultam. - A bátor katona, Patay győztese, az oroszlánszívű Talbot legyőzője, Orléans felszabadítója, a király megkoronázója és a francia seregek főparancsnoka büszkén kihúzta magát, kissé felszegette a fejét, s gyermekes önelégültséggel hozzátette: - S ha éppen arra kerülne sor, nem félnék kiállni Rouen asszonyaival sem!

A közönség tapsolt - ez nagyon jólesett Jeanne-nak -, s elég sok barátságos és jóindulatú mosolyt láthattunk. Cauchon viszont rájuk ripakodott: maradjanak csendben, s viselkedjenek tisztességesen.

Beaupére folytatta a faggatást:

- Hát más dolgod volt-e?

- Igen, volt. Édesanyámnak segítettem a háztartásban, és kijártam a rétre a juhokat meg a teheneket legeltetni.

Hangja kissé megremegett, de ezt alig vehették észre. Én viszont jó darabig azt se láttam, mit írok, úgy elhomályosította szememet az emlékezés azokra a szép régi napokra.

Beaupére újabb kérdésekkel igyekezett közelebb jutni a tiltott területhez, s végül megismételt egy kérdést, amire Jeanne az imént nem volt hajlandó válaszolni - azt kérdezte, vajon akkoriban az oltári szentséget más ünnepeken is magához vette-e vagy csak húsvétkor? Jeanne csak annyit mondott:

- *Passez outre.* - Vagyis, más szóval: „Térjen arra, ami csakugyan reá tartozik.”

Hallottam, amint a bíróság egyik tagja odaszól a szomszédjának:

- A tanúk általában ostobák, és könnyű őket lépre csalni, könnyen megzavarodnak és megijednek, hanem ez a gyerek, ez nem jön zavarba, és nem is bóbiskol közben.

A hallgatóság hirtelen hegyezni kezdte fülét, és kíváncsian figyelt, mert Beaupére rátért Jeanne Hangjaira, az egyik legkülönösebb s mindenkit fölöttébb érdeklő kérdésre. Azt remélte, sikerül beismerést kicsalni Jeanne-tól arról, hogy a Hangok néha bizony gonosz tanácsokat adtak, tehát sátáni eredetűek. Ha pedig rábizonyítja, hogy a sátánnal cimborált - nos, akkor minden teketória nélkül máglyára küldheti - s ez volt a per eltökélt szándéka és célja.

- Mikor hallottál először efféle Hangot?

- Tizenhárom éves koromban. Isten küldte, hogy segítsen igazul élnem. Nagyon megijedtem akkor. Egy nyári napon történt, délben, édesapám kertjében.

- Böjtöltél aznap?

- Igen.

- És előző nap?

- Akkor nem.

- Merről jött a hang?

- Jobbról, a templom felől.

- Nagy fényesség kísérte?
 - Bizony az. Csupa ragyogás volt minden. Amikor beljebb jöttem francia földre, gyakran hangosan is hallottam a Hangokat.
 - És milyen volt?
 - Nagyon kedves Hang volt. Gondoltam is: csak Isten küldhette. Amikor pedig harmadszor hallottam, már felismertem. Valójában egy angyal hangja volt.
 - Meg is értetted?
 - Nagyon könnyen. Mindig érthető volt.
 - Milyen tanácsot adott lelki üdvösséged dolgában?
 - Azt, hogy éljek helyesen, és egyszer se mulasszam el a szentségeket. Elrendelte, hogy menjek Franciaország belsejébe.
 - Milyen formában jelent meg a Hang?
- Jeanne gyanakvó pillantást vetett a papra, azután nyugodtan azt mondta:
- Erre nem felelhetek.
 - Gyakran szólított a Hang?
 - Igen. Kétszer vagy háromszor egy héten, és mindig így: „Hagyd itt szülőfaludat, s menj francia földre”.
 - Apád tudta, hogy el akarsz menni?
 - Nem. A Hang csak azt mondta: „Menj francia földre”; így hát nem maradhattam tovább otthon.
 - S még mit mondott?
 - Hogy mentsem fel Orléans-t.
 - Csak ennyit?
 - Ó, nem. Azt is mondta, menjek el Vaucouleurs-be, és kérjek katonákat Robert de Baudricourt-tól, hogy elkísérjenek francia földre; mire azt feleltem, hogy én csak egy szegény parasztlány vagyok, nem tudok se lovagolni, se harcolni.
- Azután elmondta, hogy Vaucouleurs-ben sokáig késleltették akadékoskodásaikkal, de végül megkapta a katonákat, és folytathatta útját.
- Milyen ruhát viseltél?
- Annak idején már a poitiers-i törvényszék is megállapította, és határozatba foglalta, hogy Isten férfimunkára választotta Jeanne-t, tehát illő és nem bűn a vallás ellen, ha férfiruhába öltözik. Ez a törvényszék azonban nem válogatott a fegyvereiben; mindent felhasznált Jeanne ellen, amit csak tudott.
- Férfiruhát meg egy kardot, amit Robert de Baudricourt-tól kaptam, de más fegyverem nem volt.
 - Ki tanácsolta, hogy férfiruhát öltösz?
- Jeanne-ban felébredt a gyanakvás, és nem felelt.
- Beaupère megismételte a kérdést.

Jeanne még mindig hallgatott.

- Megparancsolom, hogy felelj!

De Jeanne erre is csak annyit mondott:

- *Passez outre.*

Beaupére egyelőre nem erőltette tovább a dolgot.

- Mit mondott nektek Baudricourt, mielőtt tovább indultatok?

- Kíséretemnek lelkére kötötte, hogy vigyázzon rám, nekem meg azt mondta: „Történjék, aminek történnie kell; eredj!” („*Advienne que pourra!*”)

Amikor egy sor különféle kérdés után megint a ruházat került szóba, Jeanne azt mondta: elkerülhetetlen volt, hogy férfiruhát öltösn.

- Ezt is a Hang tanácsolta?

Jeanne nyugodtan így felelt:

- Úgy hiszem, az én Hangom jó tanácsot szokott adni.

Mínthogy erről Beaupére nem tudott kiszedni belőle többet, más dolgokról kezdte faggatni, s végül rátért Jeanne és a király első chinoni találkozására. Jeanne elmondta, hogy a Hangok segítségével ismerte fel a királyt, akit annak előtte sose látott még. Beaupére elmondatta a találkozás minden részletét, s végül azt kérdezte:

- Mostanában is hallod még a Hangokat?

- Naponta szólnak hozzám.

- És te mit kérsz tőlük?

- Soha nem kértem tőlük jutalmat, csupán a lelkem üdvösségét.

- A Hang unszolt, hogy csatlakozz a sereghez?

Ez a kérdés is csapda volt.

- Azt kívánta: maradjak St. Denis-ben - felelte Jeanne. - Engedelmeskedtem volna, ha szabadon mozoghatok, de sebesülésem miatt tehetetlen voltam, és a lovagok erővel magukkal hurcoltak.

- Mikor sebesültél meg?

- Párizs ostroma közben, a sáncárokban.

A következő kérdés elárulta, hova akart kilyukadni Beaupére:

- Ünneppan történt?

Ugye, értitek? Arra célzott, hogy ha a Hang valóban Istentől származnék, ő aligha tanácsolta vagy engedte volna, hogy harccal és vérontással szentségtelenítsék meg az ünneppanot.

Jeanne egy pillanatra zavarba is jött, de azután azt felelte: - Igen, ünneppan.

- Akkor hát mondd meg nekem: helyesnek tartod te, ilyen napon rohamot vezetni?

Ez volt az első golyó, amely rést üthetett volna az addig sértetlen falon. Mindenki rögtön elnémult, s feszült várakozással leste a választ. Jeanne azonban csalódást okozott nekik: csak legyintett, majd közömbös nyugalommal megint csak azt mondta:

- *Passez outre.*

Erre még a legszigorúbb arcokon is átsuhant egy mosoly, egyesek pedig éppenséggel hangosan nevettek. Az ügyel-bajjal felállított kelepce üres maradt.

A sok üléstől elcsigázott bírák felkeltek helyükről. A chinoni eseményeket, az orléans-i herceg száműzetését és a Szűz első kiáltványát firtató kérdezetés csak látszatra volt haszontalan és felesleges - valójában minden egyes kérdés rejtett csapdától hemzsegett. Jeanne azonban kikerülte valamennyit, néhányszor a jó szerencse segítségével, amely óvja a tudatlanokat és ártatlanokat, máskor meg csakugyan az áldott véletlen folytán; legtöbbször azonban mégiscsak legjobb és legbiztosabb segítőtársa, rendkívüli értelmének tisztánlátása és sugallatai révén.

S ennek a magányos lánynak, e láncra vert fogolynak mindennapos gyötrése és zaklatása így folytatódott hosszú, hosszú ideig. Remek szórakozás volt ez: véredek és szelindekek falkája hajszolt egy kismacskát! - És ha éppen tudni akarjátok, becsületszavamra kijelenthetem: így folyt ez a legelső naptól a legutolsóig. Amikor szegény Jeanne negyedszázada feküdt már sírjában, a pápa tekintélyes testületet hívatott össze, hogy felülvizsgáltassa a pert. Az ő igazságos döntésük visszaadta Jeanne nevének ragyogását, megtisztította minden folttól és mocsoktól, és a roueni bíróság ítéletére és viselkedésére mindörökre rányomta az átok pecsétjét. Manchon és még jó néhány bíró, aki tagja volt ennek a törvényszéknek, tanúként jelent meg a Rehabilitációs Per során. Az imént elbeszélte gyalázatos eljárásra visszaemlékezve, Manchon így vallott (így olvasható a hivatalos históriás könyvekben is):

Valahányszor Jeanne a jelenéseiről beszélt, szinte minden egyes szónál félbeszakították. Akármiről volt szó, hosszas, ismétlődő kérdezetéssel gyötörték. A délelőtti kihallgatások majdnem mindig *három-négy óra* hosszat tartottak. Az itt elhangzott feleletekből azután kiválogatták a különösen kényes és bonyolult kérdéseket; ezek szolgáltatták az anyagot a délutáni kihallgatásokhoz, amelyek ugyancsak *két vagy három óra* hosszat tartottak. Noha a különböző tárgyú kérdések pergőtűzként követték egymást, *Jeanne minden alkalommal kitűnő emlékezőtehetségről tanúskodó nyugalommal és bámulatos bölcsességgel felelt*. Nemegyszer helyre is igazította bírjait - éppen hozzám utasítván őket -: „De hát erre a kérdésre már feleltem - kérdezzétek csak meg a jegyzőt.”

Ne felejtsetek el, hogy ezek a tanúk nem két vagy három napról számolnak be, hanem egy napokig tartó hosszú, fárasztó *folyamatról*! Jeanne egyik bírja például így vallott:

Felelnie kellett Jeanne-nak komolyabb kérdésekre is, de ő ilyenkor sem jött zavarba. Néha váratlanul más tárgyra tértek át, s azt lesték: nem *keveredik-e ellentmondásokba?* Ám a két- vagy háromórás kihallgatás végén *maguk a bírák keltek fel kimerülten*. Annyi csapdát állítottak köréje, hogy azokból a *világ legtapasztaltabb emberei se tudták volna egykönnyen kiszabadítani magukat*. Jeanne azonban mindig nagyon okosan megfelelt; olyan okosan, hogy a *három hét alatt én magam is azt hittem, sugallatra felel*.

Olyan értelmes volt-e hát, amilyenek mondtam? Most már tudjátok, mit vallottak ezek a papok eskü alatt, pedig ezek nem akármilyen emberek voltak! Ezeket éppen azért választották be ebbe a szörnyű bíróságba, mert már számot adtak műveltségükről, tapasztaltságukról, éles és csiszolt elméjükről s nem utolsósorban a fogoly iránti elfogultságukról. A vallomás szerint ez a szegény parasztlányka egyenlő ellenfele, sőt, több mint egyenlő ellenfele volt hatvankét tanult szakértőnek. Hát nem így van? Ők a Párizsi Egyetemről jöttek, Jeanne a karámból és az istállóból! Az emberiség hatezer évig várt megjelenésére, de ötvenezer évig kellene várnia, hogy még egy olyat láthasson, mint ő volt.

VII.

Rákövetkező nap, február 24-én, megint csak az előbb említett tágas teremben ült össze a törvényszék. Aznap is pontosan ugyanúgy kezdtek munkához, mint az előző nap. Az előkészületek befejezése után a hatvankét díszruhás pap leült, az őrszemek és rendfenntartók elfoglalták kijelölt helyüket, Cauchon meg ráparancsolt Jeanne-ra: tegye kezét a szentírásra, és esküvel fogadja, hogy csak igazat mond minden kérdésre!

Jeanne felpattant, nemes tartással megállt a püspök előtt, és villámló szemmel így szólt:

- Vigyázz, uram, hogy mit teszel velem! Te vagy a bírám, de szörnyű felelősséget vállalasz magadra, s attól tartok, nagyon is messze mégy már.

A hallgatóság felzúgott, Cauchon pedig ordítva megfenyegette Jeanne-t: ha nem engedelmeskedik, azonnal kimondja az elmarasztaló ítéletet. Rettenetesen megijedtem. Láttam, hogy körülöttem elsápadnak az arcok, hiszen ez a máglyát jelentette! Jeanne azonban büszkén, nyugodtan visszafelelt: - Párizs és Rouen teljes klérusának sincs joga elítélni engem!

A válasz nagy kavarodást keltett: a nézők egy része tapsolt.

Jeanne visszaült a helyére. A püspök tovább gyötörte, mire Jeanne azt mondta:

- Egyszer már megesküdtem, elégedj meg azzal.

- Ha nem akarsz esküt tenni - kiáltott rá a püspök -, magadat kevered gyanúba!

- Nem bánom. Egyszer már megesküdtem, és az elég. Elmondhatok, amit tudok, de nem mindent, amit tudok.

Cauchon azonban nem érte be ennyivel; tovább kínoztta. Végül Jeanne így szólt:

- Engem Isten küldött. Az ő feladatát elvégeztem, most hát küldj vissza hozzá. - Rossz volt hallani e szavakat, hiszen valójában azt jelentették: „Nektek csak az életem kell - vegyétek hát, s aztán hagyjatok békét.”

A püspök újból rátámadt:

- Még egyszer parancsolom neked, hogy...

Jeanne azonban félbeszakította: *Passez outre* - mire Cauchon feladta a küzdelmet, ami ezúttal némiképpen becsületére vált, ugyanis egyezkedést ajánlott. Jeanne szívesen elfogadta, mert védelmet látott benne. Megesküdött hát arra, hogy mindent elmond, amennyiben a kérdés a *procés verbalban* foglaltakat érinti. Most már nem vezethették túl a megszabott határokon, útja ezentúl feltérképezett tengeren vitt. Ez az engedmény több volt annál, mint amit a püspök adni akart, s amit becsülettel megtarthatott volna.

Ezután ismét utasította Beaupére-t, hogy folytassa a vádlott kihallgatását. Minthogy éppen nagybőjt volt, ezt jó alkalomnak vélte arra, hogy rajtakapja Jeanne-t: hátha elhanyagolta vallásos kötelemeinek néhány részletét. Én megmondhattam volna neki, hogy ezzel bizony fel fog sülni. Hiszen a hit jelentette számára az életet!

- Mikor ettél vagy ittál utoljára?

Ha ő lenyelt volna közben akár csak egy morzsát is, semmi se mentette volna meg attól a kárhozatos gyanútól, hogy megszegte az egyház rendelkezéseit - sem fiatalsága, sem az a tény, hogy a börtönben szinte állandóan éhezett.

- Tegnap dél óta nem ettem, nem ittam.

Beaupére ekkor megint rátért a Hangokra.

- A Hangot mikor hallottad?

- Tegnap is, ma is.

- Milyen idő tájt?

- Tegnap hajnalban.

- Mit csináltál éppen akkor?

- Aludtam, a Hang ébresztett fel.

- Megérintette a karod?

- Nem.

- És te megköszönted? Térdre borultál?

Mint látjátok, neki mindig csak a Sátán forgott a fejében, s alighanem abban reménykedett, hogy előbb-utóbb mégiscsak bebizonyíthatja: Jeanne csakugyan tisztelettel hódol Isten és az ember ösellenségének.

- Igen, megköszöntem, térdre borultam az ágyban, ahol láncaim fogva tartanak, összekulcsoltam a kezem, s könyörögtem neki: esedezék számomra Isten kegyelméért, hogy minden úgy világosodjék ki előttem, ahogy itt kell felelnem.

- Mit szólt erre a Hang?

- Azt mondta: bátran feleljek mindenre, akkor Isten is megsegít. - Aztán Cauchon felé fordult, és így folytatta: - Azt mondod, te vagy az én bírám, nohát, én újból figyelmeztetek: vigyázz, hogy mit teszel velem, mert engem csakugyan Isten küldött, s nagy veszedelembe sodrod önmagadat.

Beaupére megkérdezte, vajon nem ingadoztak és változtak-e a Hang tanácsai?

- Nem. A Hang mindig ugyanazt mondja. Ma is arra biztatott, feleljek bátran.

- Nem mondta azt, hogy ne felelj minden kérdésünkre?

- Erről nem beszélek. A királyt, az én uramat illető kinyilatkoztatásokról nem mondhatok el neked semmit. - Ekkor erőt vettek rajta az érzései, könnyek lopóztak szemébe, és szilárd meggyőződéssel így szólt: - Amilyen tiszta szívvel hiszem keresztyén hitemet s azt, hogy Isten megváltott bennünket a poklok tüzétől, úgy hiszem, hogy e Hanggal Isten szól hozzám!

Beaupére ennek ellenére tovább faggatta a Hangról, mire Jeanne ismét kijelentette, hogy nem mondhat el mindent, amit tud.

- Úgy véled, Istennek nem tetsző dolgot cselekednél, ha mindent elmondanál?

- A Hang parancsa szerint bizonyos dolgokat csak a királynak mondhatok el, senki másnak - tehát neked se. Legutóbb is említett néhányat, még a múlt éjszaka is, s ezeket tudatnom kellene veled. Nyugodtabb lélekkel ülne ebédhez.

- Miért nem szól a Hang magához a királyhoz, mint akkor, amikor te is vele voltál? Nem tenné meg, ha megkérnéd rá?

- Nem tudom, hogy Isten így kívánja-e?

Egy-két percre elgondolkozott, s látszott rajta, hogy gondolatai messze járnak, azután hozzátett még valamit, amiben az örökké éber, szüntelenül résen álló Beaupére rögtön észrevette a lehetőséget - új csapdát állíthat. Azt hiszitek, hogy abban a szempillantásban rácsapott, elárulva, milyen boldoggá teszi a felfedezés, mint ahogy azok tették volna, akiknek még nincs

gyakorlatuk a ravaszkodásban és képmutatásban? Szó sincs róla, ő nem árulta el, hogy bármit is észrevett volna ebben a néhány szóban. Látszólag egészen közömbösen elkanyarodott tőle, és egy sor semmitmondó kérdést tett fel, mondhatnám, unalmas és tartalmatlan kérdéseket, mint például biztatta-e valaha a Hang, hogy kiszabadul a rabságból, adott-e neki kész feleleteket a mai tárgyalásra, dicsfény övezi-e, amikor megjelenik, van-e szeme és így tovább. Mindezzel az volt a célja, hogy hirtelen orvul támadhasson rá. Jeanne kockázatos megjegyzése így hangzott:

- Isten kegyelme nélkül nem tehetek semmit.

A törvényszék átlátott a pap tervén, és kegyetlen mohósággal leste a játékot. Szegény Jeanne viszont bágyadni kezdett, figyelme ellankadt: bizonyára fáradt volt már. Nem is sejtette, hogy az élete forog kockán. Elérkezett hát a kellő pillanat: Beaupére álnok nyugalommal lecsapott rá:

- Te a kegyelem állapotában élsz?

Akadat a bírák között két-három becsületes is, s ezek közé tartozott Jean Lefèvre is. Felpattant és odakiáltott:

- Szörnyű még kérdezni is! Erre nem köteles felelni a vádlott!

Ez a közbeszólás szalmaszál lett volna szegény fuldoklónak. Cauchon elvörösödött dühében, amikor meghallotta, és felkiáltott:

- Csendet kérek! Üljön vissza a helyére. A vádlottnak felelnie kell!

Reménytelen helyzet volt ez, nem volt belőle kiút. Akár igent mond, akár nemet, a válasz egyformán végzetes. A szentírás ugyanis azt tanítja, hogy az ember *nem tudhatja* ezt. Képzeltetek, milyen keményszívű emberek lehetnek azok, akik ilyen végzetes kelepcebe akarnak csalni egy tudatlan parasztlánykát, s ráadásul még hencegnek is vele, és örülnek neki. Számomra viszont elviselhetetlenül hosszúnak tűnt ez a pillanat. Izgatottan várta mindenki a választ; a legtöbben, persze, örömteli izgalommal. Jeanne pedig ártatlan, nyugodt tekintettel végignézett a zsákmányra éhes, mohó arcokon, azután halkán és szerényen megadta a halhatatlan választ, amely úgy söpörte el a szörnyű csapdát, mintha csak pókháló volna.

- *Ha nem élnék a kegyelem állapotában, könyörögni fogok Istenhez, részesítsen benne; ha meg abban élnék, könyörögni fogok: tartson is meg benne.*

Elképzelni sem tudjátok, milyen hatást váltottak ki ezek a szavak. Néhány percig síri csend volt. Az emberek egymásra bámultak, néhányan ijedten keresztet vetettek, Lefèvre meg azt motyogta:

- Emberi elmétől nem származhat ilyen bölcs válasz. De hát akkor *ki* sugalmazza mindezt ennek a csodálatra méltó gyereknek?

Beaupére pedig újra munkához látott, de a megalázó vereség olyan nyomasztóan hatott rá, hogy már csak fecsegett összevissza, és szavaiból hiányzott az odaadás.

Ezernyi kérdést tett fel Jeanne-nak: gyermekkoráról meg a tölgyesről, a tündérekről, a gyerekek játékaikról meg hancúrozásairól az *Arbre Fée de Bourlemont* alatt. Jeanne hangja megtört a felkavart emlékektől, egy kicsit el is pityeredett, de azután lenyelte könnyeit, és mindenre megfelelt.

Befejezésül a pap még egyszer rátért az öltözékre. Ezt a kérdést állandóan napirenden tartották, míg e szerencsétlen teremtés életére vadásztak, pallos volt, amely bármely pillanatban lehullhat.

- Nem vennél fel szívesebben női ruhát?
- Dehogynem, de csak akkor, ha kiszabadulhatok ebből a tömlöcből.

VIII.

Legközelebb hétfőn, 27-én ült össze a törvényszék. Akár hiszitek, akár nem - a püspök megint csak semmibe vette a megállapodást, amely szerint a vizsgálat a *procés verbaltra* szorítkozik, és újra azt követelte Jeanne-től, tegyen esküt fenntartások nélkül.

- Már eleget esküdtem - mondta erre Jeanne. - Beérhetnéd velem. - Szilárdan kitartott emellett, s így Cauchonnak kellett engednie.

A kihallgatás tehát folytatódott: megint csak a Hangokról faggatták:

- Azt mondtad, harmadszorra felismerted, hogy angyalok szólnak hozzád. Miféle angyalok voltak?

- Szent Katalin és Szent Margit.

- Honnan tudtad, hogy ők azok? Hogyan tudtad megkülönböztetni egyiket a másiktól?

- Tudom, hogy ők voltak, s meg is tudtam különböztetni őket.

- Miről?

- Más-más módon köszöntöttek engem. Hét éve szolgálom már őket, és tudtam, kik, mert ők maguk mondták meg.

- Melyikük Hangja szólított először, tizenhárom éves korodban?

- Az Szent Mihály Hangja volt. Őt tulajdon szememmel is láttam, és nem egymagában jelent meg nekem, hanem az angyalok seregének kíséretében.

- Testben láttad magát az arkangyalt és az angyalokat, vagy csak lélekben?

- Tulajdon testi szemeimmel láttam őket, akár csak most téged, és amikor magamra hagytak, sírva is fakadtam, hogy miért nem vittek magukkal.

Szavai nyomán újra magam előtt láttam azt a félelmetes árnyat, amely azon a napon kápráztató fényével elborította őt az *Arbre Fée de Bourlemont* alatt, s bármily régen történt is ez, újra megborzongtam. Ámbár talán csak azért tűnt oly régnek, mert annyi minden történt azóta.

- Milyen alakban jelent meg Szent Mihály?

- Erre nem szabad felelnem.

- Mit mondott neked az arkangyal akkor először?

- Erre se felelhetek ma.

Gondolom, ez azt jelenthette, hogy Jeanne előbb engedélyt akart kérni a Hangoktól.

Amikor újból faggatni kezdték a királynak szóló kinyilatkoztatásokról, kijelentette, hogy mindez hiábavaló időtöltés, és hozzátette:

- Megint csak azt mondhatom, amit már jó néhányszor mondtam, amióta itt ülünk: ezekre a kérdésekre annak idején egytől egyig megfelelttem Poitiers-ban. Kérlek benneteket, hozsátok ide azt a jegyzőkönyvet, és olvassátok el. Könyörgöm, küldjetek érte.

A bírák nem válaszoltak. A jegyzőkönyvet ugyanis bölcsen eltüntették, mert sok olyan rész akadt benne, ami kellemetlen lett volna számukra. Ilyen volt például az a megállapítás is, hogy Jeanne Isten küldötte. Ők éppen azt szerették volna bizonyítani, hogy az ördög küldte őt. Ugyancsak ellentétes volt szándékaikkal az a határozat, mely szerint Jeanne viselhet férfiruhát.

- Hogy határozta el, hogy elindulj Franciaország belsejébe? Saját jószántadból?

- Igen, valamint Isten parancsára. Ha Ő nem kívánta volna, magamtól nem indulok el. Inkább kerékbe törettem volna magam, mint hogy enélkül nekiinduljak.

Ekkor Beaupére ismét rátért a férfiviselet kérdésére, és fejtegetni kezdte a véleményét. Ezzel ugyancsak próbára tette Jeanne türelmét, és ő nem is tűrte sokáig, hanem félbeszakította:

- Ennek semmi jelentősége. De különben is, nem emberi tanácsra tettem, hanem Isten parancsára.

- Nem Robert Baudricourt parancsára öltötted fel?

- Nem.

- És azt gondolod, hogy helyesen jártál el, amikor férfiruhát vettél fel?

- Mindig helyesen cselekedtem, amikor Isten parancsát követtem.

- De vajon ebben az esetben is helyesen cselekedtél-e?

- Ezt is Isten parancsára tettem.

Beaupére megpróbálta ellentmondásokba keverni, és rábizonyítani, hogy szavai és tettei nem egyeznek a szentírással. Kárba veszett fáradság volt. Visszatért hát a látomásokra, a felettük ragyogó fényre meg a királyra és így tovább.

- Amikor először találkoztál a királlyal, láttál-e angyalt az ő feje fölött is?

- Szűzmáriámra!... - tört ki Jeanne-ból, de azután elfojtotta ingerültségét, és nyugodtan fejezte be a mondatot: - Ha volt is, én nem láttam.

- Hát fényességet láttál-e?

- Több mint háromszáz katona volt ott, és ötszáz fáklya, nem beszélve a lelki fényről.

- Miért hitt a király a téled hallott kinyilatkoztatásoknak?

- Mert jelt kapott, s mert a papság is hitt benne.

- Milyen kinyilatkoztatásokat vittél a királynak?

- Ezt decemberig se szeded ki belőlem. - Majd mindjárt hozzátette: - Chinonban s Poitiers-ban három hétig faggatott a papság. A király azért hitt nekem, mert jelet kapott, a papság meg azért, mert úgy vélte, nem gonosz, hanem igaz szándékok vezérelnek cselekedeteimben.

Beaupére egyelőre nem erőltette tovább a kérdést; helyette a fierbois-i csodálatos kard ügyével hozakodott elő, abban a reményben, hogy ezzel talán rábizonyíthatja Jeanne-ra a boszorkányságot.

- Honnan tudad, hogy az ősi kardot Fierbois Szent Katalin templomának oltára mögé ásták el?

Erről Jeanne nyíltan beszélhetett:

- A Hangok mondták meg nekem. Érte küldtem, és azt kértem, hogy viselhessem a csatákban. Nem nagyon mélyen lehetett a földben. Az ottani papok könnyen rátaláltak, s amikor kifényesítették, a rozsdá is hamar levált róla.

- Ezt hordtad akkor is, amikor a compiégne-i ütközetben elfogtak?

- Akkor már nem. De állandóan velem volt, amíg csak el nem jöttem St. Denis-ből, Párizs megrohanása után.

A rejtélyes körülmények között fellelt, győzedelmes régi kardot, most azzal gyanúsították, hogy bűbajos szerszám.

- Megszentelt volt a kard? Ki áldotta meg?

- Senki. De én szívesen viseltem, mert Szent Katalin templomában leltek rá, azt a templomot pedig nagyon szerettem.

Azért szerette, mert egyik kedves angyalának tiszteletére építették.

- Nem helyezted az oltárra, hogy majd szerencsét hozzon? (Ti. a St. Denis-i oltárra.)

- Nem.

- És nem is imádkoztál azért, hogy szerencsét hozzon?

- Azzal még igazán nem kívántam volna semmi rosszat, hogy a fegyverem szerencsés legyen.

- Milyen kardot hordtál tehát a Compiégne-i csatában, ha nem ezt?

- A burgund Franquet d'Arras kardját, akit én ejtettem foglyul a lagnyi ütközetben. Azért tartottam meg, mert nagyon jó kard volt, kemény csapásokat lehetett mérni vele.

Ezt megint oly egyszerűen mondta, s bájos alakja oly kevéssé illett össze a fölényes nyugalommal kimondott kemény, katonás szavakkal, hogy jó egynéhányan elmosolyodtak.

- Mi történt a másik karddal? Az most hol van?

- Ez is benne van a *procés verbalban*?

Beaupére nem felelt.

- Melyiket szereted jobban, a kardodat vagy a lobogódat?

A lobogó említésére boldogan felcsillant a szeme, s felkiáltott:

- Százszor jobban szeretem a lobogót! Néha magam hordoztam a támadásban, hogy még véletlenül se öljek meg senkit. - Azután hozzátette: - Nem is öltem meg soha egyetlen embert se.

Erre még többen mosolyodtak el, ami nem is csoda, ha meggondoljuk, milyen kedves és ártatlan lélek tekintett rájuk. Azt is nehezen hitte el az ember, hogy akárcsak látott is emberölést.

- Igaz-e, hogy Orléans döntő rohamánál azt mondtad a katonáidnak, hogy az ellenség nyilai, kövei és ágyúgolyói nem találhatnak el senkit, csak téged?

- Nem. Amit az is bizonyít, hogy több mint száz emberem sebesült meg ott. Én csak azt mondtam nekik: bízzatok, és ne féljete - a várost fel fogjuk szabadítani. Amikor rohamot vezettem a hidat őrző kis bástya ellen, egy nyíl megsebesített a nyakamon, de Szent Katalin megvigasztalt, és a sebem két hét alatt begyógyult, nem is kellett leszállnom a nyeregből, folytathattam a dolgomat.

- Tudtad, hogy meg fogsz sebesülni?

- Tudtam, s a királynak is megmondtam előre. A Hangok tudatták velem.

- Jargeau elfoglalásánál miért nem sarcoltad meg a parancsnokot?

- Felajánlottam neki, hogy sértetlenül távozhat teljes helyőrségével, de ha nem adja meg magát, rohammal elfoglalom a várost.

- És ezt meg is tetted, ugye?

- Meg.

- Azt is a Hangok ajánlották, hogy rohammal foglald el?

- Erre már nem emlékszem.

S ezzel véget ért a hosszú, fárasztó tárgyalás, megint csak eredmény nélkül. Kipróbáltak minden fogást, ami csak eszükbe jutott, hogy Jeanne-ra rábizonyíthassák a téves eszméket, a helytelen magatartást, hűtlenségét az Egyházhoz, gyerekkori, otthoni vagy későbbi vétkecsességét - de egyik sem vezetett célhoz. Jeanne sértetlenül került ki a megpróbáltatásokból.

De azért ne higgyétek, hogy a kudarc kedvüket szegte. Erről szó sincs. Persze fölöttébb meghökkentek, nagyon megdöbbenek, rejtélyesnek és bonyolultnak találták az egészet, mert arra számítottak, hogy könnyű dolguk lesz. De a hideg, éhség, kimerülés, szüntelen zaklatás, fortély meg álnokság kitűnő szövetségeseeknek bizonyultak; egész fegyvertárukat felvonultatták e védtelen és tudatlan leányka ellen, aki előbb-utóbb mégiscsak kénytelen lesz megadni magát a testi-lelki kimerültségnek, vagy beleesik a tömérdek kelepce valamelyikébe.

És a látszólag eredménytelen ülések során a törvényszék nem is vitte előbbre a dolgát? Ó, dehogynem. Kerestek, kutattak, tapogatóztak erre is, arra is, és találták is néhány halvány nyomot, ami egyre jobban kirajzolódott, s még vihetett valahová. Ilyen volt például a férfiöltözet dolga vagy a látomások meg a Hangok. Abban, persze, senki nem kételkedett, hogy Jeanne természetfeletti lényekkel találkozott, hallotta a hangjukat, és tanácsokat kapott tőlük. És abban se kételkedtek, hogy természetfeletti erők segítették csodatételeiben is, mint amikor például annyi ember közül is kiválasztotta a királyt, akit pedig nem látott még soha azelőtt, s amikor megtalálták az oltár alatt elrejtett kardot. Ostobaság lett volna kételkedni ebben, hiszen tudott dolog, hogy a levegő teli van ördögökkel s angyalokkal, akik egyrészt varázslattal foglalatoskodóknak, másrészt szeplőtlen szenteknek mutatkoznak; csak azt az egyet nem tudták sokan, s legtöbben ebben kételkedtek, hogy Jeanne látomásai, Hangjai és csodái valóban Istentől jönnek, ők abban reménykedtek, hogy idővel sikerül bebizonyítaniuk: mindez a Sátántól származik. Ezért tért vissza a bíróság minduntalan ugyanarra a tárgyra; nem pusztán időöltésből szimatolták, szaglászta mindig ugyanazt, hanem határozott céllal és szándékkal.

IX.

A következő ülést március elsején, csütörtökön nyitották meg. A bírák közül ötvennyolc jelent meg - a többi pihent.

Ezúttal is a teljes esküt követelték Jeanne-tól, de ő nem vesztette el türelmét, úgy gondolta, kellő támogatást talál a *procés verbal* kompromisszumban, melyet Cauchon annyira szeretett volna megtagadni és félrelökni; ezért csak megtagadta, határozottan és kereken, s becsületesen, őszintén hozzátette:

- De a *procés verbal*ban foglalt kérdésekre nyíltan válaszolhatok nektek, igen, oly nyíltan és oly híven, mintha a pápa előtt állnék.

Ó, micsoda alkalom! Akkoriban két vagy három pápánk is volt; persze, közülük csak egyik lehetett az igazi pápa. Hogy melyik - arra nem szívesen válaszolt senki, s hacsak tehettek, kikerülték a kérdést, íme, itt volt az alkalom, hogy törbe csaljanak egy szegény, tudatlan lánykát, és a becestelen bíró habozás nélkül élt is ezzel az alkalommal. Látszólag közömbösen, pimaszul vetette oda a kérdést:

- Te melyiket tartod az igazi pápának?

A jelenlevők feszült várakozással lesték a választ; kíváncsiak voltak rá, hogyan sétál Jeanne a csapdába. Ám a válasz a bírakat hozta csak zavarba, egyesek kuncogni kezdtek magukban. Mert Jeanne - olyan értetlennek tetsző hangon s módon, hogy az még engem is majdnem megtévesztett, azt kérdezte:

- Hogyan, hát kettő van?

A testület egyik legtehetségesebb papja, s egyben az egyik legjobb káromkodó a fél gyülekezet füle hallatára hangosan kimondta:

- Az Istenit, ez aztán a mestervágás!

A bíró csakhamar leküzdötte zavarát, és folytatta a kihallgatást, de volt annyira óvatos, hogy Jeanne kérdését elengedje a füle mellett:

- Igaz-e, hogy levelet kaptál Armagnac grófjától, amelyben azt kérdi: a három pápa közül melyiknek engedelmességek?

- Igen, kaptam, és feleltem is rá.

Erre előszedték és felolvasták a két levél másolatát. Jeanne megjegyezte, hogy az ő levelének másolata nem egészen pontos. Azt mondta: éppen lóra szállt, amikor megkapta a gróf levelét, azután hozzátette:

- Így hát mindössze néhány szót mondhattam tollba válaszként, mondván, hogy majd Párizsból vagy más nyugodtabb helyről igyekszem felelni neki.

Ezután újra megkérdezték tőle, hogy ő melyik pápát ítélte igazi pápának?

- Én nem oktathattam ki Armagnac grófját, hogy ő melyiknek engedelmességek, de az én véleményem az, hogy mi egyedül a római pápának tartozunk engedelmességgel. - Ebben a köpönyegforgató, álnok társaságban merőben szokatlan volt az ilyen bátor, őszinte beszéd.

Ezt az ügyet nem firtatták tovább; helyette felolvasták Jeanne első levelének másolatát: a kiáltványt, amelyben felszólítja az angolokat, hagyjanak fel Orléans ostromával, és vonuljanak ki Franciaországból.

- Magadénak ismered el a most felolvasott okmányt?

- Igen, kivéve azokat a téves kifejezéseket, amelyek túlzott jelentőséget tulajdonítanak személyeknek. - Sejtettem, hogy mi következik, és egyre jobban szégyelltem magam. - Én nem azt mondtam: „Nyújtassék át a Szűznek” (*Rendez à la Pucelle*), hanem azt, hogy „Nyújtassék át a Királynak” (*Rendez au Roi*), és én soha nem neveztem magam „Főparancsnoknak” (*chef de guerre*). Mindezeket a szavakat a titkárom toldta be, de az is lehet, hogy félreértett, vagy elfelejtette, mit mondtam.

Miközben ezeket mondta, nem nézett felém; nem akart zavarba hozni. Szó sem volt arról, hogy félreértettem vagy elfelejtettem volna a szavait. Szántsándékkal változtattam meg a szavakat, hiszen valóban *ő volt* a parancsnok, teljes joggal nevezhette magát annak, meg aztán így is volt illő és rendjénvaló! Mert ugyan ki adta volna meg magát a királynak, aki akkor egy nagy nulla volt? Ha valakinek megadták volna magukat az angolok, az csak a vaucouleurs-i

Szűz lehetett, aki már akkor híres és tekintélyes személyiség volt, noha csatát még nem is vívott.

Szép kis kalamajka lett volna belőle, ha a könyörtelen bírák rájönnek, hogy a kiáltvány íródeákja, Jeanne d'Arc titkára ott ül közöttük, és segít a jegyzőkönyv írásában. Hát még ha sejtették volna, hogy ő lesz, aki sok évvel később egy szép napon leleplezi Cauchonnak a jegyzőkönyvbe csempészett hazugságait és ferdítéseit!

- Elismered, hogy ezt a kiáltványt magad mondtad tollba?

- Igen.

- Megbántad? Hajlandó vagy visszavonni?

Jeanne méltatlankodva kiáltott fel:

- Soha! Még ezek a láncok sem bilincselhetik meg azt a reményt, amit abban kifejeztem! Sőt mi több - e szavaknál felállt és valami csodálatos, földöntúli fény suhant át az arcán, ahogy szinte kilökte magából a szavakat -, sőt, mi több, már most figyelmeztetek benneteket, hogy nem telik bele hét esztendő, és olyan csapás sújtja az angolokat, amelyhez képest Orléans eleste semmiség volt csupán! És utána...

- Elhallgass! Ül le!

- ...és utána hamarosan elvesztik egész Franciaországot is!

Gondolkozatok csak el ezen. Francia sereg már nem létezett. A franciák télenek voltak, a király úgyszintén, és még azt sem tudtuk, hogy egy szép napon majd megjelenik Richemont, hogy befejezze Jeanne d'Arc nagy művét. Jeanne mégis megjósolta mindezt - még hozzá szilárd meggyőződéssel - *és jóslata valóra vált.*

Mert öt évvel később - 1436-ban - Párizs elesett, és a király diadalmenetben vonulhatott be a városba. Ezzel beteljesedett Jeanne jövendölésének első része, sőt mondhatnám, hogy kis híján az egész, hiszen Párizs birtokában már biztosak lehettünk afelől, hogy a többi is valóra válik.

Húsz évvel később pedig miénk lett egész Franciaország, Calais városa kivételével.

Ez most nyilván emlékezetetekbe idézi Jeanne egyik korábbi jövendölését. Amikor Jeanne el akarta foglalni Párizst - ami könnyen sikerült volna neki, ha a király nem keresztezi a tervet -, akkor azt mondta: itt az idő, ha miénk Párizs, fél éven belül kezünkre kerül egész Franciaország. De ha most elmulasztjuk az alkalmat egész hazánk visszahódítására, akkor *húsz évre lesz szükség, hogy elérjétek e célt.*

És igaza lett. Amikor 1436-ban Párizs elesett, a hátralevő munkát bizony városról városra, várkastélyról várkastélyra kellett végrehajtaniuk - ami éppen húsz esztendőbe telt.

Ez a különös és hihetetlen jóslat tehát 1431. március elsején hangzott el, a törvényszék színe előtt. Előfordult már a világtörténelemben, hogy valakinek a jövendölése csakugyan bevált, de ha alaposan utánanézték, mindig fogtok találni olyan körülményeket, amelyek arra engednek következtetni, hogy a jövendölés az esemény *után* született. Itt egészen más volt a helyzet. Jeanne jóslatát abban a szempillantásban, amikor kimondta, hivatalos jegyzőkönyvbe foglalták - tehát évekkel a beteljesedése előtt -, és még ma is ott olvasható. Huszonöt évvel Jeanne halála után, a perfelújítás során, előkeresték a jegyzőkönyvet; Manchon, én, valamint a törvényszék még élő tagjai esküvel tanúsítottuk valóságát.

Jeanne meghökkentő kijelentése, azon a híressé vált és ma már magasztalt március elsején, nagy izgalmat keltett. Beletelt egy kis időbe, míg a kedélyek lecsillapodtak. Mindenki megremült persze, hiszen egy jövődőlés mindig hátborzongató és baljós, akár sátáni eredetűnek vélik, akár mennyeknek. Abban viszont mindenki biztos volt, hogy e jóslat mögött valóságos hatalom áll. Még a lelki üdvösségüket is eladták volna, csak hogy megtudják, melyiktől származik.

Azután megint elkezdődött a faggatás.

- Honnan tudod, hogy mindez bekövetkezik?

- Kinyilatkoztatásból. Éppolyan biztosan tudom, mint azt, hogy most itt ültök előttem.

Az efféle feleletek persze nem járultak hozzá, hogy a növekvő nyugtalanság hamar elüljön. A bíró egy darabig még feszegette a dolgot, aztán olyan tárgyra tért, ami több sikerrel kecsegtette.

- Milyen nyelven szólnak hozzád a Hangok?

- Franciául.

- Szent Margit is?

- Természetesen. Miért ne? Ő is mellettünk áll, nem az angolok mellett!

Angyalok és szentek nem ereszkedhetnek le odáig, hogy angolul szólaljanak meg! Hát ez bizony sértés! Őket nem állíthatták törvényszék elé, s nem róhattak rájuk kemény büntetést a sértésért, de a bírák elraktározhatták agyukban Jeanne megjegyzését, hogy alkalomadtán felhasználják ellene, s ezt meg is tették. Előbb-utóbb hasznát látják.

- Viselnek-e az angyalaid meg a szentjeid ékszert? Koronát, gyűrűt, függőt?

Jeanne közömbösen válaszolt, mert az efféle léha, szentségtörő kérdéseket még figyelemre se méltatta. A kérdés azonban eszébe juttathatott valamit, mert Cauchon felé fordult, és azt mondta:

- Volt nekem két gyűrűm. Amikor fogságba kerültem, elvették tőlem. Az egyik nálatok van. A bátyámtól kaptam ajándékba. Kérlek, adjátok vissza nekem, vagy ha ezt nem akarjátok, adjátok az egyháznak.

A bírák rögtön arra gondoltak: Jeanne bizonyára e gyűrű segítségével bűbájoskodott; most talán végre rajtakaphatják.

- A másik gyűrű hová lett?

- A burgundok vitték el.

- És azt kitől kaptad?

- A szüleimtől.

- Írd csak le, milyen?

- Közönséges, sima gyűrű, csak az van belevésve, hogy „*Jézus és Mária*”.

Nyilvánvaló volt: efféle értéktelen holmikkal nem lehet varázslatot üzni. Ezt a nyomot tehát nem érdemes követni. Biztonság kedvéért az egyik bíró mégis megkérdezte Jeanne-tól: próbált-e valaha is betegeket gyógyítani azzal, hogy az említett gyűrűvel megérintette őket. Jeanne nemmel válaszolt.

- Most pedig térjünk rá a tündérekre, akik a feljegyzések és a hagyomány szerint Domremy közelében tanyáznak. Azt beszéljük, hogy egy nyári éjszakán keresztanyád meglepte ezeket a lényeket, amint az *Arbre Fée de Bourlemont*-nak nevezett hatalmas fa alatt táncolnak. Nem lehetséges, hogy akiket te angyaloknak vagy szenteknek véltél, valójában ezek a tündérek voltak?

Mire Jeanne mindössze azt kérdezte:

- Benne van ez a *procés*-ben?

- Beszélte-e Szent Margittal meg Szent Katalinnal is az említett fa alatt?

- Nem tudom.

- Vagy talán a közeli forrásnál?

- Néha igen.

- És mit ígértek neked?

- Csak azt, amit Isten bízott rájuk.

- De mégis, mi volt az?

- Ez sincs a *procés*-ben, de annyit azért elárulhatok: azt mondták, a király ismét ura lesz országának, hiába akarják ellenségei megakadályozni.

- És mást nem ígértek?

Jeanne rövid szünet után szerényen így válaszolt:

- De igen; azt, hogy a mennyekbe visznek.

A teremben ülők arcán látszott, mennyire megrémültek e szavak hallatán: lehetséges, hogy mégis Isten választott szolgáját és hírnökét akarják itt halálra üldözni? Feszült izgalom fogott el mindenkit. Senki meg se moccant, már nem is suttogtak - szinte nyomasztó volt a csend.

Feltűnt már nektek, hogy a feltett kérdések jóformán az első perctől kezdve megmutatták: a kérdező valami úton-módon már ismerte a tényeket, mielőtt feltette volna a kérdést? És észrevettétek-e, hogy a kérdezők valahogyan mindig tudták, milyen irányban kell firtatniuk Jeanne titkait? S hogy valóban ismerték is azokat - amit Jeanne persze nem is sejtett -, s így nem is volt más dolguk, csak hogy csellel és fondorlattal kiszedjék belőle?

Emlékeztek még Loyseleurre, erre az álszent, hitszegő papra, Cauchon ügynökére? Ő volt az, aki előtt Jeanne a gyónási titokban bízva, őszintén feltárta egész történetét - csak az, égi kinyilatkoztatásokról nem beszélt, mert ezt a Hangok tiltották meg -, miközben az aljas Cauchon kihallgatta minden szavát. Ezek után érthető, hogyan tudták összeállítani a bírák e kérdésláncolatot, amelyet mindaddig leleményesnek, elmésnek, meglepőnek s ötletesnek találunk, amíg emlékezetünkbe nem idézzük, mit művelt Loyseleur. Beauvais püspöke immár évek óta bánja kegyetlen gonoszságát a pokol fenekén. Csak egy könyörülhet rajta a megváltottak közül - s az minden bizonnyal meg is tette már -: Jeanne d'Arc.

Hanem térjünk vissza a tárgyalásra.

- Ígértek-e neked még valami mást is?

- Ígértek, de ez sincs a *procés*-ban. Ha most nem is mondhatom el nektek, három hónap múlva megtudhatjátok.

- Talán azt ígérték a Hangok, hogy három hónapon belül ismét szabad leszel?

Jeanne szemében eddig is gyakran felvillant a meglepetés, ha bírái fején találták a szöget - és ez történt most is. Gyakran megrémültem, amikor azon kaptam magam - bár gondolataimnak nem lehetek ura -, hogy a Hangokat bírálom; azt tanácsolják Jeanne-nak, beszéljen csak bátran - holott ehhez nincs szüksége sem az ő tanácsukra, sem a másokéra, bezzeg mikor hasznos ötleteket kellene sugallniuk - például arról, hogyan tudják oly ügyesen kifürkészni Jeanne dolgait ezek az összeesküvők -, akkor mindig egész mással foglalkoznak. Jeanne meg így felelt:

- Ez sem tartozik a *procés*-hoz. Nem tudom, mikor engednek szabadon, néhányan közületek, akik engem a másvilágra kívánnának, megelőznek ott engem.

A bírák közül jó néhányan összeborzongtak.

- Mondták-e neked a Hangok, hogy megszabadulsz a rabságból?

Egészen biztos, hogy mondták; ezt a bíró is tudta, mielőtt még feltette volna a kérdést.

- Három hónap múlva kérdezzetek újra, akkor megmondom nektek - felelte sugárzó arccal.

Noël Rainguessont és engem az öröm forró hulláma járt át, amikor meghallottuk e szavakat. Persze nem árulhattuk el érzéseinket, vesztég maradtunk.

Három hónap múlva tehát kiszabadul! Így értette - láttuk. A Hangok mondták meg, és jóslatuk május 30-án be is vált - napra bevált. Csakhogy most már tudjuk; szabadulásának módját nem árulták el neki, azt könyörületesen titokban tartották. Noël is, én is úgy értettük, hogy majd hazatér. Ettől kezdve folyton csak erről ábrándoztunk; számoltuk a napokat, az órákat, a perceket. Nem nagy idő az a három hónap, elmúlik hamar, s akkor végre hazavihetjük bálványunkat, folytathatjuk boldog életünket távol a világ hívságaitól és kavargásától, szabad levegőn és ragyogó napfényben, a kedves báránykák és barátságos emberek között, szívünkben az üde, bájos rét, a fák meg a folyó képének békéjével így álmodoztunk hát, ez az álom tartotta bennünk a lelket a három hónapon át, a pontos és szörnyű beteljesedésig, amit, ha megsejtünk előre, azt hiszem, nem éltünk volna túl; ilyen súlyos terhet fele ennyi ideig se tudtunk volna elviselni.

A jövődőlést mi így értelmeztük: a királyt bizonyára lelkiismeret-furdalások gyötrik, s ezért titokban összehívatta Jeanne egykori hadnagyait - D'Alencon-t, a Fattyút meg La Hire-t -, hogy kiszabadítsák. Elhatároztuk hát, hogy felkészülünk, és mi is segítségükre leszünk.

Jeanne-t minden egyes tárgyaláson unszolták, jelölje meg pontosan szabadulása napját, de ő ezt nem mondhatta meg, mert a Hangok nem adtak rá engedélyt, sőt nem is árulták el neki. A jóslat beteljesedése óta szilárdan hiszem, hogy valahányszor Jeanne a szabadulásról beszélt, valójában mindig a halálra gondolt. De nem *ilyen* halálra! Bármilyen rettenthetetlen volt is a csatában, mégiscsak ember volt: nem szent, nem angyal, csupán gyarló leány, éppolyan gyengéd, érzékeny és lágy, mint a többi. Nem hiszem, hogy élhetett volna három hónapig, ha tudja, milyen halál vár rá. Emlékeztek még rá, mennyire megrémült, amikor először sebesült meg? Még sírt is, amint a helyében bármelyik tizenhét éves lányka sírt volna, noha tizennyolc nappal azelőtt tudta már, hogy meg fog sebesülni! Nem, a közönséges haláltól nem félt; egészen biztos, hogy a megjövendölt szabadulást is így értelmezte, különben nem boldogság sugárzott volna az arcáról, amikor erről beszélt, hanem rémület és borzadály.

S mindjárt meg is magyarázom, miért gondolom így. Öt héttel azelőtt, hogy Jeanne a Compiègne-i ütközet végén fogságba esett, a Hangok figyelmeztették, mi következik. Nem árulták el ugyan, hogy melyik nap és hol, de közölték vele, hogy fogságba esik majd, mégpedig Keresztelő Szent János napja előtt. Akkor Jeanne arra kérte őket, legyen osztályrésze a gyors és biztos halál, fogsága meg hadd legyen minél kurtább - hiszen lelke mindig a szabadságot

áhitotta, a rabságtól meg rettegett. A Hangok nem ígértek semmit, csak azt mondták: viselje el, bármi következék. Minthogy *nem tagadták meg* a kérést, érthető, hogy Jeanne beleélte magát a gondolatba: halála gyors lesz és könnyű. Amikor azután a Hangok azt mondták neki: három hónapon belül „kiszabadul”, ezt ő valószínűleg úgy értette, hogy börtönében, az ágyban hal meg. Ezért látszott oly boldognak és elégedettnak - nemsokára megnyílnak előtte a paradicsom kapui, gondjainak vége, jutalma már közel van. Igen, ezért sugárzott az arca, ez adott neki bátorságot és kitartást, ez tette képessé arra, hogy katonához méltóan vívja meg harcát.

Később azután, amikor azzal vádolta Cauchont, hogy mérgezett hallal próbálta őt elpusztítani, nyilván még inkább megerősödött benne az az elképzelés - hogy a „szabadulás” tulajdonképpen a börtönben bekövetkező halálát jelenti.

Hanem térjünk vissza a kihallgatásra. Ismét felszólították Jeanne-t, mondja már meg végre félreérthetetlenül: mikorra várja szabadulását a börtönből.

- Már megmondtam, hogy vannak dolgok, melyeket nem közölhetek veletek. Szabad leszek, s meg fogom kérni a Hangokat, hogy közölhessem veletek a napját. Azért kívánok haladékat.

- Eszerint a Hangok tiltják, hogy az igazat mondd?

- Akarjátok tudni: mi vár még a francia királyra? Újra megmondhatom, hogy visszanyeri birodalmát. Ez éppen olyan biztos, mint az, hogy ti itt ültök előttem az ítélszéken. - Azután felsóhajtott, s egy pillanatnyi szünet után hozzátette: - Ha ez a kinyilatkoztatás nem vigasztalna mindig, már rég meghaltam volna.

Ezután néhány jelentéktelen kérdés következett arról, hogy milyen formában jelent meg Szent Mihály, meg hogy milyen öltözetet viselt. Jeanne szerény méltósággal, illendően felelt mindegyikre, de láttam a szemén, hogy fájdalmat okoznak neki. Valamivel később ki is jelentette:

- Szívemből örvendezek, ha őt látom, mert olyankor megnyugszom, hogy mégsem vétettem halálos bűnt. Néhányszor Szent Margit meg Szent Katalin megengedték, hogy nekik gyónjam meg bűneimet.

Megint itt volt az alkalom, hogy sikeres kelepccét állítsanak jámborságának.

- Úgy érted, hogy amikor gyóntál, halálos bűn terhelt?

Minthogy erre is kielégítően válaszolt, megint csak visszatértek arra, milyen kinyilatkoztatásokat, miféle titkokat tárt fel a királynak. De hiába fessegették: Jeanne nem árult el semmi.

- Ami a királynak adott jelet illeti...

- Megmondtam már nektek, hogy erről nem beszélhetek.

- Mi volt az a jel?

- Erről egy árva szót se húztok ki belőlem.

Mindez arra a beszélgetésre vonatkozott, amelyet Jeanne négyszemközt folytatott a királlyal. Loyseleur révén megtudták, hogy a jel egy korona volt; ez volt Jeanne igaz küldetésének záloga. Közelebbit azonban nem tudtak róla, s ez még ma is rejtély, az is marad az idők végezetéig. Valóságos korona volt-e, vagy csak jelkép, rejtelmes látomás - nem tudhatjuk meg soha.

- Láttál e koronát megjelenni a király feje fölött, amikor elmondtad neki a kinyilatkoztatásokat?

- Hacsak nem akarnék hamis esküt tenni, erre nem felelhetek.

- Ezt a koronát kapta Reimsben is?

- Ha jól emlékszem: akkor azt a koronát tette a fejére, amit ott talált; később azonban más koronát hoztak neki, sokkal ékeesebbet.

- Te is láttad?

- Erre sem felelhetek, ha nem akarok esküszegő lenni. Hanem akár láttam, akár nem, mindenkitől hallottam: bizony sokkal ékeesebb és pazarabb volt.

Hiába gyötörték, faggatták végkimerülésig a rejtélyes koronáról, nem húztak ki belőle egy szóval se többet. A tárgyalást berekesztették. Hosszú, fárasztó nap volt ez valamennyiünk számára.

X.

Egynapos pihenő után a törvényszék szombaton, március 3-án folytatta munkáját.

Talán legviharosabb ülésünk volt ez. A törvényszék, érthető okokból, türelmetlenkedni kezdett. Hiszen e híres-neves hitvitázók, a jog tapasztalt bajvívói - szám szerint öt tucat - mind odahagyta fontos posztját, ahol pedig nap mint nap fontos ügyekben kellett intézkedniük, itt gyűltek össze, az ország legkülönbözőbb részeiből, hogy elintézzenek egy mindennél könnyebb és egyszerűbb ügyet: elmarasztalják és halálra ítélik azt a tizenkilenc éves parasztlánykát, aki sem írni, sem olvasni nem tud, nem konyít a bírói eljárások különféle fortélyaihoz, nem hívhat ide egyetlen tanút sem a maga védelmére, nem kérhet senkitől se tanácsot, se védelmet; egyes-egyedül kell védenie önmagát rosszindulatú bírójával s ezzel a válogatott törvényszékkal szemben. Azt hitték, könnyű dolguk lesz: két óra alatt belezavarodik majd, bevall mindent, ők meg szépen kimondhatják bűnösségét. Csakhogy tévedtek. A két óra napokká növekedett; a jelentéktelen csatározás ostrommá dagadt; ami oly könnyűnek tetszett, megdöböntően nehéznek bizonyult; az áldozat, akiről azt hitték, elfújhatják, mint a pelyhet, szilárdan állt a helyén, akár a szikla, és ráadásul, ha valakinek joga lehetett nevetni ott, az nem a törvényszék volt, hanem ez a parasztlányka.

Ő azonban nem nevette ki őket, ez nem fért volna össze jellemével. Annál jobban nevettek mások. Az egész város titokban a törvényszék tagjain kacagott. A bírák is értesültek erről, s persze megsértődtek. Alig tudták leplezni bosszúságukat.

Mint már mondtam, az ülés viharos volt. Látni lehetett: ezek ma elhatározták, hogy olyan vallomást csikarnak ki Jeanne-ből, ami lényegesen megrövidítheti a pert. Ebből is látszik, hogy nem okultak a tapasztalatokból, még mindig nem ismerték Jeanne-t. Teljes erővel vetették magukat a harcba. Már nem bízták a kérdésezést egy emberre, de nem ám, mind részt vett benne. Csak úgy záporoztak a kérdések Jeanne-ra, mindenfelől, s néha annyian beszéltek egyszerre, hogy Jeanne-nak arra kellett kérnie őket: egyenként nyissanak tüzet rá és ne csapatosan. Ezúttal is a szokásos módon kezdték:

- Ismét felszólítunk: esküdj meg, hogy mindenre őszintén és híven felelsz.

- Megfelelek mindenre, amit a *procés verbal* kíván, másra viszont csak akkor, ha jónak látom.

Erre megint csak előről kezdődött a régi vita, de hiába sanyargatták és fenyegették Jeanne-t, ő szilárd maradt, s ezért kénytelenek voltak más kérdésre térni. Jó félórát töltöttek Jeanne látomásaival; a megjelent alakok ruházatával, hajával, általában a külsejükkel meg effélékkel;

nyilván abban reménykedtek, hogy egyszer mégiscsak elszólja magát, s menten rajtakapják - de hiába.

Ezután, persze, megint a férfiruhára tértek. A sok elcsépelet kérdés után végre egy-két újat is hallhattunk.

- Nem kérte a király vagy a királyné néha, hogy hagyj fel a férfiruha viselésével?

- Ez se tartozik a *procés*-hoz.

- Talán éppen azt gondoltad, hogy akkor vétkezel, ha nemedhez illően öltözöl?

- Mindig igyekeztem engedelmesen szolgálni az én Uramat s Fejedelmemet.

Egy idő után megint szóba hozták Jeanne lobogóját, mert azt remélték, hogy valahogyan majd kapcsolatba hozhatják a varázslattal meg a boszorkánysággal.

- Az embereid nem készítették-e a tiédhez hasonló, kisebb lobogókat?

- De igen: testőrségem lándzsásai. Így akarták magukat megkülönböztetni a sereg más katonáitól. Ez saját ötletük volt.

- Gyakran cserélték a lobogókat?

- Igen. Valahányszor a lándzsa eltörött.

A következő kérdés leleplezte, hogy mire akarnak kilyukadni.

- Igaz-e, hogy azt mondtad az embereidnek, hogy a te lobogódról mintázott zászlócskák szerencsét hoznak nekik?

Ez a gyerekség nagyon bántotta Jeanne katonai önértését. Kihúzta magát és hevesen, de méltóságteljesen így felelt.

- Én csupán azt mondtam nekik: „Hajszoljátok csak azokat a gaz angolokat”, s magam is a nyomukba eredtem.

Valahányszor ilyen gúnyos szavakra fakadt az angol libériában járó francia szolgák ellen, azok tüstént dühbe gurultak. Most is így történt. Tízen, húszan, néha bizony harmincan is fölpattantak és percekig keresztül ordítottak a fogolyra. Jeanne azonban nem jött zavarba.

Lassacskán azután lecsillapodtak, s folytatták a kihallgatást.

Ekkor megpróbálták ellene fordítani a tiszteletnek azt a számtalan kedves megnyilvánulását, amivel elárasztották, miután a szolgaság és elnyomatás százéves gyalázatából felemelte hazáját.

- Nem készítettél magadról arcképet vagy egyéb képmást?

- Nem. Arras-ban láttam egy festményt magamról, amint a király előtt térdelek páncélban, s átnyújtok neki egy levelet, de ezt nem az én kívánságomra készítették.

- Igaz-e, hogy miséket meg könyörgéseket mondtak tiszteletedre?

- Ha igaz is, akkor sem az én felszólításomra. De meg ha imádkoztak értem, ezzel még nem követtek el bűnt.

- A francia nép valóban hitte, hogy téged Isten küldött?

- Ezt én nem tudom, de akár elhitték, akár nem, ez az igazság: engem Isten küldött.

- És ha elhitték, gondolod, hogy joggal hitték?

- Ha ezt hitték csakugyan, nem élt vissza bizalmukkal senki.

- Mit gondolsz, mi indíthatta az embereket arra, hogy megcsókolják a kezéd, a lábad meg a ruhád szegélyét?

- Örömben tették, és én nem akadályozhattam meg őket ebben, ha lett volna is szívem hozzá. Ezek a szegény teremtések mindig boldogan jöttek hozzám, mivel én soha meg nem bántottam őket semmivel, hanem segíteni igyekeztem rajtuk, amennyire tőlem tellett.

Ilyen szerényen beszélt arról a megható diadalmenetről, amely Franciaországon át, a rajongó tömegek sorfalai között vezetett! „Örömben tették!” Enyhe kifejezés! Hiszen valóságos örömmámorban úsztak, hacsak meglátták, és ha nem csókolhatták meg a kezét vagy a lábát, letérdeltek a sárba, és a lova patájának nyomát csókolgatták. Bálványozták őt - és a papok éppen ezt akarták rábizonyítani. Azzal nem törődtek, hogy mindezért Jeanne-t nem lehet hibáztatni. Nekik elég volt az, hogy a nép bálványozta; a halálos vétket ő követte el. Különös gondolkodás - mondhatom.

- Igaz-e, hogy Reimsben elvállaltad néhány gyermek keresztanyaságát?

- Troyes-ban meg St. Denis-ben elvállaltam. A fiúkat királyunk tiszteletére Károlynak keresztelték, a lányokat meg Jeanne-nak.

- Igaz-e, hogy az asszonyok gyűrűikkel érintették a gyűrűidet?

- Igaz. Többen is megtették, de sose értettem, hogy mire jó ez tulajdonképpen?

- Reimsben a lobogódat bevitték-e a templomba? És igaz-e, hogy a koronázás alatt a lobogóval a kezeden álltál az oltárnál?

- Igaz.

- Miközben átvonultál az országon, gyóntál és áldoztál-e a templomokban?

- Igen.

- Férfiruhában?

- Abban. De nem emlékszem, hogy valaha is páncél lett volna rajtam.

Ez már kis híján beismerés volt! Félig-meddig feladása a poitiers-i atyák határozatának, akik megengedték Jeanne-nak, hogy férfi módra öltözhessen. Hanem az agyafűrt bírák tüstént más kérdésre siklottak át, nehogy Jeanne gyanút fogjon, és ráeszmélve tévedésére, szokott leleményességével nyomban helyreigazítsa. A viharos ülés nyilván kimerítette már; ezért lankadt a figyelme.

- Azt beszélnek, hogy a lagnyi templomban életre kelttél egy halott gyermeket. A te imádságod hozta vissza az életbe?

- Hogy az-e, vagy sem, honnan tudhatnám? Néhány fiatal lány imádkozott a gyerekért, és én is imádkozni kezdtem velük.

- Folytasd csak.

- Mialatt imádkoztunk, életre kelt, és sírni kezdett. Harmadnapja halott volt már, olyan fekete, mint ez a mellény rajtam. Akkor tüstént megkeresztelték, de aztán újra meghalt, és megszentelt földben temették el.

- Miért ugrottál le éjnek idején a beaurevoiri toronyból, szökést kísérelve?

- Azért, hogy Compiégne segítségére siessék.

Ezzel a kérdéssel azt akarták rábizonyítani, hogy öngyilkosságot kísérelt meg, nehogy élve kerüljön az angolok kezére. Az öngyilkosság pedig szörnyű bűn.

- De hát nem mondtad-e, hogy inkább meghalsz, mintsem hogy az angolok kezére kerülj?

Jeanne nem vette észre a csapdát, és őszintén válaszolt:

- Dehogynem! Szó szerint azt mondtam, hogy bárcsak inkább megtérne lelkem Istenhez, mintsem hogy az angolok kezébe essem.

A következő vád az volt, hogy amikor magához tért, a toronyból való leugrás után, dühében Istent káromolta, és ugyanezt tette akkor is, midőn a soissoni parancsnok árulásáról értesült.

Ez már csakugyan sértette és felháborította Jeanne-t, de csak ennyit szólt:

- Ez nem igaz. Sose káromkodtam. Nem szokásom.

XI.

Ekkor szünetet rendeltek el. Éppen ideje volt. Cauchon hátrált - Jeanne előrenyomult. Bátorsága, kitartása, lélekjelenléte, állhatatossága, jámborsága, őszintesége, nyilvánvaló tisztasága, nemes jelleme, éles elméje s az a fölöttébb merész harc, amit társtalanul és magára hagyatva folytatott ezzel a tisztességtelen túlerővel szemben, apránként feléje hajlította a törvényszék tagjait, s bizony féltő volt, hogy ha a folyamat tovább terjed, hamarosan Cauchon tervei is veszélybe kerülnek.

Sürgősen cselekedni kellett, és cselekedtek is. Cauchon ugyan nem szokott szánalmat érezni, de most mégis ilyesfajta jellemvonásról tett tanúságot. Azt gondolta magában: kár ennyi bírót kitenni a tárgyalás fáradságainak, elég belőlük egy maroknyi is. Ugye, milyen jóságos volt? Az viszont eszébe se jutott, hogy a szegény fogoly fáradságát is enyhíthetné némiképpen.

Így hát kiszemelt néhány bírót, a többit meg hazaküldte. A fenevadakat választotta ki. Ha volt is közöttük egy-két bárány, az merő véletlenségből, nem szándékosan került oda. Cauchon különben is tudta, mit tegyen a bárányokkal, ha felfedezi őket.

Összehívatott egy szűkebb tanácsot, s a következő öt nap átrostálták azt a temérdek választ, amit Jeanne-től hallottak. Kiszórtak minden pelyvát, minden haszontalan anyagot, vagyis mindazt, ami Jeanne-nak kedvezett volna; de megtartották mindazt, amit kárára fordíthattak, s ebből felépítették az új pert, amely csak látszatra maradt azonos az eddigivel. És volt még egy változás. Kétségtelenné vált, hogy a nyilvános tárgyalás elég sok bajt okoz: eseményeit városszerte megvitatták, és sok emberben szánalom ébredt a meggyalázott rab iránt. Ennek véget kellett vetni. Elhatározták, hogy ezentúl zárt tárgyalásokat tartanak. Noél sem jöhetett velem többet. Nem volt szívem, hogy magam közöljem vele a hírt, így hát megüzentem. Abban bíztam, hogy mire este találkozunk, sikerül legyűrnie fájalmát.

A zárt tárgyalás március 10-én kezdődött. Jeanne-t akkor már egy hete nem láttam. Amikor végre megjelent előttünk, bizony, megrémültem. Fáradtnak, gyengének, kedvetlennek és szó-rakozottnak látszott, s mintha a feleletei is bizonytalanabbak lettek volna. Egyetlen törvényszék sem élt volna vissza állapotával, látván, hogy az élete forog kockán, sőt kíméletből inkább elnapolták volna a tárgyalást. Nem így ezek! Órák hosszat gyötörték, vadul igyekezve megragadni az első alkalmat, amely sikerrel kecsegtetett.

Állandóan azzal kínozták, mondja meg, milyen „jelet” hozott a királynak. Végül egészen belezavarodott. Másnap is órák hosszat erről faggatták, s elértek annyit, hogy egyes részleteket a Hangok tilalma ellenére felfedett. Nekem úgy tűnt, hogy amit ő tényként állít, valójában csak a jelképek és látomások keveréke.

Harmadik nap kissé derűsebbnek látszott, nem volt talán oly kimerült. Majdnem úgy viselkedett megint, mint régebben, és jól megfelelt mindenre. Többször is megpróbálták törbe csalni, hogy kihúzhassák belőle titkait - de ő felismerte szándékukat, és bölcs válaszokat adott.

- Tudsz-e arról, hogy Szent Katalin meg Szent Margit gyűlölnék az angolokat?

- Mindenkit szeretnek, akit a mi Urunk szeret, és gyűlölik, akit Ő gyűöl.

- Gyűlöli-e hát Isten az angolokat?

- Hogy Isten gyűlöli vagy szereti-e az angolokat, arról én mit sem tudhatok. De azt tudom - tette hozzá határozott, csengő hangon -, hogy Isten győzelmet küld a franciáknak, az angoloknak pedig utolsó szálíg kotródniok kell innen, legfeljebb a halottaikat hagyhatják itt.

- És amíg az angoloknak *kedvezett* a hadiszerezése, Isten is az ő pártjukon állt?

- Arról nem tudhatok, hogy a franciákat gyűlöli-e Isten; de azt hiszem: megengedte, hogy vétkeikért bűnhődjenek.

Meglehetősen gyerekes magyarázat volt ez a kilencvenhat éve tartó bűnhődésre, mégse ütközött meg rajta senki. Nem akadt ott egyetlen lélek se, aki - ha módja van - ne büntetett volna akár kilencvenhat éven át is olyasvalakit, akit vétkesnek talált, és olyan sem akadt, aki engedékenyebbnek tartotta volna az Urat az embereknél.

- Megölelted-e valaha Szent Margitot és Szent Katalint?

- Meg, mindkettőjüket.

Cauchon gonosz arca elégedettséget árult el a válasz hallatára.

- Amikor virágfüzéreket aggattál az *Arbre Fée de Bourlemont*-ra, ezt a jelenések tiszteletére tetted?

- Nem.

Újabb elégedettség. Cauchon ebből már biztosra vette, hogy Jeanne mégiscsak azért aggatta fel a füzéreket, mert bűnös módon szerette a tündéreket.

- Mit csináltál, amikor a szentek megjelentek neked? Meghajoltál, bókoltál előttük vagy letérdeltél?

- Igyekeztem a tőlem telhető legnagyobb hódolattal és tisztelettel fogadni őket.

A válasz Cauchon malmára hajtotta a vizet: már csak azt kellett bizonyítani, hogy akiket Jeanne ekkora hódolattal fogadott, valójában nem szentek voltak, hanem ördögök.

Aztán ott volt a másik dolog is: az, hogy Jeanne elhallgatta szülei előtt a látomásokat. Ebből sokat ki lehetett hozni. Már a *procés* margójára is odajegyezték: „*Látomásait eltitkolta tulajdon szülei s mindenki más előtt.*” Nem lehetetlen, hogy ez is küldetése sátáni eredetét bizonyítja.

- Talán mégse kellett volna szüleid engedélye nélkül hadba vonulnod? Nem gondolod? Hiszen meg vagyon írva: tiszteld atyádat és anyádat.

- Ez volt az első eset, hogy nem engedelmeskedtem nekik. De még ezért is bocsánatot kértem tőlük levélben, és ők meg is bocsátottak.

- Úgy! Szóval bocsánatukat kérted? Eszerint *tudtad*, hogy bűnt követsz el, amikor elhagyod őket engedély nélkül?

- Én Isten parancsára cselekedtem - kiáltott fel Jeanne izgatottan, villámló tekintettel. - Lett volna száz apám és száz anyám, lettem volna akár királylány, akkor is mennem kellett volna!

- Egyszer se kérdezted meg a Hangoktól, hogy elmondhatod-e küldetésedet a szüleidnek?
- Ők beleegyeztek, hogy elmondjam nekik, csak hogy én a világért sem akartam megszomorítani a szüleimet.

Ez a nyakas viselkedés a kérdezők véleménye szerint gögtől búzlott. Effajta góg már együtt járhat azzal, hogy az illető szentségtörő imádatot kíván.

- Igaz-e, hogy a Hangok Isten leányának szólítottak?

Jeanne gyanútlan őszinteséggel válaszolt:

- Igaz hát! Már Orléans ostroma előtt is, s attól fogva még sokszor.

További adatokat kerestek gögje s hiúsága bizonyítására.

- Milyen lovon ültél, amikor elfogtak? Kitől kaptad?

- A királytól.

- Kaptál-e még tőle mást is? Úgy értem, különböző értékeket?

- A magam részére lovakat és fegyvereket; azonkívül ő fizette háztartásom személyzetének költségeit.

- Kincstárad nem volt?

- De igen. Tíz vagy tizenkétezer koronával. - Azután gyermeki ártatlansággal hozzátette: - Nem valami nagy összeg egy háborúhoz.

- És ez még nálad van?

- Hogyan lehetne? Hiszen a pénz a királyé. Most a bátyáim őrzik számára.

- Miből állt az a fegyverzet, amit St. Denis-ben a templomnak ajándékoztál?

- Teljes ezüst páncélzat, karddal együtt.

- Azért helyezted el ott, hogy az emberek majd imádják?

- Nem. Ez csak régi szokás. A sebesült katonák mindig ilyesmit adományoztak a templomoknak. És én éppen Párizs előtt kaptam sebet.

Csak hogy ezeket az érzéketlen lelkeket *semmi* nem hathatta meg: még ez az egyszerűen rajzolt, kedves kép se, ahogy a sebesült katona-lányka odaakasztja a maga gyermekvértjét is Franciaország védelmezőinek zord és poros vasvértjei közé. Nem, ők bizony nem láttak ebben semmit, legfeljebb újabb módot arra, hogy vesztébe sodorják ezt a szegény, ártatlan teremtest.

- Győzelemre te vitted a lobogót, vagy a lobogó téged?

- Mindegy: akár én a lobogót, akár az engem, a győzelmet egyedül Istennek köszönjük.

- De mégis, melyiktől vártad inkább a győzelmet: saját magadtól vagy a lobogódtól?

- Egyiktől se, hanem csak Istentől. Egyedül Őtőle várhattam mindent.

- Nem lobogtatták-e a zászlót a koronázáskor a király feje fölött?

- Nem.

- Hogyan lehet az, hogy a koronázásra éppen a te lobogódat vitték be a reimsi székesegyházba, és nem valamelyik másik vezérét?

Ekkor mondta ki Jeanne azt a néhány halk s csendes szót, ami most már örökké fennmarad, míg csak emberek élnek a földön, s ami mindenütt könnyeket csal a szemekbe.

- *Ő viselte a terhet, őt illeti a tisztelet.*

Milyen egyszerű és milyen gyönyörű szavak! A tanult szónokok mesterkéltné ékesszólása eltörpül mellettük. Mert az ékesszólás vele született adottsága volt Jeanne-nak, a szavak természetes könnyedséggel, önként jöttek ajkára, és éppoly fennkölték voltak, mint tettei, s mint jelleme.

XII.

Következő hadmozdulatként a kegyes orgyilkosok titkos tanácsa valami oly alávaló ötletet agyalt ki, hogy még ma is, vén koromra, dühbe gurulok, ha erről beszélek.

Amikor a Hangok szólogatni kezdték Jeanne-t Domremyben, ő tiszta szívvel felajánlotta életét Istennek, és megfogadta, hogy ártatlan testével és lelkével egyedül Őt szolgálja. Bizonyára emlékeztek még rá: szülei azzal akarták visszatartani a katonáskodástól, hogy elvitték Toulba, s kényszeríteni akarták, hogy menjen férjhez - bár ő ezt soha senkinek nem ígérte meg -, mégpedig szegény, drága, megsiratott bajtársunkhoz, zászlóvivőnkhez, aki sokat fecsegett ugyan, de nagyszerűen verekedett, és hősi halált halt, s immár hatvan éve pihen Istenben megboldogultan, béke poraira! És arra is emlékeztek nyilván, milyen ügyesen, talpraesetten védekezett a tizenhat éves Jeanne minden ügyvédi segítség és tanács nélkül, s miként tépte foszlányokra a szerencsétlen Paladin ügyét. A vén bíró is azt mondta róla: „Bámulatos gyermek.”

Ugye, még emlékeztek minderre? Nos hát, elképzelhetitek, mit éreztem, amikor láttam, hogy a csalárd papok a bírói székben szántszándékkal kiforgatják az egész históriát, mondván, hogy Jeanne cipelte Paladint Toulba a bíróság elé, és házasságszédelgéssel vádolta, hogy elvétesse magát vele.

Nem volt olyan aljasság, amitől ezek visszariadtak volna, csak hogy halálba kergethessék a magára maradt leányt. Azt akarták rábizonyítani, hogy megszegte fogadalmát.

Jeanne aprólékosan elmondta, hogyan is történt mindez, de végül elveszítette a türelmét, és jól meg mondta a véleményét Cauchonnak, aki, úgy hiszem, máig se felejtette el szavait, akár megérdemelt helyén legyezi most magát odalent, akár beszélhámoskodta magát abba a másik világba.

A nap hátralevő részében és még a rákövetkező nap is a régi kérdéssel gyözködött a törvényszék: a férfiöltözettel. Nem tekintélyes férfiakhoz méltó munka volt ez; hiszen nagyon jól tudták, miért ragaszkodik Jeanne a férfiruhához: őrei éjjel-nappal mellette voltak, s a férfiruha mégiscsak nagyobb védelmet jelentett szeméremérzetének, mint a női.

A bíróság tudta, hogy Jeanne-nak egyik célja a számkivetett orléans-i herceg megszabadítása volt, s szerették volna tudni: hogyan akarta ezt nyélbe ütni? Terve éppolyan egyszerű és gyakorlatias volt, mint az a mód, ahogyan itt elmondta:

- Kiváltására kellő számú angolt akartam fogságba ejteni itt, Franciaországban, de ha ez nem sikerül, betörtem volna Angliába, hogy fegyverrel szabadítsam ki.

Ilyen volt ő. Ha valamit el akart intézni, jó szóval kezdte; ha az nem vezetett célhoz, nekilátott tüzzel-vassal, de a kettő között nem volt semmiféle tipegés-topogás.

- Lett volna csak három szabad évem még, bizony kiszabadítottam volna - tette hozzá sóhajtva.

- Megengedték a Hangok, hogy megszökj a börtönből, ha tudsz?

- Kértem már tőlük többször is, de nem engedték meg.

Mint már említettem, Jeanne abban bízott, hogy őt a halál szabadítja meg a börtönfalakon belül, még a három hónap letelte előtt.

- Ha az ajtót nyitva találnád, megszöknél-e?

- Meg - vágta rá Jeanne őszintén. - Mert Isten akaratát látnám benne. A közmondás is úgy tartja: segíts magadon, és Isten is megsegít. De ha nem az ő akaratát látnám benne, nem vágnék neki.

Ekkor olyasvalami történt, amiből biztosra vehettem, hogy Jeanne reményei - hacsak egy pillanatra is - a király felé szálltak, és ugyanaz az ötlet fordult meg a fejében, mint nekem és Noëlnak - tudniillik, hogy talán régi bajtársai kiszabadítják.

A beauvais-i püspök egyik megjegyzésére ugyanis megint kijelentette: a püspök nem elfogulatlanul bíraskodik, amellet jogtalanul ül az elnöki székbén, és mindezzel nagy veszélybe sodorja magát.

- Milyen veszélybe? - kérdezte Cauchon.

- Nem tudom. Szent Katalin segítséget ígért nekem, de hogy milyen formában, magam se sejtem. Nem tudom, hogy innen szabadulok-e ki, a börtönből, vagy csak később, mikor a verpadra küldesz, valami kavarodás révén. Nem sokat töröm ezen a fejem, mert meggyőződésem, hogy vagy így lesz, vagy úgy. - Némi szünet után hozzátett még néhány örökre emlékezetes szót. - A Hangok azonban világosan értésemre adták, hogy *nagy győzelem által szabadulok ki*. - Ekkor ismét elhallgatott, nekem pedig megdobbant a szívem, mert én e szavakat úgy értelmeztem, hogy régi kapitányaink az utolsó pillanatban majd csatakiáltások és fegyvercsörgés közepette váratlanul berontanak, s diadalmenetben viszik el Jeanne d'Arcot. Ám ez a gondolat hamar elröppent. Jeanne ugyanis felemelte fejét, és ünnepélyesen, mintha csak jövendölne, így fejezte be: - És azt is mondták: „Vesd alá magad bárminek, és *ne bánkódj vértanúságod* miatt, mert utána a mennyei királyságba jutsz.”

Talán már a máglyára gondolt? Nem hinném. Igaz, hogy én erre gondoltam, de ő aligha gondolhatott másra, mint fogságra, a bántalmak, a láncok hosszú, fájdalmas vértanúságára. Hiszen teljes joggal tarthatta vértanúságnak ezt is.

A kérdéseket Jean de la Fontaine adta fel. Ő pedig igazán igyekezett Jeanne feleleteiből mindent kifacsarni, amit csak kifacsarhatott.

- Minthogy a Hangok megígérték neked, hogy a mennybe jutsz, nyilván nem is kételkedsz ebben, és nem félsz az elkárhozástól, így van?

- Én hiszek az ígéretükben. Tudom, hogy üdvözülni fogok.

- Ez súlyos válasz.

- Számomra nagy kincs az a tudat, hogy üdvözülni fogok.

- Mit gondolsz, elkövethetsz-e még halálos bűnt e kinyilatkoztatás után?

- Ezt nem tudhatom. Igyekszem megtartani fogadalmamat, megőrizni testem-lelkem tisztaságát, és remélem, elnyerem az üdvösséget.

- Szükségét érzed-e, hogy gyónjál, ha egyszer tudod, hogy üdvözülni fogsz?

A csapda leleményes volt, de Jeanne nem esett bele.

- Senki sem őrizheti meg eléggé tisztán a lelkiismeretét.

Közeledtünk az új tárgyalás utolsó napjához. Eddig Jeanne jól viselte a megpróbáltatásokat, pedig hosszú és fárasztó küzdelem volt ez valamennyiünk számára. Mindent elkövettek, hogy bűnösnek nyilváníthassák, de legnagyobb bosszúságukra kudarcot vallottak. Mindazonáltal elhatározták: rászánnak még egy napot; tesznek egy utolsó kísérletet. Erre március 17-én került sor. Alig hogy megnyitották az ülést, megint ravasz kelepccét állítottak Jeanne-nak:

- Alárendeled-e minden szavad és minden teted az egyház döntésének, legyen az jó vagy rossz?

Ezt csakugyan jól kisütötték. Komoly veszedelem fenyegette Jeanne-t. Mert ha meggondolatlanul igent mond, ezzel teljes küldetését is a vádlottak padjára ülteti, s akkor már tudnák a módját, hogyan határozzák meg eredetét és jellegét; ha meg nemmel válaszol, az eretnekség vétkével vádolhatják!

Csak hogy Jeanne nem vesztette el a fejét. Határozott választóvonalat húzott: elismerte az egyház fennhatóságát önmaga, mint az egyház alattvalója felett, s elkülönítette tőle a *küldetése* ügyét. Kijelentette: az egyházat tiszteli, és keresztény hitét kész teljes szívvvel szolgálni, de küldetése tetteit egyedül Isten ítélheti meg, mert ő adott rájuk parancsot.

A bíró azonban ragaszkodott hozzá, hogy azokat is vesse alá az egyház határozatának.

- Én mindent Istennek vetek alá, aki engem küldött. Isten és az ő egyháza: egy, következőképpen felesleges erről vitázni - felelte Jeanne, majd nekitámadt a bírónak: - Miért akadékoskods mégis, amikor nem kellene?

Jean de la Fontaine helyreigazította: Jeanne téved, mert nem egyetlen egyház van, hanem kettő: a Diadalmas Egyház: Isten, a szentek, az angyalok meg az üdvözültek, akik fent lakoznak a mennyben, meg a Harcos Egyház: Szentatyánknak, Isten helytartójának, a pápának meg a főpapoknak, az egész klérusnak s minden hívő katolikus kereszténynek tévedhetetlen egyháza, amely itt székel a földön, és a Szentlélek irányítja.

- Nem akarsz hát alávetni dolgaidat a Harcos Egyháznak?

- Engem a Diadalmas Egyház legfelsőbb parancsai küldtek a francia királyhoz, és én csak ennek az Egyháznak vetem alá tetteimet. A Harcos Egyháznak nincs most mit mondanom.

A törvényszék jegyzőkönyvbe vétette a választ, abban a reményben, hogy hasznot húzhat belőle, de azután elejtette ezt a fonalat, és visszatért a régi vadászterületre: a tündérekre, a látomásokra és az öltözetre.

Délután maga a sátáni püspök ült az elnöki székbe, ő elnökölt a per záró jelenetei alatt. Vége felé az egyik bíró a következő kérdést tette fel.

- Te megfogadtad püspök urunknak, hogy úgy felelsz minden kérdésére, mint ahogy felelnél Szentatyánknak, a pápának. Ennek ellenére számos kérdésére megtagadtad a választ. Eszerint a Szentatyának se adnál kimerítőbb válaszokat, mint a mi beauvais-i püspök urunknak? Nem éreznéd kötelezőnek, hogy a pápának, Isten helytartójának kimerítőbben felelj?

Mint derült égből a villámcsapás, olyan volt a válasz:

- *Vigyetek a pápa elé*, neki megfelelek mindenre, amire csak kell.

A püspök elsápadt megrökönyödésében. Jeanne maga sem tudta, milyen helyzetet teremtett válaszával: úgy aláaknázza ezt a sötét összeesküvést, hogy az ég négy tája felé repíthette volna. Csak hogy ő ösztönösen beszélt, nem is sejtve szavának rettentő hatalmát, és nem volt senki, aki felvilágosíthatta volna. Én persze tudtam, s tudta Manchon is, és ha Jeanne tudott

volna olvasni, talán még tudtára is hozhattuk volna valamiképpen, de így csak az élő szó maradt, annak pedig nem sok hasznát vettük, mert senkit nem engedtek közel hozzá. Ott ült hát, ismét győztesen, de nem tudott róla. Nagyon megviselte, kimerítette a küzdelmes, hosszú nap s a betegsége, különben biztosan észreveszi: milyen hatást tett kijelentése, s kitalálja azt is, mi ennek a magyarázata.

Jeanne valamennyi mestervágása közül ez volt a legnagyobb. *A pápához föllebezett.* Ez kétségtelenül jogában állt, s ha kitart emellett, Cauchon terve menten összeomlik, akárcsak egy kártyavár, ő maga pedig úgy kotródik el, mint az évszázad legcsúfosabbán megvert embere. A püspök vakmerő volt, de ahhoz nem eléggé, hogy e kérés útjába merjen állni, ha Jeanne ragaszkodik hozzá. De hát hiába; ez a szegény, tanulatlan lányka nem tudta, hogy ezzel a csapással visszakaphatta volna életét és szabadságát.

Franciaország ugyanis nem jelentett egyet az egyházzal, Rómának pedig nem fűződött semmiféle érdeke ahhoz, hogy elpusztítsák Isten küldöttét. Róma becsületes tárgyalást biztosítana - és Jeanne ügyében csak erre lenne szükség. Az ottani perből nemcsak hogy szabadon, hanem tisztelettől övezve s felmagasztaltan kerülne ki.

De hát nem ez a sors várt rá. Cauchon sürgősen más kérdésekre terelte a figyelmet, s igyekezett minél előbb végét vetni a tárgyalásnak.

Jeanne olyan bágyadtan indult el helyéről, láncait vonszolva, hogy én csak döbbsen bámultam rá, és azt gondoltam: „Néhány perccel ezelőtt kimondta a megmentő szót, és szabadon mehetett volna el innen; most meg, tudom és érzem: a halálba indul, örségét most megkettőzik, és az ítélethozatal napjáig már nem eresztenek közel hozzá senkit, nehogy figyelmeztethesse valaki, s ő újra kimondja azt a szót.”

XIII.

Véget ért hát a második tárgyalás. Véget ért, de mégsem dőlt el semmi. Leírtam már nektek, hogy mindez hogyan folyt le. Egy szempontból még aljasabb volt, mint az előző: ezúttal még azt se közölték Jeanne-nal, mivel vádolják - úgyhogy ő egész idő alatt csak sötétben tapogatózhatott. Nem törhette a fejét előre semmin; nem sejtette, miféle csapdát állítanak megint, még kevésbé készülhetett hát elkerülésére. Csakugyan, ennél gyalázatosabban nem élhettek vissza helyzetével. A tárgyalás idején, valamelyik napon Rouenba vetődött egy értelmes normandiai jogász, Mastre Lohier; elmondom, hogyan vélekedett ő erről a tárgyalásról, hogy láthassátok: becsületes beszámolót adtam, és nem elfogultságom vitt rá, hogy aljasnak és törvénytelennek bélyegezzem. Cauchon megmutatta Lohier-nek a *procés*-t, s megkérdezte tőle: mi a véleménye a perről? Nos hát, Lohier így fejtette ki a véleményét: az egész semmis és érvénytelen, mégpedig a következő okokból: 1. a tárgyalást titokban rendezték, és a jelenlevőknek nem biztosították a szabad cselekvést és beszédet; 2. a tárgyalás a francia király becsületét is érintette, ennek ellenére nem idézték meg őt, hogy megvédje magát, s nem is jelöltek ki senkit, aki őt képviselje; 3. nem közölték a fogollyal: mi a vád ellene; 4. bár a vádlott fiatal és tudatlan, s oly sok veszténivalója van, mégis arra kényszerítették, hogy tanácsadók segítsége nélkül, egyedül védelmezze ügyét.

Mondanom sem kell, hogy Cauchon nem volt elragadtatva ettől. A legdurvább szitkokat szórta Lohier-ra, és esküdözött, hogy vízbe fojtatja. Lohier erre elmenekült Rouenből, sebtében elhagyta Franciaországot, hogy életét mentse.

Mint mondtam: véget ért a második tárgyalás, de eredmény nélkül. Csakhogy Cauchon nem adta fel a harcot. Végére is összeüthet még egy tárgyalást, s ha kell, még többet is. A roueni érsekség nagy jutalom volt: ezzel kecsgették - ha sikerül máglyára vettetnie és kárhozatba küldenie Jeanne-t, aki soha nem ártott neki. Beauvais püspöke pedig az a fajta ember volt, aki ekkora jutalomért akár ötven ártatlan lánykát is megégetett és pokolra kárhoztatott volna.

Rákövetkező nap tehát munkához látott, s túltengő önbizalommal, kegyetlen kárörömmel célozgatott rá, hogy ezúttal sikerre is viheti a dolgát. Kilenc napjába került, hogy a többi csirkefogóval együtt összegyűjtsön Jeanne vallomásaiból minden felhasználhatót, s kiegészítve tulajdon koholmányával, új vádak tömegét agyalja ki. És csakugyan rémítő halmaz volt ez: szám szerint hatvanhat cikkely!

Másnap, március 27-én, a temérdek írást átszállították a várba, és ott, tucatnyi gondosan kiválasztott bíró előtt, megkezdték az új tárgyalást.

Megvitatták a követendő eljárást, és a bíróság úgy döntött, hogy ezúttal olvassák fel Jeanne előtt a hatvanhat cikkelyből álló vádiratot. Lehet, hogy Lohier megjegyzése miatt cselekedtek így, de talán még inkább abban reménykedtek, hogy mielőtt végére érnének, a fogoly belepusztul a kimerültségbe - hiszen, mint kiderült, a cikkelyek felolvasása is több napba telt. Azt is elhatározták, hogy ezúttal minden egyes vádpontra nyílt választ követelnek Jeanne-től, és ha ő megtagadja, eleve *vétkesnek* mondják ki. Amint látjátok, Cauchon minden egyes alkalommal igyekezett Jeanne esélyeit csökkenteni, egyre szűkebbre vonta a hálót.

Behozták Jeanne-t, s a beauvais-i püspök olyan beszédet intézett hozzá, hogy ő maga is bele kellett piruljon: minden szava merő képmutatás, hazugság volt. Azzal kezdte, hogy a törvényszéket kizárólag irányában jóindulatú és vele érző, jámbor és kegyes papokból állították össze; továbbá: nem akarnak neki rosszat - ellenkezőleg, egyetlen óhajásuk, hogy jó irányba igazítsák és az igazság és üdvösség útjára vezessék.

Ez az ember maga volt az ördög; nem szégyellte e szavakkal jellemezni önmagát és kegyetlen pribékjeit!

De ez mind semmi, jött még ennél rosszabb is. Nyilván Lohier figyelmeztetése járt a fejében, mert egy olyan szemérmetlen, pimasz ajánlatot tett Jeanne-nak, ami alighanem benneteket is megdöbbsent. Azt mondta: a törvényszék - elismervén a vádlott tanulatlanságát és azt, hogy nem képes megbirkózni a megtárgyalandó bonyolult és nehéz ügyekkel - merő szánalomból és könyörületességből hozzájárul, hogy válasszon ki egy vagy akár több személyt, a *bírák közül*, hogy azok jó tanácsokkal segítsék.

Ne felejtsetek el: ez a törvényszék Loyseleurből meg hozzá hasonló hitvány férgekből állt! Nagy kegyesen megengedték, hogy a bárány segítségül hívja a farkast! Jeanne felpillantott, s látva, hogy a püspök csak tetteti a komolyságot, természetesen visszautasította az ajánlatot...

A püspök nem is várt mást. Valójában csak a saját méltányosságát akarta bizonyítani, amit beírathat a jegyzőkönyvbe. Az eredmény tehát kielégítette.

Ráparancsolt Jeanne-ra, hogy feleljen minden vádpontra nyíltan, különben kitaszítja őt az egyházból.

Thomas de Courcelles pontról pontra felolvasta a végeérhetetlen vádiratot, Jeanne sorjában megfelelt minden egyes cikkelyre; néha csak annyit mondott, ez vagy az nem igaz, máskor meg utalt az előbbi két tárgyalás feljegyzéseire.

Nagyon különös okirat volt ez; sokat elárult az emberi természetről, megmutatta, mi lakik annak a teremtménynek a szívében, akinek joga van ezzel kérkednie, hogy őt Isten a tulajdon képmására alkotta. Jeanne d'Arcot ismertem, és tudtam, mily igaz, nemes lélek, mennyire

tiszta, jószívű, bátor, őszinte, jámbor, nagylelkű, önzetlen, szerény és feddhetetlen - nála szebbet és kedvesebbet soha nem láttam, nagyszerűbb jellemre soha nem találtam. Ebből a periratból mindennek épp az ellenkezőjét tudhatta meg az ember. Mindabból ami *ő*, egyetlen szó nincs benne; viszont mindaz, ami *nem ő*, részletesen benne van.

Elég, ha csak a vádakat nézitek, s azt, ahogyan emlegeti. Boszorkánynak, hamis prófétának, a gonosz lelkek hívének és cimborájának, varázslónak és szakadárnak nevezi; azt állítja, hogy nem ismeri a katolikus hitet, amellet szentségtörő, bálványimádó, hitehagyott, Istent és az Ő szentjeit káromolja, megbotránkoztató, lázító, békebontó, háborúra és vérontásra uszítja az embereket; leveti a neméhez méltó szemérmét és illendőséget: tiszteletlenül férfiruhát ölt, és katonának vonul; elámít herceget és parasztot egyaránt, isteni tisztségeket bitorol, s nemcsak azt várja el, hogy imádják és hódoljanak előtte, hanem még azt is, hogy kezét-lábát csókolgassák.

Minden tettét kicsavarták, fonákjára, visszájára fordították. Gyermekkorában szerette a tündéreket, szánakozott rajtuk, mikor elűzték őket lakhelyükről, játszott a fájuk alatt meg a forrásuk körül - ennél fogva gonosz lelkek cimborája. Kiemelte Franciaországot a sárból, harcba szólította szabadságáért, és győzelemre vezette - következőképpen békebontó és a háború kiobbantója. Csakugyan az volt, s Franciaország ezért még századokig hálás és büszke lesz. Meg aztán imádták is - hát tehetett ő erről? A megfélemlített veterán csakúgy, mint a félénk újonc az ő tekintetéből merített bátorságot, az ő kardjához érintette sajátját, s azután győzhetetlenül nyomult előre - tehát boszorkány volt. Így folytatódott a vádirat pontról pontra, posványra változtatva élete kristálytisza vizét, salakká az aranyat, undorító ocsmánysággá nemes és szép tetteit.

Ez a hatvanhat cikkely persze csak összefoglalása volt mindannak, ami a korábbi tárgyalások során már elhangzott; ezért most már csak futólag ismertetem az új tárgyalást. Maga Jeanne se bocsátkozott részletekbe; legtöbbször annyit mondott csak: „Ez nem igaz - passez outre”, vagy „Erre már feleltem egyszer - olvassa fel az írnok a feljegyzéseiből”, vagy valami más kurta választ.

Jeanne nem ismerte el a földi egyház illetékességét küldetése felülvizsgálatában és tárgyalásában, és ezt persze jegyzőkönyvbe vették.

Tagadta, hogy bálványimádó, s hogy hódolatot követelt magának.

- Soha senkit nem kértem, hogy a kezemet vagy a ruhám szegélyét csókolja, sőt, ha tehettem, megakadályoztam.

Bátran szemébe mondta a véstörvényszéknek, hogy nem tartja gonosz lényeknek a tündéreket. Tudta ugyan, hogy sokat kockáztat ezzel a kijelentéssel, ám természete szerint, ha egyszer megszólalt, sose mondott mást, mint a színigazat. Ilyesmiben nem nézte a veszedelmet. Ezt a kijelentést is jegyzőkönyvbe vették.

Amikor megkérdezték tőle: levetné-e a férfiruhát, ha megengednék, hogy áldozzon, megint csak nemmel válaszolt és hozzátette:

- Az áldozásnál nem az öltözet a fontos, Isten nem azt nézi.

Ekkor azzal vádolták: olyan konokul ragaszkodik a férfiöltözethez, hogy még azért sem hajlandó levetni, hogy a misehallgatás boldog kiváltságában részesülhessen. Jeanne bátran így felelt:

- Inkább meghalok, de nem szegem meg Istennek tett fogadalmamat.

Azzal is vádolták, hogy a háborúban férfiak dolgára vállalkozott, s így hűtlen lett a neméhez illő foglalatosságokhoz. Erre kissé katonás göggel így válaszolt:

- Vannak elegenden, akik azt elvégezzék.

Engem mindig megnyugtató, ha láttam, hogy előbukkan belőle a katona. Mert amíg így van, ő Jeanne d'Arc marad, és bátran szembenéz minden gonddal-bajjal.

- Küldetésednek, melyet te Istennek tulajdonítasz, háború és vérontás a célja.

Jeanne erre is egyszerűen válaszolt: kifejtette, hogy sohasem a harc volt az elsődleges célja.

- Mindig azzal kezdtem, hogy kössünk békét. Csak akkor folyamodtam harchoz, ha ezt elutasították.

Jeanne ellenségeiről szólva, a bíró egy kalap alá vette az angolokat és a burgundokat, ő azonban bizonyította, hogy szóban és tettben egyaránt különbséget tett közöttük, minthogy a burgundok mégiscsak franciák, és ezért kíméletesebb elbánást érdemelnek, mint az angolok. Azt mondta:

- Burgundia hercegét levélben és követek útján is felszólítottam, hogy béküljön ki a királlyal. Ami pedig az angolokat illeti: számukra egyetlen béke létezik: hagyják el az országot, és menjenek haza.

Hozzátette, hogy még az angolokkal is kereste a békés megegyezést, hiszen a támadás előtt kiáltványban figyelmeztette őket.

- Okosabban tették volna, ha rám hallgatnak. - És ekkor, kellő hangsúllyal, ismét kimondta híres jóslatát: - Nem telik bele hét esztendő, és ők is belátják.

Ezután a bíró ismét a férfioltozettel kezdte gyötörni, s megpróbálta rábeszélni: ígérje meg most már önként, hogy mégiscsak leveti. Sohasem voltam mélyen szántó elme, s ezért talán nem is csoda, ha nem értettem: miért ragaszkodnak ilyen megátalkodottan ehhez a jelentéktelennek tűnő dologhoz, ma már persze mindenki tudja, milyen álnok terv rejtőzött mögötte. Mert ha rá tudják venni Jeanne-t, hogy levesse a férfiruhát, akkor olyan játszmába kezhetnek ellene, ami gyorsan elpusztítja. Ezért hát tovább ármánykodtak, mindaddig, míg Jeanne ki nem fakadt:

- Hagyjatok békén! Isten engedelme nélkül nem vetem le, még ha fejemet veszitek, akkor se!

Egy alkalommal kiigazította a *procés verbalt*:

- Én nem azt mondtam, hogy amit végeztem, mindent Isten tanácsára végeztem, hanem azt: „mindent, amit jól végeztem”.

Fiatalkora és tanulatlansága miatt kétségbe vonták küldetését is. Jeanne csak mosolygott ezen. Noha emlékeztethette volna bíróját, hogy Urunk, aki nem tiszteli a rangot, sokkal többször választott ki egyszerű embereket magasabb céljainak eszközéül, mint püspököket vagy bíborosokat - meglepődött azzal, hogy egyszerűbb szavakkal vágjon vissza: - A mi Urunk joga, hogy azt válassza ki eszközéül, akit ő akar.

Megkérdezték azt is: hogyan szokott fohászolni, amikor tanácsot kér az égiektől.

- Néhány egyszerű szóval - felelte, majd felemelte sápadt arcát s összekulcsolva megláncolt kezét, elismételte: - Én Uram, Istenem, egyszerűen fiad kínjaira kérlek, ha kegyedben élek, tárd elém: mit feleljek ezeknek a papoknak. Ami ruházatomat illeti, tudom, kinek utasítására öltöttem fel, de hogy miképpen vessem le, azt nem tudom. Könyörgöm Hozzád, mondd meg: mit tegyek?

Vádolták azzal is, hogy - Isten és szentjeinek minden parancsa ellenére - vakmerően hatalmat vállalt az emberek felett, s megtette magát fővezérnek. Ez bántotta Jeanne-t, a katonát. Őszintén tisztelte a papokat, de mint katona, nem sokra becsülte a papok véleményét a hábo-

rúról; ezért, amikor felelnie kellett erre a vádra, nem kezdett semmiféle magyarázkodásba, nem keresett mentséget, hanem szinte közömbösen, katonás rövidséggel így vágta ki magát:

- Ha fővezér voltam, azért voltam, hogy az angolokat csépeljük!

Egész idő alatt a halállal nézett farkasszemet, de azért szívesen bosszantotta ezeket az angol érzelmű franciákat, s hacsak tehetné, beléjük döfte fullánkját. Ezek az apró közjátékok mindig nagyon felüdítették. Valóságos sivatagban élt; ezek a ritka alkalmak jelentették számára az oázist.

Mivel a csaták idején férfiak között élt, szemérmertlenséggel vádolták. Jeanne erre így felelt:

- Ahol mód volt rá, a városokban, szállásainkon, asszony volt mellettem. Kint a táborban pedig mindig páncélban aludtam.

Vádat kovácsoltak ellene abból is, hogy a király nemesi rangra emelte őt és családját - szerintük ez is azt bizonyítja: hitvány önzés sarkallta. Jeanne erre azt felelte: ő nem kérte ezt a kegyet - a király maga döntött így.

Ezzel befejeződött a harmadik per is, de ítélet ezúttal sem született.

A gyűlöletes püspök azonban nem nyugodott bele a kudarcba. Azt remélte, hogy talán a negyedik perben végre legyőzi ezt a látszólag legyőzhetetlen lánykát, s ezért tüstént munkához látott.

Bizottságot állított össze, amely tizenkét tömör hazugsággá sűrítette össze a hatvanhat vádpontot. Ez a munka jó néhány napig eltartott.

Ezalatt Cauchon valamelyik nap Manchon meg két másik bíró, Isambard de la Pierre és Martin Ladvenu társaságában meglátogatta Jeanne-t a cellájában, hogy valami fortéllyal rávegye, vesse alá küldetését a Harcos Egyház vizsgálatának és döntésének - értve ezen a Harcos Egyháznak azt a részét, mely kizárólag belőle és cinkosaiból állt.

Jeanne ismét határozottan visszautasította ezt. A jó érzésű Isambard de la Pierre annyira megszánta a szegény, agyongyötört lánykát, hogy vakmerően megkérdezte tőle: akarja-e, hogy ügyét a baseli zsinat elé terjesszék, amelyben ugyanannyi pap van az ő pártjából, mint az angolokéból.

Jeanne kijelentette, szíves-örömet állna egy ily méltányosan összeállított bíróság elé, de mielőtt még Isambard válaszolhatott volna, Cauchon durván rátámadt:

- Fogd be a szád, az ördög vigyen el!

Ekkor meg Manchon kockáztatott meg valamit bátran Jeanne érdekében, bár tudta, hogy élete veszélyben forog. Megkérdezte Cauchontól: feljegyezheti-e a jegyzőkönyvbe, hogy Jeanne hajlandó a baseli zsinat elé állni?

- Szó se lehet róla! Felesleges.

- No lám! - jegyezte meg szegény Jeanne szemrehányóan -, ami ellenem szól, mind feljegyezted, de ami mellettem szólna, azt nem.

Ez a szomorú jelenet még egy vadember szívét is megindította volna, de Cauchon még a vadembernél is rosszabb volt.

XIV.

Beköszöntött az április. Jeanne betegen feküdt. A harmadik per utolsó tárgyalását követő napon, március 29-én betegedett meg. Amikor az előbb említett jelenetre sor került cellájában, már nagyon rossz állapotban volt. Jellemző Cauchonra, hogy még ebből ő a maga számára akart hasznot húzni.

Nézzük most már, miről szólt az új vádirat, a Tizenkét Hazugság.

Az elsőben többek között arról van szó, hogy Jeanne határozottan állította, üdvözülni fog. Pedig ő semmi hasonlót se mondott. Azután az áll benne: nem akarja alávetni magát az egyháznak. Ez sem igaz. Mindenben kész volt alávetni magát a roueni bíróságnak, csak azokat a tetteit nem engedte firtatni általuk, amelyeket Isten utasítására hajtott végre küldetése érdekében. Ezek megítélését Istenre bízta. Igaz, hogy nem volt hajlandó elismerni Cauchont és lakójait egyház gyanánt, de készségesen megjelent volna bármikor a pápa vagy a baseli zsinat előtt.

A tizenkét pont egyike azzal vádolja, hogy halállal fenyegette meg azokat, akik nem akartak engedelmessé válni. Szemenszedett hazugság ez is. Egy másik bekezdés szerint ő maga is bevallotta, hogy minden cselekedetét Isten utasítására hajtotta végre, holott ő ezt csak arra mondta, amit *jól* végzett.

Egy másik azt a kijelentést adja a szájába, hogy soha semmiféle bűnt nem követett el. Ez sem igaz: Jeanne soha nem mondott ilyet.

A következő vádpont szerint bűnt követett el, mert férfiruhát viselt. Ha ez bűn, akkor magas egyházi jóváhagyással, a reimsi érsekével meg a poitiers-i bíróságával követte el.

A tizedik cikkely azért marasztalja el, mert „azt bizonygatta”, hogy Szent Katalin és Szent Margit nem angolul beszél, hanem franciául, s pártállásában is francia.

A tizenkét cikkelyt először a Párizsi Egyetem tudós teológiai doktorai elé terjesztették jóváhagyás végett. Április 4-én éjszakára elkészültek a másolással. Manchon ekkor újból vakmerő dologra szánta el magát: a vádirat szélére odajegyezte, hogy a cikkelyek egy része pontosan annak az ellenkezőjét adja Jeanne szájába, mint amit ő valójában mondott. Noha ez a megjegyzés cseppet sem befolyásolta a Párizsi Egyetem urait a döntésben, és nem érintette emberi érzéseiket sem, ha volt bennük egyáltalán - ámbár biztos, hogy nem volt, kivált, ha politikai ügyben jártak el -, a derék Manchon cselekedete mégiscsak nagy bátorságra vall.

A vádiratot másnap, április 5-én küldték el Párizsba. Délután nagy izgalom támadt Rouenban: a főútvonalakon izgatott csoportok tárgyalták a hírt, hogy Jeanne d'Arc halálos beteg. Az igazság az, hogy a hosszú ülések valóban kimerítették, és csakugyan beteg volt. Az angolpárti vezetők nyugtalankodni kezdtek, mert ha Jeanne úgy hal meg, hogy az egyház ítélete nélkül, szeplőtlenül száll a sírba, akkor a nép szájalma és szeretete szent vértanúsággá változtatja sérelmeit, szenvedését és halálát, és halálában nagyobb hatalom válik belőle Franciaországban, mint amilyen életében volt.

Warwick grófja és Winchester bíboros azonnal a várba sietett, és orvosokat hozatott. A durva, faragatlan Warwickot nem érdekelték mások szenvedései. Az ember azt hinné, hogy ennek a szerencsétlen, megbilincseltnak a látványa senkit nem ösztökélhetett durva beszédre, de Warwick kivétel volt: Jeanne füle hallatára így szólt az orvosokhoz:

- Vigyázzatok ám rá nagyon. Az angol király nem akarja, hogy természetes halállal haljon meg. Nagy becsben tartja Jeanne-t, hiszen drágán vásárolta. Nem szeretné, hogy meghaljon, hacsak a máglyán nem. Tehát rajta legyetek, hogy meggyógyítsátok.

Amikor a doktorok megkérdezték Jeanne-tól, mitől lett beteg, ő azt felelte: alighanem attól a haltól, amit a beauvais-i püspök küldött neki.

Ekkor Jean d'Estivet rátámadt, szidni és gyaláznia kezdte, mert azt hitte, Jeanne azzal vádolja a püspököt, hogy az meg akarta őt mérgezni. Érthető, hogy ez cseppet sem tetszett neki, hiszen a püspök leghívebb embere volt, s nagyon felháborította, hogy Jeanne e két kiváló angol főnemes jelenlétében gyanúsítja gazdáját, akit ezek menten tönkretennének, ha megbizonyosodnának felőle, hogy képes lenne megmérgezni Jeanne-t, s ezzel megmenteni őt a máglyától - megfosztván őket mindattól a haszontól, melynek reményében megvették őt Burgundia hercegétől.

Jeanne-nak magas láza volt, és a doktorok eret akartak vágni rajta. Warwick rájuk szólt:

- Vigyázzatok ezzel! Amilyen körmönfont, még képes megölni magát.

Arra gondolt, hogy Jeanne letépné magáról a kötést, és inkább elvérezne, csak hogy elkerülhesse a máglyát.

Az orvosok végül mégis eret vágtak, s Jeanne mindjárt jobban érezte magát - de nem sokáig.

Jean d'Estivet-t annyira nyugtalanította és dühítette a mérgezés gyanúja, amire Jeanne célzott, hogy még aznap este visszament hozzá, és addig lármázott neki, míg csak újból fel nem szökött a láza.

Amikor Warwick meghallotta ezt, éktelen haragra gerjedt, mert megint csak az a veszély fenyegette, hogy e túlbuzgó bolond beavatkozása következtében kicsúszik keze közül a zsákmány. Alaposan lefordta d'Estivet-t, s ezzel sikerült megfékeznie.

Jeanne még két hétig feküdt betegen, azután lassan javulni kezdett. Változatlanul rossz bőrben volt, de élete már nem forgott veszélyben. Cauchon éppen ezért úgy vélte, éppen ideje már tennie valamit, összehívott néhány teológust, és elvitte őket Jeanne tömlöcébe. Manchon és én elkísértük őket; nekünk kellett a jegyzőkönyvet vezetnünk - azaz mindent felírunk, amit Cauchon hasznosnak tartott, de azonkívül egy árva szót sem.

Megdöbbsentem, amikor megláttam Jeanne-t. Mintha saját árnyéka lett volna. Szinte hihetetlen volt, hogy ez a bánatos, megtört, gyenge kis teremés ugyanaz a Jeanne d'Arc, akit annyiszor láttam már csapatai élén, amint ágyúdörgés és megannyi halálos veszedelem közepette bátran rohamra indul, összeszorult a szívem, hogy így kellett látnom.

Cauchont azonban egyáltalán nem indította meg. Elmondta szokásos hazug szónoklatainak egyikét, minden szavából csöpögött a képmutatás és álnokság. Azt mondta Jeanne-nak: egyik-felelete veszélyezteti a vallást, s mivel tudatlan, és nem ismeri az írást, ő idehívott néhány bölcs és derék férfiút, akik, ha kívánja, kioktathatják.

- Egyházi emberek vagyunk, és nemcsak jóindulatunk, de hivatásunk is megköveteli, hogy minden rendelkezésünkre álló módon megmentjük testedet-lelkedet, aminthogy ezt tennénk legközelebbi hozzátartozóink vagy önmagunk érdekében is. Ebben mi csak az anyaszentegyház példáját követjük, amely soha nem taszít el kebléről egyetlen megtérő lelket sem.

Jeanne megköszönte a jóindulatát, és azt mondta:

- Ha mégis betegségem kerekednék felül, s úgy kívánná Isten, hogy itt haljak meg, nagyon kérlek, hadd gyónhassak meg, s hadd vegyem magamhoz a Megváltó testét, hogy testem megszentelt földben nyugodhassék.

Cauchon úgy érezte, végre itt az alkalom; ez a legyengült lélek nyilván retteg attól, hogy kegyelem nélkül hal meg, s utóbb a pokol kínjait kell elszenvednie. Konoksága talán megtörik végre. S amit gondolt, ki is mondta:

- Ha élni kívánsz a szentségekkel, neked is fejet kell hajtanod egyházunk előtt, mint minden jó katolikusnak.

Kíváncsian várta a választ, de tévedett, ha azt hitte, hogy Jeanne megadja magát. Erről szó sem volt. Jeanne nem tette le a fegyvert; elfordult Cauchontól, s fáradtan annyit szólt:

- Nincs több mondanivalóm.

Cauchont felettébb bosszantotta a válasz: baljósan felemelte hangját, és kijelentette: minél inkább fenyegeti Jeanne-t a halál, annál inkább kellene változtatnia életén. Azután megismételte: addig nem teljesíti kérését, amíg alá nem veti magát az egyháznak.

- Ha itt halnék meg a börtönben, nagyon kérlek, temetess engem megszentelt földbe. Ha nem tennéd, Megváltómhöz fogok fellebbezni.

Ez a szópárbaj még jó darabig folytatódott, a végén Cauchon már egészen parancsolóan követelte: vesse alá magát s minden tettét az egyháznak. Ám a dühöngéssel és fenyegetőzéssel ezúttal sem ért el semmit. A gyenge testben erős lélek lakozott. Jeanne válasza nem volt újdonság számukra, hiszen ismerték és gyűlölték rendíthetlenségét.

- Történjék velem bármi, akkor se mondhatok mást, mint amit már elmondtam törvényszékeitek előtt.

A derék teológusok erre megint csak fordítottak egyet a dolgon, érvekkel, bizonyítékokkal, szentírásidézetekkel kezdték gyötörni, és minduntalan a szentségeket csillogtatták szomjas lelke előtt, hogy rávegyék, bízza küldetése megítélését az egyházra - azaz rájuk -, mintha *ők* lennének az egyház! De ezzel sem értek el semmit. Ha engem kérdeznek, megmondhattam volna nekik előre mindezt. De tőlem soha nem kérdeztek semmit; olyan jelentéktelennek tartottak, hogy még figyelemre se méltattak.

Látogatásuk újabb fenyegetéssel ért véget; olyan félelmetes fenyegetéssel, aminek hallatán minden katolikus keresztény úgy érezné, hogy megnyílik lába alatt a föld:

- Felszólítunk még egyszer: vesd alá magad az egyház parancsainak; ha nem engedelmeskedsz, kítaszítunk, mint egy pogányt!

Gondoljátok csak el! Nem kis dolog, ha valakit kítaszít az Egyház: ez a fenséges Hatalom, amely az egész emberiség sorsát a kezében tartja, és amelynek jogara messzebb ér, mint a menny legtávolabb pislogó csillagképei; uralkodik élők és holtak felett, akik a tisztító tűzben várják reszketve a szabadulást és a végítéletet; mosolyára megnyílnak előtted a mennyek kapui, ha meg összehúzza a szemöldökét, örökre a pokol tüzére kerül: e Hatalom mellett ugyanúgy árnyékba borul és eltölpül minden földi birodalom, mint ahogy a földi birodalmak mellett árnyékba borul és eltölpül egy kis falu pompája és minden nevezetessége. Ha valakit királya taszít ki - annak vége, s meghalni sem könnyű -, de ha valakit Róma, az egyház taszít ki, ahhoz képest a halál is semmiség, hiszen ez átad az *örök életnek* - de micsoda életnek.

Szinte láttam a parttalan tűztenger vörös hullámain, láttam kiemelkedni, küszködni, elsüllyedni s újra kiemelkedni a kárhozottak fekete tömegét, és tudtam, hogy ő is ezt látja képzeletében, amikor most eltűnődve hallgat. Azt hittem, most mégis beadja a derekát, sőt, bevallom, reméltem is, hiszen ezek az emberek képesek beváltani fenyegetéseiket, és kiszolgáltatni őt az örök szenvedésnek.

Bolond voltam, hogy erre gondoltam, és ebben reménykedtem. Jeanne d'Arcot más fából faragták, mint minket, ő ragaszkodott az elveihez, ragaszkodott az igazsághoz, ragaszkodott kimondott szavához tűzön-vízen át - mindez a vérében volt. Nem tudott megváltozni, ezt nem

tudta kiölni magából. Maga volt a Hűség, a megtestesült Rendíthetetlenség. Ha egyszer megvetette a lábát: onnan még a pokol sem mozdíthatta el.

A Hangok nem engedték meg, hogy úgy alávesse magát az Egyháznak, ahogy követelték - tehát kitartott. Tehettek vele akármit, ő csak várt engedelmesen.

Nehéz szívvel indultam kifelé Jeanne tömlöcéből; de ő nyugodt maradt, nem volt zaklatott. Úgy érezte, megtette kötelességét, és ez éppen elég; a következményekkel nem törődött. Befejezésül csak annyit mondott, nyugodtan, határozottan:

- Kereszténynek születtem, meg is kereszteltek, s jó keresztényként akarok meghalni is.

XV.

Két hét múlt el közben megint, május másodikát írtunk már. A levegő megenyhült: a tisztásokon és a völgyekben nyíltak már a vadvirágok, az erdőben megszólalt a madárdal, minden ragyogott a napfénytől, felüdült, felvidult a lélek, mindenki örült, s vidám bizakodás töltötte el a szíveket. A Szajrán túl dúsán zöldellő rétek húzódtak, a folyó tiszta és kedves volt, szigeteiről üde lombok bólogtak felénk, és ugyanez a kép tükröződött vissza még vonzóbban a csillogó vízből; a híd felől, a magas partmeredélyről megint elgyönyörködhattunk Rouenban, mert nincsen olyan város se égen, se földön, amely szebb, elragadóbb képet nyújtana.

De ha előbb azt mondtam, hogy mindenki boldog és bizakodó volt, ezt azért csak általánosságban értettem. Voltak kivételek: elsősorban mi, Jeanne d'Arc hívei, azután maga Jeanne, akit e fenyegető falak és tornyok csúcsai mögé zártak. Ott tűnődött a homályban, oly közel az áradó napfényhez, s mégis oly roppant távol tőle; ő, aki annyira vágyakozott utána, hogy bárcsak egy halvány sugarát megpillanthassa - s akitől oly könnyörtelenül megtagadták ezt azok a fekete talárba bújt farkasok, az életére törők, nevének befeketítői.

Cauchon készen állt, hogy folytassa alávaló munkáját. Újabb tervet agyalt ki. Meg akarta próbálni, mire juthat rábeszéléssel. Az volt a terve, hogy egy gyakorlott szakembert uszít Jeanne-ra, hadd árassza el érvekkel és ékesszóló magyarázatokkal. A tizenkét cikkely felolvasása nem szerepelt a tervben. Ekkora aljasságtól még Cauchon is visszariadt, pedig nem sok szégyenérzet volt benne.

Május másodikán tehát összegyűlt a sötét lelkű társaság a vár tágas csarnokának mélyén, a jókora teremben. Az elnöki székben ismét Beauvais püspöke ült, előtte meg hosszú sorban a hatvankét alárendelt bíró, valamint az örök és a jegyzők és külön asztalnál a szónok.

Azután meghallottuk a láncok csörgését; kisvártatva belépett Jeanne az őreivel, és elfoglalta helyét az elkülönített kis padon. Most sokkal jobb színben volt, két hétig nem zaklatták kihallgatásokkal, s ez visszaadta szépségét.

Körültekintett, és észrevette a szónokot. Alighanem megsejtette, mi következik.

A szónok előre leírta beszédét, s az egészet a kezében tartotta, bár látszólag bele se akart pillantani. Az iratköteg majdnem olyan vaskos volt, mint egy könyv. Eleinte folyékonyan beszélt, de azután egy szóvirág kellős közepén megakadt, valami nem jutott eszébe, s kénytelen volt sebtiben lopva belepillantani a kéziratba - ami erősen lerontotta a hatást. Ettől kezdve egyre jobban belezavarodott a mondókájába, már egészen belevörösödött az izgalomba, innen is, onnan is szánakozó megjegyzések hallatszottak, ami persze még inkább rontott a helyzetén, végül meg Jeanne szúrt közbe egy megjegyzést, ami végképp betette az ajtót.

- *Olvasd tovább a könyvedet* - mondta -, majd a végén felelek neked.

Már-már kegyetlenségnek számított, ahogy ezek a kipróbált cselszövők nevettek. A szónok oly riadtan és tanácstalanul pillantott körül, hogy majdnem mindenki megsajnálta, kis híján én is. Hát igen, Jeanne nagyon jól kipihente magát, és vele született csintalansága is előbukkant.

A szónok végre összeszedte magát, s ekkor igen bölcs dolgot mívelt: megfogadta Jeanne tanácsát, és nem próbálta tovább színlelni a rögtönzött szónoklást, hanem egyszerűen felolvasta beszédét a „könyvéből”. A beszéd valójában a tizenkét cikkely felére rövidített változata volt.

Időnként megállt, és kérdéseket tett fel Jeanne-nak, ő meg felelt. A szónok ismét kifejtette, mi az a Harcos Egyház, s újra felszólította Jeanne-t, ismerje el ennek illetékességét.

Jeanne ezúttal is azt felelte, amit eddig.

- Szerinted tévedhet az egyház?

- Hitem szerint nem; de azokért a tettekért és szavakért, melyeket Isten parancsából hajtottam végre és ejtettem ki a számon, csak Istennek felelek.

- Azt akarod ezzel mondani, hogy itt a földön nincs méltó bírád? Hát a mi Szentatyánk, a pápa, nem bírád?

- Erről most nem kívánok szólni. Az én bírám a mi Urunk, akinek mindenben engedelmeskedem.

Ekkor hangzott el a rettenetes kijelentés:

- Ha továbbra se ismered el az egyházat, az itt jelen levő bírák eretneknek nyilvánítanak, és máglyán égettetnek meg!

E szavak mindenki mást halálos rémülettel töltöttek el; Jeanne-ból azonban épp az ellenkező hatást váltották ki: bátorsága visszatért, és válaszából megint az a harcias hang csendült ki, amely annak idején úgy fellelkesítette katonáit, mint a kürtszó.

- Akkor se mondhatok nektek mást, mint amit már mondtam, és ha megpillantanám a lángot magam előtt, akkor is csak ugyanezt mondanám.

Felemelő érzés volt ismét hallani csatakiáltását, látni szemében a harci fényt. Jó néhányan fellelkesültek; valójában fellelkesült minden férfi, aki *férfi* volt, akár barát, akár ellenség, és a derék Manchon megint csak az életét kockáztatta, amikor jól olvasható betűkkel bátran, a jegyzőkönyv szélére jegyezte: „*Superba responsio!*”

„*Superba responsio!*” Bizony, igaza volt. Csakugyan „remekül felelt” ez a tizenkilenc éves lány, még a halál és pokol küszöbén is.

Persze, megint csak előkerült a férfiruha kérdése, mégpedig a szokott, fárasztó részletességgel; utána újra megpróbálkoztak a zsarolással is: felajánlották, hogy misét hallgathat, ha önként rászánja magát a ruhacserére. Jeanne ezúttal is azt felelte, amit már azelőtt akárhányszor:

- Ha megengedik, szívesen részt veszek minden egyházi szertartáson női köntösben, de ha vissza kell térnem a cellámba, újból felveszem a másikat.

Megpróbálták többször is csapdába csalni; különféle állítólagos javaslatokat tártak elé, azután kíváncsian várták: sikerül-e egyoldalú kötelezettségbe csalniuk. Jeanne azonban mindig átlátott a szitán, és elrontotta játszmájukat. A csapda formája rendszerint ez volt:

- Ha mi megengednénk, megtennéd ezt vagy azt?

Mire Jeanne mindig így vagy legalábbis ilyen értelemben felelt: Mihelyt megengeditek, megtudjátok.

Ezen a május másodikán Jeanne elemében volt. Helyén volt az esze, és bírái egyetlenegyszer sem csalhatták törbe. A tárgyalás nagyon sokáig tartott: az ellenfelek lépésről lépésre vívtak végig a rég ismert terepen, és kiváló szónok hiába vetette latba minden rábeszélő képességét, minden ékesszólását, az ütközet megint csak döntetlenül végződött: hatvanketten visszavonultak állásaikba, egymagában küzdő ellenfelük pedig ezúttal is megvédte hadállását.

XVI.

A ragyogó, pompás, elbűvölő időjárás - mint már említettem - mindenki szívét örömmel töltötte el; megelégnél, felderült egész Rouen, s lakosai boldogan felhasználták minden alkalmat, csakhogy kedvükre kinevethessék magukat. Amikor tehát híre ment, hogy a toronyban fogva tartott lányka ismét megcsúfolta Cauchon püspököt, mindenki szívből kacagott, még az ellenpárt hívei is, mert a püspököt mindnyájan gyűlölték. Igaz, a város angol érzelmű többsége Jeanne halálát kívánta, de ez nem tarthatta vissza őket attól, hogy ne kacagják ki azt, akit gyűlölnék. Az angol főnemeseket vagy a Cauchonnak szolgáló bírák nagy részét nem merték volna kinevetni, de Cauchonön vagy d'Estivet-n vagy akár Loyseleurön is annyit nevetettek, amennyi csak jólesett nekik - ezért senki nem jelentette fel őket.

A Cauchon meg cochon⁵ szó egyforma hangzása temérdek szójátékra adott alkalmat, és az emberek éltek is vele.

Némelyik szóvicc persze alaposan elkopott két-három hónap alatt, mert valahányszor a püspök új tárgyalást nyitott meg, Rouen népe mindig azt mondta: „Már megint ellett a koca.” Ha pedig kudarcot vallott, akkor a szó másik értelméből faragtak viccet, mondván: „Megint bakot lőtt a disznó!” Így azután május 3-án, amikor a városban sétáltunk Noëllel, magunk is hallottuk, amint néhány nagy szájú bábész nevetve meséli viccét, majd a következő csoporthoz sodródva, nagy büszkén újra elsüti.

- A koca már ötször ellett, de mind az ötször bakot lőtt velem!

Egyik-másik annyira nekibátorodott, hogy halkán bár, de kimondta:

- Hatvanhárom pap meg Anglia minden hatalma egy lány ellen, és ez a lány ötször verte meg őket a csatában!

Cauchon a hatalmas érseki palotában lakott, s bár ezt angol katonák őrizték, nem múlt el éjszaka, hogy a goromba tréfacsinálók ne festettek volna valamit a falakra. Bizony a legkülönbözőbb, még véletlenül sem hízelgő disznófigurákkal mázolták tele a szent falakat: a disznók általában püspöki palástot viseltek, fejükön pedig tiszteletlenül, hetykén félrekapott püspöksüveget.

Cauchon kerek egy hétig dühöngött és szitkozódott veresége és tehetetlensége miatt - de a végén megint kieszelt valami újat.

Május 9-én üzentek értünk a várból. Manchonnal együtt összeszedtük a dolgainkat, és elindultunk. Ezúttal nem a szokott toronyba vezettek minket, ahol Jeanne-t őrizték, hanem egy másikba. Kerek, tömör építmény volt, a legerősebb, legtömörebb anyagból.⁶

⁵ *Cochon*: disznó, sertés. *Cochonner* franciául: malacozni, elleni; és „bakot löni” is!

Amikor beléptünk a földszinti, kör alakú terembe, kis híján rosszul lettem attól, amit láttam - kínzószerszámok és hóhérok álltak ott készenlétben! Íme, ez volt a gonosz Cauchon leggonoszabb szándéka; ékesszóló bizonyíték amellest, hogy a szájalom kiveszett szívéből. Azt kell hinnem, sose ismerte az édesanyját, és nővére se volt soha.

Cauchon, továbbá az alinkvizítor és St. Corneille apátja, valamint még hat pap, közöttük az álnok Loyseleur már ott voltak. Az örök is a helyükön álltak, a kínpad mellett pedig a hóhér a segédeivel: mind karmazsinvörös mellényben és nadrágban, véres mesterségükhöz illő színben. Szinte már láttam Jeanne-t a kínpadon; lábát az egyik végéhez kötözik, kezét a másikhoz, a vörös óriások már a csörlőt forgatják, hogy kitepjék végtagjait. Szinte hallottam is már a csontok roppanását, az inak szakadását; csak azt az egyet nem értettem: hogyan ülhetnek itt ily higgadtan és közömbösen az irgalmas Jézus felkent szolgálói?

Nemsokára behozták Jeanne-t. Amikor meglátta a kínpadot meg a pribékeket, nyilván neki is az jutott az eszébe, mint nekem az imént; ennek ellenére nyoma sem volt arcán rémületnek vagy iszonyatnak. Kihúzta magát, kissé gúnyosan elhúzta az ajkát, de félelem nem látszott rajta.

Nevezetes ülés volt ez, jóllehet valamennyi közül a legrövidebb. Amikor Jeanne helyet foglalt, ismét felolvasták a „bűnlajstromát”, majd Cauchon ünnepélyes beszédet mondott, amelyben azt állította, hogy Jeanne a különböző tárgyalások során több kérdésre megtagadta a választ, néhány kérdésre pedig hazug választ adott, ezért ő most kiszedi belőle az igazat, méghozzá maradéktalanul.

Ezúttal nagyon magabiztosan beszélt; nyilván azt hitte, most végre sikerül megtörnie Jeanne makacs ellenállását. Abban bízott, hogy Jeanne majd sírva könyörög irgalomért. Ezúttal ő lesz a győztes, többé nem üzhetnek gúnyt belőle Rouenban. Persze, ő is csak ember volt, mint akárki más; ő se szerette, ha kinevetik. Emelt hangon szólt, és foltos arca gonosz gyönyörűségének s várható diadalának változatos színárnyalataiban - sárgában, vörösben, zöldben, bíborban - ragyogott felénk, néha meg oly lila volt, mint egy vízi hulláé - s ilyenkor volt a leghátborzongatóbb. A végén azután megint dühroham kapta el, és odakiáltott:

- Itt a kínpad, és itt állnak a mesterei! Elénk társz végre mindent, vagy készülj fel a kínvallatásra. Beszélj!

Jeanne minden hősöködés vagy kérkedés nélkül, nemes egyszerűséggel válaszolt:

- Nem mondhatok neked semmivel se többet, mint eddig; még akkor se, ha tagjaimat egyenként szaggatod ki testemből. És ha kínjaimban talán mégis *mást* mondanék, utána megint csak azt mondanám, hogy legfeljebb kínjaim szólaltak meg, de nem én magam.

Hiába, ezt a lelket nem tudták eltiporni. Láttátok volna Cauchont! Megint vereséget szenvedett, pedig erre most igazán nem számított. Másnap azt hallottam a városban, hogy előre leírta, sőt a zsebében magával is hozta Jeanne teljes vallomását, neki csak alá kellett volna írnia. Nem biztos, de valószínű, hogy így történt, mert az ő kézjegye egy vallomás alatt éppen az a fajta bizonyíték lett volna (a nyilvánosságra gyakorolt hatása miatt) - ami után Cauchon és hívei sóvárogtak.

De hát hiába igyekeztek eltiporni lelkét, hiába próbálták megzavarni ragyogó elméjét! Gondoljátok csak meg: milyen okos ez a válasz, mennyire bölcs - pedig egy tanulatlan lányka válasza. Azt hiszem, senkinek sem jutott még eszébe, hogy a szörnyű kínvallatással kicsikart

⁶ A torony alsó fele most is úgy áll, mint annak idején: a felsőbb részek azonban újabb keletűek. (Mark Twain)

vallomások nem feltétlenül fedik az igazságot és a valóságot, ám ez a tanulatlan parasztlány rögtön, ösztönösen rátapintott erre a tévedésre. Én is mindig azt hittem, hogy kínvallatásra mindenki mindent bevall. - Így tartotta a közhit, de azután előállt Jeanne, és e néhány egyszerű, józan szóval egyszeriben fényt derített körülöttünk mindenre. Mintha villám hasítana az éjszakába, s fényénél üde völgyek, ezüstös patakok, csillogó falvak és tanyák tárulnának elénk ott, ahol az imént még áthatolhatatlan sűrű sötétség borított mindent. Manchon oldalról lopva rám pillantott, s arca elárulta mély ámulatát; ugyanezt láttam mások tekintetén is. Tapasztalt, nagy műveltségű emberek voltak, de ez a falusi lányka még nekik is tudott újat mondani. Megütötte a fületem, ahogy valamelyik ezt mormolta magában:

- Valóban csodálatos teremtés. Rátette kezét egy elfogadott igazságra, amely olyan régi, mint a világ, és érintésére porrá és szemétté hullik az egész. Honnét származhat ez a bámulatos éleselméjűség?

A bírák összedugták a fejüket, és susorogni kezdtek. Itt-ott elcsípett szavaikból kiderült, hogy Cauchon meg Loyseleur ragaszkodnak a kínvallatáshoz, a többség viszont erősen ellenzi.

Végül Cauchon néhány goromba szóval félbeszakította a vitát, és visszaküldte Jeanne-t a tömlőcébe. Őszintén szólva, meglepődtem, mert nem számítottam arra, hogy a püspök meghátrál.

Manchon később elmondta, miért mondtak le a kínvallatásról. Két okuk volt rá. Egyrészt attól tartottak, hogy Jeanne belehal a kínzásokba - aminek az angolok cseppet se örültek volna, másrészt céltalan lett volna az egész, ha a végén Jeanne visszavonja mindazt, amit a kínzás alatt mond, arról meg éppenséggel nem lehetett szó, hogy aláírathatnak vele egy vallomást; erre még a kőpad sem tudná rávenni. Így hát megint kacaghatott egész Rouen, s kacagtak is három álló nap, mondván:

- Hatodszor is megellett a kocánk, de hatodszorra is bakot lőtt.

A palota falait új dísz ékesítette - a püspöksüveges disznó ezúttal egy kőpad roncsait cipeli haza vállán, mögötte Loyseleur sírdogál. Nagy jutalmat tűztek ki a mázokok fejére, de a kutya se jelentkezett. Még az angol örök is vaknak tettették magukat, csakhogy rajta ne kapják a művészeket munkájuk közben.

A püspök majd megpukkadt dühében. Sehogy se tudott kibékülni a gondolattal, hogy eltekintsenek a kínvallatástól. Eddigi ötletei közül ezt tartotta a legpompásabbnak, és semmiképpen sem akart lemondani róla. Ezért tizenkettedikére újból összehívta néhány csatlósát, s felszólította őket: egyezzenek bele a tervezett kínvallatásba. De megint csak kudarcot vallott. Voltak közöttük olyanok, akiket csakugyan meggyőztek Jeanne szavai; voltak, akik attól tartottak, hogy nem élné túl a kínvallatást; mások viszont eleve kételkedtek abban, hogy Jeanne-t bármiféle szenvedés árán is rá tudják venni hazug vallomás aláírására. A püspökkel együtt tizennégyen vettek részt a tanácskozáson. Tizennégyen közülük határozottan a kínvallatás ellen szavaztak, hiába gyalázta őket Cauchon. Mindössze ketten szavaztak mellette: Loyseleur és Thomas de Courcelles, a híres szónok, a neves ügyvéd, az ékesszólás nagymestere, akinek Jeanne azt mondta: „Olvassa tovább a könyvét.”

Öreg koromra megtanultam: ne becsméreljek másokat; de valahányszor ezek hárman jutnak eszembe - Cauchon, Courcelles és Loyseleur -, cserbenhagy minden mérsékletem.

XVII.

Újabb tíz nap telt el. Minden komoly tudomány s bölcsesség egyedüli őrei, a Párizsi Egyetem kiváló hittudósai, még mindig mérlegelték, fontolgatták és vitatták a Tizenkét Hazugságot.

Mínthogy nekem ebben a tíz napban nem sok dolgom akadt, legtöbbször csak Noëllel sétáltam a városban. De ebben sem telt sok gyönyörűségünk, nyomasztó gond ülte meg lelkünket, és Jeanne jövője az idő múlásával egyre sötétebb lett. Természetesen minduntalan összehasonlítottuk Jeanne körülményeit a magunkéval: mi szabadon mászkálhattunk a napfényen, ő meg sötétségben, megláncoltan raboskodik; mi megoszthattuk egymással minden gondunkat, őhöz meg be se léphetett senki; mi mindig segíthettünk magunkon valahogy, ő meg örökké csak nélkülözött. Pedig ha valaki, ő megszokta a szabadságot - most meg fogságban sínylődött; természeténél és szokásainál fogva boldognak érezte magát, ha a szabadban lehetett -, most viszont éjjel-nappal vasketreben senyved, mint valami állat; világeletében szerette a világosságot, most kísérteties homályban él; megszokta a pezsgő élet megannyi hangját, most meg csak az őrszem lépteinek egyhangú dobbanását figyelheti, amint elhalad cellája előtt; mindig örült, ha elcsevegetett pajtásaival - ott azonban nem válthat szót senkivel; azelőtt szívesen és könnyen kacagott - de most elnémult a kacagása; Jeanne-t az Isten is arra teremtette, hogy mindig vidáman, mosolyogva járjon közöttünk - itt azonban nyomasztó, keserű órák rabja, magatehetetlenül tűnődik szüntelen, gondolatai folyton ugyanabban a körben forognak, napkeltétől alkonyatig, alkonyattól napkeltéig, s csak töri a fejét, gyötri önmagát egészen a kimerülésig. Erre mondják: élőhalott - s csakugyan, nincs is erre találhatóbb szó. És volt még egy keserves dolog. Egy fiatal lánynak mindenféle bánatában mégiscsak a hozzá hasonló fiatal nők segíthetnek legtöbbször nyugtatgató vigasszal, biztató vagy bátorító szavakkal; az efféle kényes, gyengéd szolgálatra mégiscsak egyedül ők alkalmasak; ennek ellenére fogságának szomorú hónapjaiban egyetlen lányt vagy asszonyt se eresztettek be hozzá. Pedig mekkorát dobbant volna a szíve, ha egy női arcot megpillanthat!

Ilyen helyről, ilyen körülmények közül indult el tehát Jeanne d'Arc hétről hétre, hónapról hónapra, hogy mindenféle támogatás nélkül egymaga szálljon szembe Franciaország legkiválóbb elméivel, megmérkőzzön legravaszabb ötleteikkel, meghiúsítsa legagyafúrta terveiket, leleplezze és kikerülje mesterien álcázott kelepceiket s csapdáikat, megzavarja őket, sorban leszerelje támadásaikat, s minden összecsapás után ő maradjon a harctér ura. Rendületlenül állta a helyét, hű maradt hitéhez és eszményeihez, még akkor is, amikor kínvallatással vagy éppenséggel máglyahalállal fenyegették, s erre is csak azt felelte csendesen: „Történjék velem, aminek történnie kell; amit mondtam, amellet kintartok.”

Hát bizony, ha csakugyan fel akarjátok fogni, milyen nagyszerű volt Jeanne d'Arc lelke, milyen mély a bölcsessége, milyen ragyogó az elméje, azt kell tanulmányoznotok, ahogy ott harcolt egymagában, még hozzá nem csupán Franciaország legműveltebb s legokosabb embe-reivel, hanem a keresztény és pogány országok legaljasabb szélhámosaival, leghitványabb árulóival, legszívtelenebb gazembereivel.

Mindnyájan tudjuk: nagy volt a csatában; nagy a tervezésben; nagy a hűségben s hazaszere-tetben; nagy az elégedetlen vezetők meggyőzésében, a szemben álló érdekek és szenvedélyek összebékítésében, nagy abban, hogy fel tudta fedezni a rejtett érdemet és képességet; nagy az ékesszólásban, csodálatosan nagy abban, hogy a reményvesztett emberek szívébe nemes lelkesedést tudott önteni, hősöket tudott faragni a gyávákból; a rabszolgákból, ténfergőkből meg ajkukon dallal halálba menetelő ezredeket. De mindez felemelő tevékenység; egyaránt foglalkoztatták kezét, szívét, agyát; s ott volt a siker öröme, a lelkesedés és mozgás lendülete, a taps a győzelem után; élet és energia áradt minden cselekedetéből, a képességek fehéren izzottak - mert számára nem létezett aggodás, kétkedés vagy tehetetlenség.

Páratlan volt a mi Jeanne d'Arcunk mindig; mindig és mindenütt, de legfőképpen mégiscsak a roueni tárgyalásokon. Ott végképp felülemelkedett az emberi természet korlátain és gyengeségein, és ebben az elbátortalanító, gyötrelmes, reménytelen helyzetben véghezvitte ugyanazt, amit ragyogó erkölcsi és szellemi képességei birtokában véghezvihetett volna, ha segíti a remény, a bizalom, a fény, az itt-ott megpillantott barátságos tekintetek, s a becsületes és egyenlő küzdelem, amelyet végignéz és csodál a nagyvilág.

XVIII.

A tíznapos csend vége felé a Párizsi Egyetem megküldte határozatát a tizenkét cikkelyről. Jeanne-t mind a tizenkét pontban vétkesnek minősítették; elégtételképpen be kell ismernie valamennyi tévedését, különben kiszolgáltatják a világi hatalomnak, méltó büntetés végett.

Az egyetem valószínűleg már előre eldöntötte mindezt, még mielőtt a tizenkét cikkelyt elé terjesztették volna; mindazonáltal ötödikétől egészen tizennyolcadikáig tartott, míg határozatot hozott. Szerintem a késedelemnek az volt az oka, hogy két kérdésben nem tudtak tüstént megegyezni:

1. hogy vajon miféle gonosz lelkek lehettek azok, akiket Jeanne a Hangjainak nevezett,
2. továbbá, hogy vajon a szentjei csakugyan kizárólag franciául beszéltek-e?

Az egyetem határozottan kijelentette: ezek a Hangok csak gonosz lelkek hangjai lehettek; s minthogy ezt bizonyítaniok is kellett, hát nekiláttak. Rájöttek, kik lehettek ezek, s ítéletükben meg is nevezik őket: Belial, Sátán meg Behemót. Megvallom őszintén: én kétes dolognak tartottam ezt, ami nem sok hitre találhat, mégpedig azért, mert ha a Párizsi Egyetem valóban tudta volna, hogy erről a háromról van szó, akkor már csak a következetesség kedvéért is hozzá kellett volna tenniök, hogy *honnan* tudják, és ha már Jeanne megmagyarázta, honnan tudja, hogy *nem* ördögök, akkor nekik sem lett volna szabad megelégedni a puszta kijelentéssel. Hát nem ez lett volna ésszerű? Énszerintem tehát az egyetem érvelése egyszerűen tarthatatlan, s meg is mondom mindjárt, miért. Ők azt állítják, hogy Jeanne angyalai valójában álrühás ördögök, és azt tudjuk is mindnyájan, hogy az ördögök gyakran álcázzák magukat angyalnak - eddig a pontig tartható a Párizsi Egyetem nézete; csak hogy az egész érv tüstént visszájára fordul, ha azt állítják, hogy ők felismerik ezeket a szellemeket, de tagadják, hogy más is képes erre, még hozzá olyasvalaki, aki bátran felvehetné a versenyt az egyetem legjobb koponyáival.

Ebből az következik, hogy az egyetem hittudósainak is látniok kellett ezeket a teremtményeket, hogy felismerhessék őket; ha Jeanne tévedhetett, akkor ez azt bizonyítja, hogy ők is tévedhettek, hiszen ítélőképességük és elméjük semmivel sem volt tisztább, mint Jeanne-é.

A másik kérdéstről - amely véleményem szerint ugyancsak nehézségeket okozhatott, s az előbbivel együtt nyilván hozzájárult a Párizsi Egyetem válaszának késlekedéséhez - csak futólag beszélnek. Az egyetem tudósai istenkáromlásnak minősítették Jeanne kijelentését, mely szerint a szentek franciául beszéltek, s nem angolul - mintha ők is a franciákkal tartának. Énszerintem a hittudomány doktorai összekeverték két különböző dolgot: egyrészt azt bizonygatták, hogy Jeanne Hangjai valójában a Sátán meg két másik ördög voltak, másrészt azt, hogy a Hangok *nem* a franciákat támogatták - ezáltal hallgatólagosan elismerték, hogy az angolokat támogatták; ha viszont az angolokat támogatták, akkor szó se lehet arról, hogy ördögök. Zavarba ejtő helyzet volt. Minthogy pedig a Párizsi Egyetem a világ legbölcsebb, legtanultabb, legműveltebb testülete, érthető, hogy már csak jó hírneve érdekében is igyeke-

zett volna ésszerűen gondolkozni (ha tudott volna); ezért törték tehát a fejüket, napról napra, szüntelen, s igyekeztek kisütni valamit, ami ördögöknek minősítené a Hangokat az első cikkelyben, és angyaloknak a tizedikben. Hanem ez sehogy se sikerült nekik, s mivel nem találtak kiutat, a Párizsi Egyetem döntése így maradt fenn a mai napig - az első cikkely szerint ördögök a Hangok, a tizedik szerint angyalok.

A döntést követek hozták Rouenba, s azzal együtt egy levelet is Cauchonnak - dicsérték és magasztalták benne. Az egyetem tudósai elismerésüket fejezték ki fáradhatatlan buzgalmáért, amellyel leleplezte ezt a nőszemélyt, „aki elhintette a mētelyt szerte Nyugaton, az igazhivők között,” és viszonzásául „a mennyek dicsőségének örök koronáját” ígérték neki. Mindössze ezt - a mennyek koronáját; kötelezvényt, aláírás nélkül; valami távoli, túlvilági dolgot, de amiért a lelkét is odaadta volna Cauchon: a roueni érsekségről nem írtak egy kukkot se. A mennyek koronáját ígérik neki verejtékes munkája fejében - valóságos arcucsapás! Mi keresnivalója *őneki* a mennyben? Hiszen nem ismer ott senkit!

Május 19-én összeült ötven bíró az érseki palota termében, hogy eldöntsék Jeanne sorsát. Néhányan azt követelték: adják ki őt tüstént a világi hatalomnak, büntesse meg az; a többség azonban kitarzott emellett, hogy még egyszer „könyörületesen figyelmeztessék”. Így hát huszonharmadikán megint összeültek a várban, és elővezették Jeanne-t. Ezúttal Pierre Maurice, roueni kanonok intézett beszédet hozzá, s figyelmeztette: mentse meg életét és lelkét, ismerje be tévelygéseit, s vesse alá magát az egyháznak. Ha továbbra is konok marad, akkor bizonyos, hogy nem mentheti meg lelkét a kárhozattól, de valószínűleg testét se a tüztől. De Jeanne erre sem ingott meg. Ezt felelte:

- Ha elítélnétek, és itt látnám magam előtt a máglyát, a hóhér meg már gyújtaná is, sőt, mi több: ha magam is ott állnék a lángok között, akkor se mondanék egy szóval se többet, mint eddig, s kitartanék emellett, amíg csak élek.

Percekig tartó, nyomasztó csend követte szavait. Ebből már tudtam, mi következik. Cauchon megfontoltan és ünnepélyesen Maurice-hoz fordult:

- Van még valami mondanivalód?

A pap mélyen meghajolt, és azt mondta:

- Nincs, uram, semmi.

- Akkor a vádlottól kérdem: van-e még valami mondanivalója?

- Nekem sincs.

- Akkor a tárgyalást bezárom. Holnap kihirdetjük az ítéletet. Vezessék el a vádlottat.

Ha jól láttam, Jeanne most is emelt fővel, egyenes tartással hagyta el padját. De nem mernék megesküdni rá - szememet elhomályosította a könny.

Rákövetkező nap - május 24-ike volt. Éppen egy esztendeje annak, hogy utoljára láttam csapata élén, a csatamezőn, csillogó ezüstsisakjában, szélben lobogó ezüstköpenyében, amint magasra emelt karddal háromszori roham után elfoglalja a burgundok táborát, majd jobbra fordulva megtámadja a herceg tartalék seregét, és rájuk veti magát katonáival! És most ez a végzetes nap tér vissza megint - lássuk, most mit hoz?

XIX.

Jeanne-t elmarasztalták eretnekségben, boszorkányságban és mindazon szörnyű vétkekben, amit csak felsorol a Tizenkét Cikkely; élete most már Cauchon kezében volt, és ő bármely pillanatban máglyára küldhette volna. De nehogy azt higgyétek, elégedett volt művével! Mít érne az érseksége, ha az emberek fejükbe vennék, hogy ez az angol szolgálatban álló, elfogult papi csoport igaztalanul ítélte el és égettette el Jeanne d'Arcot, Franciaország szabadítóját? Így szent vértanúnak tartanak. Hamvából ezerszeres hatalommal támadna fel szelleme, és a tengerbe kergetné az angolokat, no meg Cauchont is velük együtt. A győzelemhez még hiányzott valami. Olyan bizonyítékokra volt szükség, amelyek mindenkit meggyőznek. Ilyen bizonyítékot márpedig csak egyvalaki szolgáltathatott: *maga Jeanne d'Arc*. Bűnösnek kell vallania magát - méghozzá nyilvánosan - legalábbis ezt a látszatot kell kelteni.

Igen ám, de hogyan? Hiszen eddig sem tudta megtörni Jeanne-t, jóllehet heteken át próbálkozott vele! Fenyegette már kínzással, fenyegette máglyával, ezek után mi volt még hátra? A betegség, a teljes kimerültség meg az, hogy megpillantsa az előtte lobogó máglyát!

Agyafűrt ötlet volt, nem vitás. Hiszen Jeanne mégiscsak nő; gyenge, kimerült, fiatal nő, nemének valamennyi gyengeségével.

Ismétlem: agyafűrt ötlet volt ez. Maga Jeanne is sejtetni engedte, hogy a kínpad szörnyű gyötrelmeivel sikerülhet hamis vallomást kicsikarniuk belőle. És ezt a célzást nem felejtették el.

Ugyanakkor arra is célzott, hogy a kínzás után azonnal visszavonja a vallomását. Ezt sem felejtették el.

Mint látjátok, tőle magától tanulták meg: mi a teendő. Először: ki kell meríteniök a végsőkig, és rá kell ijeszteniök a tűzzel. Másodsor: alá kell íratni vele a papirost, amíg a rémület hatása alatt áll.

Igen ám, de Jeanne mindenképpen követelné, hogy olvassák fel előtte azt a papirost. Ezt pedig nem mernék visszautasítani a nyilvánosság füle hallatára. S mi van, ha a felolvasás közben visszatér a bátorsága, és megtagadja az aláírást? Még ez sem olyan nagy akadály. Felolvashatnak neki valami rövid, érdektelen szöveget, azután ennek helyébe csempészhetik a hosszú, halálos ítéletet, és ezt írathatják alá vele.

De maradt ám még egy nehézség. Ha eskü alatt megtagadja vallomását, akkor már nem sújthatják halálbüntetéssel. Ebben az esetben az egyház továbbra is fogságban tarthatja, de nem ölheti meg. Ez viszont nem lesz jó - az angolokat csak halála elégítheti ki. Mert amíg él - akár tömlőben, akár szabadon -, rettegnek tőle. Eddig kétszer próbált már megszökni tömlőcéből.

De maradt ám még egy nehézség. Ha eskü alatt még mindenfélét ígérget Jeanne-nak; viszonzásul pedig csak azt kéri, ne öltjön többé férfiruhát. Amikor aztán sor kerül az ígéretnek beváltására, ő megszegi valamennyit, és ezzel eléri, hogy Jeanne se tartsa meg a magátét. E botlása miatt tehát mégiscsak máglyahalálra ítélnének, és a máglya készen is áll majd.

Ezek voltak hát a hadmozdulatok; nem kellett mást tenniük, csak sorra venni őket, és máris megnyerték a játszmát. Szinte azt is megmondhatta valaki előre: melyik nap megy majd a halálba ez a szegény elhagyatott lányka, akihez hasonló ártatlan és nemes lélek nem élt még egész Franciaországban.

Az idő nekik kedvezett - Jeanne lelke még nem gyengült el, éppoly fennkölt és határozott volt, mint eddig; ereje azonban napról napra fogyott, pedig az erős léleknek szüksége van az egészséges test támogatására.

Ma már mindenki tudja, mire készült Cauchon, de akkor, persze, nem tudhatták még. Több jel is arra mutat, hogy a winchesteri érsek kivételével még Warwick és a többi angol úr se ismerte a titkot; és a franciák közül is csak Loyseleur meg Beaupére tudhatta, mi készül. Néha még abban is kételkedtem, hogy ők ketten ismerik. De ha valaki, hát ők ketten ismerték.

Az elítéltnak általában megengedik, hogy utolsó éjszakáját nyugodtan, háborítatlanul töltsse, de ha igazat beszélt annak idején a fáma, szegény Jeanne-t még ettől a kegytől is megfosztották. Még egyszer becsempészték hozzá Loyseleurt, aki papként, a franciák titkos barátjaként s az angolok ellenségeként lépve fel, jó néhány órát töltött nála a tömlöcében, s kérve kérte, válassza „az egyetlen helyes és becsületes megoldást” - vesse alá magát az egyháznak, amint-hogy az minden jó kereszténynek kötelessége, és akkor menten kiszabadul az átkozott angolok karmai közül, átkerülhet az egyház börtönébe, ahol tisztességesebb bánásmódban lehet része, és az őrei is asszonyok lesznek. Tudta, mi fáj a legjobban Jeanne-nak, tudta, mennyire gyűlöletes számára a durva angol katonák jelenléte, s jól tudta azt is, hogy a Hangok bizonytalanul céloztak valamire, amit ő úgy értelmzett, hogy megszökhet vagy kiszabadulhat, aztán újból végigszáguldhathat Franciaországon és győzedelmesen befejezheti a nagy feladatot, amelyet a Mennytől kapott. És még valami: ha tovább gyengítheti amúgy is legyengült szervezetét azzal, hogy nem hagyja se aludni, se pihenni, akkor másnap kábult és álmos lesz, nem tud majd ellenállni a rábeszélésnek, a fenyegetőzésnek és a máglya látványának, s minthogy figyelme is lankadt lesz, játszva becsalogathatják a kelepccékbe, melyeket rendes állapotában hamar észrevenne.

Mondanom sem kell, hogy aznap éjszaka le se hunytam a szemem. De Noél sem. Még sötétedés előtt kimentünk a város főkapujához, minden reményünket Jeanne Hangjainak homályos jövődőlésébe vetve, mely mintha azt ígerte volna, hogy az utolsó pillanatban erőszak segítségével megszabadul. Akkorra már széltében-hosszában elterjedt a nagy újság, elítélték, és másnap, ítélethirdetés után, elevenen megégetik, így hát rengeteg ember tódult be a kapun. Sokat a katonák nem engedtek be: akinek nem volt passzusa, vagy gyanúsnak látszott. Alaposan szemügyre vettünk minden csoportot, de egyikben sem láttunk olyanokat, akik régi bajtársaink lehetek volna álsruhában. Még ismerős arc se akadt közöttük. Azután becsukódott a kapu, és mi nehéz szívvel visszafordultunk, csalódottabban, mint ahogy - akár szóban, akár gondolatban - bevallottuk volna.

Az utcákon izgatott emberek tömege hömpölygött fel s alá. Alig tudtunk utat törni magunknak. Éjfélre járt már, amikor céltalan ténfergésünk a gyönyörű St. Ouen templom közelébe sodort. Nagy volt itt a sürgés-forgás. A tér tele volt fáklyákkal és emberekkel; egy gondosan őrzött átjárón pedig munkások hada cipelte a deszkát meg a gerendát a temető irányába. Amikor megkérdeztük, mi készül itt, ezt válaszolták:

- Építik az emelvényt meg a máglyát. Vagy hírére se hallottátok még, hogy reggel megégetik azt a francia boszorkányt?

Továbbmentünk, de hajnalra megint csak ott leselkedtünk a városkapunál, s reményeinket ezúttal saját fáradtságunk és lázas gondolataink is felcsigázták. Azt hallottuk ugyanis, hogy hamarosan megérkezik Jumiéges apát is a szerzeteseivel, hogy végignézze az elégetést. Rögtön ábrándozni kezdtünk: elképzeltük, mi lenne, ha ez a kilencszáz szerzetes átválna Jeanne régi katonáivá, az apát meg La Hire-ré vagy Fattyúvá vagy D'Alenconná, figyeltük, amint zavartalanul bevonulnak a tiszteletteljesen utat nyitó tömeg sorfala között, és közben torkunkban dobogott a szívünk, szemünket könnyek lepték el a boldog büszkeségtől és az örömtől, megpróbáltunk be-bepillantani a csuklyák alá, hátha meglátunk egy ismerős arcot, s akkor jelt adunk, hogy mi is itt vagyunk, s örömezt készen állunk arra, hogy kiálljunk és meghaljunk a jó

ügyért. Ó, mi balgák! De hát akkor fiatalok voltunk, és az ifjúság, tudjátok, reménykedő és hiszékeny.

XX.

Reggel elfoglaltam kijelölt posztomat, az embermagasságú dobogón, a temetőben, a St. Ouen templom eresze alatt. Rengeteg pap, tehetős polgár meg jogász gyűlt össze ezen a dobogón. Valamivel távolabb egy másik, szélesebb emelvény állt; ezt kárpit védte a nap és az eső ellen, padozatát szőnyegek borították, és kényelmes székek sorakoztak rajta, s ezek közül kettő díszesebb és magasabb volt a többinél. Az egyikén a winchesteri bíboros őeminenciája ült - valóságos királyi herceg -, a másikon meg Cauchon, a beauvais-i püspök. Körülöttük három püspök ült még, továbbá az alinkvizítor, nyolc apát meg az a hatvankét szerzetes és jogász, akik legutóbb bíraskodtak Jeanne felett.

Húszlépcsnyire ettől az emelvénytől állt a harmadik - egy felfelé lépcsőzetesen keskenyedő, lapos tetejű kőgúla, tetején a máglyával. A máglya körül hatalmas rőzse- és tűzifakötegek tornyosultak. A gúla tövében három vörös ruhás alak strázsált: a hóhér és a segédei. Lábuknál, a hamuban még izzott a parázs, onnan egy-két lépcsnyire pedig a tartalék fa és rőzse vállig érő halmaza emelkedett - legalább hat málhásló kellett hozzá, hogy ideszállítsák. Gyengének, kényesnek, esendőnek látszunk, s mégis könnyebb egy gránitszobrot porrá égetni, mint az élő emberi testet.

A máglya láttán minden porcikámat fizikai fájdalom járta át; de hiába fordítottam el a tekintetem, újra meg újra oda kellett nézmem. Az iszonyat, a szörnyűség igézete ez.

Az emelvények és a máglya közötti területet angol katonák sorfala zárta körül; váll váll mellett álltak merev vigyázzban - csupa izmos, erős fickó -, s tetszetősek is fénylő vértjeikben; mögöttük viszont nem látszott más, csak a fejek sűrű erdeje, és ameddig a szemünk ellátott, minden ablak, minden háztető - még a legtávolabbi is - feketéllett az emberektől.

Ennek ellenére tökéletes csend volt - mintha halálba dermedt volna a világ. És ez a néma, ünnepélyes csend mind nyomasztóbbá vált a tompa félhomályban, most az ég alacsonyan szálló viharfelhők palástja alá rejtőzött, és a láthatár szélén itt-ott már villámlott is, s néha hallani lehetett a távoli mennydörgés tompa moráját.

Végül mégiscsak megtört a csend. A tér túlsó vége felől valami bizonytalan, s mégis ismerős hang ütötte meg a fülem - rövid, pattogó vezényszavak; azután rés támadt a tömegben, és feltűnt egy kemény, ütemes léptekkel menetelő csapat. Nagyot dobbant a szívem. Talán mégis La Hire meg az ördögei? Ó, nem - ők nem így lépnek! A fogoly jött fegyőrei kíséretében, és én újból elszomorodtam. Jeanne alig tudott lépni a gyengeségtől, mégis gyalog küldték; utolsó csepp erejét is ki akarták szívni. A távolság nem volt nagy - mindössze néhány száz méter, de annak, aki hónapokon át egy helyben feküdt leláncolva, és lábai elerőtlenedtek a tétlenségtől, még ez is megerőltető volt. Amellett Jeanne immár egy esztendeje csak a tömlőc nyirkos, hűvös levegőjét szívhatta, érthető tehát, ha most a tikkasztó nyári melegben csak vonszolta magát. Amikor a kimerültségtől roskadozva átlépte a kaput, a mellette lépkedő Loyseleur a fülébe súgott valamit. Mint utóbb kiderült, aznap reggel újból meglátogatta Jeanne-t a tömlőc-ben, és megint a legkülönbözőbb hazug ígérekkel próbálkozott. Ugyanez a szándék vezette most is, a kapunál. Kérve kérte, valljon be mindent, amit kérnek tőle, még nem késő, mert ha hallgat rá, menten megszabadul a rettegett angoloktól, és biztos oltalmat talál az Egyháznál. Nyomorult, kőszívű gazember!

Abban a szempillantásban, hogy Jeanne elfoglalta helyét az emelvényen, lehunyta a szemét, lehorgasztotta fejét, és összekulcsolva kezét az ölében, közönyösen üldögélt, szinte megnyugodva, hogy végre ülni hagyják. És az arca fehér volt megint, fehér, mint az alabástrom.

Milyen őszinte érdeklődés tükröződött a körötte álló embersokaság arcán, s milyen mohó kíváncsisággal bámultak erre a törékeny lánykára! S ez természetes, is, hiszen végre szemtől szembe láthatták Jeanne d'Arcot, akit mindig annyira szerettek volna látni, akinek híre-neve bejárta már egész Európát, és háttérbe szorított minden más hírességet - akit már akkor is csodált mindenki és csodálni fog ezentúl is, mindig, az idők végezetéig. Mintha könyv lett volna, úgy tudtam olvasni ámult arcukról kavargó gondolataikat: „Hát igaz lenne, hát hihető, hogy ez a csöppnyi teremtés, ez a páratlanul barátságos, nyájas, bájos arcú gyermek erődök ellen vezetett rohamot, diadalmas seregek élén vonult csatába, egyetlen leheletével elfújta útjából az angol haderőt, és egyes-egyedül hosszú küzdelmet vívott a francia elmék színéjével - s ha szabályosan vívtak volna, akkor ő kerekedik felül?”

Cauchon, úgy látszik, tartott Manchontól, aki láthatóan Jeanne-hoz húzott, mert egy idegen volt a vezető jegyző, s így mesteremmel csak ültünk és tétlenül szemlélődtünk.

Azt hittem, mindent elkövettek már, hogy kimerítsék Jeanne-t, de be kell vallanom, tévedtem: kitaláltak számára még valami egészen újat. Hosszú-hosszú prédikációt tartottak neki abban a tikkasztó hőségben.

Amikor a szónok belefogott, Jeanne kétségbeesetten s csalódottan pillantott fel, azután ismét lehajtotta a fejét. A szónok a híres Guillaume Erard volt. Beszédében a Tizenkét Hazugságot fejtegette. Részletesen Jeanne-ra öntötte mindazt a rágalmat, amit a méregpalack magába zárt, s fejéhez vágta azt a sok ocsmány elnevezést, ami a Tizenkét Hazugság címkepe volt; egyre nagyobb dührohamokba lovalta magát a beszéd során, ám fáradozása hiábavaló volt; Jeanne elmerült álmaiba, s meg se rezzent, mint aki nem hall semmit az egészből. A szónok végül is ezt a szóvirágot vágta ki: - Ó, drága Franciaország, mi mélyre süllyedtél! A kereszténység hona valál emberemlékezet óta, míg ez a Károly, aki királyodnak és uralkodódnak hirdeti magát, holott közönséges eretnek és szakadár, ránk nem uszítja e kijelentéseiben meg cselekedeteiben egyaránt hitvány, hírhedett nőszemélyt!

Erre Jeanne felemelte a fejét, és szemében felcsillant a régi tűz.

- Hozzád szólok, Jeanne - fordult feléje a szónok -, egyedül hozzád, s még egyszer mondom néked: a te királyod szakadár és eretnek!

Mocskolhatta Jeanne-t kedve szerint, ezzel ő nem törődött; hanem azt soha nem tűrte, hogy füle hallatára gyalázzák a királyt, ezt a hálátlan és hűtlen ebet, akinek e pillanatban is itt lenne a helye, hogy kardjával megfutamítsa az aljas férgeket, és megmentse legderekabb hívét. Azt, akinél derekabb híve egy királynak sem volt még. Jeanne felháborodottan a szónok felé fordult, és így vágott vissza:

- Szavamra, tévedsz, uram! Ha megöltök is, kimondom bátran, és megesküszöm, hogy királyunk a legkülönb keresztény és legodaadóbb híve hitünknek és egyházunknak!

Hatalmas tapsvihár tört ki e szavakra, és ez ugyancsak dühbe gurította a szónokot, aki egész idő alatt ezt szerette volna hallani, s most meg is hallhatta, csak hogy nem neki szólt: ő végezte a munka nehezét, a babérokat pedig ellenfele aratta le. Nagyot dobbantott, és odaüvöltött az örparancsnoknak:

- Hallgattasd el!

A hallgatóság kuncogni kezdett.

A tömeg nem nagyon tisztelt olyan felnőtt férfit, akinek az őrzőparancsnokot kell hívnia, hogy megvédje egy beteg leánykától.

Jeanne ezzel az egyetlen mondattal nagyobb kárt okozott a szónok ügyének, mint amennyit az használt egész beszédével; a jóember végképp zavarba jött, és nem tudta: hogy folytassa. De nem sokat kellett törnie a fejét - nem volt rá alkalma, hogy belefogjon. A nagyrészt angolpárti tömeg az emberi természet ellenállhatatlan törvényének engedelmeskedett: ujjongott és lelkesen tapsolt a csattanós válasz hallatán, akárki mondta is. A csócselék a szónok pártján volt; egy pillanatra ugyan megtévedt, de csak egy pillanatra - azután tüstént meggondolta magát, hiszen látni akarta: hogyan égetik meg ezt a lányt; s ha ez nagyobb késedelem nélkül kedvükre megtörténik, akkor meg lesz elégedve.

A pap tehát előírás szerint még egyszer felszólította Jeanne-t: vesse alá magát az egyháznak. Bízvást reménykedett a sikerben, mert Loyseleurtól meg Beaupére-től jól tudta, hogy Jeanne halálosan fáradt s oly kimerült, hogy képtelen már bármi ellenszegülésre. Mi tagadás, ha ránézett az ember, valóban azt kellett hinnie, nem téved. Ennek ellenére, Jeanne még egyszer összeszedte minden erejét, és fáradtan így szólt:

- Én már mindenre megfeleltem bíráimnak. Megmondtam, terjesszék szavaimat és tetteimet Szentatyánk, a pápa elé. Őhózzá, de mindenekelőtt Istenhez fellebbezek.

Vele született bölcsességével ismét fején találta a szöveget; roppant fontos dolgot mondott, bár ezt ő maga nem is sejtette. Csakhogy most már nem érhetett el vele semmit: már állt a máglya, és ezernyi ellenség vette körül. A papok mégis mind elsápadtak, és a szónok sürgősen másra fordította a szót. El is sápadhattak, mert ha Jeanne fellebbez a pápához, az megfosztja Cauchont a hatáskörétől, és érvényteleníti mindazt, amit ő meg a hívei eddig tettek és ezután akartak tenni.

Néhány szó után Jeanne megismételte, hogy ő mindent Isten parancsára tett és mondott; majd amikor újból a királyra és közös barátaikra terelődött a beszéd, egyszeriben a szavukba vágott:

- Tetteimért és szavaimért nem felelős sem a király, sem más. Ha tévesek, azért egyedül én vagyok a felelős, és senki más.

Ekkor azt kérdezték tőle: hajlandó-e visszavonni minden olyan szavát vagy tettét, amit bírái bűnösnek mondtak ki. Válasza megint csak iszonyatos kavarodást támasztott:

- Isten és a pápa döntésére bízik mindent.

Megint a pápa! Ugyancsak kínos helyzet volt. Íme, azt követelik valakitől, hogy ismerje el az egyház illetékességét, és ő szívesen bele is egyezik - a döntést az egyházfőre bízza! Hát kívánhatnak ennél többet?

A rémült papok összedugták a fejüket, suttogtak, tanácskoztak, s végül gyengén megalapozott döntést hoztak - bár szorongatott helyzetükben jobb nem is telhetett volna tőlük -, hogy egyrészt a pápa nagyon messze van; másrészt felesleges, hogy hozzá menjenek, mert a jelenlevő bírák is elegendő hatalommal és joggal rendelkeznek ahhoz, hogy megbirkózzanak az ügygel, sőt valójában ők maguk testesítik meg az „egyházat”. Máskor alighanem mosolyogtak volna hozzá önhittén, de most nem - most egyáltalán nem érezték magukat biztonságban.

A csócselék egyre türelmetlenebb lett, magatartása fenyegetővé vált, megunt már az álldogálást és a perzselő hőséget, meg aztán vihar is közeledett, a villám egyre fényesebben cikázott. Mihamarabb végére kellett hát járni a dolognak. Erard megmutatta Jeanne-nak az előre elkészített írást, és felszólította: revideálja eskü alatt minden előbbi vallomását.

- Hogy revideáljam? Mit jelent az?

Nem ismerte a szót. Massieu megmagyarázta neki. Megpróbálta felfogni az értelmét, de kimerültségében sehogy sem tudta összeszedni a gondolatait. Az idegen szavak zagyva összevisszaságban kavargtak agyában. Végző kétségbeesésében így kiáltott fel:

- Az egyetemes egyházhoz folyamodom, hogy kell-e revideálnom vagy sem!

- Revideáld most rögtön: vagy nyomban megégetünk!

E rettentő szavakra Jeanne felnézett, és csak ekkor pillantotta meg a máglyát meg a vörös parázshalmazt, amely a sötét viharfelhők homályában még ijesztőbbnek, még fenyegetőbbnek látszott. Lélegzete elakadt, tántorogva felállt, mosolyogni kezdett, és úgy meredt az emberekre meg az egész környezetre, mint aki már nem is lát semmit, vagy azt gondolja, álmodik, és nem is tudja, hol van.

A papok közrefogták és unszolni kezdték: írja már alá az írást; mind ezt kérte, sürgette, a téren rettenetes nyüzsgés-mozgás, ordítózás, izgalom keletkezett.

- Írd már alá! - kiáltották a papok. - Ha aláírod, megmenekülsz!

Loyseleur egészen közel hajolt hozzá, úgy biztatta:

- Hallgass rám, ne pusztítsd el magad!

Jeanne megtört hangon válaszolta:

- Rosszul teszitek, ha bűnre visztek engem.

Bírái is csatlakoztak a rábeszélőkhöz. Még az ő szívük is meglágyult:

- Ó, Jeanne, oly nagyon szánunk téged! Vond vissza, amit mondtál, máskülönben át kell adnunk a hóhérnak...

Ekkor a túlsó emelvényről egy másik ünnepélyesebb hang csendült fel, túlharsogva a morajt: Cauchon olvasta fel a halálos ítéletet.

Ez végképp meghaladta Jeanne erejét. Néhány pillanatig csak állt, és rémülten nézett körül, aztán lassan térdre ereszkedett, lehajtotta a fejét és így szólt:

- Alávetem magam.

Nem hagytak neki időt, hogy újra megfontolja, tudták, hogy veszélyes volna. Alighogy kiejtette száján e két szót; Massieu már olvasta is az írást, ő meg szinte öntudatlanul, gépiesen megismételt utána minden egyes szót, és közben *mosolygott* - mert gondolatai már messze jártak, valami más, boldogabb világban.

Ezután suttyomban gyorsan kicserélték a kurta, hatsoros iratot egy több oldalasra, ő meg - mindebből észre nem véve semmit - rátette a kézjegyet, szánalmasan mentegetőzve, hogy nem tud írni. Csakhogy az angol király egyik titkára éppen ezért volt ott, hogy ezen segítsen: ő vezette Jeanne kezét, s ő íratta így vele a nevét - *Johanne*.

Betetőzték hát aljas bűnüket. Jeanne aláírta - de mit írt alá? Ő nem tudta - amazok viszont annál jobban tudták. Aláírta, hogy bevallja: boszorkány ő, ördögök cimborája, hazug, káromolta Istent és az ő angyalait, elismeri, hogy vérszomjas, zendülések szítója, gonosz és kegyetlen, a sátán ügynöke; s kötelezi magát aláírásával is, hogy átöltözik női ruhába. Szerepelt benne jó néhány más kötelezettség is, de ezzel az eggel is el lehetett pusztítani.

Loyseleur odarohant hozzá, és megdicsérte, amiért *ilyen* okosan viselkedett.

Jeanne azonban még nem ocsúdott fel révületéből, alig hallott belőle valamit.

Ezután Cauchon felolvasta a határozatot, miszerint visszavonják előbbi döntésüket, nem közösítik ki, hanem visszafogadják hön szeretett egyháza kebelébe, a hit gyakorlásának valamennyi áldott előjogával. Ezt bizony meghallotta! Láttátok volna csak, mily hálásan ragyogott fel az arca, s hogy átszellemült az örömtől.

Hanem ez a boldogság nem sokáig tartott. Cauchon ugyanis a következő megsemmisítő szavakkal folytatta:

- S hogy csakugyan megbánhassa bűneit, és többé ne követhesse el azokat, örökös börtönbüntetésre ítéljük, ott éljen a szenvedés kenyerén s a gyötrelém vizén!

Örökös börtönbüntetésre! Erről sohasem volt szó! Se Loyseleur, se a többiek nem említettek neki ilyesmit. Loyseleur kifejezetten azt mondta és ígérte, hogy „minden rendben lesz”. Erard még az imént is azt ígérte az emelvényen, amikor váltig unszolta és biztatta az aláírásra, hogy *szabadon eresztik*.

Néhány pillanatig döbbenet, szótlanság meredt maga elé; azután eszébe jutott Cauchon félreérthetetlen ígérete - s ez valamennyire megvigasztalta -, hogy legalább egyházának rabja lesz, és a durva idegen katonák helyett asszonyok lesznek az őrei. Odafordult hát a papokhoz, és szomorú belenyugvással így szólt:

- Nos, egyházunk szolgálói, vigyetek tömlöcötökbe, és ne hagyjatok tovább az angolok kezében.
- S ezzel felnyalábolta a láncait, hogy induljon.

Cauchon azonban gúnyosan felnevetett, majd odaszólt a katonáknak: - Vigyetek csak vissza a foglyot oda, ahonnan hoztátok!

Szegény Jeanne némán és lesújtva megtorpant, mint akit a villám sújtott. Szánalmas látvány volt. Most értette csak meg, hogy becsapták, elámítottak, rászédtek.

Ekkor hirtelen dobpergés törte meg a csendet. Jeanne arca felragyogott - nyilván azt hitte, elérkezett a diadalmas szabadulás, amelyet a Hangok ígértek neki -, de azután eltűnt róla a fény, mindörökre, mert megpillantotta a valóságot - az őréséget, mely megint börtönébe kíséri. Ingatni kezdte a fejét, jobbra, balra, mint amikor valakit kimondhatatlan fájdalom gyötör, vagy meghasad a szíve; azután kezébe temette az arcát, és keservesen zokogva otthagytott minket.

XXI.

Nem valószínű, hogy a winchesteri bíboros kivételével bárki is ismerte volna Rouenban Cauchon sötét tervét, így aztán elképzelhetitek, mennyire ámult-bámult az odagyűlt tömeg meg az emelvényeken összesereglett papok és szerzetesek, amikor látták, hogy annyi gyötrelmes várakozás, annyi fárasztó huzavona után Jeanne végül mégis kicsúszik a markukból, és ép bőrrel távozik.

Néhány pillanatra szinte megbénult mindenki; se szólani, se moccanni nem tudtak a megdöbbenéstől, hogy a máglya ott áll előttük üresen, kiszemelt áldozata meg elvonult. Azután egyszerre csak dühöngeni és tombolni kezdtek, átkozódtak, szitkozódtak, árulást emlegettek, és vádakot szórtak a papokra, sőt, még köveket is: az egyik kis híján megölte a winchesteri kardinálist - éppen hogy elkerülte a fejét. Erről azonban az elhajítója nem tehetett, bizonyára izgatott volt, márpedig felindult állapotban senki nem tud pontosan célozni.

Jókora kavarodás támadt körülöttünk. A bíboros egyik káplánja például annyira megfélekezett az illendőségről, hogy sajnálatos módon még magát a beauvais-i püspök öméltóságát is megtámadta, s öklét rázva, ráordított:

- Istenemre mondom, aljas hitszegő vagy!

- Fogd be a szád. - Így a püspök.

Méghogy ő hitszegő! Éppen az ellenkezője; hiszen nincs az országban még egy francia, aki kevésbé szolgált volna rá, hogy az angolok ilyen váddal illessék.

Warwick grófja is kijött a sodrából. Bátor katona volt, de amikor az értelemre került a sor, és valamilyen mesteri ármányról, cselszövényről vagy fortélyról volt szó - ő se látott tovább az orránál, így hát a maga szókimondó, katonás módján ordítózni kezdett, és esküdözött, hogy az angol királyt áruló módon becsapták, mert túrték, hogy Jeanne d'Arc megszökjön a máglya elől. A többiek azonban halkán megnyugtatták:

- Csillapodj, uram, ne csinálj ebből gondot; kezünkre kerül, hamarosan.

Ez a hír alighanem elterjedt a városban is - elvégre a jó hír éppoly gyorsan száll, mint a rossz -, mert a dühöngők csakhamar lecsillapodtak, és hazamentek. Itt tartottunk délben, azon a félelmetes csütörtöki napon.

Elmondani sem tudom, mennyire örültünk Noëllel, hiszen mi sem voltunk beavatva. Csak azt tudtuk, hogy Jeanne él, és megmenekült. Egyelőre nem is kívántunk ennél többet. Majd megtudják a franciák, milyen gyalázatos dolgok történtek ma - s védelmére Franciaország bátor fiai mindjárt zászlaja alá sereglenek, ezek és ezek jönnek majd; haragjuk elsodor mindent, akár a felkorbácsolt tenger; megrohanják ezt az átkozott várost, Rouent - és akkor Jeanne d'Arc újra menetelni fog! Hat nap, hét nap: egy kurta hét, és a derék, hálás, felháborodott francia nép itt dörömböl a kapukon - számoljuk hát addig is az órákat, számoljuk a perceket, sőt akár a másodperceket is! Ó, boldog nap, ó, nagyszerű nap!

Nohát persze: fiatalok voltunk, nagyon-nagyon fiatalok.

Ha azt hiszitek, hogy a megtört fogoly pihenhetett és aludhatott egyet, miután maradék erejével visszavonszolta fáradt testét a tömlőcbe, tévedtek.

Ilyesmiről szó se lehetett. Cauchon néhány emberével tüstént utánament a cellába: Jeanne-t tompa kábulatban találták, testileg és szellemileg egyaránt kimerülten. Emlékeztették, hogy revideálta vallomását, meg hogy bizonyos ígéreteket tett - többek között, hogy újra női ruhát vesz fel, és ha visszaesik bűnébe, az egyház egyszer s mindenkorra kiközösíti. Hallotta a szavakat, de értelmük nem jutott el hozzá. Olyan volt, mint aki altatószert vett be, s most egy vágya maradt csak: aludni, megszabadulni a kínzástól, egyedül maradni. Jóformán nem is tudta, mit cselekszik, gépiesen engedelmeskedett kínzójának, és magára öltötte a női köntöst, amit Cauchon meg az emberei hoztak számára. Jóval később tért csak magához, de halvány fogalma sem volt róla, hogy mikor és hogyan történt ez a csere.

Cauchon boldogan és elégedetten távozott. Jeanne ellenkezés nélkül átöltözött női ruhába; és forma szerint figyelmeztették: nehogy visszaessen a bűnébe. Minderre tanúi is vannak. Jobban nem is állhatnának a dolgok, ugye?

De mi lesz, ha mégse esik vissza bűnébe?

Nos, akkor kényszerítenie kell rá.

Nem tudni biztosan, célzott-e Cauchon olyasmire az angol őrség előtt, hogy ezentúl ha keményebben s kegyetlenebbül találnának is banni foglyukkal, hivatalosan erről nem vesznek tudomást, mindenesetre az örök egyszeriben ezt a bánásmódot kezdték alkalmazni, és hivatalosan

valóban *nem* vettek erről tudomást. Ettől a perctől kezdve Jeanne élete úgyszólván elviselhetetlenné vált. Ne is kívánjátok tőlem, hogy bővebbet mondjak erről. Beszélni se akarok róla.

XXII.

A péntek és a szombat boldog nap volt számunkra, Noéllal. Gondolatainkat betöltötték álmoképeink: Franciaország megrázza üstökét - felkerekedik - itt áll a kapuk előtt - Rouen hamuvá ég, és Jeanne szabad! Képzeletünk lángra gyúlt, szinte önkívületbe sodort minket a büszkeség és az öröm. - Mint már mondtam: fiatalok voltunk.

Semmit sem tudtunk arról, hogy előző délután mi történt a tömlöcben. Úgy képzeltük most, hogy Jeanne fejet hajtott az egyház előtt, és az irgalmasan visszafogadta őt kebelébe, gyengédebben bánnak vele, s igyekeznek kellemessé és kényelmessé tenni fogságát, amennyire csak lehet. Efelől tehát tökéletesen megnyugodván, nem volt más gondunk, mint hogy eltervezzük, milyen részt vállalunk a nagy leszámolásban. Képzeletben újra meg újra megvívtuk harcunkat; ezzel telt el ez a két boldog nap - legboldogabb két napja életemnek.

Felvirradt a vasárnap. Felébredtem, gyönyörködtem a balzsamos, enyhe reggelben, s gondolkodtam. A nagy leszámolás járt az eszemben, ez kötötte le minden gondolatomat, szinte megrészegettem tőle.

Az utca felől, messziről, kiabálásra lettem figyelmes. A hang csakhamar közelebb ért, és kivehettem a szavakat:

„Jeanne d'Arc visszaesett bűnébe! Ütött a boszorkány végórája!”

Elállt a szívverésem, megfagyott a vér ereimben. Több mint hatvan éve ennek, de még most is fülemben cseng ez a diadalordítás, oly tisztán, mint akkor, azon a rég letűnt nyári reggelen. Különösen teremtettek meg bennünket: boldog emlékeink tovaszállnak, csak a szomorúak maradnak meg emlékezetünkben.

Hamarosan megszaporodtak a hangok: tíz, húsz, száz kiáltás hallatszott már; mintha az egész világ ettől a kegyetlen örömtől harsogott volna. És más zajok is hallatszottak: rohanó léptek csattogása, vidám örömujjongás, durva röhögés, dobpergés, rezesbandák csinnadrattája gyalázta a vasárnap áhítatát.

Késő délután parancs jött, hogy Manchon és én jelenjünk meg Jeanne tömlöcében. Cauchon küldött értünk. Ekkor azonban ismét bizalmatlanság lett úrrá az angolokon meg katonáikon, s az egész város dühöngött, fenyegetőzött. Ennek számos tanújelét láthattuk ablakunkból: öklüket rázó, sötét tekintetű, haragvó embertömegek hömpölyögtek az utcán.

Azután megtudtuk, hogy fenn a várban valóban rosszul mennek a dolgok; nagy tömeg gyűlt össze - köztük sok kapatos angol katona, akik azt mesélgették, hogy hazugság az egész „visszaesés”, mindez a papok fortélyja csak. A szavakat csakhamar tettek váltották fel: elfogtak néhány papot, akik épp a várba igyekeztek, és bizony nem kevés erőfeszítésbe került kiszabadítani őket a kezük közül s megóvni életüket.

Ezért aztán Manchon megtagadta a parancsot. Azt felelte, egyetlen lépést se tesz, amíg Warwick nem küld őrseget védelmünkre. Warwick teljesítette a kérést: másnap reggel néhány katonát küldött értünk, s mi elindultunk. A helyzet időközben tovább romlott. A katonák megvédték ugyan bennünket a tetteges bántalmazástól, de amint átfurakodtunk a várat körülvevő csöcselék gyűrűjén, csak úgy záporoztak felénk a sértő, gyalázó megjegyzések. Engem meglehetősen hidegen hagyott a dolog, és titkon örömmel azt gondoltam magamban: „Meg-

álljatok, barátocskáim, három-négy nap múlva egészen másképp beszéltek majd - de akkor én is ott leszek”.

Az én szememben ezek az emberek már halottak voltak. Ugyan hány maradhat életben az elkövetkező leszámolás után? Bizonyára nem több, mint amennyivel röpke félóra alatt a hóhér kényelmesen elszórakozhat.

Kiderült, hogy a hírek igazat mondanak. Jeanne csakugyan visszaesett bűnébe. Ott ült, megláncolva, megint csak férfiruhában.

Senkit se vádolt. Ez rá vallott. Nem volt természete, hogy úr parancsáért a szolgát hibáztassa. Agya közben kitisztult, és rájött, kinek a keze volt abban, hogy így rászedték őt előző reggel: nem a szolgálé, hanem az úré - Cauchoné.

Elmondom, hogyan történt. Vasárnap hajnalban, mialatt Jeanne aludt, egyik öre ellopta női köntösét, s helyébe tette férfiöltözékét. Mikor felébredt, kérte a másik ruhát, de az őr nem akarta visszaadni. Jeanne hiába tiltakozott, mondván, hogy nem viselhet férfiruhát, továbbra sem voltak hajlandók visszaadni. Kénytelen volt hát felvenni az illendőség miatt, meg aztán belátta, hogy úgyse menekülhet a haláltól, ha ilyen álnokságokkal kell megküzdenie életéért. Belefáradt már szegény a küzdelembe.

Mi közvetlenül Cauchon, az inkvizítor meg a többiek nyomában léptünk be. Hatan vagy nyolcan lehettek. Amikor megláttam Jeanne-t, amint ott ül csüggedten, reménye vesztetten s még mindig láncra verve, nem tudtam mire véljem a helyzetet. Én egészen másra számítottam, s a látvány megdöbbenett. Talán kételkedtem benne, hogy csakugyan visszaesett bűnébe; lehetséges, hogy elhittem, csak nem ébredtem tudatára.

Cauchon győzelme teljes volt. Ingerült, bosszús arckifejezése egyik pillanatról a másikra megváltozott: derűs elégedettség és káröröm sugárzott róla. Talárját maga után vonva előrelépett, majd szétvetett lábbal, önelégülten megállt Jeanne előtt, és letekintett erre a szegény, tönkretett teremtségre, akinek segítségével magas posztra juthat a világmindenség Ura, az emberiség Megváltója, a szelíd és irgalmas Jézus szolgálói között - feltéve, hogy Anglia betartja ígéretét, amelyet egy olyan embernek tett, aki még hírből sem ismeri az adott szó szentségét.

Azután a bírák kérdegetni kezdték Jeanne-t. Egyikük - név szerint Marguerie, akibe több ész szorult, mint óvatosság - a ruhacsere láttán megjegyezte:

- Gyanús nekem ez a dolog. Nem érteni, hogyan történhetett, hacsak nem jártak kezére mások is. Nincs ekörül valami hiba?

- Ezer ördög! - ripakodott rá Cauchon tajtékozva. - Fogd be a szád!

- Áruló bérenc! - ordították Marguerie-re az őrt álló katonák, és lándzsáikat rászegezve nekirohantak. Csak nagy nehezen sikerült megakadályozni, hogy át ne döfjék. Nem is próbált többet segédkezni a vallatásban, szegény feje. A többiek folytatták a faggatást:

- Miért vetted fel megint a férfiruhát?

Nem értettem jól, mit felelt rá, mert az egyik katona éppen akkor nagy zajjal elejtette az alabárdját; de ha jól hallottam, Jeanne azt mondta, hogy önszántából vette vissza.

- De hiszen megesküdtél rá, hogy nem veszed vissza!

Aggódva vártam, mit felel erre a kérdésre, de válasza nem okozott csalódást. Egészen halkán így szólt:

- Soha nem volt szándékomban megesküdni, s nem is foghatom fel soha, hogyan tehettem.

Íme, ez volt a bizonyíték, hogy azon a csütörtökön az emelvényen önkívületben beszélt. Azután hozzátette:

- De jogom volt visszavenni a ruhát, hiszen nem tartottátok be ígéreteiteket, hogy misére mehetek, áldozhatok, s hogy megszabadulhatok bilincseimtől. Mint látjátok, a láncok most is rajtam vannak.

- Mindegy, vallomásodban megígérted, hogy nem öltesz többé férfiruhát.

Ekkor Jeanne szomorúan feléjük nyújtotta bilincsbe vert kezét, s így szólt:

- Inkább meghalok, mintsem hogy így éljek továbbra is. De ha leveszitek rólam, ha misét hallgathatok, ha átkerülök az egyház fogságába, és ha asszonyok lesznek körülöttem, fejet hajtok és engedelmesen megteszem mindazt, amit ti jónak találtok.

Cauchon csak gúnyosan szipákolt erre. Hogy ő tiszteletben tartsa, amire maga meg társai elkötelezték magukat? Beváltsa az ígéreteket? Ugyan, mire való lenne? Az ígéretre csak addig volt szükség, míg előbbre vitték ügyét - most valami újabb, eredményesebb eszköz kellett. A férfiruha visszavétele gyakorlatilag megfelelt a célnak, de talán rávehetik Jeanne-t, hogy még valamivel tetézzé végzetes bűnét, így hát megkérdezte tőle, beszélt-e csütörtök óta a Hangokkal - s egyúttal emlékeztette vallomásának revideálására.

- Igen - felelte; és kiderült, hogy éppen a revideálásról szóltak vele. Azt kell hinnem, *elmondták* neki. Ismét kijelentette, hogy küldetése a mennytől származik. Arckifejezése nyugodt volt, mint azé, aki nincs tudatában, hogy valaha is tudva és akarva megtagadta volna ezt. Így újra meggyőződhettem róla, hogy nem emlékszik, mit cselekedett azon a csütörtöki napon, ott az emelvényen. Befejezésül azt mondta:

- A Hangok azt mondták, helytelen volt, hogy azt vallottam: tévesen cselekedtem. - Felsőhajtott és őszintén hozzáfűzte. - Csak azért tettem, mert annyira félttem a tüztől.

Csakugyan ez bírta rá, hogy aláírjon egy papirost, melynek tartalmát akkor nem értette, de annál jobban érti most, a Hangok kinyilatkoztatásaiból meg kínnak bizonyítékaiból.

Megint magánál volt, kimerültsége is elmúlt; visszatért bátorsága és ezzel együtt vele született igazságszeretete is. Merészen és higgadtan jelentette ki mindezt, pedig tudta, hogy ezzel megint csak a rettegett lángok hatalmába adja magát.

Teljesen őszinte, mentegetőzéstől vagy titkolózástól mentes, hosszú választ adott. Elborzadtam hallatán, tudván, hogy saját halálos ítéletét mondta ki. Szegény Manchon is tisztában volt ezzel, mert a margóra odáírta:

„*Responsio mortifera.*”

Végzetes válasz. Minden jelenlévő tudta, hogy az. Azután csend hullott ránk, olyan csend, mint a betegszobában, mikor a haldokló mellett virrasztók mély lélegzetet vesznek, s halkán így szólnak egymáshoz: „Bevégeztetett.”

Itt is bevégeztetett, Cauchon azonban visszavonhatatlanul befejezetté kívánta tenni az ügyet, s ezért néhány pillanat múlva a következő kérdést tette fel:

- Továbbra is hiszed, hogy Szent Margit és Szent Katalin szólt hozzád a Hangok útján?

- Igen, minthogy azt is hiszem, hogy a Hangok Istentől jönnek.

- Annak ellenére, hogy a vesztőhelyen megtagadtad őket?

Jeanne ekkor félreérthetetlenül és világosan megismételte, hogy sohasem volt szándékában megtagadni őket; és ha - ezt a szócskát jól megjegyeztem -, ha mégis visszavont és megtagadott bizonyos dolgokat a vesztőhelyen, ennek oka csakis a tűztől való félelme volt, nem pedig a meggyőződés.

Most már egészen bizonyos, hogy nem tudta, mit művelt ott a vesztőhelyen. Csak utólag tudta meg ezektől az emberektől meg a Hangoktól.

Ezt a fájdalmas jelenetet a következő, szívet tépően szomorú szavakkal zárta le:

- Szeretném egyben leróni vezeklésemet; engedjete meghalnom. Nem bírom elviselni tovább rabságomat.

Lelkét a napfény, a szabadság éltette; annyira vágyta a szabadulást, hogy bármilyen áron, akár még így is elfogadta.

A bírák közül többen bánatosan, letörtén hagyták el a helyet, mások viszont éppen ellenkező hangulatban. A várudvaron Warwick grófja és még ötven angol leste a híreket. Amint Cauchon meglátta őket - *nevetve* -, odakiáltotta nekik:

- Nyugodtan alhattok már - végleg elintéztük!

XXIII.

Csak fiatal emberek zuhanhatnak oly mélyen a kétségbeesés örvényébe, ahogy mi ekkor, de az is igaz, hogy csak fiatalok reménye éledhet újjá oly gyorsan, mint a miénk. Megint felidéztek a Hangok határozatlan ígérését, s azt mondtuk egymásnak, hogy a dicsőséges felszabadulásnak az „utolsó pillanatban” kell történnie; - „az utolsó pillanat azonban csak most érkezett el; most jön majd a király, La Hire, s velük a régi harcosok, mögöttük meg egész Franciaország!” Így aztán megint reménykedni kezdtünk; szinte hallottuk már az acél csattogásának vérpezsdítő muzsikáját, a csatakiáltásokat meg a roham zivajját, szinte már láttuk láncaitól megszabadult foglyunkat, karddal a kezében.

De ez az álmunk is elszállt, szétfoszlott. Késő éjjel bejött Manchon, s így szólt:

- Most jövök a tömlőből. Üzenetem van számodra attól a szerencsétlen gyermektől.

Üzenet számomra! Ha jobban figyelt volna engem, azt hiszem, felfedezte volna, ki vagyok - felfedezte volna, hogy a fogoly iránt mutatott közömbösségem merő színlelés; ez a megtiszteltetés ugyanis annyira megindított és felizgatott, hogy elvesztettem lélekjelenléteimet, s ez minden bizonnal meglátszott az arcomon meg a viselkedésem.

- Azt mondja tisztelendőséged, hogy nekem üzent?

- Igen. Szeretné, ha megtennél neki valamit. Azt, mondta, észrevette azt a fiatalembert, aki segédkezik nekem, s úgy látja, jóindulatú; mit gondolok, megtenne-e neki egy szívességek. Azt feleltem, tudom, hogy megtennéd, és megkérdeztem tőle, mi lenne az, mire ő azt mondta, írál-e egy levelet az édesanyjának? Én pedig azt mondtam, írál, és hozzátettem, hogy magam is megtenném, örömmel; ő azonban visszautasította, mondván, hogy elég nekem a magam dolga, viszont a fiatalembernek bizonyára nem okozna gondot megtenni ezt a szolgálatot, minthogy ő maga járatlan az írás mesterségében. Ekkor érted akartam küldeni, mire szomorú arckifejezése egyszeriben megváltozott. Mintha csak régi barátját várná, szegény, magára hagyatott teremtés. De nem kaptam engedélyt. Mindent megtettem, ami tőlem telt, de a rendelkezések most is éppoly szigorúak, mint eddig: az ajtók most sem nyílhatnak meg senki

előtt, a hivatalos személyek kivételével; most se válthat vele szót senki, csak a hivatalos személyek. Amikor visszamentem és megmondtam neki, felsóhajtott és megint elszomorodott. Elmondanám, mit kell írnod az édesanyjának. Furcsa üzenet, legalábbis részben, én ugyan nem értem, de azt mondta, édesanyja megérti majd. Azt kéri, „továbbítsd szívből jövő, szeretetteljes üdvözlését családjának meg falubeli barátainak, s írd meg nekik, nincs többé menekvés, mert ma éjszaka - immár harmadszor és utoljára ebben az esztendőben - megjelent neki a Fa”.

- Milyen különös!

- Igen, *valóban* különös, de hát, ezt mondta, és hozzátette, hogy a szülei érteni fogják. Akkor egy darabig álmaiba és gondolataiba merült, ajkai mozogtak, s valami verset mormolt, kétszer-háromszor is elismételte, és úgy láttam, ettől megnyugodott. Leírtam, gondolván, hogy kapcsolatban lehet a levéllel, s hasznát veheted; bár szerintem csak valamiféle emlék lehet, amely minden ok nélkül merült fel fáradt elméjében, értelme nincsen, jelentősége pedig még kevesebb.

Elvettem tőle a papírdarabkát, s valóban azt olvastam rajta, amit előre tudtam, hogy majd olvashatok:

*Ha sorsunk idegenbe vet
S nem jön hazánkból üzenet,
Jelenj meg te nekünk!*

Ebből már tudtam, hogy nincs többé remény. Tudtam, hogy Jeanne levele nemcsak a családjának szól, hanem Noëlnek és nekem is, célja pedig az, hogy kioltsa szívünkben a hiú reményeket. Azt akarta, hogy az ő szájából halljuk meg a reánk váró csapást, és katonái lévén, parancsot halljunk ki belőle: viseljük el úgy, ahogy hozzánk és őhöz illik, vessük alá magunkat Isten akaratának; és találjunk gyógyírt bánatunkra. Ilyen volt ő: mindig csak másokkal gondolt, soha magával. Igen, fájt a szíve értünk; még most is talált időt számunkra, leghívebb szolgálói számára, megkísérelte enyhíteni fájdalmunkat, könnyíteni bánatunk terhén - ő, ki megízlelte a keserűség poharát; ő, ki már ott járt a halál völgyének árnyai között.

Megírtam a levelet. Mondanom sem kell talán, mekkora fájdalomba került. Ugyanazzal a fából készült írószerszámmal írtam, mely pergamenre vetette Jeanne d'Arc első tollbamondását: a felszólítást az angolokhoz - két évvel előbb, amikor még tizenhét éves sem volt. Most pedig utolsó szavait írtam le vele, s utána kettétörtem. A toll, mely Jeanne d'Arcot szolgálta, soha többé ne szolgáljon mást!

Másnap, május 29-én, Cauchon összehívta lakójait, akik közül negyvenkettő meg is jelent. Jólesik azt hinnem, hogy a többi húsz szégyellten eljön. Az a negyvenkettő pedig kimondotta: Jeanne visszaeső eretnek; át kell adni a világi hatalomnak. Cauchon megköszönte fáradozásukat, azután parancsot adott, hogy másnap reggel vezessék Jeanne-t az öreg Piac néven ismert térre, adják át a polgári bíróságnak, az meg a hóhérnak. Ez a máglyát jelentette.

Huszonkilencedikén, kedden, egész délután és este erről beszélt mindenki; a környékről Rouenba özönlöttek az emberek, hogy lássák a tragédiát - legalábbis azok, akik bizonyítani tudták az angolok iránti rokonszenvüket, s bebocsátásra számíthattak. Az utcán nőttön-nőtt a tolongás, az izgalom egyre magasabb fokra hágott. Ekkor megint megfigyelhettük, hogy ezek közül az emberek közül soknak szívében szánalom ébredt Jeanne iránt. Valahányszor nagy veszély fenyegette, ez mindig megnyilvánult. Most is felszínre került - megnyilvánulása pedig az arcokon tükröződő, szánalomteli, néma bánat volt.

Szerdán kora reggel elküldték Martin Ladvenu-t és még egy szerzetest, hogy készítsék fel Jeanne-t a halálra; Manchon és én is velük tartottunk. Nehéz szolgálat volt ez számomra. Jó ideig bolyongtunk a sötét folyosókon, jobbra-balra kanyarogva, egyre beljebb, beljebb,

egészen a körengeteg szívéig, míg végül is ott álltunk Jeanne színe előtt. De ő ezt nem tudta. Ott ült, ölében nyugtatva kezét, lehorgasztott fejjel, gondolataiba merülten, bánatos arccal. Nem tudhattuk, hol járnak gondolatai. Talán otthon, a békés legelőkön, barátainál, akiket sose láthat többé? Talán az őt ért méltánytalanságokon, elhagyatottságán, a kegyetlenkedéseken, amelyek osztályrészéül jutottak? Vagy a hön áhított halálon, ami most már oly közeli? Vagy talán a halál *nemén*, amit el kell szenvednie? Reméltem, hogy nem; mert ő egyetlen halál-nemtől félt csak, de attól kimondhatatlanul. Azt hiszem, annyira félt tőle, hogy erős akaratával kizárta gondolatai közül, kirekesztette agyából, s abban bízott, hogy Isten megkönyörül rajta, könnyebb halált küld reá; így hát az is lehetséges, hogy a szörnyű hír, amit vittünk neki, végül is meglepetés volt számára.

Csendben álltunk egy darabig, de még mindig nem vett észre bennünket, még mindig messze járt, mélyen elmerült szomorú töprengésébe. Ekkor halkán megszólalt Martin Ladvenu:

- Jeanne.

Erre felnézett, kissé megriadva, s halvány mosollyal így szólt:

- Beszélj! Üzenetet hoztál?

- Azt, szegény gyermekem. Próbáld elviselni. Mit gondolsz, el bírod viselni?

- El - válaszolta egészen halkán, s megint lehajtotta a fejét.

- Azért jöttem, hogy felkészítselek a halálra.

Enyhe borzongás futott át legyöngült testén. Jeanne nem szólt semmit. A csendben lélegzetünket is hallhattuk. Azután megszólalt, és nagyon csendesesen azt mondta:

- Mikor lesz?

Távoli harangszó tompa zengése ütötte meg fülünket.

- Most. Az idő már elérkezett.

Ismét enyhe borzongás futott át rajta.

- Ilyen hamar, ó, ilyen hamar!

Hosszú csend követte szavait: csak a távoli harangzúgás hallatszott. Mozdulatlanul, várakozásteljesen álltunk. Végül megtört a csend:

- Hogyan kell meghalnom?

- Máglyán!

- Ó, tudtam! tudtam! - Vadul talpra ugrott, ujjait a hajába mélyesztette, és kitört belőle a zokogás. Szánalmas látvány volt, ahogy szomorúan, panaszosan siratta magát, majd egyikünkötől a másikunkig fordult, és könnyörgő tekintettel kutatta arcunkat, utolsó reményével a barátság és segítség jelét - ő sohasem tagadta ezt meg senkifiatól, még sebesült ellenségétől sem a csatatéren.

- Ó, mily kegyetlenül bántok el velem! És testemnek, melyet soha nem ért mocsok, ma hamuvá kell enyésznie? Ó, inkább fejeznék le hétszer egymás után, semhogy ily kínos halállal végezzem be! Megígértétek, hogy az egyház fogságába kerülök, s ha nem hagytok itt, ellenségeim kezén, ott nem ért volna utol ily nyomorúságos végzet. Hozzád fellebbezek, ó, Istenem, mindnyájunk bírója a jogtalanságért, amit velem véghezvisznek.

Ezt már senki sem tudta elviselni. Elfordultak; szemükből hullott a könny. Egy pillanat műve, s ott térdeltem lába előtt, ő meg rögtön az engem fenyegető veszedelemre gondolt, s lehajolva hozzám, fülembé súgta:

- Fel! Ne dönts magad veszélybe. És most - örökre áldjon Isten! - mondta, és sietősen megszorította a kezem. Keze az én kezemet érintette utoljára életében. Senki nem látta; a történelem nem tud róla, mégis igaz, úgy, ahogy elmondtam. Amikor észrevette Cauchont, elébe ment, megállt előtte, és szemrehányóan így szólt:

- Püspök, általad halok meg!

Az nem szégyellte el magát, nem is hatódott meg; álszentül csak annyit mondott:

- Viseld türelemmel, Jeanne. Azért halsz meg, mert megszegted ígéreted, és visszatértél bűneidhez.

- Ó, jaj, ha átvittetek volna az egyház börtönébe, és hozzám illő őrzőket adtatok volna mellém, ez nem történhetett volna meg. Tudd meg, ezért még felelned kell Isten előtt!

Cauchon arca megrándult erre, s már nem látszott olyan nyugodtnak és elégedettnek, mint az imént. Szó nélkül sarkon fordult és elment.

Jeanne elmélázva állt egy darabig. Ekkor már lecsillapodott valamelyest, de időnként még törölgette a szemét, és néha meg-megrázta testét a zokogás, azután lassan elcsitult, s egyre ritkábban csuklott fel belőle. Végül felnézett, és meglátván Pierre Maurice-t, aki a püspökkel együtt jött be, így szólt hozzá:

- Péter mester, mondd, hol leszek én ma éjszaka?

- Hát nincs bizodalma Istenben?

- De van - és az ő kegyelmével a paradicsomban leszek.

Ekkor Martin Ladvenu meggyóntatta: utána Jeanne azt kérte, hadd vehesse magához a szentségeket. De hogyan részesülhet valaki a szent áldozásban, akit nyilvánosan kiközösítettek az egyház kebeléből, s nem maradt több jogcíme a kiváltságra, mint egy keresztleletlen pogánynak? Ladvenu maga nem tehette ezt meg, de elküldött Cauchonhoz, s megkérdeztette, mit tegyen. Cauchonnak egyforma volt minden törvény, emberi vagy isteni - egyiket sem tisztelte. Azt üzenté, teljesíti Jeanne minden kívánságát. Talán Jeanne utolsó szavaira megmozdult benne a félelem; nem a szív, hiszen szíve nem volt.

Elhozták hát az oltáriszentséget, amelyre ez a szegény lélek oly kimondhatatlanul sóvárgott hosszú hónapok óta. Ünnepestes pillanat volt ez. Mialatt mi odabent tartózkodtunk, a börtön mélyén, a várudvar megtelt az alacsonyabb rangú férfiak és asszonyok tömegével, akik megtudták, mi folyik Jeanne cellájában, s megenyhült szívvel jöttek oda, hogy megtegyék - maguk sem tudták, mit; hogy meghallják - maguk sem tudták, mit. Mi, persze, nem tudtunk erről, hiszen nem láthattuk őket. Hatalmas tömeg gyűlt össze hasonló néposztálybeliekből a várkapun kívül is. Amikor a szentségeket vivő menet elhaladt mellettük, útban Jeanne-hoz, a sokaság egy emberként térdre borult, s imádkozni kezdett őerte, sokan még sírtak is; amikor pedig elkezdődött az áldozás ünnepestes szertartása Jeanne zárkájában, meghatóan szárnyaló hangok ütötték meg fülünket a távolból - a láthatatlan sokaság énekelte a litániát az elköltöző lélekért.

A tűzhaláltól való félelem elszállt Jeanne d'Arc szívéből, hogy ne is térjen többé vissza, egyetlen röpke pillanattól eltekintve - s végképp elillanván, békesség és bátorság foglalja el a helyét, s ne is hagyja el őt soha.

XXIV.

Kilenc órakor az Orléansi Szűz, Franciaország Szabadítója elindult hát, ártatlansága s ifjúsága bájának teljében, hogy életét adja hazájáért, melyet oly rajongással szeretett, és királyáért, aki cserbenhagyta őt. Felültették a szekérré, amelyen csak a gonosztevőket szokták vinni. Egy tekintetben még a gonosztevőknél is rosszabbul bántak vele; mert a világi bíróság ítélete meg sem született még, de ő már egy püspöki süveg formájú sapkán hordta előre megírt ítéletét!

ERETNEK, VISSZAESŐ BŰNÖS, HITEHAGYOTT, BÁLVÁNYIMÁDÓ

A szekéren Martin Ladvenu barát és Maître Jean Massieu ült mellette. Lányos volt, kedves és angyali a hosszú, fehér köntösben. Amikor kilépett a börtön homályából, a sötét kapu boltívében ráhullt a napfény. Az emberek felzúgtak: „Látomás! Látomás!” Aztán térdre hullva imádkozni kezdtek, az asszonyok meg sírtak: ismét felzúgott a halálba indulóért mondott megható könyörgés, és terjedt, áradt a hang, fenségesen; elkísérte a halálraítéltet, vigasztalta s megáldotta őt végig a siralmas úton a vesztőhelyig.

- Krisztus, kegyelmezz! Szent Margit, kegyelmezz! Könyörögjetez érette, ti szentek, arkangyalok mind, s ti áldott vértanúk, könyörögjetez érette! Angyalok és szentek, Isten irgalmát kérjétez néki! A te haragodtól, mentsd meg, Uram, őt! Urunk, Istenünk, szabadítsd meg őt! Jó Urunk, könyörgünk, terjeszd ki reá kegyelmedet!

Szent igaz, amit az egyik történet mesél: „A szegények, a gyámoltalanok nem adhattak mást Jeanne d'Arcnak, csak imájukat; de hisszük, hogy imáik nem maradtak meghallgatás nélkül. A történelem kevés ily megrázó jelenetet jegyzett fel, mint ezt, mikor a síró, tehetetlen, imádkozó tömeg, égő gyertyával kezében, ott térdelt a földön a régi erőd börtönfalai tövében.”

És így volt véges-végig, az egész úton: ezrek és ezrek, borultak térdre, sűrűn telehintve a gyertyák halványsárga lángjával, mint egy arany virágokkal tarkított mező. De azért voltak, néhányan, akik nem térdeltek: az angol katonák. Ott álltak glédában, váll váll mellett, szorosan, mindkét oldalon falként kerítve el Jeanne útját; e mögött az élő fal mögött térdelt a sokaság.

Egyszer csak egy őrjöngő férfi jelent meg, papi öltözetben, siránkozva és jajveszékelve átfurakodott a tömegen és a katonák sorfalán; térdre vetette magát Jeanne szekere előtt, és könyörgőn nyújtva felé kezét, így kiáltott:

- Bocsáss meg nekem, ó, bocsáss meg!

Loyseleur volt!

És Jeanne megbocsátott neki; megbocsátott tiszta szívből, hiszen szíve soha nem ismert mást, mint megbocsátást, irgalmat, nem ismert mást, mint szánalmat minden szenvedő iránt, bármit vétettek is. Nem volt egyetlen szemrehányó szava ehhez a szerencsétlen nyomorulthoz, aki pedig éjt nappallá téve munkálkodott újabb kelepcéken és csapdákon, hogy árulással, álszent képmutatással a halálba csalja őt.

A katonák megölték volna, ha Warwick grófja meg nem akadályozza. Hogy mi történt vele ezután, nem tudjuk. Elrejtőzött valahol a világ elől, hogy egyedül maradjon bűnbánatával.

Az öreg Piac téren ott állt a két emelvény és a máglya, amit a St. Ouen temetőből hoztak oda. Az emelvények ugyanúgy megteltek, mint akkor: az egyikken Jeanne és bírái, a másikon a magas méltóságok, élükön Cauchon és az angol bíboros - Winchester. A tér zsúfolva volt emberekkel, a környező épületek ablakai és a háztetők is feketéllettek tőlük.

Amikor befejeződtek az előkészületek, fokozatosan elült a zaj meg a mozgolódás: várakozásteljes, komor, ünnepélyes csend támadt.

Ekkor, Cauchon parancsára, felállt egy pap, név szerint Nicholas Midi, és prédikációt tartott, melyben elmagyarázta, hogy ha egy ág a szőlőtőkén - ez lenne az egyház - megbetegszik s romlani kezd, le kell metszeni, máskülönben elpusztul az egész tőke. Azt igyekezett bizonyítani, hogy Jeanne az egyház tisztaságát és szentségét fenyegeti és veszélyezteti bűneivel, ezért kell meghalnia. Előadásának végéhez érve, Jeanne felé fordult, és rövid hallgatás után így szólt hozzá:

- Jeanne, az egyház nem oltalmazhat tovább téged, menj békével!

Jeanne-t teljesen elkülönített és feltűnő helyre ültették, ezzel is jelezvén, hogy az egyház elhagyta őt. Magányosan, türelemmel és lemondással várta végét. Ekkor Cauchon szólította meg. Eredetileg azt tanácsolták neki, olvassa fel Jeanne-nak a visszavonási nyilatkozatot, amit magával is hozott, de közben meggondolta magát, mert félt, hogy Jeanne kikiáltja az igazságot - azt, hogy ő soha nem vonta vissza tudatosan vallomását. Ezzel örök becstelenségbe taszítaná őt. Megelégedett hát azzal, hogy intette, ne feledje gonosz bűneit, bánja meg azokat, s gondoljon lelki üdvére. Azután ünnepélyesen kijelentette, hogy az egyház kiközösíti őt, kitalizálja kebeléből, s kiszolgáltatja a világi hatalomnak: döntsön felette az.

Jeanne sírva letérdelt, s könyörögni kezdett. Ugyan kiért? Magáért talán? Ó, nem - Franciaország királyáért könyörgött. Hangja bájosan, tisztán szárnyalt, s mindenkit szíven ütött szenvedélyes indulata. Soha nem gondolt arra, hogy a király elárulta őt, soha nem gondolt arra, hogy elhagyta őt, soha nem jutott eszébe, hogy az ő hálátlansága miatt kell neki ilyen nyomorúságos halállal meghalnia; csak az jutott eszébe, hogy ő a királya, maga pedig az ő hűséges és szerető alattvalója, s hogy a király ellenségei gonosz jelentésekkel és hamis vádakkal aláaknázták Károly hatalmát, aki nincs itt, hogy megvédje magát. A halál küszöbén is elfeledkezett saját bajáról, könyörgött mindenkire, aki csak hallja szavát: legyen igaz híve királyának; higgye el, hogy a király jó, nemes és őszinte, és semmi módon nem hibáztatható az ő tetteiért, se nem tanácsolta, se nem követelte őket, semmiféle felelősség nem terheli. Azután, befejezésül, alázatos és megindító szavakkal kérte a jelenlevőket, imádkozzanak érte, és bocsássanak meg neki, akár ellenségei, akár barátságot és szánalmat éreznek iránta szívükben.

Aligha volt ott olyasvalaki, akinek szívét meg ne hatotta volna - még az angolokon, még a bírakon is látszott ez. Sok ajak remegett, sok szemet homályosított el a könny; bizony, még az angol bíborosét is - azét az emberét, aki mint politikus, köszívű, de mint ember, érző szívű volt.

A világi bíró, akinek az ítéletet kellett volna kimondania, maga is annyira megzavarodott, hogy elfelejtette kötelességét, és Jeanne elítéletlenül ment a halálba, így hát törvénytelenéssel fejezték be azt, amit törvénytelenéssel kezdtek és azzal is folytattak, egészen végig. Mindössze ennyit szólt az örökhöz:

- Vigyétek - és a hóhérhoz: - Teljesítsd kötelességed.

Jeanne feszületet kért. Senki se tudott adni neki. De egy angol katona kettétört egy botot, s a darabjait keresztben összekötve odaadta neki - érző szíve vitte rá erre. Jeanne megcsókolta a keresztet, s keblébe rejtette. Azután Isambard de la Pierre elment a közeli templomba, és hozott neki egy megszentelt feszületet; ő ezt is megcsókolta, elragadtatással kebléhez szorította, majd újra meg újra csókjával illette, könnyeivel áztatta, hálaimát rebegetve Istenhez és a szentekhez. Így kapaszkodott fel, oldalán Isambard baráttal, a kegyetlen lépcsőn, egyenesen a máglyához. Azután felsegítették a máglya alsó harmada köré emelt faépitmény tetejére, ott megállt, háttal a máglyának, szemben a visszafojtott lélegzettel bámuló világgal. A hóhér fellépett mellé, körültekerte karcsú testét láncokkal, és odakötözte a máglyához. Amikor ezzel megvolt, leszállt, hogy befejezze irtózatosságot, Jeanne meg ott maradt egyedül.

Én csak ködösen, könnyeim homályán át láttam mindezt, de nem bírtam sokáig. Helyemen maradtam ugyan, de amit ezután elbeszélék, mások szemével láttam, mások szájából hallottam csak. Megrázó hangok hatoltak fülembe s döfték át szívem, amint ott ültem, de az utolsó kép, amit még felfogott szemem abban a vigasztalan órában, mégis Jeanne d'Arc képe volt, ifjúságának kedves bájában, még teljes épségben. Ez a látvány maradt meg bennem, s dacol az idővel és az enyészettel, mind a mai napig. Most pedig folytatom.

Nagyot tévedett, aki azt hitte, hogy Jeanne is úgy viselkedik majd ezen a súlyos órán, mint általában a bűnösök: megtörik, és visszavonja vallomását, mondván, az ő tettei gonosz tettek voltak, a sátán és ördögei sugallták. Tiszta lelkében meg se fordult ez a gondolat. Nem gondolt ő magával és a maga bajával, hanem mindig csak másokkal és a másokat fenyegető csapásokkal. Ezúttal is felemelte bánatos arcát, és letekintve a szép város bástyáira és tornyaira, így szólt:

- Ó, Rouen, Rouen, itt kell hát meghalnom, s te leszel a sírboltom? Ó, Rouen, Rouen, nagyon félek, megsínyled te még az én halálomat!

Az arcába szálló füstcsík egy pillanatra halálos rettegéssel töltötte el, és felkiáltott: - Víz! Szenteltvizet adjatok! - ám a következő pillanatban elszállt félelme, s többé nem is gyötörte soha.

Amikor meghallotta a gallyak recsegését-ropogását maga alatt, azonnal hatalmába kerítette az aggodalom veszélyben forgó embertársáért, Isambard testvérért. Visszaadta neki a feszületet, s megkérte, emelje azt ő az arca elé, hadd pihentesse rajta tekintetét reménykedve és vigasztalódva, míg csak meg nem leli örök nyugalomát Istenben. Aztán távolabb küldte, ahol már nem fenyegeti a tűz, s elégedetten így szólt:

- Most tartsd mindig úgy, hogy láthassam, míg csak el nem érkezik a vég.

Ám a szégyentelen Cauchon még most se bírta elviselni, hogy békén menjen a halálba: odament a máglyához, s így kiáltott fel neki:

- Eljöttem, Jeanne, hogy utoljára intselek: bánd meg bűneidet, és kérd Isten bocsánatát.

- Általad halok meg - válaszolta. Ezek voltak utolsó szavai az emberekhez.

A fekete füstoszlop lassan tűzvörös lett a felcsapó lángnyelvektől, egyre szélesebben gomolygott, s végül eltakarta őt; e sötét fátyol mögül hallottuk csengő hangon elmondott imáját, s amikor a szél egyszer-egyszer oldalra lebbentette a füstöt, ködösen bár, de megláttuk ég felé emelt arcát és imát rebegő ajkait. Végül egy irgalmas lángnyelv hirtelen elborította; s többé senki nem látta már arcát, sem alakját, nem hallotta hangját sem.

Jeanne d'Arc itthagyt bennünket! Szegényesek a szavak, hogy elmondhassák, milyen üres lett a világ!

UTÓSZÓ

Jeanne bátyja Jacques, Domremyben halt meg a roueni Nagy Per ideje alatt. Bevált hát Jeanne jóslata, amit ugyanaznap mondott a legelőn, amikor megmondta azt is, hogy mi, többiek, mikor vonulunk hadba.

Mikor szegény öreg édesapja meghallotta vértanúhalálának hírért, szíve megszakadt, s meghalt.

Édesanyjának Orléans városa nyugdíjat adományozott, s ebből élt hosszú élete végéig. Huszonnégy évvel tündöklő gyermeke halála után, télvíz idején útra kelt Párizsba, hogy részt vegyen a Notre-Dame székesegyházban tartott vita megnyitáson, a Rehabilitáció első szakaszán. Szerinte Franciaországból Párizsba sereglettek az emberek, hogy láthassák a tiszteletre méltó matrónát, s valóban megindító látvány volt, amint végigvonult a tisztelettel adózó, könnyes szemű sokaság sorfalai között, hogy eljusson a magas méltóságokhoz, akik a székesegyházban várták. Vele volt Jean és Pierre is, de már nem azok a vidám szívű ifjak, akik velünk vonultak hadba Vaucouleurs-ből, hanem deresedő hajú, háborútól megviselt veteránok.

Jeanne vértanúhalála után Noël és én visszamentünk Domremybe, de amikor Richemont királyi várkapitány lett a király főtanácsosa La Tremouille helyett, és nekiállt, hogy befejezze Jeanne nagy művét, mi is fegyvert ragadtunk, visszatértünk a csatamezőre, és addig küzdöttünk a királyért a sok harcban, csetepatéban, amíg Franciaország meg nem szabadult az angoloktól. Jeanne is ezt kívánta volna tőlünk; márpedig az ő kívánsága, élteben vagy holtában, törvény volt számunkra. Személyi kíséretének valamennyi életben maradt tagja hűséges maradt emlékéhez, s az utolsó percig harcolt a király oldalán. Eléggé szétszóródtunk ugyan, de Párizs elestekor történetesen együtt voltunk. Nagy nap volt az, örömteli nap; de azért szomorú nap is, mert Jeanne nem lehetett ott, hogy velünk vonuljon be a visszafoglalt fővárosba.

Noëllel mindig együtt maradtunk, és akkor is mellette voltam, mikor elszólította őt a halál. A háború utolsó nagy csatájában történt. Ebben a csatában esett el Jeanne régi erős ellenfele, Talbot is. Nyolcvanöt éves volt, s egész életét a csatamezőn töltötte. Remek, öreg csatáló volt, lengő fehér sörényével s zabolázhatatlan harci kedvével; no meg ne felejtsem elpusztíthatatlan életerejét se, hiszen még azon a napon is olyan vitézül és erélyesen harcolt, hogy túltett a legjobbakon is.

La Hire tizenhárom évvel élte túl Jeanne mártírhalálát; s ez idő alatt, természetesen, mindig harcolt, hiszen ez jelentette életének egyetlen gyönyörűségét. Noha én magam egyszer sem találkoztam vele ez idő alatt, hírért mindig hallhattuk.

Az Orléans-i Fattyú, D'Alencon és D'Aulon megérték még Franciaország felszabadulását, ők még tanúskodhattak a Rehabilitációs Perben, Jean és Pierre d'Arckal, Pasquerellel s jómagammal együtt. Most már jó néhány éve nyugosznak mind. Egyedül én élek még azok közül, akik Jeanne d'Arc oldalán harcoltunk a nagy csaták idején, őt azt jósolta, én még élni fogok, amikor ezeket a csatákat már régen elfelejtették. Ám ez egyszer tévedett. Mert még ha ezer évig élnék is, nem felejtenek el semmit, ami Jeanne d'Arckal kapcsolatos.

Jeanne családtagjai megházasodtak, s utódokat hagytak. Utódaik a nemesi rendhez tartoznak, de családnevük és származásuk nagyobb tisztességet adott nekik, mint amelyet bármely más nemes kaphat vagy remélhet. Hiszen láttátok, végig mindenki fedetlen fővel állt egész úton, mikor azok a gyermekek eljöttek tegnap, hogy tiszteletüket tegyék nálam. Nem azért, mert nemesek, hanem azért, mert Jeanne d'Arc bátyáinak unokái.

Most pedig még néhány szót a Rehabilitációról. Jeanne megkoronázta Reimsben a királyt, ő meg viszonzásképpen szó nélkül hagyta, hogy halálra hajszolják; a kisujját sem mozdította megmentéséért. A rákövetkező huszonhárom éven át közömbös maradt Jeanne emléke iránt; nem törődött azzal, hogy a papok átokkal mocskolták be annak nevét, aki éppen érte és az ő hatalma megóvása érdekében szállt csatába; nem vette tudomásul, hogy egész Franciaország arra vágyik szegényében, hogy Szabadítójának hírnevét tisztára mossák. Huszonhárom évig nem törődött mindezzel, aztán hirtelen megváltozott, és ő maga igyekezett igazságot szolgáltatni szegény Jeanne-nak. Ugyan miért? Talán egyszeriben előtötte őt a hála érzése? Talán furdalni kezdte a lelkiismeret? Nem, sokkal jobb oka volt rá, mégpedig az, hogy az angolok kikergetése után egyre többen kezdték rebesgetni, hogy a király egy olyan személytől kapta koronáját, aki a papok bizonyosága szerint a Sátánnal állt szövetségben, és akit ezért boszorkányságként meg is égettek, tehát miféle értéke vagy tekintélye lehet az effajta királynak? Persze hogy semmi, azt viszont egyetlen nemzet sem engedheti meg magának, hogy továbbra is eltűnjön effajta királyt a trónján.

Legfőbb ideje volt hát megbolygatni az ügyet, s a király neki is látott. Így történt tehát, hogy VII. Károlyt megszállta az igyekezet: igazságot akart szolgáltatni legfőbb jötevője emlékének.

A pápához fellebbezett, a pápa pedig kijelölt egy nagy papi bizottságot, hogy vizsgálják ki Jeanne életének körülményeit, és hozzanak ítéletet. A Bizottság hónapokon át ülésezett Párizsban, Domremyben, Rouenban, Orléans-ban és még számos más városban. Megvizsgálta Jeanne pereinek jegyzőkönyvét, kihallgatta az Orléans-i Fattyút, D'Alencon herceget, D'Aulont, Pasquerelt, Courcelles-t, Isambard de la Pierre-t, Manchont, engem és még sokakat, kiknek nevét már emlegettem nektek; és még több mint száz tanút, kiknek nem említettem a nevét: Jeanne barátait Domremyből, Vaucouleurs-ből, Orléans-ból és máshonnan, még jó néhány bírót és más személyt, kik ott voltak a roueni tárgyalásokon, a vallomás visszavonásakor és a kivégzésen. E kimerítő vizsgálat pedig napfényre hozta Jeanne jelleme és története egész szeplőtelen és tökéletes valóságát. Ezt az ítéletet aztán jegyzőkönyvbe vették, hogy örökre fennmaradjon.

A legtöbb ülésen magam is jelen voltam; és sok olyan ismerőst láttam viszont, akit negyedszázada nem láttam már; köztük igen kedveseket is - tábornokainkat, Catherine Boucher-t (sajnos férjhez ment!), de voltak köztük olyanok is, akiknek láttán keserű harag fogott el: Beaupère, Courcelles és egy sor bűntársuk. Láttam Haumette-et meg Kicsi Mengette-et - ötven felé jártak már, többgyermekes családayak voltak mindketten. Láttam Noël apját is, meg Paladin és Napraforgó szüleit.

Gyönyörűséggel hallgattam D'Alencon herceg dicshimnuszát Jeanne ragyogó hadvezéri képességeiről, meghallgattam a Fattyút, aki elmondta, mily kedves és jó volt Jeanne; szíve teli tüzes hévvel és bátorsággal, csintalansággal és jókedvvel, gyengédséggel és könyörületességgel, és mily tiszta, mily finom, milyen nemes és mennyire szeretetre méltó volt egész lénye. Szavai nyomán Jeanne szinte életre kelt előttem, s elfacsarodott a szívem.

Imhol befejezem históriámat, Jeanne d'Arc, e csodálatra méltó gyermek, e fennkölt személyiség, e páratlan lélek történetét, aki azért volt egyedülálló, mert tökéletesen mentes volt az önzés, a haszonlesés, a személyes nagyravágyás rontásától. Akárhogy keresnétek, nyomát se találjátok lelkében ilyesfajta indítéknak; márpedig ezt egyetlen más személyről se mondhatjuk el, kinek neve csak szerepel a világi történelemben.

Jeanne d'Arc hazaszeretete több volt, mint érzelem - szenvedély volt. A Hazaszeretet jelképe volt ő - maga a valóságos, hús-vér, kézzel fogható és szemmel látható, megtestesült Hazaszeretet.

Szeretet, Hála, Könyörületesség, Állhatatosság, Harc, Béke, Költészet, Zene - mindezeket a fogalmakat bármilyen nemű vagy korú alakkal jelképezhetjük; de a *Hazaszeretet* jelképe minden korban, az idők végezetéig csak ez a karcsú lányka lehet: ifjúsága első virágában, fején a vértanú koronával s kezében a karddal, mellyel hazája béklyóit hasította ketté.

VÉGE